

<http://gunturk.tk/>

Yolnâme (Özgürlük Mücadelesi) Muhammed Salih

Çeviren: Mahmut Özbek

O GECE DEN BUGÜNE

1986 yılının Eylül günlerini hiç unutamadım. Bin yıl önce ayrıldığımız topraklara ilk adım attığımız günleri. Türkiye'den on bilim adamının Türkistan seferi.

Uluslar arası Altayistler Konferansına katılmak, bizi o kadar heyecanlandırmıyordu. Bu tür toplantılar her yıl dünyanın önemli merkezlerinde nasıl olsa yapılıyordu. Bizim için asıl heyecan verici olan 1986 yılındaki Konferansın Taşkent'te yapılıyor olmasıydı. Bin yıllık hasretin ardından gelen kavuşma duygusu, heyecanı içimizi doldurmuştu. Bizi karşılayan çekik gözlerde de aynı heyecanı görmüştük. Özbek bilim adamları, hele genç asistanlar ne kadar heyecanlı, ne kadar tolkunlu idiler.

Taşkent ve Semerkant'ta geçen sekiz gece ve gündüzden her biri başka başka güzellikler taşıyordu.

Fakat O GECE'nin bambaşka bir sihri vardı.

Taşkent'in eski mahallelerinden birinde, Muhammed Salih'in evinin bahçesinde o ışıklandırılmış ağaç altında geçirdiğimiz gece.

Özbekistan'ın içli şairleri vardı aramızda. Bir de Kıımlı Ayder Osman.

Gündüz Kongre salonuna gelip bizi davet etmeleriyle başlamıştı heyecanımız. Gün ilerledikçe dizginlenemez hale gelmişti.

Önce şüphelenmiştik onlardan. Hiç tanımadığımız bir takım adamlar Kongre programının dışına çıkarak bizi evlerine çağırıyorlardı.

Yıl henüz 1986 idi.

Her şeyin gözleendiği, izlendiği yıllar. Tabii korkmuştuk da. Yetkililerden izin almadan program dışına çıkabilir miydik? Programda adı olmayan adamların davetine uyarak, Onların evine gidebilir miydik? Önce bizi davet eden adamlardan emin olmamız lazımdı. Macaristanlı dostumuz Dr. Ishtvan Kongur imdadımıza yetişmişti. O Macaristanlı ama Kıpçak soyundandı ve kendisini Türk sayıyordu. O bizim bir Ülküdaşımızdı.

Şimdi Tanrı katına uçmuş bir Dost, Mandoki Kongur yanımıza geldi ve “bu arkadaşlar Özbekistan’ın en milletçi şair ve yazarlarıdır, hiç çekinmeden davetlerine uyabilirsiniz”, dedi. Onun referansı bize kâfiydi. Ancak kongre sahiplerinden de müsaade almamız lazımdı. Yetkililer kibar, fakat kesin bir şekilde programa göre akşam kokteyli yapılacağını ve başka yere gitmemizin doğru olmayacağını söylediler.

Kokteyle katıldık, bir kısmımız sürekli kokteyilde kaldı, diğer kısmımız ise yarım saat içinde kokteylden ayrılarak taksilere bindik ve bize tarif edilen eve ulaştık.

O gece böyle başlamıştı.

Türkiye ve Özbekistan edebiyatından bahsettiğimiz, Nazım’dan ve Orhan Veli’den Özbek Türkçesinde şiirler dinlediğimiz gece.

Biz onlara Yahya Kemal’den, Mehmet Akif’ten, Ahmed Haşim’den bahsetmeye çalıştık.

İçlerinden biri, kısa boylu olanı meramımızı çok iyi anlamıştı.

“Tamam, bize hep sizin kızıl şairleri tanıttılar, şimdi sizin ak şairlerinizi öğrenmek istiyoruz”, dedi o.

Ama o gecenin en dikkate değer cümlesi “bizge Türkçülükün Esasları gerek” cümlesi idi. Bahçeden evinin kütüphanesine çıkmıştık ve Muhammed Salih bizden Türkçülüğün Esaslarını istemişti.

Doğrusu, önce kulaklarımıza inanamadık.

Sosyalist bir ülkenin başkentinde, henüz demir perdenin dünyaları kaskatı olduğu bir çağda bizden Ziya Gökalp’in eseri istenebilir miydi? Ama istemişti işte. Bir yiğit adam, bir Türkçü adam bizden bu eseri istemişti.

Ve iki ay sonra bu eseri ben ona ulaştırmıştım, aziz dostum Dursun Yıldırım’la.

Ömrümüzde bir daha yaşamayacağımız bu hadiselerin üzerinden yıllar geçti. O yıldızlı gece, o ışıklı yüzler, o kıvılcımlı sözler yüreğimde büyüdü, büyüdü ve bir taşkı oldu ve 1998 yılında Gülnar adlı bir romana döküldü. 1986 yıl Taşkent ve 1988 yıl Baku benim için tozlu yılların ardında kalan bir destana dönüşmüştü. Gülnar da yer yer roman olmaktan çıkıp destana dönüşmüştü. Sadece geçmişin değil, geleceğin destanına.

Hiç şüphe etmiyorum ki, üçüncü bin’in Türk Dünyası için destanlaşacak olaylar 19. asır ve 20 yüzyıllarda yaşandı. Belki, bir süre daha yaşanacak. Tıpkı yerküresinin oluşumunu sağlayan magma tabakaları olduğu gibi madenler, bir alev dalgası ve ateş yumağı halinde kaynayıp köpürerek üçüncü bin yılın Türk Dünyasını oluşturacaklar.

Yeni bin yılın magma tabakası – Balkanlardan Çin’e ulaşan Türk coğrafyası, kaynayan alevler ise bu coğrafyada çarpan yüreklerdir. Gaspıralı İsmailler, Hüseyinzade Aliler, Ziya Gökalplar, Süleyman Çolpanlar, Ahmet Baytursunlar, Nihal Atsızlar, Osman Baturlar, Nejd

Koçaklar, Ebulfeyz Elçibeyler, Muhammed Salihler..

Sonraki yıllarda Muhammed Salih halkının kükreyen sesi oldu. Rusya'nın göbeğinde Moskova'da Özbekistan'ın nasıl sömürüldüğünü anlattı. En açık ve en seçkin cümlelerle. Gün döndü, Özbekistan bağımsız oldu. Her bağımsız ülke gibi orada da bağımsız partiler kuruldu, Muhammed Salih'in partisi ERK adını taşıyordu. Başkanlık seçimlerinde halkına müracaat etti, onların en az %14'ünden evet oyu aldı. Ama öyle anlaşılıyordu ki, demir prangaya alışmış ayaklar ve demir cenderelere alışmış yüreklerle beyinler erkinliğin ne olduğunu henüz bilmiyorlardı. Bir çember sardı Muhammed Salih ve arkadaşlarını ve çember gittikçe daraldı.

1993'e geldiğimizde Muhammed Salih ülkesini terk etmek zorunda kalmıştı. Bir süre Türkiye'de oturmayı denedi, erkin ve bağımsız ülkede. Tabii ki burada okuyan Özbek gençleriyle konuşuyordu, görüşüyordu. Taşkent'teki çember çengel olup buraya da uzandı. Türkiye'nin zayıf tarafından vurdular. Türkiye yönetimi bin yıl sonra kavuştuğu kardeşleriyle alâkalarının bozulmasını istemiyordu. Karşı taraf işte bu zayıf tarafı yakaladı, "yalnız beni seveceksin", dedi. Türkiye yalnız "onu" sevdi, sevgisine ne kadar karşılık buldu, bilmiyorum. Ama Muhammed Salih Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldı. Şimdi o yad ellerde 50 yaşını sürerken, halkı için mücadeleye devam ediyor.

Çok uzaklarda, buzlu denizlere yakın yerlerde onun yüreği yine magma tabakasının korları gibi. Alıstaki kardeşlerini ısıtacak güçte.

Nehirlerin nereye aktığı belli. Gün olur, devran yine döner. Görelim Mevla'm neyle, neylese güzel eyler.

Prof. Dr. Ahmed Bican Ercilasun

Aralık 1999, ANKARA

SÖZBAŞI

Bu kitabı yazarken, kaynak ve belgelerden faydalanamadım. Vatandan ayrılık, sürgün hayatı bana bu imkânı vermedi. Aklımda ne kaldıysa onu yazdım. Bu sebeple yıllar, isimler ve hatta coğrafya adlarında dahi hataların bulunması mümkün olup şayet varsa siz değerli okurlardan şimdiden özür diliyorum.

Ömür yol, insan yoludur. Ben yolda gördüklerimi yazdım. Bu kitaba bizden sonra aynı yoldan gelmekte olanlara bırakılan işaretler toplamı demek mümkündür. Bu işaretler onların yolculuğunda faydalı olursa, karşılaştıkları olur olmaz şeylerden onları haberdâr edebilirse, kitap üzerine düşen vazifeyi yerine getirmiş olacaktır. Bunu yapamazsa iyi niyetle yola çıkan bir kulunu, en azından onun iyi niyeti için, Allah'ın affedeceği ümidindeyim.

Muhammed Salih

Aralık 1999, Oslo – Norveç.

BİRİNCİ BÖLÜM:

1960-1982 YILLARI ARASI

Durgunluk yıllarının MÜREFFEH anları

1949'un 20 Aralık günü, o zamanki adı Ürgenç olan bugünkü Yengibazar nahiyesine bağlı Begler köyünde doğdum. Rahmetli Beğcan Beğ'in oğlu olan babam Medemin (Muhammed Emin) Beğ, on yaşında yetim kalmıştır. Dedem Beğcan Beğ, 1928'de Sovyet hükümeti tarafından öldürülmüş, bütün mülkü müsadere edilmiştir.

Mensup olduğu sosyal zümre sebebiyle babam, Sovyet mekteplerine alınmamıştır. Onun bütün eğitimi, “Heftiyek” (Kur’an-ı Kerim’in yedide birinden ibaret olan risale) ve daha sonra okuduğu ÇSB (Çala Savadlıkni Bitiriş) (okuma yazma) kursu seviyesinde kalmıştır. 1942’de İkinci Dünya Harbine gönüllü olarak katılmış, 1943’te yaralı olarak dönmüştür. Yarası iyileştikten sonra, 1944 başlarında tekrar savaşa gitmiştir. Ben kendisine “Bu idare atalarımızı öldürdü, niye savaşa iştirak ettiniz?” diye sorduğumda, rahmetli, “Köyde sadece kadınlar kalmıştı; konuşacak, dertleşecek kimse yoktu, can sıkıntısından gittim,” diye cevap verirdi. Stalin’e çok hürmet ederdi. Fakat onun 1945’te “Önce Rus halkı ...” diye başlayan zafer konuşmasından, babamın dediğine göre, “gönülleri biraz kırılmıştı.” Buna rağmen 5 Mart 1953 günü çok kaygılıydı. Ben bunu çok net bir şekilde hatırlıyorum. Çünkü o gün eşekarısı topuğumdan sokmuştu. Tıpkı Stalin’in ölümü habercisi gibi. Bu haber, “47” markalı radyomuzdan da geldi. Ve evdekiler, bu haberi komşulara bildirmekten çekindiler. Babam, neyi ve kimi takdir ederse, Stalin’le kıyas ederdi. Mesela Ejder adında güçlü ve saldırgan bir köpeğimiz vardı. Onu, “Bu Stalin’e benziyor, işini hiç ihmal etmiyor. Serbest kalınca bile evin etrafından ayrılmıyor,” diye överdi. Bununla, Stalin’in Moskova’dan hiç ayrılmadığını ima ederdi.

Babam, dinî eğitim görmemişti. Yalnızca Fatiha suresini biliyordu. Son yıllarında namaz kılmaya başlamıştı. Allah rahmet eylesin.

Annem, Kalender Sarı’nın kızı Akile Hanım, Sovyet mektebinden dördüncü sınıftan sonra ayrılmıştı, herhangi bir yerde çalışmıyordu. Ömrü çocuk terbiye etmek ve misafirlere yemek hazırlamakla geçmiştir. Babam, dostlarıyla beraber olmayı severdi. Annem de dinî terbiye görmemiş, ancak her akşam, yatmadan önce şu kelimeleri mırıldanırdı:

Yatacağız, ya Allah,
Kalkacağız, inşaallah,
Kalkar kalkmaz gün olursa,
La ilahe illallah!

Annem evde şeriatın “haram ve helal” temayülünü mutaassıp bir şekilde uygulardı. Bir akşam babam rahmetli, – o günlerde kolhozda vezneci olarak çalışırdı, – pamuk topladığımız özel eteğin dolusu parayla eve geldi. Ve eteği koridorun bir köşesine attı ve odasına geçti. Etekten birkaç banknot para saçılarak yere düşmüştü. Bunu fark eden annem -Allah rahmet eylesin,- kıpkırmızı oldu, hiddetlendi. Paraları çarçabuk toplayıp, eteğe soktu ve bana dönerek: “git, kardeşlerini çağır”, dedi. Kardeşlerimi çağırdım. Uzunlu kısalı dördümüz dizildik. Annem elini köşede yatan bohçaya çuvaldız gibi atarcasına: “Bu paralar bizim değildir, bunlar bizim için haramdır. Bundan hanginiz alırsa, elinde derhal yara çıkar, çok ağır yara, anladınız mı?” dedi. Hepimiz birden “anladık”, dedik.

Annem babamın odasına girdi ve birkaç dakika sonra geri geldi. Elinde yine para vardı: annem rahmetli yine “Bu paralar babanızın maaşı, işte bunlar helal paradır, sizin yiyeceğiniz yemeğe işte bu para harcanacak, anladınız mı?” dedi. Biz yine “anladık” diye cevap verdik. Annemden farklı olarak ninem Şükür Ananın bilgisi mükemmeldi. O, hadislerde zikredilmeyen dinî efsanelere varıncaya kadar her şeyi bilir ve hikaye ederdi. Mesela, Hz. Ali’nin Harezm’de bulunduğu dair hikayeye hepimiz inanırdık. Aynı şekilde, ninemin, “Harezm Tarihi” diye bize hikaye ettiği kitabın, “Kitab-ı Dede Korkut” olduğunu, çok sonradan öğrendim.

1956 yılında okula başladım ve emsalsiz bir sabır göstererek on yıl muntazam şekilde devam

ettim. Yedinci sınıfa kadar mükemmel, dokuzuncu sınıfa kadar orta derecede bir öğrenci oldum. Onuncu sınıfta ise, imtihana mecburen aldılar.

Bu “mecburî hizmet” yıllarında beni avutan tek şey, ders kitapları dışındaki okuduklarımdı. Babamın hepsi hepsi iki kitabı vardı: Abdullah Kadir’in “Ötgen Künler” (=Geçen Günler) romanı ile “Ömer Hayyam”. Bu kitapları tekrar tekrar okumak, beni canımdan bezdirmişti. Çünkü bu kitaplar çok sıkıcıydı. Ben kendime hiç tükenmeyecek, hiç bitmeyecek bir kaynak arıyordum. Meğer köyün üç kilometre uzağında, eski nahiye merkezindeki MTS (Maşına-Traktör Stansiyası) (İstasyonu)nun kütüphanesi, benim aradığım kaynakmış. Bu kütüphanenin bir müdürü ve iki müdâvimi vardı. Müdür altmış yaşlarında bir hanım, müdâvimler ise Başkırşeyh köyünden traktörcü Sadullah ile ben. İçerisi karanlık olan kütüphane, dünyadaki en sakin kütüphanelerden biriydi. Kitap kokusu, insanı sarhoş ederdi. Rafları karıştırırken istenilen bir kitabı değil, beş, hatta on kitabı almanın mümkün olduğunu düşünerek şaşardım.

O günlerde “Oder’de Bahar”, “Metanetli Kişiler”, “Altın Yıldız” gibi Sovyet vatanseverliğini öven Rus yazarlarının kitapları ile Letonyalı bir yazarın “Vatanı Özleyerek” isimli hazin romanını hatırlıyorum. Hatırladığım başka bir şey de kütüphanenin duvarlarına yapıştırılan sararmış afişlerdi. Bu afişlerde, atom bombası atıldığı zaman “gaz maskesinin” nasıl kullanılacağı ve patlamanın şiddetinden nasıl korunacağı, örneklerle gösteriliyordu. Ben kütüphanenin raflarını karıştırırken dünyada Küba krizinin meydana geldiğini bilmiyordum. John Kennedy’nin emri ile Amerikan savaş gemilerinin Küba adasına yaklaştığından, Hruşçev “dedemizin” ise başında kalan son saç tellerini yolduğundan hiç haberim yoktu.

Dünya, üçüncü cihan harbine hazırlanıyordu. Bense kendi savaşımı çoktan başlatmıştım. Kitaplar da... Fakat okulu hiç sevmedim. Her nasılsa diploma verildi. Ama bu diploma ile nereye gideceğimi bilemedim. Okul arkadaşım Kural Sultan’ın tavsiyesi üzerine Ürgenç Pedagoji Enstitüsünün edebiyat bölümüne girmek istedim. Bir gün imtihanlara hazırlanırken Kural, şair R. Babacan’ın rubailerini okudu. Ben de böyle rubailer yazabileceğimi söyledim. Kural, bu cevabıma çok kızdı. Onu sakinleştirmek için üç-dört rubai yazdım. Böylece şiir yazmaya başladım. Aslında şairlikte hiçbir iddiam yoktu. Ressam olmayı arzu ediyordum. Şairlikte bugün de iddialı değilim, ama nasıl olduysa oldu, beş-altı şiir kitabım yayınlandı. Şiir uzun yıllar boyunca benim terbiyecim oldu. Hiç uzlaşma bilmeyen terbiyecim. Onun sayesinde önce santimentalizm hastalığından kurtuldum. Hatta sevgiden bahsederken titrememeyi öğrendim. Çalışmalarında “titreme” kelimesi çok fazla; çünkü onu ne kadar çok yazarsam o bende o kadar az kalır, yani ondan kurtuluyordum, temizleniyordum. Eğer kitaplarımda hissiyatlı şiirler bulunuyorsa, bunlar beklenen, arzu edilen hissiyattır. Bu güzel dünyanın hissiyatı. Cazibesi insanı köleye döndüren, esir eden hissiyat. Cazibesi perdeye benziyor, arkasında korkunç bir ebediyet. Korkunç, çünkü insanlar onun mahiyetini bilmiyorlar. Daha doğrusu bilmekten korkuyorlar.

Bu yana gel, adını yaz, imza at,

İşte, bu ömür sana hediye.

Korkma, kimse sormayacak senden,

“Niye geldin dünyaya?”, diye.

Paran varsa, hürriyeti satın al,
Paran yoksa zorla al.
Yerde yaşa, sürün keyfince,
Göklerde uç, tatmin olmazsan.

“Niye geldin dünyaya?”, diye
Sen kendine sorma sadece,
Bu sual korkunç bir bomba gibi,
Men edilmiştir yeryüzünde ebediyen!
(1983)

İnsanlar, “ben dünyaya niçin geldim?” sorusunu kendilerine sormaya korkarlar. Ben de korkuyordum. 1970 başlarında Fransız alimi Blaise Pascal’ın kitabındaki bir fikir dikkatimi çekti. Kelime kelime hatırlamıyorum, tahminen şöyleydi: “İnsan, kendisinin bir zamanlar ne kadar yüksekte düştüğünü anlamak için bu dünyada yaşar.”

Bu dinî fikir, bendeki korkuyu hemen hemen yok etti. Korku, cehaletin meyvesidir. Ben, 1970’li yılların entelektüel cehalet talebelerinden biriydim ve Pascal’in bu fikri bana büyük bir keşif gibi görünmüştü.

Elbette Kur’an-ı Kerim’in varlığından haberdârdım. Ama onda sadece insanlık tarihinin ve geleceğinin değil, hatta her “kuruyan yaprağın tarihi”nin bile yazılı olduğunu bilmiyordum. Eğer bilseydim, aklım almazdı. Çünkü bu hadiseyi insanın akli almaz. Bu kitabın eşliğine gelinceye kadar yüzlerce şirk dolu kitap okudum. Dinî terbiyem yoktu, diyerek kendimi aklamaya çalışmıyorum; bunları yazarken sadece tövbe ediyorum.

Şiir benim terbiyecim idi. Fakat o dayanak noktası değildi. Herkes gibi benim de dayanacak bir noktaya ihtiyacım vardı. Çünkü herkes gibi ben de yolunu şaşırırlardan biriydim:

İhtiras kamçısı altında tir tir
Titreyen deve gibi, pranga ayakta,
Yürümeye mecburuz, yürümeye mecbur,
Bilemeden Mağrip nerede, Maşrik ne yanda.
(Yolunu Kaybedenler Türküsü, 1983)

Bu ıstırap, tıpkı eski Yunan filozofu Parmenide’in ıstırabına benziyordu. Zavallı Parmenide “Ey tanrılar, ben sizden hiçbir şey istemiyorum. Bana sadece sabitlik verin. Bu, durmadan değişen, türlü renklere bürünen kararsızlık denizinde benim tutunabileceğim bir ağaç, bir kararlılık, bir sabitlik verin!” diye yalvarırdı. Fakat onun feryatları beyhude idi. Çünkü o istikrarı Allah’tan değil, putlardan istiyordu. Parmenide, politeizm (çok tanrıcılık) devrinin kurbanı idi. Fakat kendisi farkında olmadan Allah’ı, bütün alemleri yaratan yegane Allah’ı, yegane istinatgahı arıyordu.

Bu istinatgahı, Sovyet devrinde dininden uzaklaştırılan insanlar da aramaya başladılar. Bana benzeyenler için şiir, bu arayışın vasıtasıydı. Şiir, arayış ıstırabından yorulup bıkmamak için bir teneffüstü. Şiirin dışında insan kalbini hudutsuz dehşete düşüren bir boşluk vardı. Bu boşluk, bizim candan sevdiğimiz dünyamızdı. Cazibesi korkunç olan dünya:

Yine aynı meclis, yine aynı mey
Konulur ve perde tutar gözüne

Ve yine ikinci kadeh boşalmadan,
Dehşetli bir boşluk dolar göğsüne!

Birden kesilir meclis bıçak gibi,
Muallakta kalır kadeh ve bıçak,
Karanlıkta korkan bir bala gibi,
İçinden taşıp çıkar bir türkü!

Gözlerinin önünde uzak bir vaha,
Feryadın erişmez, titrer dudağın,
Konacak yer bulamayıp uçar ahenk
Yurdundan kovulan bir kartal gibi.

Sesin kısılır, kesilir soluğun,
Gözlerinden akmaya başlar bu türkü.
Senin için imkansız artık durmak,
Durursan, anında yutacak seni boşluk!
(Uyandığın an tekrar başlar kabus, 1981)

Fakat durmadan koşuk söylemek mümkün değildi; durmadan ağlamanın yahut kahkaha atmanın çaresi yoktu. Kalp, sükûnet ister. Kudurmuş ihtiras denizinde helak olmamak için bir istinatgah istiyordu. İnsana muhabbet, sanata muhabbet, hatta millete, vatana muhabbet bile, kalbe bu dayanağı veremiyordu. Kalp, bir kör gibi büyük bir ıstırapın içinde yuvarlanıyor ve kendisinin asıl kimliğini arıyordu. Bir ses ona, “Ben, sana şahdamarından da yakınım!” diye fısıldıyor, ancak o sesin sahibini göremiyordu:

Bir güç vardır yukarıda şüphesiz,
Bir ulu kudret var, mevcut muhakkak,
Yoksa, niye kendimi hissederim aciz,
Yoksa, niye bu kadar titriyor yürek?
(Demek, 1983)

1970’li yıllarda bu meçhul sezgiyi birçok genç şairin hissettiğine eminim. Fakat bu sezgi, hiçbir zaman şiirde ana motif olamadı. Güya şiir, kendi yolundan onu yazanlar kendi yolundan yürüyordu. Şiirin dinî ruha sahip olması mümkündü, fakat bizim öyle olmamız mümkün değildi. Biz gururun esirleriydik. Doğruyu söylemenin gururu, cesaretle söylemenin gururu, hiç kimseye hiçbir zaman boyun eğmemenin gururu, dosta sadakat, düşmana nefret gururu vb. kısaca biz, alicenaplar idik. Fakat kör kalbimiz bunu itiraf etmiyor ve kendine dayanak aramaya devam ediyordu:

Biz hiç kimseyi öldürmedik ki,
Fakat niçin bizim ellerimiz kan,
Günah kuşu durur başımızda ebedî,
Yanan bir evliya gibi çırpınır vicdan?
(Yolunu kaybedenler Türküsü, 1983)

Çünkü bizim o sayılan bütün alicenap faziletlerimiz, havada kalıyordu. Bu faziletleri koyacak bir yer, bir mihrap yoktu. Bu faziletleri tespit edecek bir hakem, kabul edecek hiç kimse yoktu. Biz bu cevahirleri havai gurura emanet etmiştik. Kalp, bu sebeple yanmakta olan bir evliya

gibi çırpınıyordu. Aynı sebeple günah kuşu gitmiyordu üstümüzden.

Biz iyilik ve kötülüğün ne olduğunu biliyorduk. Ama iyiliği, gurur rızası için yapıyorduk. Kendimizi kötülükten, gurur rızası için sakınıyorduk. Fakat kalp, bu faaliyetin yanlışı olduğunu hissediyordu. O ciddi şekilde işle meşgul oluyordu. O, kendisinin hangi yükseklikten yuvarlandığını tahmin ediyordu. O, kendisinin kıblesini arıyordu. Kalp, bütün alemleri yaratan Allah'ın rızasını istiyordu.

İnsanın bütün ömrü, bu ikisi arasındaki ihtilaflar zincirine hiç aralıksız dizilen bir büyük faciadır. Bu facianın seyircisi de yine insanın kendisidir. Facianın vazifesi, insana hangi yükseklikten yuvarlandığını göstermektir. Başka hiçbir vazifesi yoktur. Gerisi insanın ihtiyarındadır. O cesaret eder de yüksekliğe bakabilirse, kurtuldu demektir. Eğer cesaret edemezse, ateşte ebediyen yanacaktır.

Ben orta öğrenimimi da tamamlayıp yüksek okula girmek için gayret sarf ettiğim sırada, ateşte yanmaktan korkmuyordum. Yalnızca Pedagoji Enstitüsünün imtihanını verememekten korkuyordum. Korku fayda etmedi, enstitü imtihanını kazanamadım ve kolhoza dönerek çalışmaya başladım. Bir yıl sonra, 1967'de Taşkent Üniversitesinin Edebiyat Bölümüne girmek istedim. İlk imtihan kompozisyondu. Serbest tarzda "Özbek romancılığının 1960-1966 yıllarındaki terakkisi" hakkında kompozisyon yazdım. Bu, akademik bir tez konusu idi. Böyle bir konuyu, bizim gibi henüz acemi gençlere hangi akıllı verdi, bilemiyorum. O sırada meşhur olan "Er başıge İş Tüşse", "Kara Kızlar" gibi romanları elbette ben de okumuştum, kompozisyonu yazdım ve dört aldım. Diğer imtihanlar da bu şekilde geçti. Yarışı yine kazanamadım. Gece bölümüne kabul edildim. Gece bölümü bir hakaret sayıldığı için tekrar kolhoza döndüm.

1968 yılı Mayıs ayında saçımı kestirerek "şanlı" Sovyet ordusuna gittim. Macaristan'ın Zigetvar şehrine gönderildim. Askerlik sırasında kavgalar istisna edilecek olursa hatırlanacak çok az şey oldu. Fakat 1968 yılının 20 Ağustosunu hatırlıyorum. Biz o gece Çekoslovakya'ya girdik. Çekoslovakya'nın Sovyetler tarafından işgali Ağustos ayında değil, Mayıs ayında planlanmıştı. Tümenimiz, Mayıs ayında, Slovakya sınırındaki Haymaşkar adlı Macar şehrine getirilmişti. Ve bize her gün, her saat, savaşa hazır olun, diye emir veriliyordu. Kiminle savaşaçağımızı ise ancak 20 Ağustos günü öğrendik. Bu çok komik bir savaş oldu. Bratislava'ya girdiğimiz zaman bizim bölüğümüze televizyon stüdyosunu işgal emri verildi. Biz "kalaşnikof"ları şakırdatarak televizyon stüdyosuna girdiğimizde, orada ihtiyar kapıcı kadından başka kimseyi korkutamadık. Biçare tir tir titreyerek ellerini kaldırdı. Fakat hiç kimse onu esir almadı. Çünkü herkes "kahraman Sovyet askeri"ne layık düşman arıyordu. Bu "düşman" televizyon stüdyosunda değil, nümayiş ve mitinglerdeydi. "Düşman", bütün bir millettir. Onu, "kahraman asker" yenemedi, biliyorsunuz.

Aynı yılın Kasım ayında biz tekrar Macaristan'a döndük. Askerlik faydalı oldu. Rusça öğrendim ve kendi milletimi tanıdım. Bir gün dinlenme sırasında oturduğumuz meydanın yanından piyade bölümü geçti. Askerlerin çoğu Özbek ve Taciklerden müteşekkildi. Bu gençlerin kendi dillerindeki "konuşmaları", bizim bölüğümüzdeki Rusları öfkeli kıldı. Ruslardan biri, "Ey çurki, perestante boltat!" (=Hey odun, gevezelik etme!) diye bağırdı. Kan beynime sıçradı. Yerimden fırlayarak Rus'a vurduğumu hatırlıyorum. Bizi ayırdılar. Ben o dakikadan itibaren muayyen bir millete mensup olduğumu hissetmeye başladım. Rus'un nezdindeki "çurki", benim milletimdi. Ona "odun" denilmesine asla razı olamayacağımı anladım. Askerliğim sırasında birçok zayıf şiir yazdım. Bir kısmı 1968 yılında "Harezmi

hakikati” gazetesinde neşredilen bu şiirleri, askerde hapse düştüğüm aylarda çok kolay bir şekilde yazdım. Eni iki, boyu üç metrelik hücrede gündüzleri ayakta durmak veya soğuk betona oturmak mümkündü. Zaman çok sakin geçiyordu. Herkes zamanı çabuk geçirmenin bir yolunu arıyordu. Ben ise durmadan yazdım. Ancak askerlikten döndükten sonra yazdıklarımın hemen hemen hepsini imha ettim. Birinin okuyup da “ahmak” demesinden korktum.

1970 yılında askerlikten dönünce evlendim. Aynı yıl Taşkent Üniversitesinin Gazetecilik Bölümüne girdim. Üniversite de orta mektep gibi oldu. Birinci sınıf “âlâ”, iki, üç ve dört “iyi”, beşinci sınıf ise çok “kötü” oldu. Hocalarımı üzmemek için imtihanlara girmedim. Ama, tıpkı orta mektepteki gibi her nasılsa bir diploma verdiler. Her şeyde bir hayır vardır, üniversitede geçen yıllarım çok faydalı oldu. Dünya edebiyatını orada tanıdım. Birkaç yeni ve sadık dost kazandım.

Üniversite hayatımdan saygıyla hatırladığım birkaç hocam vardı. Rahmetli Tal’at Salihov, dünya edebiyatı dersi verirdi. Gaybullah Selamov, tercüme sanatını öğretirdi. Batırhan Ekremov klasik edebiyat, Azad Şerefiddinov bizim dersimize gelmedi fakat bilhassa Çolpan’ın şiirlerine sahip çıktığı için kendisine çok hürmet ederdik. Azad Bey’e benzeyen Narbay Hudaybergenov adlı hür fikirli başka bir hoca daha vardı. Talebeler onu da severlerdi. Biz genellikle resmi çizgiden biraz çıkmaya cüret edebilen kişilere büyük hürmet gösterirdik. Bir gün üniversiteye Abdullah Aripov geldi, şiir okudu. O şiiri güzel okurdu. Daima telaffuzu düzgün, sözleri ahenkli idi. Nevâî hakkında yazdığı şiirini okurken bir mısra geldi; sonu “kalemimi körsetdi, halas” (=kalemimi gösterdi, o kadar) diye bitiyordu. Yani Nevâî, kendisine kılıç çekene karşı kalemimi gösteriyordu. Aripov, “kalemimi gösterdi, o kadar” derken, baş parmağını işaret ve orta parmağı arasına soktu. Bu parmak güya kalemdi. Biz bu hareketi derhal yorumladık. Bu, bir isyandı bize göre. Kürsüdeki şair bir kahramandı. Herhalde biz, kahramanı görmeyi çok arzu ediyorduk. 1970’li yıllarda yazılan bir şiirde bu arzu var:

Bir varmış, bir yokmuş,
Eski zamanlarda bir Bahadır yaşamış...
Kara ormanların bağrında
Bir aslan yaşarmış heybetli...

Anne!
Niye bahadırların hepsi
Sadece eski zamanlarda yaşar?
Aslan ise, hani o aslan,
Anneciğim?

Niye o gece yarısı, gaflette yatan
Beni uyandırmıyor
Kükremiyor?!
(Bir Varmış Bir Yokmuş, 1975)

Fakat durgunluk yıllarıydı, hiç kimse nara atarak kükreyemiyordu. Bazen Brejnev çıkıp konuşuyordu. Ama onun sesi de naraya değil, dişleri dökülmüş bir aslanın üşengeç hırıltısına benziyordu. Ondandır insanlar korkmuyordu, sadece saygı duydukları için korkar gibi

görünüyorlardı. Brejnev hakkında anlatılan latifeler latife değil, onun hayatına ait gerçek hadiselerdi. Bu hadiseler durgunluk devri duvarlarında en güzel süsler olarak kaldı.

Talebeliğimin ilk yıllarında, Franz Kafka'nın hikayelerini tercüme etmeye başladım. Beni buna sınıf arkadaşım Ferganalı Tohtasın Azim teşvik etmişti. O, benden daha bilgiliydi. Batı edebiyatını iyi biliyordu. Batı edebiyatını bilmek bir ölçü sayılıyordu ve biz bu edebiyatı, kendi edebiyatımızdan daha çok okuyorduk, eğitim öyleydi.

Kafka, beni fazlasıyla cezbediyordu. Çünkü hiçbir yazara benzemiyordu. Onun "sanat anlayışı" sadece "sosyalist realizmi" değil, "kapitalist realizmi" de inkar ediyordu. Kafka, "minareyi yukarı doğru değil, aşağı doğru inşa etmek gerek," diyordu. O zaman bu inşaat da minare değil, kuyu olurdu. Bu müthiş teşbih bana kuyu gibi derin göründü. Böylece insan dış (maddi) dünyaya değil, kendi iç dünyasına davet ediliyordu. Kafka'nın kahramanlarının alnında daima bir şey yazılı olur ve hiç kimse bu yazının dışına çıkamazdı. Bu bir dinî görüşü ve bunun kapitalist dünyada doğup da ateist terbiye ile yetişen biri tarafından ifade edilmesi, müthiş bir şeydi.

Kafka'nın hikayeleri korkunçtu, ama bizim sevdiğimiz hayattan daha korkunç değildi. Arada sadece bir fark vardı: hikaye kahramanları kendilerini daima suçlu hissediyor ve bunun sebebinin bilemiyorlardı. Bizim için ise bu suç duygusu tamamen yabancıydı. Kafka, Allah'a inanmak isteyen bir ateist ve bundan ömür boyu azap çeken talihsiz bir entelektüeldi.

Kafka, umutsuz bir yazardı. Üniversitede ben de hikayeler yazmaya başlamıştım. Ancak Kafka'yı okuduktan sonra yazdıklarımı imha ettim. Ondan daha iyi yazamazdım.

O yıllarda bana tesir eden yazarlardan Fransız Paul Valery ile Avusturyalı Robert Mousil'i de burada zikretmek gerekir. Onların sanat felsefeleri, benim için bir yenilik oldu. Aynı şekilde 1970 yılında, Kolombiyalı yazar Gabriel Markes'in Rusça "İnostrannaya Literatura" (Yabancı Edebiyat)'da neşredilen yalnızlık hakkındaki romanı da çok ilgimi çekmişti. Fakat o, Kafka'nın yerini dolduramıyordu. 1970'li yıllarda Latin Amerika romancılığı, dünyada büyük şöhret kazandı. Fakat üslup yönünden 1920'li yıllar Avrupa dekadandan edebiyatının aksinden başka bir şey değil.

Biz talebeliğimizde edebiyattan, bilhassa nesirden yenilik bekliyorduk ve bu istediğimizi de yabancı edebiyatlarda buluyorduk. Çağdaş Özbek nesri zayıf olduğu için eğitimini kafi derecede alamadık. Daha sonra şiirlerimiz yayımlanıp kitaplarımız çıkmaya başlayınca, bizi Batı taklitçiliğiyle suçladılar. Bu doğrudu. Çünkü Sovyet edebiyatında taklit edilecek eser yoktu. Diğer yandan bizim yazdıklarımızın hepsi Özbekçe idi ve müşahede tarzı da "Batılı gibi" değildi. Mesela benim "modern" şiirlerim daha çok halk ibareleri üzerine kurulmuştu. Halkın "ayniñ on beşi yaruğ, on beşi karangı" (=ayın on beşi aydınlık, on beşi karanlık) ibaresine dayanarak yazdığım şu şiirimde olduğu gibi:

Aydınlık oldu ayın on beşi,
Kalan on beşi de aydınlık oldu,
Ben bir mütevazı kişi
Yüreğim kıvançla doldu.

Önceden sevindim ben, bakın ki
Mükemmelmiş dünyanın işi,
Bakın, ayın on beşi karanlık,

İkirciklenip durur kalan on beşi.

(1983)

Fakat 1970'li yıllarda biz, şiirde belirtildiği gibi o kadar da mütevazı değildik. Eğer mevcut edebiyat bize istediğimiz yeniliği vermezse, bunu biz kendimiz yaratmaya kat'i surette kararlıydık. Tabii, bu iddianın ne kadar gerçekleşip gerçekleşmediğine edebiyatçılar karar verecek.

Üniversiteyi bitirdikten sonra, diplomamda "gazeteci" yazmasına rağmen, hiçbir gazete beni işe almadı. Aynı şekilde Sovyet iş kanununda "şiir yazarı" diye bir meslek de yoktu. Hanımım, haklı olarak, istikrarlı bir hayat tarzı istiyordu. Benim hayatımda ise yoksulluktan başka istikrarlı bir şey yoktu. Böylece, ayrıldık. Bu evlilikten Nigar, Celaleddin ve Cemalleddin adlı üç evladımız var. İkinci defa evlenirken, çok endişeliydim. Çünkü hayatım henüz istikrara kavuşmamıştı. Fakat ikinci hanımım çok diplomat çıktı, yoksullukla uzlaşabildi. Bu evlilikten Ümide ve Temur adlı iki çocuğumuz doğdu.

1975'ten 1977 yılı Mayıs ayına kadar Gafur Gulam neşriyatında ve "Fizkültüra Uzbekistana" gazetesinin haber bölümünde çalıştım. Ancak hiçbir yerde çalıştığıma dair "mihnet deftercesi" (iş karnesi) vermediler. Bunun sebebini de bugüne kadar öğrenemedim.

1977 yılında ilk şiir kitabım çıktı. Aynı yıl Yazarlar Birliğine üye oldum. Yine aynı yıl, Yüksek Edebiyat Kursuna girdim ve Moskova'ya gittim. Buradaki eğitimim sırasında aldığım burs, çalışırken aldığım maaştan daha çoktu. 150 ruble alıyordum. Her iki ayda bir Taşkent'e geliyordum. Eve hediye olarak gül değil, 10-15 kilo et getiriyordum. Evdekiler bundan memnundu. Ben ise bu marifetimden gurur duyuyordum. Fakat bu iki yıl süren refah süreci çok çabuk geçti ve hayatımız yine kalem hakkına kaldı. Buna rağmen biz evimizde çok bahtiyar yaşadık; Allah'a şükürler olsun, hiçbir zaman kendimizi yoksul hissetmedik. Bu duygularla şöyle bir şiir de yazmıştım:

Sen ve ben biliyoruz, sevginin
Salkım söğüt emsali olmadığını.

Sarı gül ayrılık,
Kırmızı gül kavuşmak demek değildir.
Söyle onlara,
Anlat sevgilim,
Biz nasıl severdik birbirimizi,
Nasıl sever idik,
Gülleri yolunmuş bom-boş alemde!

(1980)

1970 ve 1980'li yıllarda kalem hakkıyla geçinmek mümkündü. Hatta bazı halk şair ve yazarları zengin bir hayat yaşıyorlardı. Onlar sosyalist vatana yaptıkları hizmetlere layık hususi ev, yazlık, araba satın almaları mümkündü. Neşriyatlar mali yönden devlet teminatı altındaydı, edebiyat ve onun teşviki devletin vazifesi idi.

70'li yılların başında heykeltıraş Aman Aziz'in Çilanzar'daki bodrumunda toplanıyorduk. Bu atölyede Aman Aziz ile Sabircan adlı heykeltıraş genç çalışıyordu. Buraya gelenlerin sayısı o kadar da çok değildi. Toplantılarda daima ressam İsfendiyar, rahmetli Şühret Abdüreşid, alim Begcan Taşmuhammed ve mutlaka Rauf Parfi, bazen de başkaları hazır olurlardı. Bir gün bir

facia yaşandı ve Sabircan kendisini bodrumda astı. Allah rahmet eylesin! Bu olaydan sonra Aman Aziz, Rustavelli sokağında başka bir bodrum buldu ve meclisimiz de oraya taşındı.

İDEALİSTLER

Aman Aziz'in bodrumunda şarap çok içilirdi. Oraya gelenler mutlaka bir şişe şarapla gelirdi. Bu yazılmamış bir kuraldı; şarap entelektüel sohbetin mayasıydı.

Sohbet esasen edebiyat ve sanat hakkında, yani bizim hayatımız üzerinde olurdu. Burada herkesin kendisini dilediği büyüklükte görmeyi, dilediği yükseklikte olmayı tasavvur etmesi mümkündü. Mesela, ressam İsfender coşarak "Ben dâhî olarak doğmuşsam ne yapayım? Bunda benim suçum nedir?" diyerek etrafa bakınca hiç kimse ona itiraz edemezdi.

ARZU

Eyvân sâde olsa, olmasa baş köşesi,
Eyvandan da sâde olsa dostların.
Serbestçe davranan birini görüp,
Kinaye etmese zeki gözlerin.

Başlar üzerinde sallansa fanus,
İstemeyen saki olsa (kadehi doldursa), isteyen içse,
Sohbetler doğsaydı kendiliğinden,
Yeşil otlar gibi büyüse idi.

Ne hafifmeşrep olsak, ne de kibirli
Bir şirin arzudan uyuşsa canlar,
Göğe gözlerimizi dikip, insanlar gibi
Oturup yazsaydık nurlu soneler....
1977 ("Aq Köylekler", 1980).

İsfendiyar hakikaten de müthiş bir ressamdı. Özellikle tabiat tasvirleri, hele onun ağaçları, her birinin bir insan gibi kendisine özgü karakteri olurdu.

Rauf Parfi, 70'li yıllar Özbek şiirinin bayraktarlarından. Ama o, İsfendiyar gibi kendi büyüklüğünü izhar edecek kadar saf değildi. O yıllarda Nazım Hikmet'in "İnsan Manzaraları" adlı eserini Özbekçe'ye tercüme ediyordu. Türkiye mevzuunu bizim çevremize Rauf Parfi getirmiştir. Kendisi Kırım Tatarlarının millî hareketinden de haberdardı. Hareketin içinde dostları da vardı. Ben, pantürkist İsmail Gaspıralı hakkındaki ilk bilgileri de o yıllarda edinmişim. Daha sonraları benim neslim için idealizme dönüşmesi gereken "Türk Kavimlerinin Birliği" gayesi bu bodrumda romantizm sisleri arasında, karaltılar halinde şekillenmeye başladı.

Yanılmıyorsam 1972 senesiydi. Taşkent Üniversitesi'nin Felsefe Fakültesi'ni bitiren Harezmi Tahir Kerim yeni bir şey keşfetti. "Hürriyet" veya "Amerika'nın Sesi" radyosunda haber verilmiş. Bu radyolarda söylendiğine göre Türkiyeli bir siyasetçi lider Çin'e giderek oradaki Uygurların haklarının verilmesini talep etmiş. Bu zatın adı da Alparslan Türkeş olup kendisi albaymış.

Albay Alparslan Türkeş.

Bu askerî unvan ve kadîmî isim, henüz Türkçülük ve Türkiye hakkında iptidaî tasavvuru olan zihnimizde tuhaf intibalar uyandırmıştı.

Fıtrat ve Çolpan'ın eserlerindeki gayeler bizim için gizliydi. Onların yaşayan zamandaşlarında ise böyle bir gaye yoktu, belki de bu yüzden hayatta kaldılar. Ancak buna rağmen Sovyet

ideologları her on yılda, on beş yılda bir hümaniter cephede Pantürkizm virüsüne karşı “dezenfekte” yaparlardı.

1971 senesi, “Kızıl Özbekistan” gazetesinde “Gül bahçesindeki kötü ot” başlıklı bir yergi fıkrası yayınlandı. Bu makalede Çolpan Ergeş “fâş” edildi. Yazıda şairin hayatındaki bozukluklar anlatılıyor, karısından ayrıldığı, iki pasaportu olduğu hakkında malumatlar veriliyordu. Ancak makalenin yazarı belirsizdi. Yazı müstear adla yayınlanmıştı. Bu müstear adın ardında KGB'nin bulunduğunu herkes biliyordu.

Çolpan Ergeş şair olarak, açıkça ne milliyetçilik ne de Türkçülük yapmıştı. Ama şiirlerindeki bazı meçhul ima ve ibarelerin, uyanık sansürcülerin başlarını ağrıttığı şüphesiz. Çolpan Ergeş'in milliyetçilik tarifi kendisine özgüydü. Kurnazca gülümseyerek “Milliyetçilik de traktörcülük gibi bir iştir. Bunun neyinden korkuyorlar bilmiyorum.” derdi. Bu gülümseme bizim millî ruhtaki şairlerimizin yazma üslubunun simgesiydi. Onların eserlerindeki kinaye, istihza, nükte ve bütün karmaşık cümleler Çolpan Ergeş'in gülümsemesinin bizzat kendisiydi. Çolpan Ergeş, yergi fıkradan sonra daha da kurnazca gülümser oldu. Şiirlerindeki imgeler öylesine karmaşıktı ki bunu milliyetçi bir şair mi yoksa komünist biri mi yazmıştı anlamak mümkün değildi. Ben, Çolpan Ergeş ve Rauf Parfi'den daha genç olduğum için maksimalist idim. Şiirde fikri o kadar saklamaya hacet yok diye düşünüyordum. Lakin onların kendi felsefeleri vardı ve şiirin nasıl yazılacağını benden daha iyi biliyorlardı. Mesela, Çolpan Ergeş “öz vatanında yabancı” halkı şöyle anlatıyordu:

Elveda, yavrum, elveda, sağlıcakla git,
Sen varsın ki, can bu vücudumda.
Benim sebep, daim sen gördün ıstırap,
Kendi evine sen sığmazsın gayri...

Veya müstemlemeden kurtulmak hayallerinin tasviri:

Uzarlarda gümbür gümbürdeyerek
Yer yer aydınlanır gökler anbean
Atlar kişnemekte, dıgıdık dıgıdık ...

Onun kitaplarının adları da çok basit, aynı şekilde, gülümser gibiydi: “Ümid Çırağı”, “Bahar Arzuları” vs.

Milliyetçilik meselesinde Çolpan Ergeş'in tamamıyla zıddı olan bir yazar vardı. Bu Memedali Mahmudov'du. O kesinlikle duygularını gizlemeyi bilmezdi. “Bağdan Kurdu” adlı uzun bir hikaye yazmıştı. Hikayenin baş kahramanı Semerkant bozkırlarında at koşturan bir basmacıydı. Hikayenin adından başka her yerinde basmacının davranışları büyük bir zevkle tasvir ediliyordu. Olaylar çok sade, çok basit anlatılıyordu. Bu kitap 70'li yılların sonlarında yayınlanmıştı üstelik.

Memedali, çok saf, iyi biriydi. Biz, Batı tesiriyle bozulan kimseler, onun maskesiz milliyetçiliğini tenkit ettiğimizde çok öfkelenirdi ancak hiç kin tutmazdı.

1974 veya 1975 yılında Memedali genç yazar olarak Türkiye'den gelen delegasyonla görüşmüştü. “Taşkent” otelinin balkonunda Türk hiciv yazarı Aziz Nesin'e ima yoluyla Özbekistan'da millî duyguların çiğnendiğini anlatmış. Bu hususta Memedali “Lakin Aziz Nesin hiç bir reaksiyon göstermedi, belki de KGB'den korkmuştur” demişti.

Aslında, Aziz Nesin KGB'den değil, Memedali'den korkmuştu. Nesin sosyalistti. Türkiye'deki

milliyetçiler, fikrî rakipleriydi. Sovyet rejimi Aziz Nesin gibi romantik sosyalistler için en adil rejim olarak görünüyordu. Sovyet KGB'si, Yazarlar Birliği vasıtasıyla Nesin gibi istidatlı yazarları Sovyetlerin yanına çekmek için onlara sürekli türlü mükâfatlar vererek hil'atler giydirirdi.

Ama Özbek milliyetçileri için bunun önemi yoktu. Onlar Türkiye'deki sağ-sol kavgasından habersizdiler. Türkiye'den kim gelirse gelsin, hepsinin Türkçü olduğu düşünülürdü. Çünkü Türk'ün Türkçü olması tabii bir hal diye kabul edilirdi. Nazım Hikmet ve Aziz Nesin gibiler Özbek milliyetçilerinin değerli şair ve yazarlarıydı. Çünkü onlar Türkçe yazıyorlardı. Özbek milliyetçileri Necip Fazıl veya Nihal Atsız'ın eserlerini esasen hiç okumamışlardı; çünkü onların kitapları Rusça'ya da Özbekçe'ye tercüme edilmemişti. Moskova buna izin vermemişti.

Türkiye, bizim için bir kutsallık kazanmıştı. Türkiye, Türk kavimlerinin kurdukları yegane müstakil devlettir. Türkiye'de devlet dili Türkçe idi. Herkes Türkçe konuşuyor, Türkçe yazıyor ve Türkçe müşahedede bulunuyordu. Türkiye'nin tabii zenginliklerini hiç kimse alıp kendi ülkesine götürmüyordu. Türkiye müstemlekeçiler için hammadde kaynağı değildi. Kendileri üretir, kendileri işler ve dışarıya ihraç etme iktidarına sahip bir ülkeydi. Biz gençler, Özbekistan'ı rüyamızda nasıl görüyorsak, Türkiye aynen böyle bir memleketti. Türkiye bizim istiklal hakkındaki arzularımızın reel modeliydi. Bu sebeple biz her zaman Türkiye'ye ait ne olursa -hiç kontrol etmeden- tenkit etmeden otomatik olarak müspet kabul ederdik. Müstemleke altındaki halklar kendi parmaklarını emerek yaşayan ayılar gibi, kendi yarattıkları ideallerle beslenerek, yüz yıllar boyunca etnik ve kültürel kimliklerini kaybetmeden yaşayabilmişlerdir.

Biz, bir müstemleke ülkenin evlatlarıydık. Halkımız bu kulluktan er veya geç kurtulmalıydı. Her halükârda bunu arzularımız. Biz pamuk tarlalarında başını arktan kaldırmaya vakit bulamayan o mütevazı, saf ve alicenap halkın çocuklarıydık. Hükümet, Özbek Komünist Partisi, kukla liderler bizim şiirlerimizi, bu şiirlerdeki milliyetçi ruha bir kuruş bile değer vermezlerdi, bizim düşüncelerimize açıkça gülerlerdi. Ama biz, "bu halk için mesul olduğumuz bizden başka hiç kimse yok" diye düşünürdük.

70'li yılların başında şair Rauf Parfi Türkçe'den tercüme ettiği "İnsan Manzaraları" Özbek Türkçülerinin ıstıraplarını ifade ediyordu. Gerçi bu eserin müellifi Nazım Hikmet kendi eserinde Rauf Parfi ve ülküdaşlarının tam karşıtı ideolojiyi ileri sürse de, bu eserin Türkçe yazılması bizim için yeterliydi. Türkçe yazılan şeyler, Türklere karşı olamazdı sanki. Dil fetişizmi bu derece güçlüydü. Dil -vatan, dil – müstakillik, dil – millet demektir.

Ben 1993 senesinde Ankara'da rahmetli Alparslan Türkeş ile ilk defa görüştüm. Kendileri bana 1992'de Türkiye başbakanı Süleyman Demirel heyetiyle Taşkent'e gittiğini fakat beni göremediğini söyledi. "Sizinle görüşmek istedim. Görüştürmediler. Muhammed Salih yurt dışına gitti, dediler. Daha sonra öğrendik ki, siz evinizdeymişsiniz. Beni aldatmışlar." dedi. 20. asır Türkçülüğünün lideri sayılan bu sabık albay Türkiye'deki Milliyetçi Hareket Partisi'nin reisi, yetmişin üzerinde bir yaştıydı. Onun çehresinde uzun süren hapis ve sürgün yılları tuhaf nakışlar yapmıştı. Boğuk sesinde bir kadimlik vardı. Ona eski Altay Türklerinin ananelerine göre Başbuğ diye hitap ediliyordu.

Ben kendisine 1972 senesi Çin'e giderek Uygurların haklarını talep ettiniz mi? diye sordum. Başbuğ "Hayır. Çin'e hiç gitmedim" dedi.

Kendisine talebelik yıllarımdaki o hatıramı anlattım; çok etkilendi. Şayet "kırklı yıllardan beri

Türkçülük ülküsü için çektiğim ıstıraplar boşa gitmemiş” diye düşündüyse buna şaşmamalı. Önemli olan şuydu: Orta Asya Türkleri müstemlekenin en durgun zamanları kabul edilen 70’li yıllarda dahi kendi haklarını savunacak kahramanları beklemeye devam etmişti. Onlar ortaya çıkmayınca, bu defa bu kahramanları hayallerinde yaratmaya başlamışlardı. Alparslan Türkeş, Orta Asya Türkleri meselesini Türkiye’de ilk defa ortaya koyan siyasî liderdi. Bu sebeple “Millî Şef” İsmet İnönü hükümeti tarafından ağır işkencelere maruz kalmışlardı. Orta Asya Türkleri bu olayları ikinci, üçüncü elden sisler arasından işitmişti. Ancak bu bile yeterliydi. Hürriyet isteyen Türk kavimlerinin, uzaktaki albay hakkında efsaneler uydurması için bu yeterliydi.

ÖZBEKÇİLİK

Özbekçilik, Sovyet idaresi tarafından en fazla kullanılan ülküydü. Tıpkı Kazakçılık, Türkmencilik, Tacikçilik vs. gibi. Bu, Orta Asya kavimlerinin birliğine, Orta Asya Pantürkizm’ine ve ümmetçiliğe karşı halkın içinden çıkarılan bir kalkandı .

Ama ne Pantürkizm, ne de ümmetçilik Sovyetleri korkutacak derecede güçlüydü. Her ikisinin köklerini Bolşevikler daha 10’lu, 20’li yıllarda acımasızca baltalamışlardı. Bu ülküleri savunan yüzlerce aydın ve alim katledilmişti. Kütüphaneler dağıtılmış, kitaplar yakılmıştı. Neticede Türkçülük ve ümmetçilik, ideoloji olarak geniş kitlelere yayılmış olmasına mukabil reel hayatta gayet dar bir muhitte kalmıştı.

Sovyetlerin icadı olan Özbekçilik gelişmesinin en yüksek zirvesine 70’li yıllarda erişmişti.

Özbekçilik ruhu bilimin hümaniter yönlerinde, sanatta bilhassa edebiyatta çok güçlüydü.

Özbekçilik Sovyet stratejistleri tarafından Tacikçiliğe; Tacikçilik ise Özbekçiliğe karşı sürekli bilendir dururdu. Tacik ilim adamı Babacan Gafurov’un “Tacikler” adlı “tarihî eseri” Özbekçiliğin gelişmesinde büyük rol oynadı. Bizim Özbek alimlerimizin millî ruhtaki monografileri de Tacikçiliği sürekli olarak güçlendirdi.

Şair Erkin Vahidov’un “Özbeğim” şiiri 1970’te yazılmasına karşılık 1980’lerin başına kadar en önemli şiirlerden biri olarak geldi. Bu biraz basitçe, bütün herkesin anlayabileceği Özbekçiliği teşvik eden önemli bir eserd. “Başda doppım, gaz yüremen gerdeyib” (=Başımda takkem, övünerek, dik gezerim) derken şair bundan sonra ne yapacağını söylemiyordu. Çünkü bundan sonrası önemli değildi. Başına doppı (Özbek millî takkesi) giymek bizatihi isyandı. Övünmek de bizatihi inkılaptı. Fakat Tacikler de doppı giyiyordu. Onların kullandığı doppı Vahidov’un kullandığı doppıdan hiç bir farkı yoktu. Lakin Tacikler, Özbeklerden “farklı olmaya” mecburdular. Bu mecburiyet “Tacik” kelimesinin kökeni “Tac” kelimesinden geldiği efsanesi ortaya atıldı. Tacik biraderlerimiz dediler ki, yani sizin övücünün pamuklu kumaştan yapılan doppı ise, bizimki bir tacdır!

Esasında, doppı da, tac da orijinal bir tem değildi. Sovyetler sisteminde Gürcü çerkeskasını, Türkmenler çögirmesini, Ukrayinler yakası işlemeli gömleklerini giyerek tıpkı Erkin Vahidov gibi veya ondan daha da övüngen, daha da mağrur dolaşırdılar. Ve hepsi bu giysileri millî gurur olarak kabul ediyorlardı. Gurursuz hiç kimse yoktu. Hatta Uzak Şark buzullarında yaşayan Eskimo tipi kabileler dahi kendi postlarıyla gururlanmak için yılda bir defa Moskova’ya gelip giderlerdi. Moskova, Sovyet halklarının millî rengarenkliğini koruyarak, birlikte yaşamakta olduğunu dünyaya bu şekilde sergilerlerdi. Yani halkların milliyetçiliği ancak Rusların izin verdiği daire içinde hareket edebilirdi. Lakin Sovyet imparatorluğunun yıkılmasında bu “sınırlanan milliyetçilik” esas rollerden birini oynadı.

GENÇLİĞİN SONU:

70'li yılların ortalarında yeni dostlar edindim. Bu, türlü karakterdeki insanları birleştiren şeyin ne olduğunu belirlemek zor. Onların hiç birisi kesinlikle resmî edebiyat veya sanat hadimi değildi. Hiç birisi yaltakçı değildi. Ekmek için sanatını vasıta yapmayan adamlardı. En mühimi, bu adamlar Sovyet rejiminde bir kimse ne kadar hür yaşaması mümkün olabilirse, o kadar hür yaşayabiliyorlardı. O zamanlar "Gülistan" dergisi çıkıyordu ve bizim "hür" görüşlerimiz çoğunlukla bu dergide basılırdı. Derginin muharriri Askad Muhtar liberal düşünceli biri olduğu için bizim "arayış"larımızı gördüğü halde fark etmemiş gibi davranırdı. Lakin gerektiğinde "yukarı"nın da gönlünü almayı unutmazdı. Askad ağabey anadan doğma şair değil, anadan doğma muharrir idi. Tek bir sözülle bütün bir metni tam ters istikamete çeviriverirdi. Benim bir şiirimde, kahramanın törende sevgilisini görüvermesi tasviri vardı.

...Yüz, görünüş, çehreler içinden
Senin sîman sivrilip çıkar!.

Askad ağabey bu şiiri:
Senin sîman sivrilip çıkar, Lenin!

Şeklinde değiştirerek "Lenin" kelimesini şiirimde asla yazmadım diye gururlanan bendenizi epeyce utandırmıştı. Fakat ne olursa olsun, "Gülistan" dergisi uzun zaman bizim esas kürsümüz olmuştu.

Biz gençtik. Gençlik bir imtiyazdı. Bize hiç kimse dikkat etmiyordu. Bu durumdan yararlanarak, dilediğimiz şeyi yazar ve yayınlardık bile. Tabîî, rejimi devirmeye davet etmiyorduk; ona karşı ancak aba altından sopa göstermemiz mümkündü. Bazı uyanık eleştirmenler bu durumdan rahatsızlanarak "abanızın altındakini açıklayın!", diye hitap ettiği zamanlar da oldu.

Bu "delikanlı" gençliğimiz epey uzun, 1984 yılına kadar devam etti. Otuz beş yaşında dahi genç olmaya devam etmek ancak bizim topluluğumuzda mümkündü ve bu imkândan biz olabildiğince yararlandık. Ama 1984 senesinde gençliğimiz birden durdu. Kremlin'de hakimiyet değişti.

İKİNCİ BÖLÜM

1983-1993 YILLARI

ANDROPOV VE ÇERNENKO

Brejnev'den boşalan koltuğa oturan Andropov Sovyet Devleti'ni duraklamadan kurtarmak için gayret sarf eden ilk liderdi. KGB'nin sabık başkanı olarak, bu dünyanın en geniş devletinin herhangi bir yerinde kımıldayan şeyi ve bu şeyin neden kımıldadığını bilirdi. Bu bilgi onun için diğer liderlere nazaran daha kesin hareket ederek, daha iyi netice elde etmesi için bir amildi. Sovyet ekonomisi eş dost kayırmacılığı, sahtekârlık ve rüşvet çengeline olup, büyüme ve gelişme hemen hemen durmuştu. Zaten, ağır sanayiinin büyük bir kısmı askerî gücü arttırmaya yöneltildiği için ekonomi esasen tabîî kaynakları hammadde olarak pazarlama karşılığında ayakta tutula gelmişti.. Ama buna rağmen silahlanma yarışı Sovyet Devleti'nin kesesini kuruttu ve 80'li yıllara gelindiğinde komünist liderler bu yarışta mağlubiyete uğradıklarını anladılar. Daha sonraları Gorbaçev'in ABD ile uzun menzilli roketleri azaltma anlaşmasına imza atması onun barışseverliğinin değil, Sovyetler Birliği'nin zayıflamasının işaretiydi..

Andropov, Sovyet İmparatorluğunun binlerce kilometreye yayılan idare iplerinin gevşediğini çok iyi biliyordu. Bu ipleri birazcık gerginleştirip, sağlamlaştırmak için ilk önce kadroları yenileme ihtiyacını duydu.. Bu kadrolar Moskova'ya sadık, mümkünse Ruslardan olursa, daha da iyi olurdu. Andropov'un bu teşebbüsünü sonuna kadar devam ettiremediği malum. Bu yeni "kadrolar siyaseti"ni Çernenko, ardından Gorbaçev hükümetindeki "ikinci adam" Yegor Ligaçev sürdürdü.

Andropov, Sovyetler Birliği'ndeki rüşvet, tembellik, düzensizlik ve sahtekârlığa karşı mücadeleyi de planlamıştı. Bu planı uygulamaya koymak için yapılan ilk tatbikatlar rüşvetin kökü mevcut siyasî rejimin köküyle sarmaş-dolaş olduğunu açıkça göstermişti. Tembellenin ise Sovyet üretim sistemindeki "çalışsan da çalışmasan da maaş ödenir", şeklindeki Sovyet insanının dünya görüşünün mahsulü olduğu da malum oldu. Sahtekârlık ise insanoğlunun özel mülke karşı olan güdüsünün öldürülmesi neticesinden başka bir şey değildi.

Andropov, iktidara geldiği andan itibaren, tembelliğe ve düzensizliğe karşı "savaş açtı". Mesela, gündüzleri sinema salonlarına girerek seyircilerin nereden geldiğini ve iş zamanında niçin film seyrettikleri kontrol edilmeye başlandı. Devlet memurları ve işçilerinin işe vaktinde gelip vaktinde gitmelerini kontrol etmek adet haline dönüştü. Sokaklara "düzen, üretimin teminatıdır" şeklindeki primitif afişler asıldı.

Ama bu, hastalığın sebebine değil, sonucuna yöneltilen beyhude çabalamalardı.

Beni iş bekliyor, devletin işi,
Hanım'ım koşturur, ben söylenirim,
Balkona bakarak, bağıryorum:
- Hâlâ bu gömleğim kurumuş değil!!!.

Eyvah, beklemekte, devletin işi!
Gömleğin buharı çıkmaz, bitmez hiç!
Şimdi de ütünün ihanetinden
Devletin işine kalacak mıyım geç?

Yine yolda gidip, işe varana dek,
Bakmam gerekecek afişlere de
Ki işe başlamadan evvel, bu yürek,
Biraz ilham alsın bu Afişlerden!!!

1981 (Arzu Fuqarası, 1990).

Bu istihzalı satırlar o zamanın ruhunun ifadesiydi.

"Disiplinli lider" olarak tanınmaya başlanan Andropov, bu disiplinliliğini sonuna kadar gösteremedi. Yıl başında öldü. Yerine Çernenko geldi. Bunun da yaşı epey ilerlemişti ama buna rağmen Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Genel Sekreterliğine seçildi. Çernenko'da tırnak ucu kadar dahi heybet yoktu ve öyle gösterişsizdi ki halk isminin Aleksey mi yoksa Andrey Çernenko mu olduğunu hatırlayamazdı.

Özbekistan'da da vaziyet neredeyse böyleydi. Özbekistan'a uzun yıllar liderlik yapa yapa tıpkı cumhuriyet armasındaki pamuk ve buğday başakları gibi bir sembole dönüşen ak saçlı Şeraf Raşidov'un ölümünden sonra yerine ekonomist mi yoksa mühendis mi biri geçmişti. Bu adam birkaç yıl ülkeyi yönetmişse de cumhuriyetin ne siyasî ne içtimâî ve ne de diğer

sahalarında herhangi bir iz bıraktı. Bu adama karşı haksızlık yapmış olmayayım; belki de o devir bir geçiş dönemi olduğu için bu liderin bahtı gülmemiştir. Belki de “iz” bırakmaması da hayırlı olmuştur. Bugün, 90’lı yıllardaki liderimiz gibi iz bıraksaydı o zaman ne yapardık?

EDEBİYAT FETİŞİZMİ

1984’ün Martıydı. Dorman’daki Yazarlar Birliği binasında ilham perisini bekleyerek günlerimi geçiriyordum. İşim öyle pek zor değildi. Beklenen ilham perisi gelip de sekiz veya on satırlık bir şiir yazarsam, o günkü işimi yapmış sayar rahatlardım. Düşünün; otuz beşine gelmiş kocaman adam için kafiyeli hatta kafiyesiz “şiirsel” bir metin yeterliydi. Yani bugünüm boşa geçmedi diyebilmem için ve hatta dünyadaki en büyük işi ben yapıyorum diye düşünebilmem için de yeterliydi.

Aslında, Dorman’da “büyük işi ben yapıyorum” diye düşünmeyen tek bir yazar yoktu. Ama böyle düşünmek için herkese “sekiz satır” yeterli olmayabiliyordu... Mesela, Pirimkul Kadir her gün asgari 15 sayfa nesir, Şükür Halmirza en az 10 sayfa nesir; şair Usman Azim yüz mısralı balada, Şükür Kurban yüz satırlık bir destan yazmayınca bunlar, “büyük işi ben yapıyorum” diye övünemezlerdi.

Kısacası, Dorman’da günlerimiz verimli geçiyordu. Ancak yazılan ürünleri kitap halinde bastırmak bir meseleydi. Emekçi yazarlar geceleri uyumadan, el yazma nüshaları hazırlayıp, bunlara güzel adlar koyarak daktilocuya teslim ederlerdi.

Daktilocu, kitabın basılma aşamasındaki ilk basamaktı. Bu basamak, iri yarı cüssesiyle gayet yüce görünürdü. Çünkü el yazma nüshanın her sayfasına tam 40 tiyin isterdi. Yoksul şair veya yazar için bu korkunç bir rakamdı. Bazı becerikli kalem sahipleri bir daktilocuyla evlenerek bu meseleyi halletseler bile çoğunluk “Daktilo bürosu kapısında” ilk “basamak”tan geçmeden beklerdi. İkinci basamak, bölüm redaktörü, üçüncü basamak bölüm müdürü, dördüncü basamak yayınevi müdür yardımcısı, beşinci basamak yayınevi Direktörüydü. Bu beşinci basamak bütün kalem sahiplerinin sık sık rüyasına giren biriydi.

Sovyet Özbekistan’ı devrinde yayınlara direktörlük yapanlar içinde bence en görkemlisi Hamid Ubeydullayeviç yani Hamid Gulam idi. Onun emrinde çalışan bir müdür şunları söylüyordu: “Hamid ağabeyin, sabahleyin işe iyi veya kötü moralle geldiğini değil yüzünden, hatta giyinişinden dahi anlardık. Mesela, o mavi kot giymiş ve dudağına sigaralığını kıstırarak, dördüncü kata çıkarsa demek ki morali düzgündür. Hemen yanına girerek işimi bitiririm”... Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki müdür basamağında duranlar için bile direktörün yüzünü görmek kolay bir şey değildi.

Yayınevi direktörü, uygulamada Sovyet rejiminin yayın siyasetini yürüten şahıstı. Bu kimse istediği kitabı basar, istemediğini basmazdı. Merkezkom’un tavsiye ettiği kitaplar istisna tutulursa, direktör kitap basmada mutlak hakimdi. Hatta sansürcü dahi direktörün söylediğini ikiletmezdi. Direktörlük makamı bakanlıkla neredeyse aynı seviyedeydi. Direktör tıpkı Merkezi Komitenin Genel Sekreteri gibi on yıl, on beş yıl makamında kalabilirdi. Sanki rejim gibi yayınevi direktörü de ebedîydi. Bu duyguyu direktörlerin kendileri de hissedirdi ve onların en heybetlileri kendilerini birden Firavun sanmaya başlardı. Bu ruhî rahatlama onların gözlerini parlatır, dillerini keskinleştirirdi. 1979’da Gafur Gulam’ı yayınevinin direktörü yapan o ünlü nutku herkesin aklındadır. Bu şahıs, hatırladığıma göre, (şayet yanılıyorsam Allah affetsin) şöyle demişti: “Ben bugün şan ve şöhret kürsüsünde bulunarak şunu söylemek istiyorum... Ben halkın atasıyım... Evet, ben Özbekistan’da halkın atasıyım. Türkiye’deki Özbeklere böyle dedim. Eğer sizler Özbekistan hakkında kötü konuşmazsanız ben sizin de

atanızım, dedim”.

Bu konuşmayı o zamanlar kimse kibir olarak düşünmemişti. Direktör yargılanamaz bir totemdi, öyle ki arkasından gülmek dahi günah kabilindendi. Ben bu tuhaf hadiseye konuyla hiç ilgili olmayan bir makalede yer verdim. Makale, Hemingvey hakkında olup Gülistan dergisinin 1979 yılı sayılarından birinde basılmıştı. Ama söylemek istediğim fikir öyle yağmalanmıştı ki, o allame-i cihan direktör benim tenkidimi okusa bile hiçbir şey anlayamazdı: “Bu nutuk (Hemingway’in nutku) bazı yazarlar.. kendilerinin korkak kalplerini teskin ettiği bir sırada, bazıları sanki bugünkü gibi, kendisini “halkın atası” ilan ederek, “şan ve şöhret minberinden” konuşup, elli yahut altmış yaşını güvenli bir köşede kutladığı esnada yankılandı...”

Ben, bencil bir yazar olarak, birinin gelip “Dostum, H. Gulam’ın hakkından gelmişsin. Bravo sana!” demesini beklerdim. Ama hiç kimse benim beklediğim kadar ferasetli çıkmadı ve bugün düşündüğümde çıkmamasının daha hayırlı olduğunu görüyorum. Çünkü, o direktör bugünkü insafsız sahtekarların yanında öyle saf, halim selim ve mütevazı görünüyor ki eğer, o yetmiş dokuz senesi, onu gücendirseydim, bugün müthiş pişman olurum.

Mevzuu tamamlamak için direktörden başka yine bir mahluk hakkında bir iki söz söylemek lazım. Bu mahlukun adı Goskomizdat idi (Devlet Basın Matbaa Komitesi). Bu “dergah”ta onlarca adam “çalışır” ancak ne için “çalışmakta” olduklarını kendileri dahi bilmezlerdi. Tıpkı Franz Kafka’nın romanındaki gibi, bu dergaha bağlı bölümlerde bir mistik mahkumiyet hüküm sürerdi. Güya bu onlarca kadın ve erkek biri diğerinin ardına konulan casus veya bir diğerine bağlanan mahpuslardı. Çünkü muharrir kitabı yazar, yayınevi de yayına hazırlardı. Ancak Goskomizdat’taki bu insanların kitapla, yazarla, yayınlarla, yayıneviyle ne alâkâsı var diye haykırısı gelirdi herkesin. Haykırısı bile yazarı kimse kaale almazdı. Direktör ve Goskomizdat yazarlar için yaratılmışsa da, yazarla kimse muhatap olmazdı. Bu zavallı profesyoneller, yanlarından kendi adını bile doğru düzgün yazamayan Goskomizdat in başı Şagulamov veya direktör geçecek gibi olunca, derhal ayağa kalkıp selam verirler ve zoraki olarak gülümserlerdi. Bu profesyoneller kendi şiir yahut hikâyesinin tek bir satırına bile değmeyecek bu zalimlere baş eğerken, ben buna müthiş öfkelenir ve onları korkaklıkla suçlardım.. Ama bugün anlıyorum ki, o öfke yazar dostlarıma karşı haksız itham imiş. Onların korkaklık ve uyuşukluk olarak görünen yönleri, aslında yine o edebiyat için, o edebiyata muhabbetten dolayı idi. Bu insanların orta seviyedeki kabiliyetlisi bile ekmek için, çoluk çocuğunun rızkı için zalime baş eğmeye ar ederlerdi. Ama edebiyat ideali için baş eğmeğe utanmazlardı. Bunu ayıplamaya hakkım yoktu. Cebinde Yazarlar Birliği kimliğinden başka zenginliği olmayan bu insanlar kendilerinin halka lazım kişiler olduğunu anlar ve kendilerince bundan gurur duyarlardı. Şair Yoldaş Eşbek bununla ilgili bir misal vermişti. Bir gün kendisi bir şair dostuyla otobüste yan yana oturuyorlarmış. Yaşlı bir hanım gelmiş, başlarında onlara bakıp duruyormuş. Yolculardan birisi şairlere “yer verseniz olmaz mı?” deyince Yoldaş’ın dostu hayrete düşerek: “Bunlar bizim kim olduğumuzu bilmiyorlar galiba, ne yani, kimliklerimizi (Yazarlar Birliği kimliği) mi gösterelim bunlara!”, demiş. Saf şairin bu samimiyeti insanı, onun ferasetsizliğini bağışlamaya mecbur ediyor.

Hülâsa, yazarlık, şairlik veya diğer kalem erbabı olma, dünyanın hiçbir ülkesinde Sovyetler Birliğindeki gibi ciddi bir meslek olarak kabul edilmezdi. Bunun elbette siyasî rejimle ilgi olan tarafları vardır. Sovyet sistemi yazarlardan kendi ideolojisi için faydalanıyordu. Ancak cemiyet, insanlar ve yazarların kendisi de yazarlık mesleğine tapınmaları hayret verici bir

şeydi. Az önce dediğim gibi edebiyat insanın dünyayı idrak etme şekillerinden biri değil, belki en doğru, en ideal şekli olarak kabul edilmeye başlanmıştı. Ve insanlar edebiyat ideali için işinden, dostlarından, hatta ailesinden de vazgeçseler bile, bu hareket asla cahillik olarak kabul edilmez, bilakis fedakârlık sayılırdı.

(Ben burada gerçek edebiyatçılar hakkında konuşuyorum, yoksa Sovyet ülküsünün tellâlları hakkında değil. Onların lafını bile etmeye değmez). Aynen bu şekilde bizim taklit konularımız da orijinaldi. Bilhassa, 70'li yıllarda en parlak hayale sahip Özbek şairi kendisine Şah Meşreb (Türkistanlı sufi şairi) veya Paul Verlen ve hatta Arthur Rembo gibi dervişlerin hayatını örnek olarak almaya çabalardı. Mesela, Şah Meşreb'in mollaların üzerine küçük abdestini yapması, Rembo'nun deve satacağım diye, Afrika'ya gitmesi, orada hastalığa yakalanarak ölmesi, Verlen'in Paris sokaklarındaki serserilikleri, genç şairlerimiz tarafından saygıyla kabul gören, teklide şayan rivayetlerdendi.

Edebiyatın bu kadar "mukaddes"leşmesinin sosyal ve psikolojik sebebi de vardı elbette: Totaliter devletlerde kişi, realize edilmeyen hürriyelerini edebiyat ve sanatta kompanse etmeye çalışır. Edebiyat ve sanatın totalitarizm gibi ekstremal siyasî-içtimaî iklimlerde profesyonel kabuğuna bürünerek yaşamını sürdürme kabiliyeti yüksektir. Bu özellik, biraz kalem sallamaya muktedir herkesi kendisine bir büyü gibi cezbeder. Bu kimseler rejimden kaçarak renklerden (ressamlık) veya sözlerden (şairlik) kurulan yer altı sığınaklarına girerler ve ömürleri boyunca oradan çıkmadan yaşarlar. Ve tabii ki, insan bir şeye ömrünü bağışlayabilirse, bu meslek onun için elbette mukaddestir.

YABANCI

Böylece, bin dokuz yüz seksen dördün Mart ayında ben de, bir çokları gibi, Dorman'da ilham perisini bekler dururdum. Fakat ilham perisi gelmeyince bu defa onu hayal ederdim:

İlham perisini gördüm aniden,
Karnı aç, saçı uzun ve çırılçıplak,
Oturuyor işte, bomboş sandalyede,
Ayaklarında yatıyor pas basmış tacı.
Sıçan geçer odanın tam ortasından,
Bir yerde musluktan "şıp, şıp" damlar su.
Ve bana bakıyor bağrımı ezip,
Odanın ortasında oturan güzel!

Ayrılan kimse gibi dostu yarinden,
Bakıyor kaybetmiş gibi Vatanını,.
Dokununca, avucum altında, onun
Kabarmaya başlar titrek bedeni.

Kabarmaya başlar ağızımda dilim,
Gözleri yaş dolu, bakıyor güzel,
Tıkır tıkır eder bir yerde sıçan,
Bir yerlerde hala damlamakta su.

(1983)

Gördüğünüz gibi, gönüllerde anlaşılmaz bir özlem, meçhul bir nostalji vardı. Belki o kadar da meçhul değildi. Belki bu özlem, geleceğin özlemiydi. Hayır! Hayır! Aslında etrafta bir sessizlik, tuhaf bir tembel ruh gezinmekteydi.

Gezinmekte olan bu ruh, kendisine fazla güvenerek, korunma refleksini kaybeden totaliter devletin ruhuydu.

Bu yok edici güven, 1968'de Prag'ın işgalinden sonra peyda oldu. Bütün dünyanın gözü önünde cereyan eden bu kolay işgal, Moskova'yı gururlandırdı, şovenizmi sarhoş etti. Ama bu işgalden sonra başlayan "nükleer silahlar yarışı"nın Sovyet İmparatorluğunun mağlubiyetiyle sonuçlanacağını henüz hiç kimse tahayyül edemiyordu. Gurur ve sarhoşluk 70'li yıllarda yavaş yavaş kendi sonuna geldi: artık köle (cemiyet) de, efendi (devlet) de aynı sessizlik içinde, bu lakayt hava içinde yaşamaya başladılar.

Bu durum sonraları "durgunluk yılları" diye adlandırıldı. Durgunluk öyle koyulaşmıştı ki, bu koyuluk içinde söylenen bir söz, çıkan bir ses hiç yankılanmazdı. Söz son derece sönük duyulurdu. Tıpkı bir karabasan gibi, bağırırsın haykırırsın, fakat sesin çıkmazdı.

Bu antiakustik saray içinde, biz genç yazarlar, kendi sesimizi sınamaya başlamıştık.

O yıllarda, tenkitçilerin ifadesiyle, biz "ağzımıza geleni" söylemeye başlamıştık.

1983'ün Martında "Özbekistan Edebiyatı ve San'atı" gazetesinde "Şiirinizi bize izah edin!" başlıklı büyük bir makale yayınlandı. Makale benim şiirlerim hakkındaydı. Makalenin yazarı meşhur bir tenkitçiydi. Meslek çevresinde nüktedan bir uzman olarak kabul edilirdi. Kendisi konjonktürü iyi sezerdi. Edebiyat akımının mayasının terkiğini çözmesini bilirdi. Hatta durgunluk yıllarının en durgun yılı kabul edilen 1970 senesinde bile Özbek Sovyet Edebiyatında hâlâ dahi fikrin ölmediğini ispatlamak için sohbet ve tartışma gibi büyük makaleler hazırlayan etkin biriydi. Kendisi her zaman redaktör yardımcısı olarak çalışmış, ancak bir türlü baş redaktör olamamış biriydi. Bu kompleks onu bir tür idarecilere karşı küskünler arasına soksa da, o asla muhalif düşen birisi olmamıştı. İdare, ona bir gülümsese, bütün küskünlük ve kinlerini unutarak, tekrar hizmet etmeye devam eden mütevazı biriydi. Benim şiirlerime yöneltilen "İzah edin!" çağrısının altında entelektüel ilgiden daha çok retorik mana vardı. Makalenin müellifi benim şiirlerimi gayet iyi anlıyordu. Ancak üsteleyerek soruyordu: Makalede "M. Salih falan şiirinde bize ne demek istiyor? Bu nasıl bir Hamletimsi problem, şiirin kahramanı bizden ne istiyor?", gibi sualler yöneltiliyordu. Üsteleyerek sormak Sovyet tenkitçiliğinde kullanılan en yaygın usullerden biri olmasına mukabil bendenizin şiirlerine bu usul uygulanırken, hemen haklı görünen bir mana kazanırdı. Çünkü henüz ilk kitabımın çıkmasıyla eserimi "Batıyı taklit"le suçlamışlardı. Yani üsteleme heveslilerinin, zemini beş altı yıl önce hazırlanmıştı. Bu sebeple makale nadas edilmiş toprağa düşen tohum gibi oldu. Hemen göğçerdi, çabucak çiçek açtı. Etrafta hakikaten de tartışma varmış gibi bir ortam yarattı. Sanki "şiirinizi izah edin!" makalesinin yazarı bana hücum ederken, başka biri ortaya çıkıp beni savunuyordu. Veya üçüncü bir kişi ortaya çıkıp tarafları düşünmeye çağırarak ağırbaşlı bir üslupla "Edebiyatın dünyası geniş; böyle tuhaf şeylerin de yaratılması mümkündür.", diyordu.

Kısacası hiçbir ciddî fikir söylenmemişti. Söylenmesi de mümkün değildi.

Zaten mutlu Sovyet ülkesinde üzüntü ve pişmanlığın olması mümkün değildi. Vele ki olsa bile bunun sebebi ancak kişiye özgü olabilirdi fakat hiçbir zaman sosyal ve hiçbir şekilde siyasî olamazdı. Bu kaide içinde hareket edenlerin en cesuru yine "şiirinizi izah edin!" diye haykıran o tenkitçiydi. Çünkü o hiç olmazsa bu kaskatı suali sormaya cüret edebilmişti!

Bu tenkitçi bahsi geçen makalesinden iki yıl sonra, 1985 senesinde, benim "Alıs Tebessüm Sayesi" (Uzak Tebessümün Gölgesi) adlı kitabıma Gafur Gulam yayınevi için "öz eleştiri" yazdı. Bu tenkit yazısında "tehlikeli" sorular daha da çoğalmıştı. Tenkitçi bendenizi "bu tür

dünya görüşü ile uzağa gidemezsin”, diye güya sertçe ikaz ediyordu. Ben bu seçmeler kitabımın çıkması için gereken 41 adet şiirin her birisine müstakil bir sayfa izah mektubu yazmak zorunda kaldım. Bu izahlarda 41 adet şiirin, Özbek Sovyet yayınevlerinde rahatlıkla basılmasının mümkün olduğunu ve bunların mevcut siyasî rejime hiçbir şekilde zarar getirmeyeceğini gücümün yettiğince ispatladım. İspatım inandırıcı oldu galiba ki bu kırk bir adet şiirin büyük bir çoğunluğu 1986 senesinde basıldı.

“Tehlikeli sorular” doğuran şiirlerden bir kaçını aşağıya alıyorum. Bu şiir Sovyet Devletinin çeyrek asır idare ederek Çekoslovakya ile Afganistan işgallerini imzalayan Leonid Brejnev’in ölümünden sonra ortaya çıkan boşluk esnasında yazılmıştır:

Duruyorum. Unuttum göğsümdeki yükün,
Taş değil, bir avuç yürek olduğunu.
Unuttum, artık dünyada kim Büyük
Ve benim kimden korkmam gerektiğini.

Gözlerimin önündeki duman dağıldı,
Duruyorum, göstermez hiç kimse yolu.
Ürününü bitirdi, bomboştur artık,
Yalan için hazırlanan ekin meydanı.

Neyse, ben burada yerli değilim,
Telaffuzu bozuk, yabancı, seyyar,
Her bir sözüm için alay edilip,
Maskara olmaya hazır bekliyorum.

1983 (“Alıs tebessum sayesi” 1986).

Artık, her bir sözü için alay konusu olmaya, alay edilmeğe hazır bekleyen, şiir kahramanı, bu bendim.

Yazma üslubum, edebî tenkitçileri ve şairleri sınırlendiriyordu. Bunu biliyordum ve bundan rahatsız olmuyordum. Sosyalist realizm düşüncesine olan doğma nefretim benim için bir zırhtı. Atılan sitem taşları veya kıskançlık kesekleri bu zırha değerek ufalanır giderdi. Üstelik ben kendimi hakikaten dışarıdan gelen bir yabancı, bir gezgin gibi hissediyordum ve mevcut edebiyat da hiçbir şekilde beni kendisinden kabul etmemişti. Bu yabancılık yalnızca edebiyatta değil sosyal ve iktisadî hayatta da hakimdi. Otuz üç yaşındaydım, ama hiçbir yerde istikrar ile çalışmamıştım. Benim asla “emek karnem” olmamıştı. Hiçbir işyeri bu kimliği bana münasip görmemişti. Bunu yalnızca kendi tembelliğimle izah edersem, kendime karşı haksızlık yapmış olurum. Asıl sebep, ben yabancı bir unsurdum. Onun için her seferinde şiirim basılınca veya kitabım çıkınca çok sevindirildim. Çünkü onları, yayınevi de, gazete de basmak için hiçbir mecburiyeti olmadığı halde basarlardı. Ve tabii ki “Şiirinizi izah edin!” diye talep eden tenkitçinin sualinin altında şu sitem vardı: “Sen Sovyet ülkesinde yaşıyorsun, Sovyetlerin kağıdında şiir yayınlıyorsun ve bu da yetmez gibi her satırı için 1 som (1 som, 1 dolar 35 cent değerinde) telif ücreti alıyorsun., sonra da Sovyet hayatından şikayet ediyorsun, senin asıl derdin nedir acaba?” şeklindeki acı sitem... Belki benim yaşadığım yabancılık devrini başka yazarlar da yaşamışlardır. Ancak onlar bu konuda konuşmuyorlar, çünkü edebiyat onlar için bugün de yaşam şeklidir.

Yabancılık düşüncesini – “yabancısınma”, yabancı unsur düşüncesini ise “yabancı görme” ile

kariştirmamak lazım.

Yabancılık, yabancısınma gibi zahirde (görünüşte) değil, bātında (şuur altında) yaşar. Eğer siz bu hayatı, bu hayat tarzını yabancı görüyorsanız, zararı yok günü gelir, alışırınız ve belli bir süre sonra bu hayatla can ciğer, kuzu sarması olursunuz. Lakin siz bu hayata yabancı iseniz, onunla can ciğer kuzu sarması olmanız çok zordur. Yani, Yabancılık sizin fitratınızda var. Yabancılığı, mesela, sevgi gibi iyileştirilmesi mümkün olmayan hastalığa benzetmek mümkündür. Veya terbiyeye ve propagandaya tabi tutulamayan hangi tutku varsa, yabancılığı ona benzetmek mümkündür.

Ancak bunu Garp eksiztensialistlerinin yabancılığıyla kariştirmamanızı rica ediyorum. Onların “yabancı”sı gayeler sahnesindeki kahramanlardan biriydi, o kadar. Ben ”gaye oyunu” yapmıyorum. Ben hiç oyun yapmıyorum.

“şiirinizi izah edin!”, diye haykıran tenkitçi şiirlerdeki yabancılık hissini duyuyor, bunu hazmedemeyerek, öfkeleniyordu. İyice teferruata dalarak “Herhangi bir şiir yoktur ki, içinde bir açıklık olsun” diyordu. Gerçekten de böyle bir şiir asla yazamadım. Hatta böyle açık biten şiirlerin üzerinde bile Yabancının gölgesi dururdu.

Yabancı, kendisinin diğer insanlardan farklı olduğunu, hatta çoğu durumda başkalarına karşıt tarafta bulunduğunu bilse de, bunu değiştirmek için hiçbir şey yapmaz, bir şeyler yapmak bir kenarda dursun, bilakis kendi farklılığını daha da belirginleştirmeye çalıřırđı:

Sizden farklı olarak, türlü

Yollarını bilirim avunmanın ben.

Sizden farklı olarak, beni

Olgunlaştırır yoksunluklar.

Ufukta titreyerek yanan bir nefret mumu,

Daha çok aydınlatır yolumu

Sevgi güneşine nazaran dostların.

Kimse beni yere vurmazsa idi,

Göğe nasıl sıçrayabilirdim?

Basit bir bitkiyim, kısacası -

Ne kadar su koyarsalar dibime,(yok etmek isteseler)

Ben o kadar yeşillenir, büyürüm.

1983 (“Alıs Tebessüm Sayesi” 1986)

Bir gün, yetmişli yılların günlerinden birinde, Taşkent’in Nevâf caddesinde, yayınevlerinin hizasında duruyordum. Bir şair gelerek bana hal hatır sordu ve benimle kucaklaştı. Bu aşırı davranışının sebebini anlayamadan şaşırmıştıım ki şair yüzü ışıldayarak “Beni kutla, ben komsomol (genç komünist) ödölünü aldım!” dedi. Ben güç duruma düştüm. “Kutlarım”, diye mırıldandım, ama bu mırıldanma o denli gayri samimi çıkmıştı ki duyan kimsenin “Bu Salih, çok kıskanç biriymiş” demesi mümkündür. Allah’tan ki ödöl sevinci, şairin gözüne perde çekmişti; benim yüzümdeki tereddüdü görmedi, böylece kurtuldum.

Ben kendi yabancılığımla öyle gururlanıyordum ki, birisi “Sana ödöl vereyim” diyecek olsa yabancılık kimliğim büyük darbe yemiş gibi olurdu. Yani ben, bir yerde kendi kimliğime ihanet etmişim ki, bana ödöl teklif etmeye başladılar diye düşünmüş olurdu.

Yanılmıyorsam, yetmiş altı senesiydi, bir grup genç şair ve yazar (belki Hurşid

Dostmuhammed'in evinde) "Biz bu devletin ödülünü asla almayacağız.", diye ant içmiştik. Bu andı bozmayanlardan pek az kaldı, belki de birisi kalmıştır. Ama mesele bu değil. Mesele yabancılık duygusu bütün kabiliyetli kişilerde olan duygudur ancak kimilerine güçlü kimilerine zayıf olarak bu duygu ihsan edilmiştir.

Nevai sokağında yüzü ve gözleri ışıldayan bahtiyar insana bunu anlatmak zordu. Bunu "Edebiyat ve San'at" gazetesinde problem tezgahlayan pür öfke tenkitçi de anlamazdı.

RÜYA

Durgunluk atmosferi o denli insanı soluk alamaz hale getirmeye başlamıştı ki buna değil korunmasız halk, hatta özel doktorları olan devlet yöneticileri dahi tahammül edemeyerek, teker teker ölmeye başladılar.

1982 sonlarında Brejnev ve onun ardından yerine geçen Andropov ve ondan sonra gelen Çernenko kısa zaman içinde öldüler. Sanki arkalarından atlı kovalıyormuş gibi çabucak ortadan kayboldular. Bin dokuz yüz seksen dördün Martında Çernenko kaybolmaya hazırlanıyordu ki ben o sıra Dorman'da idim. İlham perisi gelmeyince, uyuyakalmışım. Rüya gördüm. Rüyamda Dorman'ın doğusunda savaş başlamış. Gökyüzü patlamalardan mıdır bilinmez kırmızıya bürünmüştü. Uçaklar bomba atıyor, tanklar yürüyor, insanlar farklı dillerde bağırarak bir yerlere koşuyorlardı. Bense, ben ne yapıyordum, biliyor musunuz, ben sevinçten ağlıyordum! Ağzımdan "nihayet, nihayet" feryatları dökülüyordu. Kalbim vahşî bir ilhamdan patlayacak gibi oluyordu. Sanki beklediğim, biz yazarların beklediği ilham perisi yerine, dehşetengiz bir ilham Devi gelmiş ve bu durgunluk batağında çürümekte olan cemiyeti alt üst ediyordu. Kendi kendime "Bravo!", diye bağırıyordum. "Bravo!" diyordum, ama bu takdirimi kime söylediğimi bilmiyordum.

Zevk ve şevkten boğulurken, buz gibi olan aklım da bir kenarda saat gibi "tık-tık" çalışıyordu. O benim düş görmekte olduğumu biliyor ve bunu kıskanıyordu. Benim böyle bir heyecanı gerçek hayatta değil de rüyamda yaşıyor olmamı çekemiyordu. Gerçek dünya ve onun hakimi olan insan akli kendisinden daha üstte bulunan bâtinî idraki kıskanıyordu. Ve benim çabucak uyanmamı arzuluyordu. Bense uyanmak istemiyordum. Ben bu güzel manzarayı seyrediyordum, seyir değil bu manzaranın içinde, onun ortasında yaşamaya başlamıştım. Durgunlukta uzun süre durgun kalarak hamlaşan kaslarıma kuvvet gelmeye başlamıştı. Uzun süre çarpmayan kalbim çarpmaya başlıyor, nice süredir ağlamayan, çöle dönüşen gözlerimden dinmeksizin yaşlar boşanıyordu!

Ben bu cümbüşü, bu heyecanı nasıl terk edebilirdim ki!

Tekrar uyanmak mı? Yine o ezelden kalan manzarayı görmek için uyanmam mı gerek? Yine o orak çekiçli bayrağı, onun gölgesinde yürüyen bir sürü dalkavuk, onların arkasında "Biz bahtlıyız!" benzeri şiarları taşıyan, ama başları eğik, boyunları bükük, sessiz halk yığını. Zaman zaman borulardan Levitan'nın (Rus radyosu spikeri) sesine benzer ferasetsiz bir ses "Yaşasın Sovyet Halkı!" diye bağırıyor...

Bunu görmek, bunu duymak için mi çabuk uyanmam gerekiyordu? Buz gibi akıl "Evet uyanman lazım. Zaten başka da çaren yok!" diyordu.

Ben uyanır uyanmaz derhal balkona çıktım. Gayri ihtiyari Doğuya baktım. Tabii ki o tarafta bir kırılık... Otlayan sığırlar vardı. Veya otlamıyorlarsa da bana öyle göründü. O anda, ben henüz tamamen soğumayan vücudum, henüz hızlı hızlı çarpan yüreğimle Özbek Sovyet Yazarlar Birliğinin dinlenme evinin balkonunda kendimi öyle yabancı hissettim ki!...

Aşağıya baktım: Yazık!..

Her şey yerli yerindeydi. dinlenme tesisinin yöneticisi tam bir Ermeni olan Sergey, onun yardımcısı ve ondan daha koyu bir Ermeni olan Vera Sergejevna ve onların hazırladığı yemekleri, onların oturdukları sofaları, üzerlerindeki Çarın Generalinin diktiği akasyalar... Ben iyi biliyordum ki buradan biraz ötedeki Sovyet Özbekistan'ının başkenti Taşkent'te, orada, Dorman'dakinden daha berbat bir hayat vardı....

Ayağımızdaki zinciri şangırdatarak, Dorman'a gelmek, buradan tekrar şangırtilarla Taşkent'e gitmekle hiç bir şey değişmeyeceğini biliyordum.

Yine biliyordum ki daha demin gördüğüm düş, gerçek hayatla hiç ilgisi olmayan bir rüyaydı. Lakin ben bir şeyi bilemiyordum: Bu yazarların dinlenme evinin balkonunda dururken, tamı tamına bir yıl sonra benim rüyama giren "İlham Devi" gelerek yeryüzünün altında birini kaplayan koskoca Sovyet İmparatorluğunu sarsacağını, durgunluğu bütün kökleriyle sökerek tarihin "karanlık köşesine" savuracağını, yüz yıllık gaflet uykusundan güç bela uyanarak, gözlerini ovalayan irili ufaklı halkları zaman çarkına fırlatarak, müthiş bir hızla döndürmeye başlayacağını bilemezdim.

İlham Devi, bu çarkı öyle tez döndürmüş ki işte on üç yıl geçmesine rağmen benim hâlen dahi başım dönmekte. Hâlâ dahi bu çarktan diğerine, daha yavaş dönenine geçemiyorum. Öyle şiddetli dönmüş ki ben –kendi halkıma hürriyet isteyen kul, alınımı hürriyete çarptığımı anlayamadım. Çark o denli süratle döndü. Azatlık işte böyle anîden geldi.

Ben, Yazarlar Birliğinin dinlenme evinin balkonunda dururken, henüz bir çok şeyden habersizdim. Mesela, bu yazarlar evine bundan böyle asla gelmeyeceğimi, kalemimi kıracağımı, şiir yazmak bir yana, hatta okumaya bile vakit bulamayacağımı bilemezdim . Halbuki, Ermeni Sergey kendisini ne kadar saf Ermeni hissediyorsa, ben de kendimi işte o kadar saf şair olarak kabul ediyordum. Şiirden başka hiçbir meslek bana uymaz diye düşünüyordum. Diğer bütün meslekler, benim gibi yüce bir zata hakaret olur, diye düşünüyordum.

Ben bu balkonda dururken, böylesine güzel teşbihlerle bezenmiş şiirler yazarak, halkımın hürriyeti için savaşaçağım diye düşünüyordum. Eğer Allah isterse, hürriyeti hiç savaşız "Sana bu mu lazım, al öyleyse!", demesinin de mümkün olduğunu bilmiyordum.

Ben istiyordum. Rus baskıncılarına karşı cephe oluşturmayı, orada yalnızca yetişmekte olan çocukları eğitmeyi hayal ederdim. Kendim ve yaşitlarımın böyle bir işe katılmak için artık yaşlandığını düşünürdüm. Bugün genç isek de, yarın, Karar Günü geldiğinde, azatlık için hayat memat savaşı başladığında, bizlerin titrek birer ihtiyar olacağımızı sanıyordum.

Elimde piyale bağdaş kurarak,
Bekliyorum, ağırlaşır yorgun gözlerim.
Tembel bir öfkeyle sineği kovup,
Bekliyorum, gelmedi henüz dostlarım.
Henüz düşmanlarım toplanmış değil,
Dolaşırlar, kopan telleri ulayarak,
Herhalde, bilirim onlar mutlaka,
Zamanı gelince, birbirini bulacak derhal..

Zamanı gelince, ben neye yarayacağım?

Elimde bir piyale, bağdaş kurarak,
Tembel bir nefretle bakıyorum:

Boğaza kadar gelmemiş henüz Zorbalık,
Kanadını sonuna kadar yaymadı Hakaret,
Rezillik de kıvamına gelmedi henüz

(“Alıs Tebbessüm Sayesi” kitabı, 1986).

Aslında rezalet, kıvamına geleli nice zaman olmuştu. Rezalet, yüz otuz yıldan beri devam ediyordu. Hakaret de kanatlarını çoktan yaymıştı. Bunu yalnızca tembel Özbek'in kabul edesi gelmiyordu. Bazen bu çamurlaşan şuurundan şöyle manzaralar da geçirdi:

SIR

Ne vakit? Ne zaman? Sabahleyin mi?
Seher vaktinde mi? Hangi saatin?
Hangi saniyesinde? Hangi radyo?
Hangi halkın? Nasıl hürriyete?
Kavuştuğunu ilan edecek?

Ağzın kulağında,
Moralin yüksek,
Biz de vâkıf olalım bu sırra,
Sabaha kadar uyumadan dolaşalım biz de sen gibi!

1983 (“Alıs Tebbessüm Sayesi” kitabı, 1986).

Her kelime arasında orak gibi soru işareti durmasaydı, belki de bu şiirin yayınlanmasına sansür izin vermezdi. Soru işareti dikkati dağıtır, şiiri parça parça eder, sansürün de bu parçaları birleştirerek okumaya hiç vakti yoktur. Okuduğu takdirde de, “bir Latin-Amerikan kabilesinin hürriyet mücadelesi hakkında yazmış işte” demesi de muhtemeldi. Çünkü yalnızca geri kalmış Latin-Amerikan halklarının, kendi hürriyetleri için mücadele etmesi, diktatörleri yıkmak için devrim komiteleri kurarak “sabaha kadar uyumadan dolaşmaları” mümkündür.

Hürriyeti hayal ederken, onu elde etmeyi klasik tarzda gözümün önünde canlandırırdım. Avrupa tarzında. Halk arasında propaganda, silahlı gruplar kurmak, partizan hareketi ve bu hareketin halka mâl olması.

Bugün benim uykum bozuldu,
Duvarlarda kocaman gölgeler oynaşır.
Ansızın gözümü kamaştırdı,
Uzaklarda yanan bir ateş.

Alev sürekli çıtırdayarak yanar,
Karanlıkta Ağustos böceği öter üzüntüyle.
Ateşin çevresinde yedi adam,
Sakalları uzamış yedi isyan.

Onlar sohbetleşirler sakince ... ama,
Onların dünyaya düşmüştür işi!
Ateşi kucaklamışlar güya,
Bağdaş kuran şu yedi kişi.

Alevlerin üzerinde uçuşur durur,
Kanadını yakmadan uçar o an:
Benim korkuma benzer bir sual,
Ve senin ümidine benzeyen cevap...

İşte, gece de hemen yarım oldu,
Sohbet devam eder, ateş yenilenir,
Oynar yedisinin yüzünde ışık,
Ateşle oynuyor bu yedi çehre...

1983 ("Alıs tebessüm sayesi" kitabından, 1986).

Ama bu çok uzun evre, hatta bizim neslin ömrü bile bunu başlatmaya yetmez diye düşünürdüm.

Belovejskaya Puşça, hiçbir Sovyet vatandaşının, bilhassa benim de rüyama girmemişti. Hürriyet o denli ansızın, öylesine yıldırım gibi geldi ki ben bugün bile Belovejskaya Puşça hadisesini, üzerinden 8 yıl geçmesine rağmen, hadisenin boyutlarını kavrayamıyorum. Ben bu durumdan dolayı sersemlemeyenlere hayret ediyorum. Sanki hiç bir şey olmamış gibi işine giden, işinden dönen tıpkı o Sovyet devrindeki gibi uyuşukluk batağına saplanan, ama Sovyet devrinde sövemediği liderlerine bugün dilediğince söven eski metropol halkına şaşıyorum.

Ben, Belovejskaya Puşça varsayılan Sovyetler Birliğini feshetmeye yönelik belgeden sonra ahir zaman mı oldu gibi kinayelere katılmıyorum. Sovyetler Birliği iyiydi diyenlerin gayri samimi veya nankör olduğunu düşünüyorum. Sovyetler Birliğini yeniden kurmak gerek diyenleri – cahil, kurmak mümkün diyenleri ise yalancı kabul ediyorum.

Evet, 1991'in Aralık ayında Belovejskaya Puşça kabul edilen tarihî belgeden sonra Sovyet İmparatorluğunun "ahir zamanı" geldi. Bu öyle büyük bir vakıa ki bunun ehemmiyetini sadece Rus müstemlekeciliğinin getirdiği korku ve kölelikten nefret eden insanlar değil, bu korku ve köleliği yaratanları Rus şovenleri de gayet iyi bilirler.

Hakikaten de, 1984'de, Dorman'da benim rüyama Belovejskaya Puşça değil, savaş girmişti. Gördüğüm rüya çok tesir etmiş demek ki balkona çıktığımda bile kendime gelememiştim. Yabancılik hissi daha da güçlenmişti. Ben kendi rüyamdan, tıpkı yabancı bir ülkeden çıkagelmiş gibi, uyanmıştım. Bu yabancı ülke sanki benim asıl vatanımdı. Dorman'da her şey yabancıydı: Ermeni Sergey'den başlayarak Vera Sergejevna'ya kadar, akasya ağacının dibinde duran P. Kadir'in Volga marka arabasından, mutfağın yanındaki aççılardan kemik bekleyen köpeğe kadar.

Ben uyanmayı istememiştim, ama uyanmıştım. Ben bu rüyayı görürken, barışsever bir halkın "Ne olursa olsun, barış olsun yeter ki! Hakir görülsek de, eziyet çeksek de, köleleştirilsek de barış varsa bu bize yeter" diye durmadan mırıldanan halkın ruhî baskısından bir an için de olsa kurtulmuşum.

Daha az önce görülen rüyayı yormak aklıma dahi gelmiyordu. Bu rüya, benim gerçek hayatta görmek istediğim Büyük Değişimin belgesel filmi gibiydi. Büyük Değişimin başlamasına bir yıldan daha fazla bir zaman vardı. Ama onun belgeselini, çok yaşayası melekler, tâ ne zamandan beri filme çekmeyi başarmışlardı. Değişim mevzuuna hassasiyetle yaklaşan kimi insanlara sinemacı melekler bu filmi göstererek, o şehirden bu şehre uçuşuyorlardı. Yol üstündeki bu Dorman denilen köye de bir uğramışlardı. Gösterdikleri filmin tesiriyle

varlığında zuhur eden heyecan ve sarsıntı melekleri korkutmuştu galiba ki onlar daha sonra birkaç yıl boyunca bana hiçbir şey göstermediler. Yalnız 1993 yılında ... Ama doksan üç senesine henüz gelmedik.

AMAZON HANIM

Ben asla seyahate çıkarak “seyahat intibaları” yazmamışım. Önemli olaylara da zamanında “reaksiyon” gösterememişimdir.

Bu bir meşrep meselesi. Ben mesela, başkasından hakaret işitsem bile o şahsa karşı anında cevap veremezdim. O kişiye cevap verebilmem için bir az kızmam gerekiyordu. Şiir de işte bu meşrebin tezgahında dokunurdu. Benim bir tane bile “çok önemli” şiirim yoktur. Bütün şiirlerim olayların geciken yankılarıdır. Basitçe söylenecek olursa, şiirlerimin hepsi duyulan hakaretlere geç kalınarak verilmiş cevaplardır. Bu yüzden de saygıdeğer tenkitçiler bendenizin yazdıklarıyla “gerçek olaylar” arasında bir bağlantı bulamadan, ”bu şiirler müphem” demekten öteye gidemezlerdi.

Yankılar o kadar gecikirdi ki, bu sedayı çıkaran obje çoktan uzaklaşmış olur ve meydana sadece o yankılar kalırdı. Ve bunlar konuya dönüşürdü. Orijinal görünen şiirler işte o konulardadır. Lakin bugün o seksenli yıllarda yazılan şiirlerimi okuyarak, onların ne kadar mühim olduğunu görüyorum. Onların makaleden de, röportajdan da daha mühim birer metin olduğunu görerek hayrete düşüyorum. Evet, bunlara 14 yıldan sonra bakıldığında, önceleri bağlantı kurulamayan o olaylarla gayet sağlam bağlarla irtibatlandığını görmek mümkün. 1984’te yazılan bir örnek:

I. MÜMKÜN

Sözünü daha söylemeden geri alman mümkün,

Hâlâ dahi varsa söyleyecek sözün.

“Mümin ve Müslüman’ım” demen mümkün,

Hâlâ dahi Müslüman değilsen kendin.

“Ak deve gördün mü?” diye sorsalar,

Gördüğün halde, ”Görmedim” demen mümkündür.

Vicdanın sızlarsa, istediğince,

Evinde bağıra bağıra ağlaman mümkündür.

Dişini sıkarak mümkündür dayanmak,

Eğer kalmış ise ağzında dişler.

Mümkündür, kemiğe dayanınca bıçak,

Varsa bütün kalmış kemiğin eğer.

Dayanmak mümkündür, ölünceye dek,

Eğer çoktan ölmediysen.

II. MÜMKÜN DEĞİL.

Siz hastasınız., hastasınız, dostum,

Mümkün değil sokağa çıkmak.

Mümkün değil dünya görüşünüzü

Bozacak kitapları okumak.

Mümkün değil ufuklara bakıp,
Uzak ülkeleri özlemek.
Mümkün değil, sağlık için müthiş
Sevmek, diz çökerek tapınmak.

Mümkün değil giyinmek kışta,
Mümkün değil aç isen yemek.
Mümkün değil hatta yavaşça,
Korka korka “Mümkün mü?”, demek.

1984 (“Alıs tebessüm sayesi”, 1986)

Bu şiirde bir tek teşbih yahut mübalağa yok. Bu şiir bizzat 1984’deki siyasî atmosferin (tıpkı günlük gibi) şerhidir.

1984’de Özbekistan Komünist Partisi’nin ideoloji sekreteri Ra’na Abdullayeva’nın “liderlik” yıldızının parlamaya başladığı zamandı. Abdullayeva, belki de Sovyetler Birliği boyunca gelmiş geçmiş komünist yöneticiler içinde en gayretlisiydi. Bu hanım, kendisinin alenî gayri millî siyasetiyle halkın uyanmasına hizmet etti. Moskova’dan gelen buyrukları istenilenden de fazla yerine getirirdi. Din, milliyetçilik, Pantürkizm onun baş düşmanlarıydı ve bunlarla ihlasla mücadele etti.

Aklımdadır, ressam İsfendiyar memleketi olan Bahmel’de yaşanan bir olayı anlatmıştı: “Ahmaklar, köydeki camiin kubbesindeki hilal ve yıldızı “ıslah” etmişler. Nasıl ıslah etmişler dersenez, yıldızı alıp atarak geriye yalnızca hilali bırakmışlar, sonra hilale bir sap takmışlar ve böylece bir bakmışsınız hilal orak olmuş. Şimdi bu hilale bir çekiç arıyorlarmış. Camiinin kubbesine orak-çekiç yerleştirmek niyetindedermiş, düşünebiliyor musunuz?...”

Abdullayeva’nın bizzat kendisi, Namangan’a gelerek kadınların başından başörtülerini yolma eylemi düzenlemişti. Abdullayeva, daha sonraları moda olan “İslam köktendinciliğine karşı mücadele”nin ilk öncülerinden oldu. Bugün bu “köktendinciliğe” karşı başarılı bir mücadeleyi sürdüren Kerimov’un, Abdullayeva’nın bir heykelini veya en azından, kendisine yaptırdığı gibi, rölyefini yaptırsaydı, ona hakkını vermiş olurdu.

Abdullayeva, aynı zamanda milliyetçilik ve Pantürkizm’e karşı da savaş açmıştı. Bu mücadele, meşhur İspanyol şövalyesinin yel değirmenlerine karşı açtığı savaşı hatırlatırdı. Çünkü Özbekistan’da ne din, ne milliyetçilik ve ne de Pantürkizm siyasî veyahut sosyal anlamda tehlikeydi.

İşin ilginç tarafı, Abdullayeva’nın buyruğuyla yıkılan camiler, insanları din hakkında düşündüremeye başladı. Abdullayeva’nın yasakladığı tarihî kitaplar ise insanlarda kendi tarihine yönelik merakı arttırdı.

Abdullayeva’nın başka bir “hizmeti”de, aydın kesiminde kimin hangi tarafta olduğunun tespitini yaptırmasıdır. Onun devrinde bütün nihaî durumlarda görüldüğü gibi, eser veren aydınlar derhal üç gruba bölündü. Gençler, Abdullayeva’nın siyasetine açıkça karşı çıktılar. Bu karşı çıkma önce çayhane buluşmaları ve toplantılarında, daha sonra da 1985 ocağında, “Politbüroya mektup” şeklinde görüldü. İkinci grup – ki en büyük gruptu- tarafsızlar grubuydu. Onlar, olayların gelişmesini dikkatle takip etmenin en doğru yol olduğuna karar verdiler. Üçüncü grup, rejim taraftarlarıydı. Bu gruba epeyce ünlü yazar ve şairlerimiz katıldı. Bu grubun en göze çarpan şairi: “Bu gençlere ne lazım acaba? Neyi istemiyorlar? Babamız Lenin, yerinden kalkarak tazimde mi bulunsun yahut atom bombasının kırmızı düğmesini mi

verelim? Tövbe! Tövbe!” demişti. Meşhur şairin bu sözleri Taşkent’te geniş bir muhite yayıldı. Biz, genç yazarlar, “Gidip bir düğmeye basıp gelelim mi?” veya “Lenin baba, yerinden kalkarak bir tazimde bulunsalar iyi olurdu” diye şakalaşırlardık.

Bu şair, Abdullayeva’ya sonuna kadar sadakatle hizmet etti. Hatta Komünist Partisi Merkez Komitesi sekreterinin Nevruz Bayramına karşı yürüttüğü propaganda dairesinde Nevruz gününe “Hatıra Günü” diye şiir dahi yazdı. Allah onu bağışlasın.

Özbek edebiyatçılarının sayısı yönünden az, ama siyasî hayatta tesiri güçlü başka bir grup daha vardı. Bu grubu 20’li-30’lu yıllarda Türkistan’da Bolşevizm’i yerleştiren fanatik komünistlerin manevî mirasçıları diye adlandırmak mümkündür. Bu kimselerin manevî babaları, 30’lu yıllarda, Özbek edebiyatının önde gelenlerini yok etmişlerdi. Onlar, Yazarlar Birliğinde makam koltuğunda oturarak “Halk düşmanı” diye takdim edilen bütün “dosyalara” hiç tereddüt etmeden imza atmışlardır. Abdulhamid Süleyman Çolpan, Mahmudhoca Behbudî, Abdurauf Fitrat, Abdullah Kadirî gibi millî şair ve mütefekkirlerimiz sözü edilen komünistlerin fetvasıyla fiziken yok edildiler. Bu şair ve mütefekkirleri manen yok etmekse, bu komünistlerin nesilleri tarafından gerçekleştiriliyordu. Bu nesil akademisyen, ilim adamı, doktor unvanlarını söz edilen “yok etme” faaliyeti için almışlardı. Bunlar, Sovyet ideolojisinin Özbekistan’daki mahallî bekçileriydi. Bunlar, Çolpan, Abdullah Kadirî ve Behbudîleri milliyetçilikle suçlarlar, böylece onların günümüzdeki temsilcilerini de tehdit altında tutarlardı. Komünist Partisi Merkez Komitesi sekreteri R. Abdullayeva, bu “ideoloji bekçileri” için, epeydir arzu edilen, beklenen yoldaştı. “Bekçi”ler de sekreter için değerli kadrolardı. Bu kadrolar derhal ideoloji cephesinin en önemli noktalarına yerleştiler. Bunun sonucu olarak kültür hayatımızın göğünü kara bulutlar kapladı, şimşekler çakmağa başladı.

Temizlik, her zamanki gibi edebiyattan başladı. Sonraki on yıl içinde yazılan tarihî roman, destan, şiir ve diğer eserlerin hepsi yeniden gözden geçirilmeğe alındı. Hatta Pirimkul Kadir gibi her iktidarla can ciğer kuzu sarması yaşayan komünist yazarın tarihî eseri dahi şüphayle tetkik edildi. Yetmişli yıllarda biraz tembelleşen sansür, Abdullayeva’nın yüksek topuklu ayakkabısının keskin ökçesiyle dürtüldükten sonra epeyce canlandı. Millî görülen eserlerle birlikte dinî motifler çağrıştıran metinler de yasaklandı. Yalnızca kitaplar değil hatta kelimeler dahi yasaklanmaya başlandı. Mesela “Allah”, “Peygamber”, “Melek” yasaklanan kelimelerdendi. Bu kelimeler Şekspir’in eserlerinde dahi görülse onlar da değiştirildi.

Günlük hayatta da yasaklamalar başladı. İnsanlar cenaze namazına dahi gidemez oldular.

Neymiş, hurafeymiş. Bilhassa, bir kimse herhangi bir devlet dairesinde çalışıyorsa, kendi anasının cenazesine dahi gitmekten korkardı. Gittiği takdirde derhal işten kovulurdu.

Bu olaylar yukarıda da belirttiğim gibi, eser verenler sınıfını birkaç gruba böldü ve bu gruplar kendi aktif veya pasif hareketleri ile ülkedeki sosyal nabzın yükselmesini veya inmesini gösterdi durdu. Bu nabız bence 1984 sonu ve 1985 başlarına geldiğinde en yüksek noktaya çıktı...

Elbette, dışarıdan bakıldığında, 1985 senesi Özbekistan’da dikkate değer hiçbir olay yaşanmadı. Dışarıdan bakıldığında sessizce pamuğunu toplayan koyun gibi halk ve bu halkın üstünde kamçısını oynatan Amazon hanım görünüyordu. (Evet, Amazon hanım görünüyordu, çünkü ülkenin resmen Birinci Adamı olan kişi karizma yoksunu, gösterişsiz biriydi). Lakin pamuk toplamayan bir grup insan da vardı. Bunların çoğu başkentte yürütülmekte olan siyaseti muhakeme ederlerdi. Genel olarak, bütün Sovyet cumhuriyetlerinde bir çeşit değişim havası peyda olmuştu. Bu hava az sonra Gorbaçev’i

iktidara getirdi. Yani, Sovyetler Birliğine değişimi Gorbaçev getirmedi, bilakis içeride başlayan değişim Gorbaçev'i hakimiyete getirdi.

Her türlü değişim kokusunu herkesten daha önce sezen KGB dahi epeyce canlandı. Gençlerin arasındaki hükümrân ruhu tespit etmek için daha açık hareket etmeye başladı. 1984'ün Mayısında beni ilk defa KGB'ye çağırıldılar. Karakamış'ta şair Aman Metcan'dan kiraladığım iki odalı evde ailemle birlikte yaşıyordum. Saat 10'larda telefon çaldı. Ahizeyi kaldırdım. Bir ses "Ya mayor gosbezopasnosti Klişçenko, mı hoteli bı s vamı pobesedovat" (Ben KGB'den arıyorum, binbaşı Klişçenko'yum, biz sizinle görüşmek istiyoruz, müsaat misiniz?), dedi. "Ne hakkında?" diye sordum. Telefondaki ses biraz durakladı. "Öylesine bir konu", diye cevap verdi. Ben "Peki" dedim ve binbaşıya "Nereye geleyim?" diye sorunca, ses "Dzerjinskiy meydanındaki "marşrutka" durağına gelin, ben sizi bulurum, dedi. O durağa gittim, gerçekten de beni "buldu". KGB binasına doğru yürümeye başladık. Yolda giderken, yolun karşı tarafından gitmekte olan bir Rus, binbaşının dostuydu galiba ki, "Hey, falan nasılsın?", diye ona bağırdı. Binbaşı dönüp bakmadı bile. KGB üyelerinin vazife başındayken tanıdık, eş dost ahbablarını "tanımadıklarını" gördüm. Binbaşıyla KGB binasının bir odasında bir saat kadar "mülakat"ta bulunduk. O zamanlar Taşkent'te stajyerlik yapan ve şair Hüseyin Harezmî'nin eserleri üzerinde tez yazmakta olan Amerikalı genç bilgin Devin Devis ile tanışmıştım. KGB'nin bu Amerikalı'nın "dünya görüşü" ve elbette benim ona "bakışım" ilgilendiriyormuş. Benim söylediklerim binbaşıyı yeterince ikna edemedi. Buna rağmen, sohbet sonunda binbaşı bana "sık sık konuşmamız iyi olur" dedi. Ben bu iltifatı reddettim. "İşte, siz gençler Leziz Kayumov'u sevmezsiniz, kendisi milliyetçiliğe karşı fikrini söylüyor, rejimi müdafaa ediyor, bunun neresi kötü?" diye sordu. Ben, Leziz Kayumov'a karşı hiçbir husumetimin olmadığını söyledim. Ama onun milliyetçi dediği şairlerin, bizim en iyi şairlerimiz olduğunu söyledim. Bunu duyunca binbaşı canlandı ve "Rica etsem, bu dediklerinizi bir zahmet yazsanız!", dedi. Ben bunu da reddettim.

Ayrılırken binbaşı "Lütfen, bu görüşmemizden kimseye bahsetmeyin!", dedi. Ben ise "KGB'ye gidiyorum diye karıma söylemişim" dedim. Binbaşı bunu duyunca epey huzursuzlandı. Hemen ertesi günü KGB ile olan "mülakat"ımı bütün dostum olan ve dostum olmayan tanıdıklarına söyledim. KGB'ye tekrar çağırılmalarının başka çaresi yoktu. Kullandığım usulüm doğru oldu galiba ki, beni bir daha "buluşma"ya çağırmadılar.

KGB bize karşı mücadeleye çoktan başlamıştı. Yazarlar arasında casus yerleştirmeye başlamıştı. Bu casuslar şair kızlarımıza "aşık" olarak, onların yardımıyla bizim çevremize girmeye çalışır veya akraba, tanıdık bildikler vasıtasıyla bize yaklaşırlardı. Bu casuslardan birisi bir gün öyle bir fitne yaptı ki, bütün yazarlar birbirinden şüphelenmeye başladı. Casus, şair bir kızcağızın başını döndürmüş, hatta onunla evlenmişti. Bu kızcağız epey zaman farkında olmadan KGB'ye hizmet etti. Daha sonra bu durum ayan olunca, casus bu kızcağızı bırakıp kaçtı. Ancak fâş olmayan casuslar bizim hanım şairlerimize "aşık" olma ve "evlenme" işine devam ettiler. Yazarlara yakın kimseleri kandırarak onların en mahrem yerleri olan ailelerine kadar "dost" olarak girmeyi başardılar. Onların aydınlar içine ne denli köklü girdiklerini halk hareketleri canlanarak, aydınları doğrudan doğruya siyasete girdiklerinden sonra malum oldu. Bunlar sonraki 10 yıl içinde siyasî muhalefeti çöktürmede büyük rol oynadılar. Bu kişiler, bugün bile bu satırların yazılmakta olduğu 1998 yılında, dindarların faaliyetini durdurmak için çırpınmaktalar.

1984'ün sonlarında benim hayatımda yine önemli bir olay yaşandı. Yazarlar Birliği bana bir

değil, iki değil, tam tamına üç odalı bir daire verdi. Öz yurdunda 14 yıl kirada yaşayan bir Özbek için bir ev sahibi olmak büyük talihti. Ev yazarların “Edebiyat Vakfı” adlı bir vakıf tarafından yapılmıştı. Bu, yazarların maaşlarından yapılan kesintiler karşılığında yani onların alın terini dökerek verdikleri emekle yapılmıştı. Biz bu helal evde ailemle birlikte sekiz yıl yaşadık ve nihayet 1993’te bunu bizden geri aldılar, kamulaştırdılar.

1984’e gelindiğinde kendim dahi fark etmediğim gayet “anlaşılır” şiirler yazmaya başladım. Öncekiler gibi kelimelerle resim çizmeye, manzaralar yapmaya meyil kaybolmuştu. Göğsümde bir ağrı uyanmıştı, havanın bozulmasından önce sezilen romatizmalı gibi kalp bir şeyleri sezmeye başlamıştı. O güne kadar yalnızca şiir temi olarak yaşaya gelen “Vatan” ve “Hürriyet” düşünceleri birden maddileşmeye başlamıştı. Ben bir azamîci olarak uzun süre devam eden mücadeleyi asla kabul etmemiştim. Sözde “Cumhuriyet” olmak, sözde “egemen” olmak yalnız halkın hoşnutsuzluğunu bastırmak için kullanılır, en iyisinin müstemlekeci kendisinin “müstemlekeci” olduğunu söylemesi, köle ise kendisinin köle olduğunu bilmesi fikrindeydim. Bu bilgi bizim hürriyete daha çabuk kavuşmamızı sağladı diye düşünüyordum. Bunun ifadesi olarak zannımca şöyle şiirler yazılmıştı:

Çiçekleri terennüm etmek sizin için vardır,
Bahar kabiliyeti ancak size münasip.
Size yaraşır bakarak yukarıya,
Derseniz “Benimkidir şu sema!”

Yakışır “Benimki” deseniz şu zemini,
Çünkü böyle derken doğruyu söylersiniz,
“Bu Vatan benim”, diye yazarken şiiri,
Benim gibi şüpheye düşmezsiniz hiç.

“Bu Vatan benim” dersanız herhangi biri
Kalkıp demez size: “ Dediğin yalan!”
Çünkü söyleyip de, siz benim gibi
Benim gibi kanlar ağlamazsınız!.

1984 (“Alıs tebessüm sayesi”, 1986)

Bu şiir 1986’da (“Alıs tebessüm sayesi”, Gafur Gulam Neşriyatı) “Sahte şaire” başlığıyla yayınlandı. Bu başlığın şiirle ne alâkası var, diye hiç kimse sormadı. Bu ad olmasaydı, kitap sansürden geçmezdi. Belki de bu yüzden kimse kitabın muhtevasını sormadı.

1984, az önce izah ettiğim gibi siyasî ve kültürel baskının artmasıyla başladı. Buna paralel olarak insanlardaki hoşnutsuzluk, isyan duyguları da artmaya başladı. Belki de bu durum yalnızca 80’li yıllara hastır.

Bütün zamanlarda dahi sosyal huzursuzluk, devletin yaptığı baskı ve zulümle orantılı olarak yükselir demek zordur. Bilhassa, Özbekistan bağımsız olduktan sonraki beş yıllık deneyim, baskı ve zulmün sürekli isyana sebep olacağını kesin olmadığını gösterdi. Bence, bu çarkın dönmesinde her on yılın (veya on iki yılın) benzer taraflarından başka mutlaka kendisine mahsus yönleri vardır. Toplumlar bu on veya on iki yıllık dönemde birbirine benzer olaylara, birbirine benzemeyen reaksiyon göstermeleri mümkündür.

1984’de bizim toplumumuzda sağlam bir ruh vardı. Bu ruh bize 6-7 yıl yoldaşlık etti. Daha

sonra bağımsızlıkta biraz burnumuzun kalktığını sezdi ve bizi zalimin zulmüne terk etti. İnşallah, burnumuzu biraz aşağıya indirirsek, tekrar işlerimiz yoluna girer.

1985

POLİTBÜROYA MEKTUP

1985 yılı bizim için, “Sovyet Özbekistanı” gazetesinde basılan ideolojiye uygunluk hakkındaki önemli makaleyle başladı.

Yanılmıyorsam, makale “İdeolojiye Uygunluk – Esas Ölçü” diye adlandırılmıştı ve bu makalede 30’lu yılların kokusu tütüyordu. Bu makale vasıtasıyla Abdullayeva, uygulamakta olduğu siyasetini meşrulaştırmaya çalışmaktaydı. Toplumun eskilik kalıntıları ve milliyetçilikten kurtarmak için kollarını sıvamış fedaî olarak görünmek istiyordu. Aynı zamanda o günden sonra mevcut siyasetin daha da katılaştığının haberini veriyordu. “Sovyet Özbekistanı” gazetesinin baş muharriri bu gelmekte olan katı siyasetin hazır sütunlarından biriydi. Daha önce de söylendiği gibi bu kişi bizim, 20’li yıllardaki Çolpan ve Behbudî takipçilerine karşı yürütülen propagandanın başını çekiyordu. Raşidov’un ölümünden sonra biraz inzivaya çekilen bu şahıs, Abdullayeva’nın sertleşmesiyle tekrar sahneye çıkmıştı. Yazarlar toplumu ondan hoşlanmasa da, görünürde ona karşı gayet mütefitti. Daha doğrusu korkmaktaydılar. Bu korku 20’li- 30’lu yıllardan miras, genetik bir korkuydu. Hatta meşhur şairlerimizden birisi, onu Sergey Lazo (Rus Bolşevik kahramanı) ile mukayese ederek, anonim bir kaside dahi yazmıştı.

Bu kasideyi saygıdan değil, korkudan yazmıştı.

Yalnız genç yazarlarda bu korku yoktu. Onlar 40’li yıllardan sonra doğduklarından dolayı bahtiyardılar. “Amazon hanım” da, onun yardımcısı “Lazo” da gençler için büyüklere görüldüğü gibi korkunç değillerdi. Gençlerin bir başka özelliği, onlar henüz komünist memuriyetinin nimetlerini hiç tatmamış, makam ve mükafat gibi şeylerden uzaktılar. Belki de bu, onların bu sınav devrinde, hür düşünmesini sağlayan en önemli faktör olmuştur. Çünkü daha sonraları gençlerin pozisyonuyla hesaplaşmaya mecbur kaldıklarında aramızdan bir grup yazar, her türlü bahaneyle hükümetten yana olmuşlardı. Bunların hemen hepsi “bir şeylerin adayı”, veya “birilerinin muavini” olarak makam merdivenlerine tırmandılar. Kısacası 1985’in başında Özbekistan’ın siyasî hayatında bir hareketlenme açıkça göze çarpıyordu. Bu hareketlenmenin kalbi, genç sanatçı ve yazarlardı.

Gençler geleneksel olarak, daha ziyade “Özbekistan Edebiyatı ve San’atı” gazetesini ve Yazarlar Birliği etrafında toplanıyorlardı. Onların yaşanmakta olan olaylara karşı düşüncelerini hiçbir yayın organı yayınlamıyordu. Bunlarda Rus muhalefetin “daktilo yoluyla çoğaltarak dağıtmak” gibi kolay basit yayın yapma imkanları da yoktu. Ancak hoşnutsuzluğun belli bir kalıba dökülerek halka muhakkak bildirilmesi lazımdı. Bu yıkılmakta olan camiler, tahkir edilen Müslüman annelerimiz ve kız kardeşlerimiz, yere çalınan ana dilimiz ve kültürümüz sahipsiz kalmış değil, bunları müdafaa edenler var, gücümüz büyük değil, ama zulme karşı “hayır” demeye yetecek güce sahibiz demek için bir manifestoya ihtiyaç doğmuştu. Bu belgeyi hazırlamayı ben üstlendim. Belki de yazılması (kendi radikal ahengiyle) orijinal olmuştur, ama bunu nereye ve kime yollanması hususunda orijinal olmadık. Müracaat makamı yine aynı Moskova, yine aynı Politbüro yani şikayetler mezarlığı oldu. Mektubu Çernenko’ya yazmadık, çünkü bu lider mektup yollanacak kadar halk arasında itibar kazanmamıştı. Mektubun üstüne “Politbüroya” yazmıştık. “Politbüro” meçhul bir kelime olmasına rağmen, onun içinde bir çeşit heybet hâlâ vardı. Bunun dışında mektubu tek bir

şahsa yazmak bize sanki bunun önemini azaltacak gibi geldi. Kısacası 1985'in Ocak ayı sonunda mektup yazılmıştı. Mektup tez yazıldı, ama altına imza atma süresi iki ay kadar devam etti. Anlattıklarına göre 250'ye yakın Yazarlar Birliği üyesine "imza" atmaları teklif edilmiş, ancak imza atanlar yalnızca 53 kişi (veya 56 kişi, net olarak hatırlamıyorum) oldu. Bunların da %100'ü genç veya genç kabul edilen yazarlardı. Yine bunların %80'i şairlerdi. Roman ve hikâye yazarlar da vardı, ama onlar gayet azdı. Bu az'lar, sağ olsunlar, daha sonra epey marifet gösterdiler. Ben, bundan herhangi bir olumsuz netice çıkarmak niyetinde değilim, ancak anlatmak istediğim bizim yazarlarımız şairlerimize nazaran daima daha akıllı ve daha uyanık olmuşlardır.

Mart ayında mektup, altına atılan imzalarla birlikte, zarfa konuldu. Mektubun öneminden dolayı onu postayla değil, elden gönderecek olduk. Götürecek pehlivan da bulundu. Bu genç yazar M. M. Dost'tu. Kendisi "Şark Yulduzi" dergisinin bölüm başkanı olarak çalışmaktaydı. Politbüroya yazılan mektupta "Şark Yulduzi"na yapılan baskıdan da söz ediliyordu. Genç yazarın Başkente uçacağı gün benim evime iki yazar soluk soluğa geldiler ve yine soluk soluğa "Lütfen, bizim imzalarımız silin, duyduğumuza göre Komünist Partisi Merkez Komitesi de bu meseleden haberdar olmuş, sorunu çözeceklermiş, acele etmemeliymişiz" dediler. Ben mektubun yazar M. M. Dost'un elinde olduğunu ve şu anda uçuyor olabileceğini söyledim. Onlar imzalarını geri almayı başaramadılar. Ancak, kendileri hakkında içimizde doğan inancı geri almışlardı. Böylece, 85 senesi yazılan bu mektup bizim nesil için bir mihenk taşı rolü oynadı.

Mektubun cevabı Mart ayında geldi. O sıralar Çernenko ölmüş, yerine Gorbaçev geçmişti. Cevap ondan geldi. Tabii ki, bize değil, bizim şikayet ettiğimiz kişinin kendisine yani Özbekistan Komünist Partisi Merkez Komitesi sekreteri Ra'na Abdullayeva'ya geldi. Abdullayeva, Mayıs ayının güzel bir gününde bizi Merkezkom binasına çağırdı. Mektuba imza atan herkesi, hatta taşrada dahi olsa çağırılmışlardı. Biz, elli kişiden fazla kalem erbabı, belki ilk defa böyle grup olarak Taşkent'te buluşuyorduk. Ancak binanın önündeki meydana yazarların sayısı imza atanlardan daha çoktu. Daha sonra öğrendiğimize göre bizi herkesin önünde ikaz etmek için, Abdullayeva, diğer yazar topluluklarını da davet etmişti. İçeriye girdik. Büyük ve muhteşem salon doluydu. Hepimizde bir tür neşe, tuhaf bir sevinç vardı. Gayet net hatırlıyorum, hiç birimizi bu komünist ihtişam da, surat asarak oturan (kırmızı giyinmişti yanılmıyorsam) ideoloji sekreteri de zerre kadar heyecanlandırmadı. Tam tersine biz "kara liste"ye alınmamızdan memnunduk. Sanki bizim bu listeye "alınmamız"ın o kadar korkunç olmadığını, hemen şimdi, burada ispat zevkiyle yaşıyorduk. Abdullayeva giriş nutkundan sonra bizim yazdığımız mektubu eline alarak bize gösterdi. "Onu bizim yazdığımızı" onayladık. Abdullayeva, Moskova'dan gelen cevabı okumadı, bizim mektubu "tahlil" etti. Bugün o tahlilden hiç bir şey aklımda yok. Ancak gençlerimiz Merkez Komitesi sekreteriyle öyle konuştular ki bize karşı çıkmaları için getirilen diğer yazarlar topluluğu dahi "doğru söylüyorlar, bu mektuba biz de imza atardık" dediler. Abdullayeva "Timur'u savunuyorlar, milliyetçiler çoğaldı", dedi. Bu şikayete benzer bir tehdit idi. Ama sekreter kendisinin ağırlığının kalmadığını fark ederek "sohbet"i kısa kesmeye mecbur oldu. Bu sohbetten sonra "Şark Yulduzi" dergisi baş muharriri Pirmet Şirmuhammedov görevinden alındı ve bu, bizim mektubumuzun neticesi olarak değerlendirildi. Biz buna müthiş şaşırдық. Mektupta baş muharrirden hiçbir şikayet yoktu. Tam tersine "Şark Yulduzi"ni sansürden korumak gerektiği yazılmıştı. Daha sonra öğrendik ki mektubu götüren genç, mektubu

Moskova'da değiştirerek teslim etmişti. Kendisi "şark Yulduzı" baş muharrire karşı hususı dışmanlığının acısını böyle çıkarmıştı. Yine daha sonra malum oldu ki, bu adam Abdullayeve'ya asla muhalif değilmiş, onun aile dostuymuş. "Eştağfurullah" dedik o kadar. Gençlerin bu mektubu hiçbir yerde yayınlanmadı, ama onun yankısı bütün ülkeye yayıldı. nce bu konuda gülerek hikyeler anlatan serseriler seslerini kestiler.

Gençlerin Komünist Partisi Merkez Komitesine karşı boyun eğmemesi, aydınların üzerinde çok tesirli oldu. Kısacası bu kk mektup, Özbekistan'daki sosyal fikrin bebeklik çağından çıktığını gösterdi.

GORBAÇEV

Gorbaçev'in "iktidara gelmesi" fevkalade bir olay değildir. Moskova'yı istisna kabul edersek, Sovyet vatandaşları her halükârda bu yeni liderden keramet beklemiyorlardı. Moskova ahalisi ise, bu durumu heyecanla karşıladı. Dedikoduların merkezi olan bu büyük şehirde, yeni liderin imajı çabucak ölçüldü biildi. Bu liderin iktidara gelmesine batılı devletlerin olumlu baktıkları ve bunun sebepleri, dedikodu seviyesinde muhakeme edilmeye başlandı.

Gorbaçev, kendisi hakkında halk tarafından biçilen kıyafete tabii ki uymuyordu. Lakin kendisinden önce geçen komünist liderlere de hiç benzemiyordu. Hantal vücutlu, hantal fikirli, hantal görüşlü "Lider"ler silsilesinden sonra, Gorbaçev bir tür insan görünüşüyle liderlik standartlarını alt üst etmişti. Sosyalizme de, kendi "şeklini" vermek için meydana çıkmıştı. Çekoslovakya'nın sabık lideri Dubek'in "insan yüzlü sosyalizm" ibaresini kullanırken, Gorbaçev kendi yüzünü esas alıyordu. Ancak şunu da belirtmek gerek ki Gorbaçev hiçbir zaman sosyalizmi yok etmek, Sovyetler Birliği'ni dağıtmak için Kremlin'e gelmemişti. Yine ayrıca, kendisi bazı Rus şovenlerinin iddia ettiği gibi Sovyetler Birliğini, Amerika'ya satmış da değildir. Genel olarak Sovyetler Birliğini Gorbaçev bitirdi demek, Gorbaçev'e iftira atmakla kalmayıp, Rus kolonyalizminin tarihi açısından büyük yalan olur.

Gorbaçev, modern Rus İmparatorluğunu 70 yıl önce çizilen hudutlarda korumak için mücadeleye girişen Sovyet liderlerinin en optimist (iyimser) grşlsyd. Yeni bir toplum oluşturmak için ortaya çıkmıştı, eski toplumu yeni şartlara uydurmak maksadıyla faaliyete girişmişti. Ancak yaptığı ıslahatlar, onarım seviyesinde plnlanmıştı. Gorbaçev'in karakterindeki "demokratizm" de bir demokratta olması gerektiği gibi değil, olsa olsa sadece imparatorluk memurunun orta derecedeki liberalizmi idi.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, Gorbaçev sağdan da soldan da çok hakaret işitti. Ancak dışarından bakan dost da, dışman da şunu gördü ki "Gorbi", Sovyetler Birliğini koruyabilmek için elinden gelen her şeyi yaptı. Fakat onun bazı demagoglardan farkı, onun, Sovyetler Birliğini tekrar ayağa kaldırmanın asla mümkün olmadığını bilmesidir..

Gorbaçev, iktidara geldiği yıl "yeniden yapılanmayı" ilan etti. Merkez gazetelerde "tenkit, kendi kendisini tenkit" sloganı altında biraz demagojik, ama ne olursa olsun tenkid makaleler yayınlanmaya başladı. Fakat bu olağanüstü genişlikteki imparatorluğun uzak bölgelerinde zulüm daha güçlü, gaflet daha derindi. Buralarda "yeniden yapılanma"nın siyasî prensiplerinden ziyade sosyal-ekonomik temayülleri "hayata tatbik" edilmesi daha tehlikesizdi. Mesela, içki bağımlılığına karşı mücadele kampanyasında Sovyet Devleti'nde bir çok zm bağı kolaylıkla bozulmuştu. Doğru, ardından ah edilmiş ve "Yeniden Yapılanma" lanetlenmişti.

Gorbaçev hakimiyetinin ilk basamağında devlet siyaseti Andropov ve Çernenko devirlerindeki kadar fark etti. Ama göze çarpan bir fark vardı, fikir hürriyeti. Bu hürriyet

gayet azdı, ama insanlar Sovyet İmparatorluğunun 70 yıllık hakimiyeti boyunca bu “az hürriyet”e denk hiçbir nimet görmemiştir. Bu hürriyeti, bu gayet az hürriyeti her kesim kendi amaçları için, her şahıs kendi menfaati için kullanmaya başladı. Bu bizim için tabii bir haldi. Biz, hürriyeti arzulayan Sovyet insanları, onun yalnızca tek bir kesimin veya yalnız tek bir kişinin olamayacağı özelliğini aklen anlasak bile kalben asla kabul edemezdik. Bizim hürriyetimiz, bizim için ne kadar değerli görünürken, karşı tarafın hürriyeti bize o kadar tehlikeli görünürdü. Biz, bir nimeti ortada bölüşmek saadetinden mahrum edilmiştik. Biz, birlikte mutlu olmaya alışmamıştık. Biz, Sovyet insanları, birlikte mutsuz olmaya alışmıştık. “Fikir hürriyeti”nden ilk olarak komünist memurlar (başka şeylerde de olduğu gibi) faydalanmaya başladı. Bu, ilk olarak kendisine rakip olan memuru yok etme, makam merdiveninde yükselme maksadıyla yazılan rapor yahut isimsiz mektuplar, ihbarlarda görüldü (İsimsiz mektuplar da fikir hürriyetinin habercisidir, çünkü totaliter devlette bunu yazmak da tehlikeliydi). Küçük ve orta makamlardaki yöneticiler birbirlerinden korkmaya başladılar, çünkü onların “fikir hürriyeti”ne kurban gitmesi mümkündü. Bu korku henüz Kremlin’e ulaşmamış olsa bile oradaki bazı Politbüro üyeleri “açıklık” siyasetinin yanlış anlaşılmasından endişelenmeye başlamıştı. Ancak bu tuhaf “açıklık” o denli cazip gelmişti ki endişelenenlerin kendileri dahi genel akıma kapıldıklarının farkına varamadılar.

“Fikir hürriyeti”, Özbekistan’daki idarecilerin Andropov’un plânına uygun olarak değiştirilmesinde çok uygun geldi. Basit bir şikâyet veya raporla ilçe veya il idarecilerinin görevden el çektilmesi mümkün oluverdi. Buna, devletin başı da engel olamazdı, çünkü, o da “fikir hürriyeti”nden korkuyordu.

İdareciler, yalnızca görevden alınmadı, hatta yargılanarak hapsedilmeye başlandı. Yani “fikir hürriyeti”, Andropov zamanında başlatılan “temizleme kampanyası”nın daha da çabuklaşmasına, Moskova’dan yollanan soruşturma görevlileri –savcılar- terörünün daha da güçlenmesine katkıda bulundular. Ve elbette fikir hürriyetinden, biz yazarlar da, kendi payımıza düşeni aldık. Komünist memurlar ve savcılar, soruşturma görevlileri kadar olmasa da, kendi sözümüzü mümkün mertebe daha şeffaf söyleme ölçüsünde faydalandık. Zaten, bizim de kendi derdimiz, kendi menfaatimiz vardı. Biz, ne toplumsal kesim, ne de şahıs idik. Biz, dünyaya gelme sebebini anlamaya çalışan ama bir neticeye varamayan başı boş dolanan dervişlerdik yalnızca. Fikir hürriyeti bizi o kadar şiddetli sarstı ki, ben hâlâ dahi – on beş yıl geçmesine rağmen – bu sarsmanın tesiriyle sersemlemiş haldeyim. Bu sarsmayla uyanarak şöyle yazmıştım:

Taklit edemedim seni, vatanım,
Senin gibi sabırlı olamadım hiç.
Sıçrayarak kalktıysam ayıplama beni
Affet, ”öl!” dediler, ölemedim hiç.
Sıçrayarak kalktım ben ağır utançtan,
Tarihinden ayrılan bir Ulus misali! .
Geleceği karanlık İnsanlık gibi
En son saniyede kalktım ayağa!

Kalktım, sıçrayarak, kendime geldim
Şüpheli evladını affet, ey Vatan.
Güzel kefenleri sırtımdan yoldum,
İndim, atlayarak altın tabuttan!

1985 (“Alıs tebessüm sayesi”, 1986)

Biz hiçbir plân, hiçbir hazırlık olmadan fikir meydanına atılmıştık. Biz daima siyasetten nefret eden, siyasetçileri alaya alan kimseler, birden siyaset hakkında beklenmedik ciddîlik ve tutarlılıkla yorumlarda bulunmaya başlamıştık. Biz, henüz istiklal ve bağımsız devlet hudutları hakkında makaleler yazamıyorduk ama bu fikri şiirde söyle ifade imkânı vardı:

Cümle

Sözler birbirine baksın serbestçe,
Yaşasın Müstakil Devletler gibi.
Birbirini doldursun, olsun İttifak
Her yerde doğan hür niyetler gibi.

Birleşsin, birleştirse zaman icabı,
Ama yüce İşaretçinin hükmüyle.
Ortada sınır olsun! ...

Sonrasını boş ver,

Cümle cihana dönüşsün cümle.!

1984 (“Alıs tebessüm sayesi”, 1986)

1985 senesi bereketli ve aynı zamanda ağır oldu. Bereketliydi, çünkü müstemleke rejimindeki yurdumuzun istikbalinde aydınlık bir pencere açıldı. Ağır oldu, çünkü “ rüşvet ve yolsuzluğa” karşı mücadele bahanesiyle binlerce suçsuz Özbek hapsedildi, perişan oldu. Biz, 1985'te bu birbirine iki zıt duygu, yani ümit ve kaygı arasında bir gel-git yaşadık.

SOYSUZLAR

Ruslar, Türkistan'ı işgalden sonra, uyguladıkları siyaseti daha ziyade Rus olmayan alçak memurlar, soysuz casuslar ve haramzade katiller yardımıyla gerçekleştirmişlerdir. Bolşevikler de bu siyaseti aynen devam ettirdi. Sovyet Özbekistanı'nın en önemli noktalarına Rus olmayan, ancak Özbek de olmayan kimliği belirsiz kimseler yerleştirilmişti. Şehirde “ikâmetgah” vermek, iş vermek, emeklilik ve diğer sosyal yardım işleri hep onların elindeydi. Onlar, kendilerine benzeyenleri dışarıdan çağırarak şehre yerleştirme, yerli halkı ise mümkün olduğunca şehirden uzaklaştırarak, işten çıkarmaya çalışırlardı. Büyük şehrin bütün maddî kaynakları onların kontrolü altındaydı. Şehre icra komitesi başkanının, Özbek olması mümkündü. Ancak bu kimse, daima bu soysuzların arzularını gerçekleştirirdi.

Soysuzlar, insanlarımıza zulmederken, bunu daima Ruslar adına yapmışlar ve mesuliyetini üzerlerine almamışlardır. Bu yüzden de Rus amirlerinin buyruğunu, Ruslardan daha iyi ve daha “kaliteli” yerine getirmişlerdir. 1918'de Kokand Muhtar Cumhuriyeti yıkıldığında, Kokand şehir halkının üçte birini katleden Bolşevik gruplarının içinde kan dökücülüğü ile tanınan Ermeni Taşnaklardır. Taşnaklar yaşadıkları, ekmeğini yedikleri bu şehirde hamile kadınların karınlarını yararak yavrularını alıp, katletmişlerdir.

Özbek aydınlarının şuurunda, 1985 senesi Özbekistan'ında, Moskova adına iş gören Gdlyan-İvanov savcılar grubu, bu Kokand katliamını gerçekleştiren soysuzların mirasçıları olarak tahayyül edilirdi. Bu grubun üyeleri – milliyetlerinin ne olduğunun hiç önemi yok – yerli halka karşı kin ve nefretleriyle göze çarpardı. 1984-1985 yılları arasında onlarca değil, yüzlerce masum insan Ermeni asıllı ve Özbeklere her türlü terörü uygulayan Gdlyan'a bağlı grubunun kurbanı oldular. Bu grup, rüşvetçileri yok edeceğimiz diyerek sıradan çalışanları cezalandırdılar,

rüşvetçilerden ise rüşvet aldılar. O kadar çok aldılar ki, bu Özbek milyonlarıyla SSCB Yüksek Sovyeti'nin parlamenterleri oldular. Bu paralarla siyaset sahnesine çıktılar ve bugün dahi onların yemekte oldukları ekmek, yukarıda sözünü ettiğimiz emekçi Özbeklerden çaldıkları ekmektir.

Rusya, kendisinin gönderdiği bu katilleri, gösterdikleri performansa göre yükseltti; onları millî kahraman ilan etti.

Bu kan içicilerin baskısı bir yana, ufukta Moskova'nın yolladığı "yeni yöneticiler kontenjanı" görüldü. Kolhoz ve devlet dairelerinde Rusya'dan "yardım ordusu" akın akın gelmeye başladı. Saratov veya Tambov'da kasaplık yaparak yaşayan bir kimse, bir Özbek şehrine icra komitesi başkanlığına, Voronej'de hırsızlık yaptığı için idamdan kaçan cepçi Rus'un, bir Özbek kasabasına savcı olarak tayin edilmesi sıradan işlerden oldu. Hukuk organlarının hemen hepsi bu "yeni yöneticiler" ile dolduruldu. Bu "yöneticiler," doğrudan doğruya Moskova'nın emriyle iş görürlerdi. Mesela, basit bir Rus savcısının Özbekistan Komünist Partisi Merkez Komitesi sekreterine boyun eğmemesi mümkündü. "Yeni yöneticiler" gelir gelmez, Gdlyan-İvanov grubunun işi daha kolaylaştı. Bunlar, halkı beraberce cezalandırmaya başladılar. Halkı hep beraber talan ve tarumar ettiler. Soysuzlar yalnızca devlet dairelerinde ve hukuk organlarında değil, medya ve propaganda merkezlerinde de esas makamlara yerleştiler. Tabii ki, bunların hepsi "Rusça konuşan ahali" sınıfına girer. Yerli Ruslar, Özbekistan'da doğup büyümesine rağmen Özbekçe üç kelime dahi öğrenmeye çalışmamışlardır.

Rusça çıkan "Pravda Vostoka" (Doğu Gerçeği); "Taşkentskaya Pravda" (Taşkent Gerçeği); "Veçerniy Taşkent" (Taşkent Akşamı) gazeteleri, yıllar boyunca Özbeklerin tarihini, dilini ve medeniyetini aşağılamak, halkın izzetinefsini alaşağı etmek için plânlı olarak propaganda yürüttüler. Bu propaganda, "beynelmilecilik" yani enternasyonalizm başlığı kisvesi altında yapıldı. Bu propaganda Moskova'nın istediğinden daha serbest ve daha acımasız gerçekleştirildi, çünkü soysuzların zulmünün sorumluluğunu taşıyorlardı.

"Yeniden yapılanma ve açıklık" ilan edildikten sonra doğan nispi hürriyeti, bu soysuzlar medyası boğmaya çalıştı. Bunların yayın organları, Gorbaçev'in siyasetinin tâ başından sonuna kadar düşmanı olageldi ve Yanayev cuntasını büyük bir sevinçle karşıladılar. Ve cunta liderinin direktiflerini derhal ve memnuniyetle kendi gazetelerinde yayınladılar.

Soysuzlar, Özbekistan'ın siyasî bağımsızlığı bir yana, kendilerinin Moskova'dan bir saniye olsun kopmasını istemez ve bunu saklamazdılar bile. Bunlar bilinen cephede aktif memur olmakla kalmayıp, aynı zamanda hepsi merkezin rütbeli veya rütbesiz casuslarıydı. Bu sebeple bunlardan yalnızca halk değil, yöneticiler dahi korkarlardı.

Pamuk tarlalarında yalnızca Özbekler çalışırdı. Yetmiş yıl boyunca tek bir Rus pamuk işçisi oldu sözünü, ben duymadım. Veya tek bir Ermeni'nin pamuk ekerek bunu yetiştirdiğini, yine Ermeni'nin bunu topladığını, tasavvur dahi edemezsiniz.

En ağır işleri yerli halk yapardı, en az emek karşılığı yerli halka ödenirdi.

Bu hakikati söylemek, öyle ki yeniden yapılanma başlayıp da açıklık politikasının zirveye çıktığı zamanda bile tehlikeliydi. Bunu söyleyen kişiye, derhal ırkçı veya milliyetçi damgası yapıştırılır ve o kişi yavaş yavaş cemiyetten uzaklaştırılırdı. Yahut da araba kazası tezgahlanarak yok edilirdi.

Sovyet rejiminin temelindeki Rus olmayan milletlere karşı adaletsizlik, durgunluk yıllarında bir nevi perde arkasında saklanırken, yeniden yapılanma gelince, bunu artık saklamak zor oldu.

Rejim, kendi adaletsizliğini, şimdi bu Açıklık devrinde açıkça devam ettirmeye mecbur oldu. Ben 1985'de de şairdim ve bu insanın yüreğini sıkan manzarayı seyrederken, elimdeki yegane silahım kalemimdi. O sıralarda yazdıklarımın, şiir sanatıyla belki alâkası yoktur ama bunları yazmamam da mümkün değildi. Çünkü, boğaza tıkanan öfkeyi boşaltmak gerekiyordu:

Bir elim göğsümde durur sürekli,
Bir elim reise selam verir.
İşle meşgul kalan on elim,
Yani on elim o pamuğu toplar.

Elden ibarettir benim vücudum,
Gözüm el, yüzüm el, ayağım dahi – el !
Bedenimden dürtüp çıkan ne varsa,
Hepsi el, hatta ...kulağım dahi – el !.

Evet, belli oldu yüce bir amaç,
Hadi, ileriye!, arkama bakmam:
Kolhoz toprağına pamuk ekerken,
Ben el ekeceğim kendi bahçeme!
1984 ("Alıs tebessüm sayesi", 1986)

1986 YILI

VATANIN GERİ DÖNMESİ

Yanılmıyorsam, seksen beş senesinden itibaren ben kendi şiirlerimi insanların huzurunda okumaya başlamıştım. Önceleri okumazdım veya çok az okurdum. Şiirlerim çok kısaydı, bunları okumaya başlarken, iki dakika de bitivermesi, sanki, şiir dinlemekte olanları alaya alıyormuşum gibi ağır bir vaziyete düşerdim. Sonraki şiirlerim, epey uzadı, hece vezniyle yazılması ise, şiir söylemeyi daha da zevkli yapmıştı. Fakat daha önce izah ettiğim gibi, "hararetli" şiirler yazmayı hiç başaramadım. Oysa, hararetli şiirler gerekiyordu. İnsanlar habere, kendileri hakkındaki haberlere, yani vatanları, milletleri, anadilleri hakkındaki haberleri – kendileri bilmelerine rağmen -yine de başkalarından duymaya hasrettiler. Onlar seksen beşin karanlık gecelerinde, bir anlık ışık görseler, o yana atılarak bir dertteş arıyorlardı. Aslında onlar, karanlıkta el yordamıyla kendi hürriyetlerini arıyorlardı, ama yine bu hürriyeti aradıklarından kendileri dahi emin değillerdi.

MAHLUK

O bir mahluk dünya bağında,
Onun bütün yaşadığı kaygı.
Zincir yok elinde ayağında
Lakin hürriyeti, hürriyeti ister o

O bir mahluk, gezen serseri,
Hayır, gezmez, göklerde uçar.
O kendinin nefretini yer,
O kendi öfkesini içer.

Öyle mahluk, onun yanında,
Her kadın dul gibi görünür.
“Yabancı”ymış öz vatanında
Kendi evinde namahremmiş o.

Yeter artık, mahluk, yeter diyorum,!
Yüz gözünde kahır donmasın.
Bu dünyada yaşamak mümkün,
Vatansız da mümkün sonunda!
1984 (“Alıs tebessüm sayesi”, 1986)

Ama Vatansız yaşamak, artık mümkün değildi, bunu ben her adımda görmeye ve sezmeye başlamıştım. O yıllarda geniş kamuoyuna duyurulan Aral Gölü faciası da, pamuk monokültürü de, bebek ölümü ve diğer bütün sosyal ve iktisadî meseleler, yavaş yavaş siyasî ve yavaş yavaş millî meselelere dönüşmeye başladı. Bu dönüşme, herkesin gözünün önünde açıkça devam etti.

Açıklık (Glasnost), bir hipnozdu. Herkes birbirine bakarak en gizli sözleri söyler, normal (totaliter) şartlarda söylemekten utandıkları meseleleri, hipnoz halinde rahatça dile getirirlerdi. Kremlin'deki yöneticiler, tıpkı masallardaki büyülenmiş görevliler gibi, tuhaf bir şekilde raks etmeye başlamışlardı. Onlar, bu raksı durduramıyor, durduranı derhal görevden uzaklaştırıyorlardı. Bu raks, tâ Yanayev'in darbesine kadar devam etti. Bu raks, totaliter devletin veda raksıydı.

1986 senesi, Özbekistan Yazarlar Birliği'nde “Aral Komitesi” teşkil edildi. Komite başkanına edebiyatçı Pirmet Şermuhammed'ov getirildi. Şimdi bu size tuhaf gelebilir, ancak o zamanlar, yazarlar bütün sahalara müdahil olurlardı. Bütün iktisadî, sosyal ve hatta maişet meseleleri de Yazarlar Birliği'nde tartışılmaya başlanmıştı. Birliğin hiç bir icra yetkisi bulunmamasına rağmen, aydınları – yalnızca yazarları değil, değişik mesleklere mensup aydınları- bir gaye etrafında birleşmeye alıştırdı. Birlikte oluşturulan “Aral Komitesi”, hükümetin özel izni olmadan kurulan ilk sosyal kurumdu. Bu yönden Birliği, daha sonra kurulması icap eden “Birlik” Halk Hareketinin atalarından birisi demek mümkündür. Hiç mübalağasız Yazarlar Birliği'nin, 80'li yılların başlarından itibaren, mevcut rejime tenkitçi yaklaşan şahıs ve grupların yuvasına dönüşmeye başladığı, söylenebilir. Bu özellik, devletin de dikkatinden kaçmadı. Zaten Yazarlar Birliği, devlet için daima mühim amaç ocaklarından biri olagelmiştir. Yeniden Yapılanma ve Açıklık politikaları, bu önemi daha da arttırmıştır.

Yazarlar Birliği Reisi Server Azimov, 1985'de bu görevden uzaklaştırılarak yerine başkası getirildi. Merkezkom sekreteri R. Abdullayeva, çokbilmiş Azimov'un yerine söz dinleyen, uysal bir yazarı getirmişti. Ancak bu kişi de, Abdullayeva'nın direktiflerini yerine getiremedi. Çünkü zaman ve insanlar değişmişti. İnsanlar konuşmayı ve tenkit etmeyi öğrenmişlerdi. Bu yeni öğrendiklerinden, onların hiç vazgeçesi gelmiyordu, çünkü açıkça konuşmak, hiç çekinmeden konuşmak, çok ama çok zevkliydi. Bunun haricinde, Mayıs 1985'de genç yazarlardan dolayı aldığı tenkit, Abdullayeva'nın itibarına epeyce darbe indirmişti. Bu darbeden sonra onun “yükselmesi” durdu ve insanlar onun buyruklarını yerine getirmemenin de mümkün olduğunu görmeye başladılar.

Seksen altı senesine gelindiğinde, Abdullayeva, “heybet”ini tamamen kaybetti. Mağlubiyet insanı çirkinleştirir. Sekreterliğin son aylarında, Abdullayeva'nın görünüşünü mağlubiyet

kaplamıştı. 1986'nın başlarında Galiba, ilk ve son defa Yazarlar Birliği toplantısına geldi. Gururunu ikinci plana atarak oraya gelmişti. Toplantıdan önce, başka bir toplantı daha yapılmış ve bu toplantıda Yazarlar Kurultayı'na "açık mektup" yazan kalem sahiplerinin akıbetleri muhakeme edilmişti. Bu kişileri, Yazarlar Birliği üyeliğinden çıkarmak meselesi gündeme alınmıştı. Yazdıkları "açık mektup"un tam muhtevası aklımda değil. Galiba 20'li yıllardaki Ceditçi yazar ve şairlerin itibarlarının iadesi talep edilmişti. Bu "açık mektup"ta Server Azimov'un görevden uzaklaştırılmasına karşı olunduğunu da ifade edilmişti Galiba. Çünkü bizim içimizde bir grup genç -sebebini hâlâ bilmiyorum-, Server Azimov'u savunmayı da millî mücadelenin bir kısmı, diye kabul ediyorlardı. Halbuki, Azimov bizim -o idealimiz olan- 1910'lardaki Ceditçilik hareketi ve bu hareketin mümessillerine karşı olanlardan biriydi. Abdullayeva, o toplantıda çok alçakgönüllü davrandı. Gençlerin devlet için gerekli olduğunu ve onları, korumak ve eğitmek gerektiğinden söz etti. Geçen toplantıda gençlerin, Yazarlar Birliği üyeliğinden çıkarılmamalarının doğru bir karar olduğuna işaret etti. Abdullayeva, yazarlara barış elini uzatıyordu, ama geç kalmıştı. Yazar topluluğu merhametli topluluktur, kendisine el uzatanlar da oldu. Ama Abdullayeva'nın merkezdeki "patron"ları, ondan çoktan vazgeçmişlerdi. Mağlubiyete uğrayan kimseden herkes kaçır. İlk olarak onu bu mağlubiyete mecbur edenler kaçır. Aynen böyle oldu: Moskova, kendisinin gelmiş geçmiş bütün bürokratları içinde, en sadık ve en gayretli askerini bir Ermeni eşkiyasının eline teslim etti, hakkında suç işlemekten dolayı işlem başlattı. Ve yıkılan camilerin, incitilen Müslümanların hakkı böyle yerine geldi.

1986'dan itibaren, durgunluk yılları liderleri, eskisinden daha sert tenkit edilmeye başlandı. Şeraf Raşidov ve iktidar dönemi, gazetelerde açıkça olumsuz değerlendirildi. Komünist kadro içinde Raşidov'a yakın olan kimseler, değişik bahanelerle işten el çektiler, yeni yönetime yakın olanlar işe alınmaya başladı. Raşidov'un yakınları için ondan sadece yüz çevirerek makam ve mevkilerini korumaları mümkündür, hatta bu durumda bile mümkün değildir. Raşidov hayattayken methiyeler yazanlar, o öldükten sonra onu karalayarak destan yazmışlardı; ancak yeni yönetime yine de yaranamadılar.

Yeniden yapılanma ve açıklık, insanların güzel erdemleri gibi, karamsar ve çirkin tabiatını da ortaya çıkardı. Ben, insanlardaki ikiyüzlülük, çıkar için riyakârlık ve yalanı Yeniden Yapılanma devrindeki gibi yaygın – bundan önce de, sonra da- görmüş değilim. Ayrıca, yine insanlardaki iyiliğe yönelme, ümit, derhtleşik ile yurdu, ana dili, kendi medeniyeti, geleceği için her türlü fedâkârlığı yapmaya hazır olduğunu da, yine Yeniden Yapılanma devrinde gördüm. Bu insanlar, yetmiş yıl boyunca kör olmak üzere olan gözlerini ovarak, ülkelerinin perişan varlığını korumaya çabıyorlardı. Bu insanlar, kendisi yardıma muhtaç iken, yardım etmeye; kendisinin korunmaya muhtaç iken, korumaya hazırdı. Huzurlarında konuşur veya şiir okurken, bu saf ve çoğunlukla somurtkan kimseler, beni benden daha iyi anlıyormuş gibi gelirdi. Bana, onların bu somurtkanlığı her şeyi anladıklarını gizlemek için giyinilmiş örtü gibi geliyordu. Bu mistik duygu, beni sürekli uyanık tutuyordu. Şiir okurken, kimseyle şakalaşmazdım, aşırı duygusallıktan kaçırıyordum, okuma üslubumu, beni dinlemekte olan somurtkan yüzlere uygun tutmaya gayret ederdim. Elbette, bu mekanik bir şekilde, gayri ihtiyari olarak gerçekleşirdi. Onlara seksen beş ve seksen altıda yazılan şiirlerin istisnasız hepsini okudum. Onların hiç birisi, o eleştirmen gibi "bu şiirinizi izah edin, açıklayın" demediler. Çünkü hepsini anlıyorlardı. En güç sayılan kinaye, en karmaşık sanılan teşbihler, derhal onların bıyıklarında akseder, lakayt görünen gözlerinde tasdik nurunu parlatırdı. Bu

insanlar, kendi benliğine dönmekte olan kimselerdi. Yavaş yavaş, acele etmeden, ağır aksak, Özbekliğine dönen insanlar. Kendisine dönmekte olan bir Vatan.

TÜRKLER

1986'nın Ekim ayında, Taşkent'te dünya Türkologlarının konferansı gerçekleştirildi. Konferansa Avrupa ve Asya ülkelerinden uzman alimler katıldılar. Türkiye'den gelen heyet epey kalabalıktı. Daha önce Türkiye'den, Orta Asya'ya hiç bu kadar kalabalık "heyet" gelmemişti.

Konferans "Vicokovoltnıy" bölgesinde bulunan Özbekistan İlimler Akademisi'nin toplantı salonunda yapıldı ve birkaç gün devam etti. Romantik bir Türkolog vardı. İştvan Mandoki. Kumral Macaristanlı Kıpçaklardan, o bizi Türk heyeti ile tanıştırmıştı. Türklerden sormayı ve duymayı istediğimiz bir çok şey vardı ama bizim Oğuzcamız, onların Özbekçesi derin mevzulara girecek derecede mükemmel değildi. Türklerle sohbetleşmek isteyen Özbeklerin hepsi yazarlardı. Bize yakın dostlarımız, daha önce sözünü ettiğim "idealistler" idi. Türkleri, çay içmeye davet ettik. Önce şair Miraziz A'zam'ın evinde, sonra benim evimde sofraya serdik. Bizim dostların, Türklerle "Buyur, içkiden, niye içmiyorsun?" diyerek hayrete düştükleri hâlâ aklımdadır. Bizi, bu insanların içkiye karşı olan lakaytlıkları çok şaşırtmıştı. Sovyet insanları için sofraya içki konulmayınca, kimsenin ona saygı göstermeyeceğini Türkler bilmiyorlardı. "İç, iç" diye misafire üstelememenin, misafir ağırlamaya darbe olduğunu da avam Türkler bilmiyorlardı.

O zaman misafirlerden biri olan Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'dan, "Türkçülüğün esasları" kitabını bize göndermesini rica etmiştim. İki ay sonra başka bir Türk alimi Dursun Yıldırım vasıtasıyla bu kitabı yollamıştı. O zamanlar bu tip kitaplar yasaklıydı ve bu sebeple bu kitabın Taşkent'e gelmesi dahi bir macera olmuştu. Daha sonra kitabı tercüme ettik. Tercümeyi çabuk bitirmek için onu üçe bölerek bir kısmını Miraziz A'zam'a, diğer kısmını Abdukadir adlı tarihçi bir gence teslim etmiştim. Kitap basılmak için değil, yakın dostlarımız olan beş altı kişi arasında okumak için planlanmıştı.

Türkleri, metal üzerine resim yapan Aman Aziz'in oğlunun sünnet düğününe götürdüğümüzü hatırlıyorum. Türkler epey eğlenmişlerdi. Onlar, ata yurt kabul ettikleri Türkistan'da bir düğünde bulunmaktan gayet memnundular. Hepsi samimi, sade, tatlı dilli kısacası Türklerdi. Onların içinde Nazım Hikmet ve Aziz Nesin gibi yazarları sevenler yokmuş. Bize başka yazarların isimlerini söylediler. En büyük Türk şair ve yazarları bunlar dediler. Biz bu hususta sohbetleşemedik çünkü Türk edebiyatını iyi tanımıyorduk. Konuklarımız ise Nazım Hikmet'in Sovyetler Birliği'nde Türk olarak yaşadığını bilmiyorlardı. Rus şairi Andrey Voznesenskiy "Literaturnaya Gazeta"da yayınlanan hatırasında şunları anlatıyordu: Kıştı, Nazım Hikmet göğsünü üşütmek için gömleğinin içinden göğsüne gazete sarardı... biz yolda giderken arabayı polisler durdurdu ve uzun süre bırakmadı. O zaman şoför, polise bakarak "Niçego ne ponimayet, on huje Turka" ("Bu adam Türkten de beter, hiç bir şey anlamak istemiyor!") deyince şoförün yanında oturan Nazım Hikmet çok öfkelenmişti.

Bu olayı misafirlere anlatmak mümkündü ancak onların yıllar boyunca oluşan idealist görüşlerini küçük bir hikayeye değiştirmek mümkün değildi. Bunun ev sahipliği yapan Miraziz A'zam da, Rauf Parfi de, İbrahim Hakkul da farkındaydı.

Türkler, bizim üzerimizde çok yakın kardeşlik duygusu izlenimi bıraktı. Yeniden yapılanma başlayıp da alâkalarımız arttığında bu dostları daha da yakından tanıdık.

İDARE HEYETİNİN TOPLANTISI

Seksen altı senesi içinde tarihi savunma, 20'li yıllardaki edebiyat temsilcilerinin mirasını yeniden diriltme, Özbek Türkçesinin itibarını arttırma (henüz devlet dili olması yönünde bahis yok), Aral gölünü kurtarma, çocukları çalıştırılmaması, Arap alfabesinin okullarda okutulması gibi değişik meseleler gündeme geldi. Bu meselelerin hiç biri Yazarlar Birliği seviyesinden daha yüksek bir makamda muhakeme edilmedi. Ama Özbekistan Merkezkomu ve KGB temsilcileri bizim toplantılarımızı dikkatle takip ediyor, “başa bela olan bu açıklık” politikasının daha hangi noktalara varacağı ihtimalini hesaplıyorlardı.

Biz, “gençler” veya “kavgacılar” diye adlandırılan grup 1985 senesi “Politbüroya mektup” döneminden sonra epey değişmiştik. Yeniden yapılanma döneminin bir yılı, durgunluk döneminin yirmi yılına eşitti. İçimizdeki büyümeyi bütün varlığımızda, bütün vücudumuzda hissediyorduk.

Yazarlar Birliğinden kovulma, kitap yasaklanması veya başka baskılar “gençler”i artık korkutmuyordu. Onlar on dakika serbest konuşabilmek için bir yıl kitap bastıramamayı veya daha da ötesi Birlikten kovulmaya dahi hazırdılar. Gençlerin bu cüreti, onların etrafında sesiz bir saygı çemberi yarattı. Gençlerden rahatsız olan, onların yaptıklarının doğru olduğunu bildiği halde bilmezlikten gelenler de çoktu tabii ki.

1986'nın Eylül ayında Yazarlar Birliğinin olağan (veya olağanüstü, tam olarak hatırlamıyorum) yürütme heyetinin toplantısı yapıldı. Toplantı için kısa bir konuşma metni hazırlamıştım. Metnin Rusça yazıldığını görünce, bir dostumun cinleri tepesine toplandı. “Özbekçe konuşmak lazım, siz kendiniz Özbekçe'nin itibarının yükseltilmesi gereğinin propagandasını yapıyorsunuz ancak buna karşılık burada Rusça konuşmak niyetindediniz...” dedi. Haklıydı. Arkadaşımın fikrini reddetmek için benim tek bir haklı sebebim yoktu. Bu kısa metni kürsüye çıkana kadar çabucak Özbekçe'ye çevirerek hazırlarım diye düşündüm. Ve salona girerek, erkence iyi bir yere oturmak için fuayedeki adamların arasından üst kata doğru çıkmaya başladım. Yukarıya çıkarken bir yandan da yanımda vakur halk yazarı, göğsündeki madalyaları şakırdatarak giden gaziler, Merkezkom'un parlak müfettişleri, KGB'nin gizli ajanları, yalaka gazeteciler, kısacası benim savunduğum gayelere kim duyarsız ise hepsi benimle birlikte toplantı salonuna, üçüncü kata çıkıyorlardı. Ben konuşmamı, kendi dostlarıma okumak niyetinde değildim. Onlar benim ne diyeceğimi bilirlerdi, benim diyeceklerim onların daima malumu olmuştur. Hazırladığım bu kısa konuşma metnini, benim yanımda oflaya pufloya çıkmakta olan makam ve mükafattan başka hiçbir şey, amirine yalaka, emri altındaki memurlara hakaret etmekten başka bir şey bilmeyen bu adamlara okumam gerekiyordu. Ben bunlarla merdivenleri çıkarken öfkem de yavaş yavaş artıyordu. İçimden kendi kendimi daha da öfkelenirerek, “Bunların hepsi Rusça düşünürler, bunlar ancak Rusça'ya saygı gösterirler, bunlar ancak Rusça konuşmayı ciddi olarak kabul ederler, bunların beyinlerine yalnızca Rusça kelimeleri saplamak mümkündür.” – diyordum.

Salona girerek koltuğa oturduğumda, konuşmamı Rusça okumaya karar vermiştim. Bu olay, benim hayatımdaki ilk siyasî taktikti. Bunu o zaman anlamamıştım, şu anda fark ediyorum. Zaten konuşmamın, daha başından Rusça yazılmasında aynı taktik, maksadı küçük bir topluluğa değil, geniş kamuoyuna duyurmak, bununla birlikte gerektiği takdirde meseleye giriş taktiği yatıyordu. Bu özellik artık şairin özelliği değildi. Şair, hiçbir zaman herkesçe anlaşılır olmak için kendi ideallerini, geçici de olsa bir kenara itemezdi. Bilhassa daha önce

anlatılan menfi enerji meskeni olan topluluk için, kendi dilinde konuşmaktan asla vazgeçmemiş olurdu. Vazgeçseydi o şair olamazdı.

1986'da benim şairliğim işte böyle bitmişti.

Seksen altıdan sonra da birkaç şiir satırları yazıldı ama bunlar siyasî şiirlerdi.

BÜYÜ

“Kahrolsun zulüm”, dedik,

Zulüm hemen kahroldu.

“Yaşasın hürriyet”, dedik

Hürriyet yaşadı.

“Kahrolsun zenginler!”, dedik

Kahroldu zenginler.

“Yaşasın yoksullar!” dedik.

İşte, yaşıyor yoksullar!.

Konuşmam yedi dakika sürdü ve salonda yedi dakika çıt çıkmadı. Ben hatip değildim ancak kendi yazdığım metnin nasıl okunacağını biliyordum. Benim tenkidim doğrudan doğruya Plenum heyetinde oturanlara, Merkezi Komiteye ve bu komitenin yalakalarına yöneltilmişti. Konuşma 1920'lerin edebiyat temsilcileri ve bunların düşmanları hakkındaydı. Düşmanlar, Plenum heyetinde oturmalarına karşılık hiç ses çıkarmadılar. Onlar kendi güçlerine o denli inanıyorlardı. Ancak ben bundan rahatsız olmadım. Toplantı bitip de dışarıya çıkarken, eleştirmen Azad Şerafiddinov kucaklayarak “az önce ‘gruppovşçina’ı ne güzel bir ifadeyle belirttiniz, gayet orijinaldi” diye güldü.

Bu o günkü konuşmama bildirilen yegane “legal” yaklaşımdı. 1986'da bu da az sayılmazdı.

KASIM OLAYLARI

1986 Kasımında, Alma-Ata olayları gerçekleşti. Binlerce insan, sokağa çıkarak devlet güçleriyle karşı karşıya gelerek çatışmalar oldu. Bu, çok mühim bir hadiseydi. Bu insanları sokağa dökenin kim olduğu ve isteklerinde haklı veya haksız oldukları veya bu insanların hangi sosyal kesime ait, hatta hatta hangi milletten oldukları dahi bir yana, bu insanların hoşnutsuzluklarını belirterek sokağa çıkmaları Sovyetlerin son 50 yıllık devrinde ortaya çıkan en büyük sosyal hadise oldu.

Doğru, sokağa böyle çıkmalar daha sonraları başka bölgelerde de görülmeye başladı ancak Kazaklar, Sovyet toplumunun da hoşnutsuzluğunu belirterek sokağa çıkmaya muktedir olduğunu, bunun için gerektiği takdirde kurban vermeye dahi hazır olduğunu ilk defa ispat ettiler. Polis ve askerlerin cop ve dipçiklerinin darbesiyle can veren onlarca Kazak delikanlıları ve genç kızları henüz meşruluk kazanmamış fikir hürriyetinin ilk kurbanları oldular.

Gösterilerin perde arkasındaki sebepleri, muhtemelen tarihçiler için önemlidir. Ancak yine tekrar ediyorum eğer insanlar sokağa çıkmamaya öyle ki, hiç sebepsiz hazır olmasalardı onları hiçbir sebep, hatta kendilerinin söyledikleri gibi liderleri Kunayev dahi, onları bu işe mecbur edemezdi. Bu gençler, Kazak halkının boğazına saplanan iç çekişti ve bu iç, çekiş dışarı taşarak patladı. Hangi sebeple çıktı, bu diğer bir mesele.

Maalesef, biz Özbek aydınları o sınav döneminde Kazak kardeşlerimizin yanında olmadık. Kimileri “bu Kunayev'in kışkırtması”, derken kimileri “bu Rusların fitnesi” dediler ve çoğunluk

ise Alma-Ata olaylarını değil savunma, hatta olaylar hakkında fikir yürütmekten dahi kaçındılar.

Bu gençler, ortaya hangi sloganla çıkarlarsa çıksınlar, hangi tarafı tutarak konuşurlarsa konuşsunlar, onlar yalnızca pankart açarak çıkmışlardı ve yalnızca konuşmak için çıkmışlardı.

Böyle bir çıkış, demokratik hakların en basitiydi. Lakin totaliter devlet, kendisi demokrasi hakkında konuşmaya başlamış olsa bile o demokrasi değil, topu topu kendisinin uzaktan gelen nefesini hissettiği an, tıpkı kuduran aslan gibi, kendisini o nefes çıkan yana doğru attı. Gösterilerin bastırılması, Kazakistan'da derin moral bozukluğu yarattı. Daha sonraları orada ortaya çıkan siyasî teşkilatların marjinal hale dönüşmesi, millî hareketin toplandığı bir teşkilat haline gelememesi ve sosyal fikrin güdük kalmasında bu moral bozukluğunun büyük tesiri oldu. Ama her şeyde bir hayır vardır dedikleri gibi, bu facianın müspet tesiri de oldu. Mesela, Özbek gençlerine bu olay mücadelenin alternatif şekillerinin de olmasının mümkün olduğunu gösterdi. Yalnızca bu şekillerden faydalanmak için muayyen bir fert veya topluluğun iradesiyle yönetilecek bir teşkilat gerektiğini de ortaya koydu. Programsız bağırma çağırmayla başlayan aksiyon, muhakkak mağlubiyete uğrayacağını da o zaman öğrenmiş oldular. Sovyetler Birliği'nin diğer cumhuriyetleri ve dünya kamuoyunu Kazakistan'daki gösterilerin bastırılmasını totaliter devletin hâlâ kuvvetli olduğunu ve daha uzun yıllar böyle olacağını habercisi olarak kabul etti. Gorbaçev ya bir sene çok çok uzarsa iki sene kalır, sonra tekrar sıradaki demir elli biri, demir düzen taraftarı ortaya çıkar şeklindeki "kehanetler" Kazakistan olaylarından sonra daha sık telaffuz edilmeye başladı. Bu dedikodulara kinaye olarak veya bu dedikoduların yankısı gibi bir şiir yazmıştım. Bu, 1986 senesinin son şiiriydi. Bu şiir, kitapta "Teşbihsiz şiir" adıyla basıldı.

LENİN, STALİN, BREJNEV HAKKINDA TEŞBİHLER

Büyük insan nazlı olur biraz,
Bu da bir fazilettir elbette.
Dünyaya gelir o istediği zaman
Ve isteği cumhuriyette.

Büyük insan mütevazı olur, böyle bir kimse
Doğmadan bekletir yüzyıllarca bazen
Doğacak olursa şayet
Bizden saklanarak yaşar muntazaman.

O mütevazılığı sebeptir yalnızca
Gizlenmez zenginliği, malı ardına,
O bizden "insanca" gizlenir
Mesela, kendi sakalı ardına.

Olur da adet değilse sakal (Lenin)
Büyüğe yeter basit bir bıyık,(Stalin)
Bize bu bıyık dahi batarsa
O kaşının ardına saklanır hemen.

Kaşı (Brejnev) bile çok görürse şükür bilmez devir,
Büyük adam hiç rahatsız olmaz.
Yalnız tevazuyla eder sabır,
Adetler değişinceye dek o doğmaz.

1986 ("Arzu fukarası", 1990)

İyi ki adetler değişerek yeni diktatör doğmadı. İyi ki ümitsizlerin miskin kehanetleri doğru çıkmadı. İyi ki totaliter devlet bizim korktuğumuz kadar güçlü, bizim tahmin ettiğimiz kadar tedbirli değilmiş. En ilginç henüz biz kendimizi, sonraki yıllardaki kendimizi, sonraki aylardaki kendimizi tanımiyorduk. Biz bu kısa süre içinde o kadar değişmiştik ki...

Totaliter devlet artık köleleriyle biraz daha alçak sesle, bir perde alçak sesle konuşmaya mecbur olmuştu ve böyle de konuşuyordu. Bu değişikliği bağırtı çağırıtı arasında fark etmemiştik.

Bizi, cop ve dipçiklerle dövmeleri mümkündü ama bu, bizim ağızımızı kapamaya artık yeterli değildi.

1987

"AİLE PLANLAMASI"

Yeniden yapılanmaya kadar olan devirde, Rusya strajistleri 2010'da, Sovyetler Birliğinde küçük milletlerin nüfusça en fazla olan Rusları sayıca aşacaklarını ve bunun tedbirinin erkence alınması gerektiğini söylemeye başlamışlardı. Bu fikir, üst makamlardaki yöneticiler ve ilim merkezleri kesiminden dışarıya çıkmasa bile sürekli perde arkasında muhakeme edilmekteydi. Sovyet yöneticileri düzene darbe vurma mümkün bir faktör olarak ilk evvela ülkedeki demografik dengenin bozulmasını görüyorlardı. İktisadî, siyasî ve sosyal faktörler o kadar önemli sayılmıyordu.

Yeniden yapılanma, diğer sahalarda olduğu gibi Moskova'nın demografik siyaseti üstüne çekilen perdeyi de kaldırdı. Ruslar bu hususta çekinmeden konuşmaya başladılar. 1987 başlarında "İzvestiya" gazetesinde küçük bir sohbet yazısı yayınlandı. Yazıda ilk defa Özbek ailelerinde doğumun azaltılması hakkında fikir bildiriliyordu. Bu bahaneyle Özbekistan'da çocuk ölümünün arttığına da kısaca bir değinildi.

Bu haber esasında, Özbekistan'da "aile planlaması kampanyası" işleme konduktan sonra çıktı. Kamuoyunu uyandırmamak için, kampanya doğrudan doğruya devlet buyruklarıyla yürütölmeye başlanmıştı. Şehir ve ilçe merkezlerindeki doğumhanelerde epey zamandan beri bu iş uygulamaya konulmuştu. Basın yayın organları bu kampanyayı haber vererek tartışmalar başladığında Rusya'da yüzlerce hemşire, Türkistan-Sibirya demir yoluna gözlerini dikerek "ekmek şehri Taşkent"e gitmek için hazırlanmaktaydılar. Bu güzel hemşireler, Özbek arkadaşlarına doğumun ne kadar zararlı olduğunu öğretmek vazifesiyle geliyorlardı. Onlar, Rus demografi siyasetinin askerleriydiler. Onların kaçı geldi ve kaçı gelemedi bunu bilmiyorum ancak şurası kesin ki, eğer Özbek aydınları, Sovyet devletinin bu siyasetine açıkça karşı çıkmasaydı, bizim aile yapımızın daha o zamanlar aldığı darbe muhtemelen daha büyük olurdu. Çünkü doğumu azaltmak yalnızca doğumhanelerde başlayıp yine burada nihayetlenecek bir mesele değildi. Bu, bir milletin ailesi ve nesilleriyle ananevî münasebeti meselesi, bu bir millî zihniyet ve nihayet bu bir dinî meseleydi.

Özbek ailesinde çocuk dünyaya geldiğinde, buna nasıl bakacağız diye düşünölmez. Kimse "bu fazladan bir boğaz" demez, çünkü herkes, Allah'ın bu boğaz için yarattığı rızkın da

olduğunu bilir. (Bugün Özbekistan’da insanlar açlıktan ölüyorsa, kendi çocuğunu “fazladan bir boğaz” diye komşularına veriyorsa, bunun doğumla hiç ilgisi yok. Bu insanlar, beceriksiz devlet erbabının yürüttüğü yanlış siyasetin kurbanlarıdır).

İlginç olan şu ki, bu demografi meselesi muhakeme edilirken, Rusça çıkan bütün gazeteler kampanyanın ne kadar doğru bir uygulama olduğunu, zavallı Özbek kadınlarının çocuk gibi ağır bir yükten kurtarılmasının ne denli yüce bir iş olduğunu, yana yakıla hararetle yazmaktaydılar. Soysuz gazeteciler, her tarafa koşturarak “sohbetler” yapıyor, falan şehirdeki, falan köylü bir kadın “çocuk bakmak zor iş” dedi, diye ropörtajlar döşüyorlardı. Bu materyallerin bazılarını, Özbek gazeteleri (yukarıdan gelen buyruğa istinaden) tercüme ederek basarlardı. Ama kendi teşebbüsüyle herhangi bir Özbek gazetesinin bu hususta makale hazırladığını hatırlamıyorum. Aslında “aile planlaması” dünya için – Çin ve Hindistan gibi süper nüfuslu ülkeler istisna tutulursa- önemli ve hassas bir mevzu değildir. Bu mesele, biz Özbekler için de hassas değildir. Eğer bunu kendimiz muhakeme etseydik, kendimiz tartışırsaydık, demografi mevzusu bizim için gayet normal bir mevzuuydu. Bu, Rusya tarafından buyurulduğu için mevzu bizim için derhal hassaslaştı. Ve bu kesinlikle doğaldı.

ŞİİR ZIRHI

Seksen altı ve seksen yedi senelerinde benim için, edebiyat ve şiir ikinci plâna çekildi. Uzun yıllar boyunca şiir, bizim nesil için millî benliği müdafaa vasıtası oldu. Şiirlerde ifade edilen gayeler bir yana, yalnız Özbekçe yazmak dahi bu “benliğe” yapılan hizmetti. Çünkü başka dille yazma “imkanı” da vardı. Başka dille yazma tehlikesi de vardı. Başka dille yazmak cazipti de. Başka dille yazmak “Sovyetler Birliğindeki bütün okuyuculara ulaşmak” demektir ve saire, ve saire. Her halükârda başka dille yazmamız için, Ruslar bizi teşvik ediyorlardı. Çünkü, bu “başka dil” onların diliydi.

Edebiyatçıların dediğine göre Cengiz Aytmatov, Olcas Süleyman, Fazıl İskender gibi kabiliyetli yazarlar Rusça yazmasalardı “kendi edebiyatlarını” dünyaya tanıtamazlardı. Özbekistan’da da bu yoldan gitme heveslileri bulundu. Ancak onlarda, ne Cengiz’in ne de Olcas’ın istidadı vardı. Onlar, kendi ana dilini bilmiyorlardı, ama kendi ana dilini bilmemek başka bir dili bilmek manasına da gelmiyordu. Onlardan biri, Rusça roman yazmak arzusuyla Rusça yazan bir hanımla dahi evlenmişti. Zavallı kadın, kocası adına bir iki kitap yayınladı ancak ondan asla bir yazar çıkaramadı. Ve kocası onu boşadı.

70’li yılların sonunda ve 80’li yılların başında, Türk cumhuriyetlerinde Ruslaştırma siyaseti biraz canlanmıştı. Özellikle bizim devlet başkanımız Şeraf Raşidov, Rusça’yı “ikinci ana dili” olarak ilan ederek, onu günlük hayatta daha fazla hakim için kararlar almıştı. Biz, “genç nesil” bu duruma çok üzülmüştük. Raşidov’dan iyice nefret etmiştik.

Bir gün bir dostumla, şair Abdulla Aripov’un evine gittiğimizi hatırlıyorum. Onun çalışma masası üzerinde Raşidov’un resmini görünce şaşırдық. Aripov, “bu adam çok yüce birisi, sizler bilmiyorsunuz” dedi. Biz, kendisinden bu “hainin” resmini kaldırmasını istedik. Bize yine “sizler bilmiyorsunuz” dedi. Biz, o zaman gücenerek çıkıp gitmiştik. Raşidov’u şimdiki “müstakil padişahlar” ile karşılaştırınca şair Aripov’un “sizler bilmiyorsunuz” dediği aklıma geliyor. Aripov güya başımıza Raşidov’dan bin beter gelmesinin imkân dahilinde olduğunu söylemişti.

Rusça, Raşidov’un kararı olmadan dahi gireceği yerlere çoktan girmişti. Biz, herhangi bir iyi kitap okumak istediğimizde, onu yalnızca Rusça olarak okumamız mümkündü. Dünya

haberlerini takip etmek istersek, televizyonun yalnızca Moskova kanalını seyretmemiz gerekiyordu.

Özbek aydını, kendi dili ve kültürü hakkında düşünen Özbek aydını, kendi ülkesinin başkenti Taşkent'te, kendisini tıpkı yabancı ülkedeki bir şehirde gibi hissedirdi. Bu gerçekten de bir faciaydı. Bunu ancak sezen insan, bunun bir facia olduğunu anlardı. Aksi halde size gülerlerdi, sizi dar görüşlülükle, geri kafalılıkla itham ederlerdi.

Bu acı duyguyu tahminen şu şekilde tasvir mümkündür:

Başka dille veririm ben kendi selamımı,

Başka dille kahvaltıya davet ederler.

Bu şehrin sokağında kör gibi beni

Başka dilin üç dört kelimesi dolaştırır.

Başka dille gösterirler bana yıldızı

Başka dille uyandırırılar beni seherde.

Kendi dilimi değil, o üç dört kelimeyi

Unutmaktan korkarım, bu büyük şehirde.

Vatan ise benim düşüm,

Vatan, düşümdür.

Kendi dilimde konuşurum ancak düşümde.

1981 ("Alıs tebessüm sayesi", 1986)

O zamanlar bana "sanat türleri içinde en millîsi hangisidir?" diye sorsalardı, ben hiç tereddüt etmeden "şiiir" diye cevap verirdim. Çünkü Ruslaştırmanın en hızlı devrinde beni ve yaşlılarımı kültürel asimilasyondan şiiir sanatı kurtardı.

Makaleyi, düz yazıyı (roman, hikâye) başka dille yazmak mümkündür ancak şiiiri başka dille yazmak, daha doğrusu başka dili öğrenerek bu dille şiiir yazmak neredeyse mümkün değildir. Bana hemen Olcas Süleyman'ı örnek göstermeleri mümkün, ama Rusça, Olcas için yabancı bir dil olmayıp bilakis yegane dildir. Kendisi, Rusça'nın yetiştirdiği şair, Rus kültürünün yetiştirdiği mütefekkindir. Bu anlamda Olcas Kazak edebiyatının değil, Kazakların övücüdür. Şiiir, insan kalbinin ürünüdür; insan aklının değil. Belki bu özelliğiyle o, dış tesirlerden korunmuştur. Şiiirin bu özelliği, bizim için kültürel asimilasyona karşı bir zırh vazifesini gördü demek istiyorum.

Yeniden yapılanmanın ikinci yılında, ben, bu zırhı bir kenara koyarak makaleler yazmaya başladı. Artık asimilasyon tehlikesi yerini, ondan ebediyen kurtulma ümidi almıştı.

Önceleri şiiir yazmayınca, birkaç ay şiiir yazmadığımda hemen vicdanım rahatsız olurdu.

Sanki şiiir yazmak, bu dünyadaki esas vazifem gibiydi. Sanki şiiir yazmazsam, insanlık bundan zarar görecekti gibi. Artık vaziyet değişmişti. Artık bu vicdan, beklenmedik bir anda başka şeyler için huzursuz olmaya başladı.

Yakınlarda bir hürriyet nefesi dolaşıyordu. Bizim, yıllardır fısıldaşarak konuştuğlarımızı açıkça söylemek imkânı ortaya çıkmıştı. Yıllarca bizim düşümümüze girerek, huzursuz eden hürriyet öylesine yanımızda, sokakta dolaşıyordu. Böyle bir zamanda, oturup şiiir yazmak için gayet ağır başlı, gayet ince fikirli ve gayet de şair olması gerekiyordu. Ben, bunların hiç birisi değildim ve sokağa atıldım.

Orada hareket vardı.

DUYGUSAL HALKÇILIK

1988 başında Özbekistan Komünist Partisinin birinci sekreterliğine, Refik Nişanov getirildi. Bu adam, uzun yıllar diplomatik vazifeye yurt dışında hizmette bulunmuş, tecrübeli bir bürokrattı. Onun, bir zamanlar Raşidov ile anlaşamayarak Merkeze gittiği hususunda dedikodular dolaşıyordu. Hakikaten de, Nişanov'un iktidara gelmesinden sonra, Raşidov'a yönelik tenkit iyice arttı. Ama bu, yine aynı komünistçe tenkitti. Bu tenkit bizim, milliyetçi görüşteki kimselerin tenkidi değildi. Bu, "Moskova'ya Raşidov'a nazaran biz daha sadığımız" kabilindeki suçlamalardan ibaretti. Her halükârda "Raşidovşçına" (Raşidovculuk) kavramı 1988 başlarında demagogların çok severek kullandıkları bir ifadeye dönüşmüştü. Lakin Özbekistan'ın raşidovculuktan daha önemli problemleri vardı.

1988 Şubatında, Semerkant'a bağlı Cumabazar köyünde çiftçiler baş kaldırdı. Bu, Özbek çiftçilerinin Sovyet devrinde belki de ilk isyanıydı. Sebebi, toprak. Onlar, bir grup çiftçi diğer bir grup çiftçiyle toprak yüzünden çatışmışlardı. Onları ayırmak için giden polise karşı saldırı da olmuştu. Polis isyanı bastıramadı, işe ordu el attı. Kavga gittikçe büyürken, Bakanlar Kurulu başkanı şahsen oraya gitmeye mecbur oldu. Seksen yedide pamuk monokültürü ve çiftçilerin hali hakkında yazdıklarım, hükümeti oldukça hoşnutsuz etmişti. Yöneticiler, beni şair olarak pek tanımazlardı ama makalelerim dolayısıyla onlara atın alınındaki beyaz leke gibi malumdum.

Cumabazar olayından sonra, beni Bakanlar kurulu başkanı Gayret Kadirov çağırdı. Kendisi, hükümet binasını geniş penceresinden bomboş Lenin Meydanına bakıyordu. Beni karşılarken, gülümsemeye çalıştı ancak pek zor oldu. Yüzü tırmalanmıştı. Cumabazar halkı, kendi hükümetine tavrını böyle göstermişti. Ben, gerçekten üzüldüm ve çok utandım. Sanki bunu benim adamlarım yapmış gibi hissettim.

Kadirov, – İşte şu resimlere bakın! – diyerek masanın üstüne bir deste resim yaydı.

Resimdeki adamlar, bizim şairlerimizin istedikleri gibi pamuk ekim alanlarının azaltılması talebiyle ayaklanmış değillerdi. Bunlar, bu alanların daha da genişletilmesini isteyerek bizim yakamıza yapışmışlardı. Sizin bunu, bir vatanperver olarak bilmeniz lazım. Monokültür hakkındaki fikrinize katılıyorum ancak bunu halkın da istemesi gerek...

Bakanlar Kurulu Başkanının ne demek istediği ortadaydı. Halkın seviyesi, aydınların talep ettikleri değişiklikleri idrake yetmiyordu -demek ki- basın yayın organlarında bağırtı çağırıları da ölçülü yapmak lazım demek istiyordu. Ben, Kadirov ile tartışmadım. Kendisine geçmiş olsun dedim. Cumabazar'ın, bugünkü Özbekistan'ın timsali olamayacağını, yumuşaklıkla açıkladım. Yine oradan buradan biraz konuştuktan sonra vedalaştık.

Kadirov'un dedikleri, güya bu kulağımdan girip öbür kulağımdan çıkmıştı. Bu komünist memurların, kendi koltuğundan başka bir derdi yok ve halkı da benim kadar tanımadığını, tanımayı da istemediğini düşünüyordum. Belki de bu doğru bir tahmindir ancak gösterdiği resimler benim tasavvurumdaki halk imajına derinden darbe vurduğunu da hissediyordum. Bunu kendimden saklayamazdım. Hükümet başkanının gösterdiği resimlerdeki insanlar – üstlerindeki giysiler olmasa- objektife tıpkı orta asırlardan bakıyorlarmış gibiydiler. Belki de Kadirov doğru söylemiştir. Belki de bizim halkımız, henüz cahillik basamağından çıkmamışlar ve hakeza, aklıma skepsis (karamsarlık) kokan fikirler gelmeye başladı. Ben, hemen kendime hakim oldum. Çünkü bu tehlikeliydi. Kendisini bileli beri en güzel idealini milletinin hürriyeti olarak bilen bir hayalperest için böyle fikirler tehlikeliydi. Bu hayallerin sonu belki bizim için demokrasinin henüz zararlı olduğu hülasasına, zihniyet olarak buna hazır

olmadığımız fikrine, bu yüzden de Rusya ittifakı içinde yaşamamız iyi olur, işte fikir hürriyetine de alışıyoruz ve böyle giderse yine elli yıl sonra gelişmiş bir millet olur muyduk gibi hülâsalarına getiriyordu.

Bu gelinen hülâsa, bizim komünist yöneticilerin mantığıyla çıkarılan hülâsanın aynısıydı. Bu, bizim hürriyetimizin düşmanlarının hülâsasıydı.

Ben, halk hakkındaki uzun yıllar boyunca sabit hale gelen tasavvurlarımı değiştirmek istemiyordum. Bu hususta, hiçbir şekilde pişman olmayı, hiçbir şeyden dolayı inançlarımı kaybetmeyi arzu etmiyordum. Bakanlar Kurulu başkanı Kadirov'un gösterdiği resimlerdeki giysilerin tamamının ağır hayat şartlarından dolayı yorulan çiftçilerin görüntüsü diyerek kendime moral veriyordu.

Bedî Yalan

Bugün de şairler gülü bülbüle
Kafiye ederlerse inanmayın: yalan.
Çünkü, bu yurtta bülbüller ölmüş,
Çünkü, kurumuş güller çoktan!

Eğer bugün de şairler çekinmeden
Dört güzel derlerse dört mevsimi
İnanmayın: mevsimlerin yüzündeki al
Kızılılık güzellik değil, veremin izi .

Pamuğa "altın" diyen kim olursa olsun
Ona da inanmayın kalkın ayağa,
Çünkü hakikat da yalandır, yalan
Eğer karşı ise hakikat halka.

1987 ("Arzu fukarası", 1990)

Bu şiir, mezkur yeniden yapılanma yıllarındaki bendenizin halk hakkındaki anlaşmasız bakışı. Eğer hakikat halka karşıysa, onu da yalan kabul etmek gerek düşüncesi radikal bir bakış. Bugün bende, bu satırları oturup yazdığım zamanlardaki böyle bir bakış yok.

Halk, biz onu ne kadar seversek sevelim hakikatten üstün olamaz. Tıpkı yaratılmışın, kendisini yaratandan üstün olmayacağı gibi.

Biz şiir yazmayı dünyanın en önemli işi sanarak edebiyatı fetiş haline getiren kimseler, siyasete atıldıktan sonra da bu defa siyaseti, dünyadaki en önemli iş diyerek halkı fetişe dönüştürmeye başlamıştık. Onu, daima müspet varlık olarak asla yanılmayan, asla günah işlemeyen ve her zaman ve her yerde haklı çıkan hilkat olarak görmeyi arzuluyorduk. Ve bu arzuya, hiç kimsenin darbe vurmasını istemiyorduk. Hatta kendi idrakimizin dahi hatta imanımızın (estağfurullah) dahi.

Bu fanatizm, belki de o zamanlardaki kısa süreli millî hareketin teşkilatlanmasında olumlu faktör olarak hizmet etmiş olması mümkündür. Ama prensip olarak bunun, hareketi bir gaye şeklinde büyüteceğine inanmıyorum.

Bu fanatizm, bizim kalplerimizin yeni yetişmekte olduğunun göstergesiydi. Bu fanatizm, yeterli derecede ıstırap çekmeyen kalplerin bir tecrübesiydi. Tabiri caizse biz, kurbanlık kesmeye hazırдық ama "bismillah" demeyi bilmiyorduk. Ancak 1988'de halkın, artık ağzını açıp konuşmayı öğrendiği sıralarda, artık gafletten uyanmak için masum bir çocuk gibi

gözlerini ovuştururken bu manzaranın cazibesine teslim olmaktan başka çaremiz kalmamıştı. Bizim ateşli milliyetçiliğimizin temelinde özünde zararsız, insanî hassasiyet yatıyordu. Halkı mukaddesleştirmek de onu hassas milliyetçilikten besliyordu.

Belki, işte bu hassaslık modern Özbek milliyetçiliğini zararlı popülizmden korumuştur. Yani milliyetçiliğin suiistimalinden, onun insanlık dışı bir harekete dönüşme tehlikesini engellediyse bu şaşkıncı değildir. 1988'de Özbek milliyetçileri 70'li-80'li yıllarda teorik olarak tartışılan meselelerin pratiğe dökülüşünü görmek için acele ediyorlardı. Bunun ne şekilde olacağı onlar için sanki başka bir meseleydi. Aslında bunun ilk mesele olması gerekiyordu.

Buna rağmen Özbek aydınının sağlam idraki, millî uyanış enerjisini doğru yöne kanalize ederek, ondan demokrasi için faydalanabildi. Bu enerjiden evleri yakmak, kendinden olmayan halkları katletmek için de faydalanmak mümkündü. Buna çabalayanlar da oldu. Refik Nişanov'un, Özbekistan Komünist Partisi başkanlığından ayrılmasına sebep olan Fergane'deki Ahıska Türkleri olayları, yeniden yapılanma siyasetini durdurmak için mafya – KGB işbirliğinde tezgahlanan bir fitneydi. Özgen'deki Özbeklerin Kırgızlar tarafından topluca öldürülmeleri de aynı mahallî mafya ve KGB'nin "eseri" idi. Bu her iki olumsuz durumda da Özbek aydını kendisine gayet hakim olarak kültür seviyesini ortaya koydu ve geniş çapta alevlenmeye hazır kavganın önünü kesti.

1988 YILI

DIŞARIYA SEYAHAT

80'li yıllarda başlayan millî hareketin en pasif bölgesi, başkent Taşkent'ti. Bunun iki sebebi vardı: ilk olarak dünyadaki bütün büyük şehirlerde olduğu gibi, Taşkent ahalisi de maddiyatçı ve kozmopolit bir halktı. Bunlar, herhangi bir ülkü için maddî menfaatini tehlikeye atmaya asla istemezler. Diğer sebep, Taşkent nüfusunun hemen hemen yarısını "Rusça konuşanlar" teşkil ediyordu ve bunlar asla siyasî faaliyet taraftarı değildiler. Aksine onlar böyle bir şeye karşıydılar. Yerli halkın siyasî faaliyetinin, onların zevali olmasından korkuyorlardı. Millî hareket, gücünü taşradaki şehirlerden aldı. Bu şehirlerdeki ahali, haberleşme vasıtalarının zayıflığına rağmen, başkent ve dünyadaki olayları dikkatle takip ediyorlardı. Bilhassa, Fergane vadisindeki şehirlerin siyasî faaliyeti fevkalade yüksekti. Bu faaliyet, yavaş yavaş diğer şehirlere de yayılmaya başladı. Mesela, Özbekistan'ın nispeten pasif sayılan güney bölgesi Kaşkaderya ve Surhanderya, batı bölgesi Buhara ve Harezm 80'li yılların sonuna gelindiğinde genel siyasî akıma öylesine girdi ki müstakillğin ilan edilmesinden sonra başlayan yasakçı ortamda, demokratik hareketin hayatî damarlarına dönüştü. Çünkü o zamanlar Fergane vadisindeki güçlerimiz tamamen dağıtılmıştı.

Orta bölge – Sirderya, Cizzah, Semerkant da başkent Taşkent'e nazaran epey dinamikleşmişti.

Lakin bizim işimiz Taşkent ileydi. Taşkent başkentti. Bizim amaçlarımız, diğer şehirlerde ne kadar alkışlanırsa alkışlansın, biz Taşkent'te kabul edilmesini istiyorduk. Taşkent'in kabul etmesi için ise, öncelikle onun bizden korkması gerekiyordu. Amaçların doğru veya yanlışlığından da ziyade, Taşkent ancak bizim arkamızda bir güç görürse, bize yakınlık göstermesi mümkündü.

Bizim buluşmalarımızda, toplantılarda veya diğer kamu merkezlerinde yüzlerce insanın desteklediklerini görmekteydik. Ama bu dağınık ve belirsiz kuvveti, muayyen bir şekle dönüştürememiştik. Biz sanki artist, insanlar ise seyirciymiş gibi, seyirden sonra herkes kendi evine çekip gidiyordu. Yıldırımı yakalayarak elektriğe çevirmek lazımdı. Halkı

teşkilatlandırmak zamanı gelmişti. Ama ömrü boyu hiç teşkilat kurmayı denemeyen biz şair ve yazarlar uzun süre – 88’li yılların ortasına kadar- ne yapacağımızı bilemedik.

1988 Mayıs’ında ben Yazarlar Birliği sekreterliğine seçildim. “Seçildim” dediğim doğru çünkü ben hiç kimse tayin etmedi. Eskiden olduğu gibi benim adaylığım önce Merkez Komitede sonra ise Yazarlar Birliği Sekreterliğinde ele alınmadı. Yeniden yapılanma devri olduğu için seçim oldu ve ben seçildim. Komünist olmamama rağmen.

Sekreterlik bana büyük imkânlar sağladı. Daha önce izah ettiğim siyasî faaliyete yönelme imkânını verdi. Temmuz ayında Baltık ülkelerinin birisinde ... bir tür siyasî hareket kurulmaktaymış diye bir haber geldi. Ben Baltık ülkelerini iyi tanırdım, orada epey dostum vardı. Yanılmıyorsam onların teşkilatlanma tecrübesini öğrenmek için Yazar Zahir Alem gidip gelmişti.

Hakikaten de kuruluşu icap eden hareketin ilk “projesini Zahir Alem ile birlikte gelen Fahriddin isimli bir talebe hazırlamıştı. Sanıyorum ismi “İtikat” veya buna benzer siyasî mana taşımayan kelimeydi. Ben bu ismin çok komik olduğunu söyledim. Aslında, herhangi bir siyasî platform ile ortaya çıkmak için hepimiz bir nevi “talebe” sayılırdık.

Harekete isim verme şerefi bana nasip oldu. “Birlik” diye adlandırmaya karar verdik. Bu adla 1910’lu yılların ikinci yarısında bizim Türkistan milliyetçileri (Tatar ve Başkurtlarla birlikte) bir siyasî teşkilat kurmuşlardı, ancak bu kuruluş bir halk hareketine dönüşmemişti. Ben, “Birlik” adını tarihten miras olduğunu dostlarıma söylemedim. “Bize Pantürkist derler” diye düşünerek harekete girmekten çekinmemeleri için söylemedim.

Hareketin tüzüğünün hazırlanması esnasında, mümkün merteye kısa tezlerle belirlenmiş bir çerçeve yapmaya çalıştım. Tüzük maddelerini de mümkün olduğunca “bulanık”, mümkün olduğunca genel hatlı ve yine mümkün olduğunca siyasete nazaran, daha ziyade sosyal meselelerin ifadesi şeklinde kağıda döktüm. Bu, sanki her ihtimale karşı aldığımız “tedbir”imizdi.

Kısacası, benim karaladığım ilk metin, gayet basitti ancak bu metin, mezkur Temmuz 1988 için normaldi. Teşkilat kurma gayesini, parmakla sayılacak kadar az kimse biliyordu ve bunların hiç birisi asla siyasetle meşgul olmamıştı. Bu kimselerin içinde “en meşgul olmayanın” bendeniz olduğunu düşünüyorum. Ama 1985’deki Politbüro’ya mektuptan başlayarak daha sonraki 3 yıl boyunca yazılan bütün makaleler beni, benim düşündüğüm şairlik “çizgisinden” oldukça dışarıya çıkarmış olduğunu, henüz kendim dahi fark etmiyordum. Bu dışarı – siyasetin çırılçıplak meydanıydı.

ŞAİRLİK MAKAMI

Düşünün ki şairlik, benim için dünyanın en kolay mesleğiydi. Hiç kimseye, hiçbir idareye, hiçbir grup yahut hükümete ne yaptığın hakkında hesap vermezsin. Hatta şiiri gazetede bastırmak için, hatta kitap çıkarmak için dahi birilerine içinden gülümsemek gelmezse asla gülümsemezsin. Yani totaliter devlette bu şairlikten de daha müstakil, daha hür mesleği bulmak mümkün değildi.

Ben, Allah’a şükreliyordum, çok talihli olduğumu düşünüyordum. Bu, üç dört sıra kelimeyi kafiyeleyerek şiir yapmak kabiliyetini bana verdiği için Allah’tan razıydım. Evet, evde bazen ekmeği suya batırarak yediğimiz günlerimiz de oldu. Hanım, çoluk çocuk şairlik hususunda benden farklı düşünebilecekleri de ihtimal dahilinde, ama hiç kimse bu konuda şikayet etmemişti. Herkes hayatından memnundu.

“Birlik”in tüzük taslağın hazırlarken, ben bu hürriyeti, şahsıma verilen bu hürriyeti yitirme arifesinde olduğumu, aklımın ucundan dahi geçirmiyordum. Çünkü, kibirle “her şey bana bağlı, istediğim işi yapmam ve istediğim zaman bunu yapmayı bırakmam mümkün, bana hiç kimse buyruk veremez” diye düşünüyordum.

Yeni bir zamanın geldiğini, bu zamanla benim de, dostlarımın da, bütün milletin, hatta bütün milletlerin ve dünyanın değiştiğinin farkına varamamıştım. Veya başka bir ifadeyle söyleyecek olursam, son üç yıl içinde biz “yeniden yapılanma” denilen bir maratona öylesine şakalaşarak, şenlik sporlarına katılmışçasına katılmıştık ama henüz “bitiş” çizgisine gelmemiştik, koşmayı sürdürüyorduk. Koşarken, vaktin geçtiğini, vakit geçerken de kendimizle birlikte etrafın git gide değişmekte olduğunu fark etmemiştik. Ben, o ana dek geçmişteki ideallerle yaşıyordum:

Ben hiç kimseye boyun eğmem,
Tersine bana boyun eğer kısmet.
Ben sizin ektiğiniz yerde bitmem,
Ancak ruha ederim hizmet.

Ben sizlere asla acımam,
Yani kendimi esirgemem hiç,
“Ak ve kara!” diye endişelenmem
Yani saçımı boyamayacağım hiç.

Bükülmem sevinçten ve gamdan,
İstemem yani nafaka,
Yani ben bu maddî alemde
Hür ruh için yaşarım yalnızca....

1981 (“Velfecr”, 1983).

İnanın, ben bunu şiir olsun diye yazmış değilim. Tıpkı yazıldığı gibi yaşamak ve aynı yaşadığı gibi yazmak, benim için en zarurî maksimum idi. Böyle maksimum olmadan şair şiirini yazamaz. Bu olmadan, şairin kendisine saygısı kalmaz. Saygısı kalmayınca, şiir yazmak, hemen hemen mümkün değildir.

Dört sıra şiir yazmak için bana sonsuzluk gerekiyordu. Üç saat sonra bir yere gitmem gerekiyorsa, ben bu şiiri yazamazdım. Belki dört mısra yazmak için beş dakika gerekir ancak hiç kimsenin ve hiçbir önemli işin başımda sopa tutarak üç saatten sonra gideceksin diye durmaması gerek. Ve hiç bir yayınevi veya gazetenin benim şuuruma kendi sansürünü yerleştirmemesi lazımdır. Ben, hiçbir şeyden çekinmeden arzuladığım şeyi yazmalıyım. Ve, son olarak en önemlisi “bütün yazdıklarım, herhangi bir ibare veya satırda kendi idealimden zerre kadar dahi çekinmem olmamalı, yalana, zulme hizmet etmiş değilim ve bundan sonra da etmeyeceğim”, şeklindeki kanaatin her zaman yüreğimde durması gerekli. Bu, kendimi şiir yazmaya ikna etmem için en başta gelen şarttı.

1975’de ben, üniversiteden sonra iş arayarak G. Gulam yayınevine gitmiştim. Şair Aman Metcan, aracı olarak yayınevi müdürü Hamit Gulam’ın odasına götürdü ve “Hamidcan ağabey, işte bu delikanlı iyi bir şair, size sadakatle hizmet edecek” deyince ben müthiş öfkelenmiştim. Aman Metcan, “böyle konuşmak gerekiyordu, bu işler böyle oluyor” demişti. Ancak o şairin işlerinin böyle olmadığını biliyordu.

Ben, baskı bölümünde iki ay çalıştım o kadar. Çünkü aynı anda iki tarafa sadakatle hizmet etmek mümkün değildi. Ben Kafka değildim, onun gibi iki ayrı hayatı yaşayamazdım. Onun gibi ıstırap çekmeyi, onun gibi bu dünyayı cehenneme çevirmeyi istemiyordum. Kendimi gayet güçlü hissediyordum, bölüm başkanı veya yayınevi amirine istediğim zaman “hoşça kal” diyerek kendi hürriyetime kavuşacak kadar güçlü.

Böylesine kendi hürriyetine kul olan kimsenin, siyasetle meşgul olması mümkün değildi. Herhalde ben böyle düşünüyordum. Biz yazarları halk tanır, bunlardan faydalanalım, bir teşkilat kuralım, insanları çekelim, bir işe başlarsak tamam, daha sonra kendileri işi götürürler, sonra halkı görünce siyasetçiler de gelirler, profesyonel iş başlar, milletin ufku açılır diye planlar yapıyordum.

Kısacası, her zamanki gibi 1988 Temmuzunda dahi kendimi talihli kimse sayıyordum. Çünkü dünyanın en kolay mesleği olan şairliği hâlâ dahi mesleğim olarak kabul ediyor ve ancak şimdilik halka yönelik makaleler gerekiyor diye düşünüyordum. Bir türlü sükunet gelmedi. Bugün, o olaylar üzerinden on yıl geçti ama hâlâ sükunet gelmedi. Bu on yıl sükunet olmadan ömrüm boyunca şiir olarak kabul edilmese de olacak üç metin yazıldı o kadar. Lakin bu on yıl boyunca basında veyahut başka yerde ismimi ananlar, isimden önce sürekli “şair” kelimesini katarak dünyanın en kolay ve en hür mesleği ile beni sürekli onore ettiler. Allah onlardan razı olsun.

SEKRETERLİK

Yazarlar Birliğine, sekreter olarak seçildikten sonra yalnızca şiir değil, makale yazmaya dahi vaktim kalmadı.

Hayır, ben Birliğin işiyle meşgul olmadım. Birlik başkanı yazar Adil Yakubov ve yine benim dışında iki sekreter vardı. Birliğin işiyle onlar ilgilendi sağ olsunlar! Benim bürokratik tecrübem yoktu ve bu tecrübeyi edinme isteğim de öyle coşup taşmıyordu.

Bana düşen iş, Birliğe katile katile gelmekte olan çiftçiler, işçiler ve diğer değişik meslek mensubu türlü karakterdeki kişileri kabul etmek ve onların dertlerini dinlemek oldu.

Gdlyan'nın başladığı terör henüz durulmamış ve yapılan haksızlıktan dolayı halkı feryadı göklere çıkmıştı. Mahkemeye, polise, savcıya, parti komitesine, icra komitesine, merkezkomite gitmesi gereken insanlar akın akın Yazarlar Birliğine geliyordu. Oğlu haksız yere hapsedilen ihtiyar dede de, işinden sebepsiz çıkarılan genç delikanlı da, evine hırsız giren emekli de, hatta makamını kaybeden bürokrat dahi Birliğe gelmeye başlamıştı. Yazarların, büyüklere sözü geçer diye düşünüyorlardı. Yazarların itibarı büyük, yukarıdakiler yazarlardan korkuyorlardı. Sınırlı söz hürriyeti, yazarları halk arasında hemen meşhur etti. Bu durum, yukarıdakilerin sinirine dokunsa da, Birlik ile kamuoyu önünde tartışmaya girmeyi istemezlerdi. Komünist Partisi merkez komitesinin sekreterleri, Birliğe gelerek açıklamalar yapar sanki böylece yazarlara ne kadar kıymet vermekte olduklarını göstermiş olurlardı. Elbette, dünyada hiçbir devlet yazarlardan bizdeki gibi ürkmezdi, çünkü, hiçbir devlette halk yazarlara bizdeki kadar güvenmezdi. Devlet yazarlardan değil, onları takip eden halktan korkardı.

Seksen sekiz senesi Yazarlar Birliği, halk evine dönüştü. Başkan Adil Yakubov, bir iki defa homurdandı ancak insanları gidip de benim çağırmadığımı biliyordu. Bu “baskına” sabırla katlandı ama başka bir sebeple biraz incinmişti, her sekreterin koltuğunun üzerinde Dâhî'nin (Stalin'in -ç.n.). portresi asılıydı ve ben işe geldiğim ilk gün kendi odamdaki Dâhî'nin resmini duvardan indirerek yerine Ahundov adlı ressama çizdirdiğim Abdulhamid Süleyman

Çolpan'ın portresini astım. Bu komünist kadrodan aldığım ilk öcümdü. Birliğin sekreteri de komünist kadroya dahildi, kendi makam arabası, "vertuşka" marka telefonu, kabul odası ve burada sekreteri bulunuyordu. Bu nimetlerin içinden en iyisi "vertuşka" idi. Bu telefon doğrudan doğruya bakana veya başka bir üst düzey yetkiliye bağlanıyordu. "Vertuşka"dan en çok seksen sekizde faydalandım. Şikayetlerle gelen halk hakkında mezkur "vertuşka"da konuşuyordum. Bu, benim komünist kadrodan aldığım ikinci öç oldu.

Üçüncü öcüm olarak – komünist kadroyu yetiştiren Komünist Partisine girme teklifini reddettim. Bu, Özbekistan Komünist Partisi'ne karşı yapılan en büyük hakaretti ve bu tâ 1991'deki cuntadan sonra kendi kendisini fes edene kadar beni takip etti, bu hakaretin acısını çıkarmaya çabaladı.

Parti Merkez Komitesi sekreteri Halmammedov, Yazarlar Birliği başkanını çağırarak, Birlik Sekreterliğine komünist olmayan bir kimsenin oturmaması gerektiğini söyledi. Adil Ağabey, bunu bana aktarınca ben "o halde komünist olanı oturtun" dedim, çok çabaladılar ancak bunu başaramadılar ama bunun sebebi komünist bulunmamasından değil, zamanın değişmesindendi. Birlikte demografi, ekoloji, tarih ve devletin resmî dili gibi birbirinden çok farklı meselelerin hepsi muhakeme edilmeye başlandı. "Şair şiir yazarsa, yazar roman yazarsa halka faydalı olur, kendilerinin bilmedikleri konularla ne işleri var?" diye söylenenler çoğaldı. Ancak yazarları destekleyenler, aynı hızda bunlara karşı üç dört kat çoğalmaya başladılar.

Yazarlar Birliğinde oluşturulan "Aral Komitesi" çok aktifleştirdi. Komitenin üyeleri, gittikleri her yerde saygılar karşılanıyorlardı. Mahalli yöneticiler kendi bölgelerindeki ekolojik durumu "Komite" üyeleriyle değerlendirmekten eskisi gibi korkmuyorlardı.

Yazarlar Birliğinin iki salonu vardı. Her ikisinde de her gün, her saat bir toplantı yahut danışma görüşmesi yapılırdı. Bu toplantılara katılanların yüzde sekseni yazarlıkla alakası olmayan kimseler, konuşulan meseleler de edebiyatla alakası olmayan konulardı.

Birliğe, yabancı uyruklular da sık sık gelir olmuştu. Onlar, buraya Özbekistan'ın ne devlet ne de diğer sosyal örgütte duyulması mümkün olmayan fikirleri dinlemek için geliyorlardı.

Birlik, 1988'e gelindiğinde tam manasıyla resmen tanınmayan ancak çok büyük tesir gücüne sahip bir muhalefet merkezine dönüşmüştü.

Aynı yılın sanıyorum Ekim ayıydı, "New York Times" gazetesinin Moskova'daki muhabiri benimle röportaj yaptı. Bir çok şeyi açıkça söyledim. Daha sonra ortaya çıktığına göre, bu röportaj yalnızca beni Birlikten uzaklaştırmak için değil, bana karşı oldukça ciddi önlemler almak için bahane vazifesini görmeye yaradı.

"BİRLİK" TEŞKİLATININ KURULUŞU

Nihayet, Aralık ayının on birinde biz, bir grup yazar ve bilim adamı, planladığımız teşkilatı kurmak için meşhur şair ve şarkıcı-yorumcu Dedehan Hasan'ın evinde toplandık.

Yanılmıyorsam 15-17 kişi kadardık.

Kısa bir değerlendirmeden sonra "Birlik" adı altında Özbekistan'ın manevî ve maddî zenginliklerini koruma hareketi kuruldu diye karara vardık. Bana hareketi yönetme teklif edildi ancak ben reddettim. Hareket komitesinde bulunmak benim için yeterliydi. "Yazarlar Birliği sekreterliği yükü de var, ancak hareketi birlikte yürütürüz"- dedim. Akademisyen Taşmuammedov da başkanlığı istemedi. Bunun üzerine birisi "Kurultaya kadar teşkilatı fen bilimleri doktoru Abdurahim Polatov idare etsin"- dedi. Çoğunluk "Bu adamı iyi tanımıyoruz"

bahanesiyle karış çıktı. Ben, Polatov'un adaylığını destekledim ve karşı çıkan dostlardan onu seçmesini rica ettim.

Rica etmesine ettim ancak onu, ben de o kadar tanıımıyordum. Kendisini, ilmî enstitülerde bilim adamlarıyla yaptığım sohbetlerde bir iki defa görmüş, aklımda kalmıştı. Aklımda kalmıştı çünkü çok soru sorardı. Daha sonra onu yanılmıyorsam, Dedehan Hasan'ın evine şair Rauf Parfi ve Begcan Taşmuhammedov getirmişti. Ben, bu adama güveniyordum. Bunun haricinde, biz, yazarlar, teşkilatı kurup ayağa kaldırdığımızda bunu bize nazaran pragmatik, zeki âlimlere teslim etmemiz gerektiği şeklinde kesin fikirdeydim. Ayrıca, Polatov sibernetik bilgini, kendisi hakkında gayet becerikli ve çalışkan intibai uyandırıyor. Böyle birinin, bizim teklif ettiğimiz şeyi hemen kabul etmesine memnun bile olmuşum. Her halükârda, hareketin kurultaya kadar idarî işlerini yürüteceğine hiç şüphem yoktu.

Kimi radikal dostlar, ilk önce harekete genellikle komünistlerin alınmaması fikrini ileri sürmüştü. Yazarların çoğunluğu bu fikri destekledi. Ancak kuruluş toplantısında arkadaşlardan biri "bu Polatov bilim enstitüsünün parti komitesindeydi, şimdi bizimle nasıl çalışacak" diye homurdandığında kendisine "komünistleri harekete almayacak olursak, hareketi kurmak için uğraşan Zakir A'lem'i de, Dedehan Hasan'ı da almamak lazımdı. Bize daha sonradan katılan Begcan Taşmuhammed dahi komünist değil mi?" dedim.

Kısacası Polatov, Kurultaya kadar yeni teşkilatın kurucu komitesine başkan olarak seçildi. Bu olaydan sonra Yazarlar Birliği daha da kalabalıklaştı. Yazar Memedali Mahmud ile ben sekreterliğimizi suiistimal ederek yeni hareketimiz için Birliğin birinci katında bir oda tahsisine muvaffak olduk. Bir iki masa, dört beş tane eski püskü sandalye, eski bir daktilo, teşkilatın bütün eşyası bunlardı, ama yine de oda daima tıka basa insanla dolup taşardı.

Aynı zamanda, devletin en gizli organı KGB görevlileri de Birliğe aleni gelip gitmeye başladı. Olayların gelişmesini dikkatle izliyorlardı. "Birlik" henüz o küçücük odadan çıkmadığı bir zamanda, henüz binlerce kimsenin katıldığı mitingler başlamadığı halde, KGB kendi casuslarını hareketin içine yerleştirmeyi başarmışlardı. Muhtemelen o küçük odayı "tıka basa" dolduran halkın içinden biri mezkur casuslardan biriydi. Bu daha sonra malum oldu. Lakin teşkilatlanma cereyanını bu tür çabalarla durdurmak mümkün değildi. Halk teşkilatlanmak istiyordu, bu istek karşısına o zamanlar hiç kimse, hatta KGB dahi çıkamazdı. KGB için bu hareketi içinden yıpratmak mümkündü, zayıflaştırmak mümkündü. Bunun usullerini KGB iyi bilirdi...

İLK MİTİNG

15 Kasım 1988'de "Birlik" kurulalı henüz bir ay dört gün olmuştu. Her zaman olduğu gibi sabah saat 9'da evden çıktım. Nedense benim almaya Birlikten araba gelmemişti. Yaya olarak metroya kadar yürüdüm. Arkamdan birisi takip ediyordu. Bizim oturduğumuz apartmanda edebiyatçı Rahim Atayev komşumuzdu. Elindeki gazeteyi "Ben söylemişim, oyunun sonu böyle olacak diye, işte okuyun" –diyerek bana uzattı.

Gazeteyi açıp baktım, yarım sayfadan fazla bir yeri işgal eden makale (böylesine yergi fıkrası derlerdi), başlığı da uzundu: "Dvaynoy standart çetnogo Muhammada" (Dürüst Muhammedin çifte standardı). Yani "Muhammed" bendim.

Rahim Atayev'e "teşekkür" ederek yoluma devam ettim. Ancak merak ve biraz heyecan üstün geldi, yol esnasında gazeteyi tekrar açtım. Yürümeyi sürdürerek makalenin orasına burasına göz attım. Makalenin yazarı Yuriy Krujilin ve (ilk adını hatırlamıyorum) Hisomov idi. Gazete "Pravda Vostoka" olup, bu son iki yıl boyunca benim yaptığım konuşmalara, değişik

meslek ve makamdaki kimselerin ağızından makaleler düzerek aklınca benim “milliyetçiliği”me “darbe” vuruyordu. Ama bu son darbesi oldukça ciddiydi. Gazete ilk defa beni açıkça yalnızca milliyetçilikle değil daha da ötesi ırkçılıkla suçluyordu. Makaleyi yazarlar bu iddianamelerine esas olarak “New York Times” gazetesinin benimle yaptığı röportajı almışlardı. “Salih” kelimesi Arapça olup “helal, doğru söz” anlamına gelir ancak Muhammed Salih buradakilere bir çeşit, yabancılara başka çeşit konuşur, onun sözde enternasyonalizmi gerçekte yalan, kendisi Sovyet millî siyasetini Gimmler’in istila ettiği ülkelerde yürüttüğü siyasetle bir tutuyor. Aslında Muhammed Salih’in kendisi ırkçı, Özbekistan’da Ruslar, Tacikler, Türkmenler de yaşamakta, yalnızca Özbekler değil” diyerek o daldan bu dala atlamışlardı. Darhan’dan geçerek metroya indim. Yazarlar Birliğine geldim. Vaktin erken olmasına mukabil Birliğin önü kalabalıktı. Toplananlar yazar olmayıp gençlerdi. Üniversite ve Politeknik Enstitüsü talebeleriydiler. Bu gençler, “Birlik” kurulduğundan beri Birliğe sık sık gelip gidiyorlardı. Ancak bugün çok erken gelmişlerdi. Henüz bütün bunları düşünmeden birkaç genç kız ve delikanlı yaklaşarak selam verdiler ve bir kucak dolusu çiçek buketi uzattılar.

Ben biraz şaşırılmışım ama onların elindeki “Pravda Vastoka” gazetelerini görünce her şeyi anladım. Gençler, benim moralimi yükseltmek için derhal oraya gelmişlerdi. Gençler gazetelerini sallayarak, “bununla hiç bir şey elde edemezler, siz hiç endişelenmeyin” dediler. Ben onların söyledikleri yaparak hiç endişelenmedim. Bu makaleye, halkın yaklaşımının olumlu olacağından hiç şüphem yoktu. Fakat buna hükümet nasıl tepki gösterecekti bunu tahmin edemiyordum. Adet olduğu veçhile Komünist Partisi Merkez Komitesinin organı olan gazetede bu tip “düşman”ları fâş eden siyasî mahiyetteki makale yalnızca Merkezkom’un emriyle çıkabilirdi. Merkezkom bu buyruğu vermesinde bir plânı olduğundan hiç şüphem yoktu. Önceleri bu tip makaleye konu olan kimseler, en azından işten çıkarılır ve tutuklanırdı. Çünkü Sovyet düzeninin siyasetini faşizm ile bir tutmak, “Özbek halkını pamuk kölesi yaptı” demek Sovyet Devletine iftira olarak kabul edilirdi. Lakin üç yıldır “yeniden yapılanma” başlamıştı ve bu süre içinde bu tip makaleler hiçbir yerde yayınlanmamıştı. Ve tabii ki bu tip makalelerden sonraki “prosedür”ü kimse bilmiyordu çünkü “tecrübe”si yoktu.

Bence, hükümet bu makaleyle iki meseleyi halletmeyi düşünmüştü. İki, beni Yazarlar Birliği sekreterliğinden kovmak, oradaki siyasî havayı yok etmek, yazarları asıl profesyonel mesleklerine davet etmek, “işte görün, şayet böyle yapmazsanız başınıza Salih’in başına gelenler gelir” kabilinden korkutmaktı. İkincisi ki bu bence en önemlisi, henüz yakınlarda kurulan “Birlik” hareketine darbe vurmaktı. Hareketin ideologu olarak tabii ki yazarlar tanınmıştı. Ve onlardan birisini yok etmek henüz kemikleri sertleşmemiş teşkilatı daha beşikteyken boğup öldürmek demektir.

Ancak bunu plânlayanlar bir noktayı hesaba katmamışlardı. Bu da artık “o devrin” değiştiği idi. “Pravda Vostoka”da çıkan makale on yıl önce basılsaydı, beni hiç kimse Birlik binası önünde ellerinde çiçek demetleriyle karşılayamazdı...

Makale beklenmedik yankı buldu. Cumhuriyetin her yerinden mektuplar yağmaya başladı. Hepsi de istisnasız bana destek çıkmak için, benim tuttuğum yolun doğru olduğunu bildirmek için yazılmıştı. Mektuplar her yaştan ve her meslekten kişilerden geliyordu. Hatta Kaşkaderya’dan bir çiftçi bütün bir köy adına beni kutlamak için Taşkent’e geldi. Çıkınında tandır kebabı ve buna benzer Kaşkaderya köylerinin meşhur yemekleri vardı. Ben bu durumdan çok etkilenmişim. O kadar yıl şiir yazıp da bu kadar hürmet görmemişim.

“Pravda Vostoka” mezkur makaleyle yerli bir Müslüman’ı yok etmeyi amaçlamıştı ama Allah Teala tam tersini istedi: Bu makale binlerce Müslüman’ın gözünü açmak için vesile oldu. Hükümet böyle bir tepki beklemiyordu. Eğer makaleyi basmadan önce bir maksadı vardıysa da bunu uygulamak konusunda tereddüde düşmüştü.

Makale çıktıktan beş gün sonra -yani 20 Aralık’ta- saat 11 civarında odama sekreter kız girerek “Özbekistan” oteli önünde insanların miting yapmakta olduklarını söyledi. Ben hemen Memedali Mahmud’un (kendisi Yazarlar Birliğinin sekreteriydi) iki gün önce söylediklerini hatırladım: Gençler sizi desteklemek için miting yapmak niyetindedir. Destek olmazsa sizi tutuklamaları mümkün, ben onlara bildiğiniz gibi yapın diye söyledim, demişti.

Hakikaten de otelin önünde çok değil aşağı yukarı 450 kadar kişi olup tamamı talebelere oluşuyordu.

“Vertuşka” çaldı. Kaldırdım. Arayan Bakanlar Kurulu reisi Gayret Kadirov’du. “Bu adamlar sizin adamlarınızmış. Lütfen gidip yatıştırın, dağılsınlar, talepleri varsa yazılı halde bize teslim etsinler, inceleyeceğiz.” -dedi. Ben onların “benimki “ olmadığını söyledim ve onların taleplerinin ne olduğunu da bilmiyorum diye ekledim. “Birader, ben sizden rica ediyorum, bize yardım edin. Refik Nişaneviç şu anda Moskova’da, burada durumu ağırlaştırmayalım”, dedi. Gayret Kadiroviç’in konuşurken sürekli Rusça karıştırması canımı sıkırsa da ricasını reddedemedim. Kadirov, insan olarak kötü biri değildi açık yürekli, saf biriydi. Kadiroviç ile konuştuktan sonra dışarıya çıktığımda polis, mitinge katılanları “Özbekistan” otelinin önünden kovarak, İnkılap parkına sokmayı başarmıştı. (Esasında parkta onları daha az adam görürdüm ve gürültü patırdı da daha az olurdu). Parkın her yanı polislerce sarılmıştı. Parka hiç kimsenin girmesine izin vermiyorlardı.

Beni tanıdımlardı galiba ki hemen yol verdiler ve hatta polislerden biri sesini alçaltarak “ağabey, böyle devam etsinler, biz de sizden yanayız” dedi. Bu, benim gönlümü dağ gibi yüceltti. Bu moralle miting alanına girdim.

Parkın ortasında maden suyu ve dondurma satılan küçük bir çayhane vardı. Bunun küçük meydanını miting sahnesine çevirmişler ve bu sahnede Merkezkom bölüm başkanı, şehir icra komitesi reisi, İç İşleri Bakanlığında bir albay ve on beş kadar KGB görevlileri bulunuyordu. Mikrofonu bana uzattılar. Mikrofonu alarak topluluğa baktım. İrili ufaklı karton dövüzlere benim ismimi yazarak “Seni destekliyoruz, seninleyiz, kahrolsun zülüm, Safaryan Özbekistan’dan def ol!” gibi sade uranlar yazılmıştı.

Ben gençlere teşekkür ettim. Hükümet başkanına taleplerinizi yazılı halde verin ve dağılın, dedim. Gençler “makaleyi yazan muharrirler gelerek burada Özbek halkından özür dilemeli, çünkü onlar yalnızca size değil Özbek halkına da hakaret etti” dediler. Birisi “bunu muhakeme edelim, tamam muharrirleri getireceğiz, ancak buraya değil, Yazarlar Birliği’nde bu konuyu konuşalım” dedi.

İktidardakiler bu isyancı talepleri bir an önce halkın gözü önünden uzaklaştırmayı, çabucak gizlemeyi istiyordu.

Gençler bu teklifi kabul ettiler. Grup, Yazarlar Birliğine doğru yürüyüşe geçti. Ancak topluluk bizim salonumuza sığmadı, ikinci ve üçüncü katlar, fuaye ve koridorlara kadar her yer gençlerle doldu.

Muharrirler, Krujilin ve Hisamovu derhal bulup getirdiler. Özür dilediler mi dilemediler mi tam olarak bilmiyorum ancak gençlerin onları epeyce terlettikleri bir gerçek.

Ben, konuşmaların sonunda içeriye girdim ve hükümetin mitinge katılanlara “Muhammet

Salih'in 'Pravda Vostoka'ya vereceği cevabı on gün içinde basacağız" diye söz verdikleri duydum. Bu, benim için büyük bir fırsattı. Böyle bir makaleyle "suçlananın" cevabının yine aynı gazetede basılması Sovyet cemiyeti için olağanüstü bir hadise olacaktı.

Bu cevap çıktığı takdirde, bu ilk olarak gençlerin zaferi kabul edilir ve onların kendilerine güvenini bir misli artırır. İkinci olarak, bu cevap, Hareketimize katılmakta tereddüt eden kimselere son dürtü olur ve onlar da safımıza katılırlardı. Üçüncü olarak, bizim hareketimiz bir psikolojik engelden aşarak, hükümet de bizden bir adım arkaya (ilk defa!) çekilmiş olacaktı.

Ben "Pravda Vostoka" gazetesine cevabî yazıma hemen o gün başlayarak ertesi gün bitirdim ve gazete redaksiyonuna gönderdim.

1889 Senesi

AKADEMİSYENE MEKTUP

17 Ocak 1989'da "Sovet Özbekistanı", "Pravda Vostoka" ve "Taşkentskya Pravda" gazetelerinde, benim Krujilin ve Hisamov'a karşı cevabî makalelerim yayınlandı. Makalenin basılması benim zaferim olmayıp, daha ziyade talebe gençlerin zaferiydi. Bu hadise, onların "Birlik Halk Hareketi" etrafında birleşmelerini ve propaganda işlerinde daha serbest hareket etmelerini sağladı.

Benim şahsım için ise, bu olay önemli bir basamağın bitmesi demektir. Ocak 1985'te "Sovet Özbekistanı" gazetesinde yayınlanan "İdealizm, Esas Ölçü" makalesinden sonra geçen dört yıl boyunca ülkede öyle değişiklikler yaşandı ki, o, komünistlerin "Baş Gazetesi" artık benim gibi komünist olmayan ve kendi milliyetçi fikirlerini asla, bir türlü saklayamayan kimsenin makalesini basmaya mecbur oluyordu.

Yeniden yapılanma ve açıklık siyaseti, seksen dokuzun başında öyle bir noktaya gelmişti ki, artık bu durumu geriye çevirmek yahut durdurmak bir yana, bunun gitgide artan hızını azaltmak dahi mümkün değildi. Bazı mütefekkirler, şayet 1989'da bir ihtilal olsaydı, Sovyet İmparatorluğunu kurtarmak mümkündü, demekteler. Ama onlar bu ihtilalin niçin mezkur 1989 yılında olmadığını düşünmüyorlar. Bu ihtilal yapılamamıştı, dolayısıyla imparatorluğu da kurtarmak imkânsızdı.

İhtilal, seksen dokuzda müthiş süratle giden bir arabanın birden durdurulduğunda yaşanacak kaza gibi tehlikeliydi. Bu yüzden, o arabanın hızının azalması, insanların "yeniden yapılanma"dan da soğumaya başladıkları bir sırada, yani 1991 Ağustosunda yapıldı. Bu ihtilalin başarısızlığı ise ayrı bir mevzudur.

Seksen dokuza geldiğinde, Batılı devletler ve dünyadaki diğer teşkilatlar da Sovyetler Birliğinde gerçekten de ciddi değişimlerin yaşandığını ve bu akımın daha da güçleneceği ihtimaline inanmaya başladılar. O zamana kadar dünya, Sovyetler Birliğindeki olayları bir nevi septizm perdesi ardından görürlerdi. Çünkü Hruşçev zamanındaki geçici "yumuşama"dan sonra, yeniden canlanan neostalinizm, SSCB'de kolaylıkla (sulh yoluyla) her hangi bir olumlu değişikliğin olabileceğinden şüphe doğurmuştu.

1989'da SSCB ve Batı arasındaki ilişkiler epey yumuşamıştı. Totaliter devlet, bu görünüşünü değiştirmek için vatandaşlarının yurt dışına seyahatlerini oldukça kolaylaştırmıştı. Yabancılar da artık eskiye nazaran daha kolay gelip gitmeye başladılar.

Yazarlar Birliği, resmen tanınmayan "Birlik" hareketini meşru bir teşkilat seviyesinde tutmak için bir dayanaktı. Benim ayrı bir odam ve sekreterim vardı. "Birlik" hareketiyle tanışmaya gelen yerli ve yabancı kim varsa, hepsi bu odaya bir defa olsun mutlaka uğrarlardı. Bu, bir

bakımdan basit bir olay gibi görünse de resmî makamlara hürmet duygusuyla yetiştirilen insanlar için, psikolojik bakımdan çok önemli bir noktaydı. Yabancı ülke muhabirleri, bizimle sokakta değil, kendi iş yerimizde röportaj yapıyorlardı. Onlar Birlik Halk Hareketi ve bu hareketin faaliyetleri hakkında önemli bilgileri, doğrudan doğruya merkez üyelerinden alıyorlardı.

Ocak ayında, bir çok yabancı gazeteci ve araştırmacılarıyla görüştim. Bu kimselerin ekseriyeti, Rus basınında yayınlanan malzemelere dayanarak Özbekistan hakkında fikir edinen kişilerdi. Bunların önemli bir kısmı irtikap ve rüşvetle ilgileniyor, bizim bahsettiğimiz millî meseleleri anlamıyor veya anlamamış gibi davranıyorlardı. Çünkü onlar da ne kadar hür düşünen kişi olsalar da kendi devletlerinin ideolojisini az veya çok taşımaktaydılar. Onlar, bizim (şimdilik!) bağımsızlığı biraz arzulamamız taraftarıydılar, onlar karşı cephe kişileri olarak onların istediği yola henüz girmeye başlayan bu gösterişli arabanın, aniden geriye gitmesinden çok ama çok korkuyorlardı. Bundan biz de korkuyorduk, ama bu iyi giyimli, hiçbir problemi olmayan (bize öyle görünüyordular!) sevimli batılılardan farkımız bir vardı ki o da, biz biraz arzu etmiyorduk, biz bugün konuşmak için verilen imkânı çabucak kullanmaya mecburduk. Hatta, “çıkan sayfaları saklayın, yeniden yapılanmanın bitip de zulüm yeniden başladığında bu sayfaları gözümüze sürerek okuyacağız daha” diyorduk. Yani, “yeniden yapılanma”, “geçici kampanya” şeklindeki gibi karamsarlardan da karamsar olan bizi dahi sürekli rahatsız ederdi. Bu sebeple, “ölüp yatmaktansa, atıp yat” taktiğiyle hareket edip, istisnasız bütün cephelerde –iktisattan eğitime, pamuk monokültüründen sağlık hizmetlerine kadar- problemleri ortaya koyar, bunları çözemeyeceğimizi bilsek de en azından bu hususta kamuoyunun fikir sahibi olmasına çabalıyorduk.

Devlet dili, meselesi seksen dokuz başlarının en önemli meselelerinden biriydi. Bu yılın ocak ayında, yazılan bir mektup aşağıdadır:

Özbekistan Fenler Akademisinin Başkanı Yardımcısı Erkin Yusupov’a,

Değerli Erkin ağabey, önceleri sizin hakkınızdaki ne söylenirse bunların hepsi iyilik timsali olduğunuz yönünde olurdu. Maalesef bugün dedikodular, bilhassa “Sovet Özbekistanı”ndaki ‘iki dillilik’ meselesine dair makaleniz ve televizyonda yaptığınız son konuşma etrafında söylenenler, hem sizin, hem de Özbek aydınlarının haysiyeti için iyi olmuyor.

Siz, dil konusundaki komisyonun başkanıınız. Belki bu komisyonun vardığı netice, cumhuriyet fikri olarak karar haline gelir. Mesuliyet büyüktür. Dilimizin, devlet dili olması şart. Bu, “bir avuç aydın” isteği değildir. Aksine bütün halkın özlemi ve dileğidir. Bunu siz de çok iyi biliyorsunuz. O halde durum böyleyken biz halktan yana olmayıp da kim olacağız?

Sizden ricamız ve dileğimiz şudur: Gelin dilimizle gönlümüzü bir yapalım. Bugün bizim tarihî bir vakıanın eşiğinde duruyor olmamız, pek mümkündür. Makam, itibar, liderlik geçip gider. Ama halkımız, dilimiz ve vatanımız kalacaktır. Bizi, çocuklarımız lanetlemesin.

Şu anki hesaba göre Özbekistan’ın % 72’sini Özbekler, % 13’ünü Rusça konuşanlar, % 4’ünü Tacikler (ve kalanlar diğer millet mensupları) oluşturmaktadırlar.

Biz, Özbekçe’yi bilmeyen % 13’lük bir grup için, ana dilimizi kurban edemeyiz. Eğer bu grup, 25 veya 40 bile olsaydı biz, ana dilimizin kendi yurdumuzda devlet dili olması isterdik. Çünkü aksi halde o sizin daima savunduğunuz enternasyonalizm düşüncesinin bir kuruluşluk kıymeti olmazdı. Şayet sizin başkanlığını yaptığınız komisyon, üzerine düşen vazifeyi yerine getiremezse veya yerine getirmeyi istemezse, halk ana dilini korumaya hazırdır.

İnanın, bu halk, kendi hakkını kat’i biçimde talep edecektir ve bizim Yazarlar Birliğine gelen

mektuplar kesinlikle bunu haber vermektedir.

Size sağlık dileyen ve sizden ümit eden kardeşiniz Muhammed Salih.

R. S. Herkese baskı yapılıyor. Ancak bu kendimizi savunmak için hak vermez. Ben, sizi kendime yakın bulduğum için, bütün bunları yazmaya cüret ettim. Yoksa, sizin değerli vaktinizi boşuna almazdım, bağışlayın.

12 Ocak 1989, Taşkent.

Erkin Yusupov, yeniden yapılanma devri aydınlarının çoğunluğunu temsilcisi, ilmî ifadeyle “tipik temsilcisi” idi. Bu tip, insanlar nispeten akıllı, nispeten vicdanlı, nispeten vatanperver kısacası nispeten iyi insanlardı. Onlar hava iyi olursa, zaman yasakçı olmazsa, ülkenin sorunlarına kulak vererek, ülke için üzüldür ve kendilerinin sahip bulunduğu mevki derecesine göre bir şeyler yapmak için uğraşırlardı. Ama hava bozulup da halktan yana olmak tehlikeli olduğunda ise derhal halka karşı taraftaki bir yere geçiverirdiler.

Ben, bu tür kimseleri derhal tanırdım. Çünkü ömrümün yarısı bunlarla birlikte geçmişti. “Birlik” hareketi idaresinin % 80’i bu tip insanlardan ibaretti. Bu kimselerin istisnasız hepsi komünisttiler ama kendi cephelerinde az veya çok uzmandılar. Biz “Komünist” diyerek, onların yerine komünist olmayan ama kabiliyetsiz kimseleri harekete davet edemedik. “Birlik”in oluşmasında, bu tutum yüzünden bana darılanlar oldukça fazlaydı. Darılanların, komünistlerin hepsinin bir gün başka tarafa geçecekleri yönündeki fikirleri doğruduydu. Ama onlar, o sözü edilen “bir gün gelene kadar” harekette çalışacak kişilerin gerektiğini kabul etmek istemiyorlardı. Akademisyen Erkin Yusupov, 1986-88 yılları arasında hükümet için “üvey” oluvermişti, bu sebeple de yazarlarla dolayısıyla gayri resmî muhalefetle de yakınlaşmıştı. Ama yeni hükümet gelip de bu zatın “yıldızı” yeniden parlamaya başlar başlamaz, millî meseleler bir yana atılarak, beynelmilelciliğin ehemmiyeti hakkında şakımaya başlamıştı. Yukarıdaki mektup bu duruma karşı yazılmıştı.

HALK HAREKETİNDEKİ İLK TECRÜBELER

Gerçi 80’lerin ortalarında ortaya çıkan sosyal aktivite, seksen sekiz senesine gelindiğinde belirli bir siyasî renge bürünmüş olsa da, “Birlik” hareketi siyasî olmayıp içtimâî bir kıyafetle sahneye çıktı. Bu hareket, ülkenin “maddî ve manevî zenginliklerini savunan teşkilat” olarak tanındı. “Birlik” kelimesi siyasî mana taşıyordu, bunun açıklaması ise tıpkı bu kelime için dilenen özre benziyordu. Bu açıklama, harekete katılan ihtiyarların ilavesi olduğundan bunu çıkarıp atamadık.

İsim koyarken yaşanan bu tereddüt aslında, hareketin ideolojisindeki tereddütten kaynaklanmaktaydı. Hareket idaresinde yer alan komünistlerin neredeyse % 90’ı, Özbekistan’ın siyasî geleceği, daha doğrusu devletin siyasî bağımsızlığını arzu etmemişlerdi. Bilakis onlar, böyle bir bağımsızlığa ulaşmanın mümkün olmadığını ve bunun için çabalamanın hayalperestlik olduğunu düşünüyorlardı. Üstelik, artık Sovyetler Birliğinde yeniden yapılanma başlamıştı, böylesi bir bağımsızlığın bize faydadan ziyade zarar getirebileceğinin de ihtimal dahilinde olduğu, bize Moskova göz kulak olmazsa, bizim yöneticilerimiz hemen demokrasiden vazgeçerek kendilerinin küçük diktatörlüklerini kurmaları mümkün olduğu fikrindeydiler. Bu görüş, yeniden yapılanma devrinde epey moda olmuştu. Çünkü bizim yöneticilerimizin, gerçekten de bağımsız olduktan sonra bu tip diktatörlükleri kuracakları kesindi. Ancak bu müstakbel yerli diktatörlük öncesi korkunun, bizim siyasî hareketimizin stratejisini değiştirmesi mümkün değildi. Rus müstemlekesi olmaktan kurtulmak, yeni kurulan teşkilatın ana hedefi olması şarttı. Bu hedef, açıkça ifade edilmediği

takdirde program tezlerine gizlice yerleştirilmesi lazımdı. Her hâlükârda şahsen benim ve yine birkaç yazar dostların maksadı böyleydi. Ancak bu maksadımızı gerçekleştiremedik. Hareket programı, siyasî konjonktürün izin verdiği dairenin dışına çıkmadı. Bu durumdan yalnızca komünistleri suçlamak haksızlık olur. Bunda biz, hareketi kuran yazarların da hataları vardı. Biz gereken cesareti gösteremedik ve hareket ülkü yönünden sakat doğdu. Bu sakatlık, bilhassa hareketin sosyal temelini genişleyerek, binlerce insanın meydanları doldurduğunda anlaşıldı. Biz, bu geniş halk yığınının layık bir büyük hedef, bir büyük ülkü gösterememiştik.

Ben bu düşünceleri on yıl gecikerek söylüyorum. Çünkü söz edilen seksen sekizde bunu söylemek için hazır değildim. Ben de arkadaşlarım gibi genel olumlu havanın esiriydim, siyasî hareketin tabiatını henüz bilmiyordum.

Diğer taraftan, belki hareketin birden bire radikal bir ülküyle ortaya çıkmaması doğru olmuştur. Belki de seksen sekizde bağımsızlık ülküsüyle ortaya atılsaydık, bu hükümeti korkutur ve Hareket daha doğmadan ölüme mahkum edilirdi.

Bunun önemi olup olmadığı sorulabilir. Belki, bugün bunun önemi yoktur, ama on yıl önce önemliydi. Halk yerinden kalkarak sokağa çıktığında ve toplum denilen bin başlı varlık karşımıza dikilip bizden yol göstermemizi talep ettiğinde, bizim biraz şaşkınlığa düştüğümüzü hatırlıyorum. Biz yani siyasî hareketi kuran kişilerin, bu halkın hangi tarafa yürüyeceğini göstermesi gerekiyordu. Onun bir güç olarak geleceğini belirleme görevi bizim yani bir avuç aydınının boynuna düşmüştü. Bu sorumluluktan şaşkınlığa düşmemek için bir çılgın olmak gerekti.

Belki “şaşkınlık” diye, vaziyeti fazlaca abartmış olmam mümkün, ama bir şeyden eminim ki o sıralar sokak akımına tenkitçi bakamasaydık, bizim hareketimiz hiçbir zaman ilerlememiş olur ve siyasî cihetten marjinal haliyle kalır giderdi.

Her hâlükârda, 1988’de kurulan teşkilatın karakterindeki en abartılı görünen şey, şüphesiz amaçtaki ikilikti demem mümkündür. Bu kontekste “ERK” Partisinin kurulmasını “Birlik”teki bu tereddüdü, bertaraf etmek için yapılmış teşebbüs olarak görmek mantıklıdır.

PASİF FAAL

Ocak ayında, SSCB Yazarlar Birliğinin genel kurul toplantısı yapıldı. Bu toplantı, Yazarlar Birliği tarihinde en heyecanlı ve en ihtiraslısı olarak tarihe geçti. Zaten toplantı, Yazarlar teşkilatının son ciddî toplantısı oldu. Sonra, tıpkı Sovyetler Birliği gibi Yazarlar Birliği de parçalandı. Yazarların bu son toplantısına ben de katıldım. Özbekistan Yazarlar Birliği sekreteri olarak bana da söz sırası geldi. Bu konuşma “Literaturnaya Gazeta”sında toplantının devam ettiği günlerde yayınlandı.

Bu konuşma 18 dakika sürdü ve konuşmamı bitirerek yerime dönerken alkışların her zamankinden daha uzun sürdüğünü fark ettim. Başka zamanlar, böyle alkışların gerçekten övgü mü yoksa kargış mı olduğunu anlayamadığım olmuştur. Çünkü konuşma metropol siyasetine ve genel olarak açıkça Ruslara karşı bir ruhta söylenmişti. Salondakilerin yarısından fazlasının konuşmayı alkışlaması için hiçbir sebep yoktu. Kalan diğer kısmı da daha önce böylesi bir konuşmayı asla alkışlamamıştı. Önceleri böylesi bir konuşmayı alkışlamak değil, hatta böyle bir konuşmayı yapması muhtemel kimse, kürsünün yanına dahi sokulmazdı. Kürsü orada dursun, böyle konuşmaya muktedir kimse yazarlığa dahi kabul edilmezdi. Lakin o anda benim konuşmamı alkışlıyorlardı. Zaman işte bu kadar değişmişti. Danışma teneffüsünde, Kazak yazar Olcas Süleyman ve Azerbaycanlı yazar Anar gelerek

beni tebrik ettiler. Özbeklerden şair Şükrulla, benim yaptığım konuşmadan ötürü gerçekten memnun olmuştu, hatta öyle ki gözleri yaşarmıştı. Bizzat hazırladığım konuşmada, insanlara bulaşan enerjinin entelektüel veya estetik mahiyeti yoktu. Bu tamamen sosyal içerikli, o devirde geniş çapta yayılan en bulaşıcı enerjydi.

Seksenli yılların ortasında, savcıların Gdyan-İvanov başkanlığında Özbeklere karşı başlattıkları (güya) hukukî terör biz aydınları çok üzmüştü. Gözümüzün önünde yüzlerce suçsuz insan hapsedilerek işkenceye maruz kalırken, onlara yardım edememe duygusu bizi müthiş üzmüştü.

İşte şu götürülmekte olan insanlara bakarak
“İşte şu götürülmekte olan insanlar için ben
Hesap vereceğim!” deseydi birisi.

İşte şu durmaksızın götürülmekte olan
İnsanlara bakarak “bunlar için ben hesap vereceğim,
Ben hesap vereceğim”, deseydi birisi.

Hatta bağırmasın,
Haykırmayabilir hatta, ilan etmeyebilir dünyaya,
Sessiz fısıldasın, hiç olmazsa,
Biri hiç olmazsa fısıldasaydı,
“Ben, ben hesap vereceğim şunlara” diye.

1985 (“Alıs Tebessüm Sayesi” kitabı, 1986).

Cumhuriyet yöneticilerinin bu zorbalığın karşısındaki korkaklığı, Moskova buyruğu verince, hatta kendi anasını dahi, cellat Gdyan’ın ellerine teslim hazır Komünist Partisi sekreterlerinin şaşkınlığa düşen halleri, bizim nefretimizi daha da arttırıyorlardı. Bu da yetmezmiş gibi Özbekleri hakladım diye övünerek, Rusya bozkırlarında seyahate çıkan Ermeni savcı, Rus ahali tarafından millî bir kahraman gibi karşılanmaya başlamıştı. Bu ise, bizim aydınlarımızın nazarında Rus şovenizmi ve Ermeni-Taşnak ittifakının yeniden canlanması olarak görünüyordu. Elbette bizim ıstıraptan dolayı irinlenen şuurumuzda, Gdyan-İvanov terörü gereğinden fazla siyasileştirilmişti. Aslında, ne Gdyan Taşnak’tı, ne de İvanov şovendi. Gdlayn, yalnızca Sovyet savcısının rüşvetçi, karakteri bozuk ve sadist tiplerinden biriydi. İvanov’un da ailesinden başka Rusluk ve şovenizmle alâkası çok azdı. Bu ikisi para ve mevki için her çeşit siyâsî ve millî ülküyü satmaya hazır, amacı yolunda her çeşit alçaklıktan çekinmeyecek tiplerdi. Yeniden yapılanma, bir inkılap gibi ön saflara yalnızca yeni liderleri değil beraberinde yeni haramzâdeleri de çıkarmıştı. Bu zeki haramîler modayı iyi seziyorlardı. Onlar, yeniden yapılanma başlar başlamaz, kendilerini var eden komünist memuriyetten uzaklaşarak, yeni peyda olan “demokratlar”ın kucağına atılmışlardı. Zaten beş altı kişi (Saharov gibiler) hesaba alınmazsa, bu demokratlar da aynı komünist memurlardan türeyen kuşaklardı. Kısacası iyi ve kötü, ak ve kara birbiriyle karışarak, insanın gözünü bulanıklaştıran, başına döndüren bir zamanda yaşamak kismetimize düşmüştü. Alışmak zordu, ama alışmaya başlamıştık. Gürültü patırtı içinde bize lazım olan sesi, türlü renkler içinden zarurî rengi ve sayısız kelimeler içinden gereken kelimeyi bulmaya alışmaya başlamıştık.

Sovyet Yazarlar Birliğinin toplantısında yapılan konuşma, bu deneyimin ilk mahsulüydü ve bu

konuşma şerefine olan alkışlar asla vatanperverlik için bir mükafat olmayıp, altı üstü profesyonel olarak yapılan bir iş için gösterilen saygıydı. Vatanperverlik için ise değil Ruslar, kendi Özbeklerimizden dahi herhangi bir övgü beklemiyordum. Daha doğrusu bekleyecek kadar saf değildim. Beklemediğim de isabetli olmuş. Çünkü Özbekistan yöneticileri Moskova'da yapılan konuşmayı Taşkent'te muhakeme ederek, çabucak Parti aktiflerini çağırılmaya ve bendenizi orada halletmeye karar vermişler. Benim Moskova'dan dönmemi sabırsızlıkla bekleyen bu aktif "Özbekistan daima Rus ağabeyle birlikte olmuştur ve bundan sonra da beraber olacaktır" tezini tekrar bir defa daha tasdiklemek için hazırlanmıştı. Bendenizin konuşmamda belirttiğim "Merkezin koloni siyaseti" hakkındaki fikirlerimin aktif tarafından çabucak parçalanması ve bunun tersinin ispatı lazımdı. İtaat duygusu bizim komünistlerin kanına o denli sinmişti ki onlar seksen dokuz senesinde dahi bu eski dünyanın artık değiştiğini, artık o anda Ağabeyin kendi kullarının sadakatini araştırmaya dahi vakti kalmadığını anlayamamışlardı.

Aktif, Sovyet Özbekistanı Yüksek Sovyeti binasının küçük toplantılar salonunda toplandı. Konuşmacıların hepsi sahalarındaki problemlerden bahsederek konuşma arasında benim "Literaturnaya Gazeta"da yayınlanan konuşmamla ilgili fikirlerini bildirmeye başladılar. Özellikle, Moskova'nın Özbeklerden pamuğu çok düşük fiyatla almakta olduğu yönündeki fikir, bizim yöneticileri oldukça incitmişti. Bunun aksini ispatlamak için konuşmacılar türlü rakamlar ortaya koydular ve beni kürsüye çağırdılar. Ben, her şeyi mezkur konuşmamda söylediğimi, aktife söyleyecek özel bir şeyim olmadığını, şayet soruları varsa bunlara cevap vermemin mümkün olduğunu belirttim. "Siz, Çar Rusyası devrinde pamuğun fiyatının bugünkünden daha yüksek olduğuna dair belgeyi nereden aldınız?"- diye sordular. Ben de 1898'de çıkan "Turkestanskiye vedemoti" gazetesinden aldım diyerek cevapladım. Aktiften başka soru gelmedi. Aktif olağanüstü pasifti. Yani, o benim iddialarımda haklı olduğumu anlıyordu, hatta anlamakla kalmıyor üstelik Moskova'nın kabahatinin benden on kere fazla olduğunu çok iyi biliyor ama buna karşı çıkma ihtimalinden dahi korkuyordu. Toplantı yalnızca dostlar alış-verişte görsün daha açık ifadeyle Moskova görsün diye yapılmıştı. Ama yukarıda da belirttiğim gibi, dostların alış-verişte görmesi için vakit kalmamıştı. Dostlar yeni seçimlere hazırlanıyordu.

Bu yeni seçimin, komünist düzeni modernleştirmek için iş görmesi lazımdı. Seçimin liberal bir ortamda gerçekleşmesi ve sonucunda yeni zihniyetteki komünistlerin kazanmasını sağlamak zarurîydi. Ama bu yeni zihniyetteki insanların (daha sonraları ortaya çıktığı gibi) asla komünist temelleri patlatacak kadar yeni olmamaları şartı. Çok çabuk gelişen olaylar zincirinde bu dengeyi bulmak 1989 başında o kadar kolay değildi. Moskova'daki İslahatçıların bütün zekası bu dengeyi bulmaya yöneltilmişti.

Sovyetlerin, silahlanma yarışında yenildiğini anlamışlardı ve bu yarış durdurarak, eşitliğe ulaşmak için sosyalizmin insanî yüzü hakkında konuşmaya başlamışlardı. Saharov gibi muhaliflerin serbest bırakılmaları, basındaki şeffaflık, kadroların yenilenmesi, cumhuriyetlere baskının azaltılması vs. bütün bunlar Sovyet İmparatorluğunun yüzündeki hain çizgileri yumuşatmak için alınan tedbirlerdi. Sosyalizm ve kapitalizmin yan yana yaşamasının mümkün olduğunu ispatlama ve Batının düşmanlığını asgarî seviyeye indirmek lazımdı. Bu plân, aslında yalnızca Politbüroda değil, Sovyet halkının öncü birliği sayılan Rus aydınları arasında, hatta bunların muhalif kısmında dahi memnuniyetle karşılanmıştı. Sovyetler Birliğinde hiçbir sosyal tabaka – mesela hürriyetçi Rus aydınları dahi – daha sonraları ortaya

çıkan Büyük Parçalanmayı asla istememişlerdi.

Yine aynı şekilde, hiç kimse, hiçbir şahıs hatta Saharov gibi hürriyetçiler dahi Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlıkları için mücadele ettiklerinden dolayı sürgün edilmemişti. Sovyetler Birliğindeki bütün muhalif fikirli güçler – ister hükümet içinde, ister dışında olsun – eninde sonunda sosyalizm ve kapitalizmi barıştırmak için kullanılan gönülle müteşebbisler olarak kaldılar. Bu bir tenkit de değil, övgü de değil, bence bu, o sıralar zuhur eden olayların hakikate en yakın ifadesidir.

İslahatçı Gorbaçev'in yeni stratejisinde mühim yer tutan Yüksek Sovyet'in seçimi, halk tarafından emsali görülmemiş bir teveccühle gerçekleşti. Sovyet hakimiyeti devrinde, ilk defa seçimde karşı aday gösterme imkânı doğmuştu. Daha doğrusu adaylığa, aday gösterme imkânı verilmişti. Bu şu demekti: Önceden seçim komisyonunun listesine girmek için de özel seçim yapılır ve ancak burada seçilen şahıslar gerçek aday sayılır ve bunların adları resmî aday olarak ilan edilirdi. Tabii ki böyle bir elek, komünist memurlar için kendi adamlarını seçmenini vazgeçilemeyecek usulüydü. Komünist memurlar, bundan azamî ölçüde faydalandı ve 1989'daki Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti seçiminde oldukça antisovyet şuurlu kişiler bu elekten geçemediler. Lakin seçimin böylesine adaletsiz görünmesi dahi 1989'daki Sovyet insanı için büyük yenilikti. Çünkü, bu insanların, hayatlarında ilk defa karşı aday gösterebileceği tuhaf seçime iştirak etmesi mümkündü. Ben Moskova'dan döndüğümde, Özbek aydınları arasında da heyecanlı bir telaş gördüm. Onlar da tıpkı Baltık kenarındaki Latiş ve Estonlar gibi, Hazar denizi sahili sakinleri olan Azeri ve Türkmenler gibi, Karadenizli Gürcü ve Kırımîliler veya Turan yurdunun bozkırlarında at koşturan Kazaklar gibi gözlerini Kuzeye – dünyanın 1/6 sını işgal eden İmparatorluğun başşehrine doğru dikerek, bir mucize beklemekteydiler. Ama onların gözlerini diktikleri mekanın, ümit edilen mucizeyi kendi ihtiyarıyla göstermeyeceğini, bu insanlar gayet iyi biliyorlardı. Bu yüzden de onlar, hayatlarında yine ilk defa "müstakil hareket etmek mümkün mü acaba?" sualini önlerine koymuşlardı. Daha doğrusu koyuyorlardı. Kendilerinin dahi bilmedikleri halde, tıpkı uykuda gezenler gibi yarı uyanık, bu nefesi keskin suali önlerine koymaya başlamışlardı.

Ben henüz Moskova'dayken, Taşkent'deki Talebeler Kasabasındaki bir grup genç, beni aday göstermek için teşebbüs toplantısı yapmışlar. Samimî söyleyecek olursam bende milletvekili olmak gibi bir hırs yoktu. Talebelerin teşebbüsünü ancak onları yeni kurulan "Birlik" halk hareketine daha sıkı bağlamak için reddetmedim. Öte yandan, benim gibi fikri ve niyeti aşikâr bir şahsın, komünist memurlar tarafından kabul edilmeyeceği önceden malumdu. Ama seçim kampanyasının, bize kendi amaçlarımızı söylemek için bir kürsü, bir fırsat olması mümkündü. Ve bu durumdan faydalanmaya karar verdim. Kısacası, talebelerin isteğiyle bana yabancı olan seçim denen olayı şairin sâkin penceresinden değil, doğrudan ve yakından gözlemlemeye başladım. Tabiat olarak evde oturmayı seven adamın, kalabalıktan daima kaçan kimsenin, uzun konuşmalardan nefret eden bir suskunun, beklenmedik bir anda odasını terk ederek, nâhoş kalabalığın tam ortasında nutuklar atmaya başlamasını tasavvur edebiliyor musunuz? Ben tasavvur edebilirim, çünkü ben işte böyle bir adamın tâ kendisiydim. Bundan böyle artık hiç kimse ve hiç bir şey, hatta şiir dahi beni kurtaramazdı. Lakin 1989'un başında ben bunu düşünmüyordum. Bu olayların geçici olduğuna ve kısa zamanda yine kendi ev hayatıma döneceğimden kesinlikle emindim. Bu kat'i inanç ve siyaseti hakir görme duygusu, beni siyaset girdabına delilerce atılmaya çağırın esasî sebeplerdi.

Ben kendime o kadar güveniyordum ki hayalimde iyi bir yayınevinde yayınlamak üzere iki ciltlik eserler toplamı plânlıyordum. Siyaseti ise öyle hakir görüyordum ki onun kurallarına zıt hareket etmek benim en sevdiğim üslûbimdi. Zaten, 1989'a kadar, millî meselelere dair yazılan bütün makalelerim de "siyaset olsun" diye değil, siyaset olmasın diye yazılmıştı. Benim nezdimde, siyaset olsun, diye yalnızca yalancılar ve münafıklar yazardı. "Hakir görme enerjisi" o kadar güçlüydü ki bugün o girdaba düşeli on yıl oluyor, hâlâ dahi o enerjinin tesiri geçmiş değil. Ben hâlihazırda, halka yalan vaatler vermeden de onun saygısını kazanmanın mümkün olduğuna inanmaya devam ediyorum. Gerçi, siyasette yalan söylemenin mubah olduğunu bana anlatan iyi niyetli dostlarımla bir çok kehanetleri doğru çıkmış bile olsa ben siyasî topluluk tarafından onanan bütün standartları "çığnemeye" devam etmekteyim. Çünkü müstakil ve hür adım atmayı isteyen her gruptan insan, nereye adım atarsa atsın, o mutlaka mezkur standartlara basmaya mecburdur. 1989'daki seçim kampanyası döneminde de ben akıllı insanların tavsiyelerini dinlemedim. Onlar, bana bu kampanyada tenkit neşterini raşidovculuk sonuçlarına yöneltmemi tavsiye etmişlerdi. Ben neşteri antiraşidovculuğa yönelttim. Daha düne kadar Raşidov'un gölgesine dahi selam vererek, ona tapınan kimselerin şimdi kendilerini ona karşı mücadele veren kahramanlar olarak vaazda bulduklarını görünce hayretten dilim tutulduğu için Raşidov'u tenkit etmekten haya ettim. Akıllı dostlarımla, benim etrafa raşidovcu olarak tanınmamdan korkuyorlardı, ben ise aslan öldükten sonra onun leşine siymekte olan yukarıda sözünü ettiğim "kahramanlar"a benzemekten korkuyordum.

"ADAYLIĞA" ADAY

Şubat 1989'da, Taşkent'in Orda bölgesindeki tarım binasının salonunda "Aday adayı seçimi konferansı yapıldı". Biz, Sabir Rahimov ilçesi millî bölgesinden dört veya beş kişi aday gösterilmişti. Bu adayların birisi, vekillığe seçileceği önceden belirlenen bir inşaat tröstünün amiriydi, ismini şu anda hatırlayamıyorum. Sıradaki aday, Moskova'da çıkan "Sovetskaya kultura" gazetesinin yazarlarından Vilor Niyazmetov, bir diğeri Taşkent Üniversitesi öğretim elamanı Marat Zahidov adlı kimseydi.

Bizi seçen 350 kişi, Taşkent'e bağlı Sabir Rahimov ilçesinden hükümet tarafından seçilen delegelerdi. Onlar "konferans" öncesi kime oy vermek gerektiği yönünde talimat almışlardı. Her "aday adayı"nın iki güvenilir referansı vardı. Benim kefilim, Taşkent Devlet Üniversitesi Matematik Fakültesi öğretim elamanlarından Şuhrat İsmetullayev ile Abdumennab Polatov'du.

Yine toplantıda, aday adayını tanıtmak ve teşvik etmek için iki kişi konuşabilirdi. Benim için Yazarlar Birliği başkanı Adil Yakubov ve şair Aman Metcan konuşacaklardı. Her ikisi de ihtiyatkârlığı adet edinen kimselerdi ve Salih vekil seçilirse ülkeye bundan nasıl bir fayda sağlanacağını ispat edemediler. Onlar, esasen aday adayı gösterme hürriyeti veren yeniden yapılanmaya şükranlarını bildirdiler.

Cesaret hâlâ dahi Ruslardaydı. Onların liderleri Vladimir Anişçev, Merkezkomda 2. sekreteri, Boris Satin Taşkent şehri Parti Komitesinin 1. sekreteriydiler ve ellerindeki kıvılcık bayrak hâlâ dalgalanıyordu. Onlar, bendenizin adaylığının geçmemesi için geniş cephede mücadeleye girişmişlerdi. Tarım-Sanayi Bakanlığı salonunda toplanan seçmenleri onlar seçmişlerdi. Bu seçmenlerden birisi ayağa kalkarak, "Biz biliyoruz, Muhammet Salih "Birlik"i kuran adam, onun ideologu, çok milletli ülkemizde onun milletvekili olması mümkün mü?" dedi. Ben, "Birlik" lideri değilim", dedim ve bu hareketin Ruslara karşı olmadığını anlattım.

Sözlerimin samimiyetine inanmadılar. Buna rağmen salonda oturan 350 kadar seçmenden 100'e yakını benim vekil olmama razı olarak el kaldırdılar. Bu, iktidarın hazırladığı topluluktan beklenebilecek en yüksek rakamdı. Bu yüz kadar kişi kendi liderlerinin adaletsiz buyruğuna karşı çıkan kahramanlardı. 1989 Ocağında bizim toplumumuz işte bu kadar ileri gitmişti. Lakin ne olursa olsun neticede komünist memurlar yenmişti. Seçime aday olarak sözünü ettiğim inşaat tröstünün başkanı seçildi. Ben seçime aday olamadım, ama, seçim gayet yüksek moralle geçti. Bizim taraftarlarımız çoğunlukta idi. Onlar, kendilerinin gösterdikleri adayların seçim listelerine konulmamasından dolayı çok kızgındılar. Komünist memurların koydukları adaylara karşı var güçleriyle propaganda yürüttüler. Birinci turda inşaat tröstü başkanı da onun rakibi Marat de gerekli oyu alamadı. Her ikisi de ikinci tura kaldılar. İkinci turda ne kadar oy alırsa alsın en çok oy alan aday "kazanmış" kabul edilirdi. Ve tabii ki inşaat tröstü başkanı "galip geldi".

1989'un Şubatında gerçekleşen seçim, Sovyetler Birliğinin ilk ve son demokratik seçimi oldu. Bu seçimi, Batılı devletlerin standartları ile mukayese etmek elbette mümkün değildi. Ama bu yarım yamalak seçimi, Sovyetler için rahatça "demokratik" demek mümkündür. Ve düşünün ki bu yarım demokratik seçim, Sovyet İmparatorluğunu yok etmeye yetti. İmparatorluğun metinden çıkarılan esaslarına vurulan öldürücü darbeler, bu 1989'da seçilen milletvekilleri tarafından geldi.

SOVYET PARLAMENTOSU VE SAHAROV

"Parlamento" kelimesi biz, Sovyet insanları için çok yeniydi. Bu kelimeye siyasî literatürde çok rastlamıştık ama kendi günlük hayatımıza tatbik etmeyi hiç denememiştik. Çünkü, bu bizim hayatımızda yoktu. Bizim hayatımızda, Sovyetler Birliğinin Yüksek Sovyeti vardı. Bu Sovyet'e her beş yılda bir seçilen suratu asık, göbekli birkaç bin üst ve alt düzey yöneticiler seçiliyordu. Ve her beş yılda bir defa seçim bölgelerine giderek o bizim tanımadığımız, ömrümüzde hiç görmediğimiz insanlara oy veren bizler, mütevazî Sovyet insanları mevcuttuk.

"Parlamento" kelimesini, 89 seçimlerinden sonra kullanmaya başladık. Ağzımızı doldura doldura, göğsümüzü gere gere, ilhamla "parlamentonun diğer oturumu ne zaman?", "Parlamentoda bu mesele görüşüldü mü?", "Parlamentoya mektup yazalım" diye artık konuşmaya başlayan bebek gibi şakımaya başlamıştık.

Sovyet Parlamentosunu, esas olarak üç gruba bölmek mümkündü. Birinci grup, Komünist Partisinin merkez ve mahallî yöneticilerinden, ikinci grup sendika veya diğer sosyal örgütlerin başkanlarından, üçüncü grup ise liberal görüşteki aydınlardan oluşuyordu. Aydınlar daha ilk oturumda – küçük bir grup olmalarına rağmen- Parlamentonun motoruna dönüştüler. Onlar, kendilerini derhal "demokrat" diye adlandırmaya başladılar. Bu ad da tıpkı "parlamento" gibi kulağa hoş gelir, hazineden yeni çıkan banknot gibi sevimli bir koku yayardı.

Aslında, bu "demokratlar"ı da kendi içinde üçü bölmek mümkündü. İlk olarak Sovyet komünist memurluğu nimetlerinden daima faydalanan, siyasî konjonktürü hissetme istidadına sahip "müstakil düşünen kimse" diye adlandırılan akıllı kimseler grubu (Sobçak). İkinci grup, Rus milliyetçileri, bunlar Gorbaçev devrinde Sovyet yöneticilerini tembellikle, Rus halkına karşı ilgisizlikle suçlayarak, kendisine has bir muhalefet rolünü oynamışlardı (Rasputin, Belov). Üçüncü grup da Sovyet rejiminin yarattığı bukalemunlar, kendi menfaatleri yolunda anasını dahi satmaya hazır soysuzlar grubu (Gdlyan-İvanov).

Parlamentoda yine hiçbir gruba girmeyen Andrey Saharov da bulunuyordu. Bu adam

Parlamentodaki yegane idealistti. Kendisini bir süre, çeşitli gruplar kendi çıkarları için kullandılar ama o genellikle yaptığı konuşmalarda çizgisinden ayrılmadı. Eğer bugün Rusya'da demokrasi biraz gelişmişse, sabık Sovyet cumhuriyetlerinde hürriyet düşüncesi birazcık kök salmışsa, bunda, kalan diğer milyonlar değil, yeniden yapılanmadan epeyce önce hür fikri sebebiyle sürgünleri yaşayan o ihtiyar adam, Andrey Dmitriyeviç Saharov'un emeği vardır.

Bu tıpkı muharebedeki orantıya benziyor. Bin kişi düşmana karşı hücumla geçtiğinde bunların içinden on kadarı gerçekten de hücumla geçer, kalan 990 kişisi ise onlara eşlik ederdi. Bu on kişinin başında da birisi bulunur ki o olmazsa bu on asker de hücumla kalkmaz, aksine kalan 990 kişiye katılarak savunma siperlerinde bir az gözünü yumarak, biraz uzaklardaki sevgiliyi hayal etmeyi tercih ederlerdi.

Saharov o nadide "bir tane"lerdendi. Onu hücumla kalkıştıran, arkasında duran bin asker değildi, istikbalde gördüğü idealiydi. Eğer bu bin kişi hücumla kalkışmazsa, o tek başına atılırdı. 70'li yıllarda "bir tek kendisi hücumla geçtiği" için ona deli demişlerdi, nankör, vatan haini diye adlandırmışlardı. Gorbaçev, onu Gorki şehrindeki sürgün hayatından geri çağırarak, Yeniden Yapılanmanın son aşamasını başlattığını fark etmemişti. Aslında Saharov'un dönüşü, Gorbaçev'in iyi niyetinden daha ziyade SSCB'nin Batı ile yaklaşma stratejisinin bir bölümüydü. Saharov, bunu biliyor ve Yüksek Sovyet kürsüsünde konuşurken kendisini birilerine borçlu hissetmiyordu. Dolayısıyla kendi fikirlerini gayet serbestçe söylüyordu. Ama Yüksek Sovyet vekilleri böylesi serbestliğe henüz alışmamışlardı. Saharov konuşurken, Afrika ormanlarındaki kabilelerin fili tuzağa düşürmek için "gulu gulu" diye bağırdıkları gibi bağıranlar hürriyetten, serbestlikten nefret eden kimselerdi.

Bugün bile aklımdan çıkmıyor, kürsüye bir Özbek hanımı çıkmıştı. Soyadı Kazakova idi. Saharov'u suçlarken ağlayıvermişti. Saharov'a acıdığından değil, zavallı kadın kendisini haklı gördüğü için, haklılık duygusuyla coşarak ağlayıvermişti.

Parlamentonun yüzde doksanı, bu "haklılık duygusu" ile böylesine dolu adamlardan oluşuyordu. Bunlar canlarından aziz komünizmlerine darbe vurmaya isteyen kim olursa olsun, parçalamaya hazır dılar ve o kişiyi bu "linç"ten şimdilik Devletin başında duran "CIA ajanı Gorbaçev"in gücü koruyordu. 59 başında Gorbaçev henüz gücünü kaybetmemişti. Karısı Raisa hakkında türlü türlü dedikodular, fesatlıklar başlamış olsa da kendisini açıkça tenkit etmekten çekiniyorlardı. İdeoloji sekreteri Yegor Ligaçev başkanlığında bir muhalefet silüeti görünmeye başlamıştı, ama bu muhalefet doğrudan doğruya Gorbaçev'e olmayıp, onun etrafındaki "dayanak"larına, aynı amacı paylaşan arkadaşlarına yöneltilmişti. Ligaçev, ideoloji sekreteri olmasına karşın, Gorbaçev'in yoldaşı değildi. Eski komünist liderlerin tipik örneğiydi: şoven, ateist ve diktatör.

Sovyet Parlamentosu, 70 yıl boyunca tıknefes muhitte yaşayan halk için bir panayır, bir bayram yeri oldu. İnsanlar oturma başlayacağı gün, geçmişte futbol maçına koşturdukları gibi, televizyona koşarlardı. Arabada veya trende gidenler, transitörlü radyolarını karıştırarak Moskova dalgalarını aramaya başarlardı. Rus gazeteleri 1989'a gelindiğinde, misli görülmemiş tiraja ulaştılar. Tirajı 1 milyonu geçmeyen gazeteler "büyük gazete" sayılmaz oldu. Basın görevlileri, muhabirler, hatta operatörler öyle bir mevkiye çıktılar ki artık onlarla röportaj yapılır oldu. Çünkü, kamu haberleşme organları büyük güce, halkın fikrini şekillendirme silahına dönüşmüştü. Halk fikri ise "şekillenmeye" gayet mayildi. Şekillenmeyi uzun yıllardan beri arzu ediyordu. Halkın bu susamışlığı ve ümit bağladığı ihtirasından

faydalanan pek çok komünist bir takla atarak demokrat oluverdiler. Kürsüye yapışarak dün söylediklerine tamamen zıt görüşleri haykırmaya başladılar. Bu manzarayı gözlemleyen tarafsız insanlara, Egor Ligaçev gibi kendi gayesine sadık komünistler, bu bukalemunlardan daha iyi görünüyordu. Çünkü bukalemunların, yarın vaziyet değişirse bir takla atarak yine komünist veya faşist oluvmeleri muhakkaktı. Komünist olunca da Ligaçev'den daha şedit komünist, faşist olunca da Jirinovskiy'den daha tehlikeli faşist olurlardı. Ancak 1989 baharında bunlar Saharov'dan daha demokrat bir vaziyetteydiler.

Bu, bütün inkılaplara mahsus bir özelliktir. Yeniden yapılanma bir inkılap. Bu inkılabın bulanık suyunda türlü memeli hayvanlar ortaya çıktı, evrime uğraması, asimilasyon olması veya tamamen yok olması tabii bir cereyandı.

Bukalemunlardan nefret etmek mümkündü, ama onları bu cereyandan çıkarmanın, dışarıya fırlatmanın çaresi yoktu. Biz bu hakikati o zamanlar anlamıyorduk. Biz, halka çok güvenmiştik. Onun aklından, ferasetinden, ak ve karayı ayırt etme yeteneğinden hiç şüphemiz yoktu. Kürsüden konuşulmanın yalan mı yoksa gerçek mi olduğunu kendisi ayırabilir diye düşünüyorduk. Lakin böyle değilmiş. Halk öyle bir varlık imiş ki kim onun önüne gelerek onu biraz överse, ona katılacak en azından 10-15 kişi mutlaka bulunmuş. 10-15 kişi, o nutuk atan adamın seviyesine uygun sayı. Bu insanlar, o safsatacıdan başka yeni bir konuşmacı çıkararak dünyanın en akıllı konuşmasını yapsa da ona katılmazlar. Çünkü bu konuşmayı anlayamazlar. Onlara, onların seviyesindeki, onlara kandaş olan bir konuşmacı lazımdı. Bu da o bizim nefretimizi törpüleyen lafazan, bukalemundu.

Belki de demokrasi demek budur?

Rusya'daki sabık KGB ajanları bu demokratik yol ile parti kurup, buna bir lider seçtiler. Özbekistan'da kızıl komünistler böyle demokratik safsatayla "Birlik" hareketini ele geçirdiler. Hakiki ülkü sahibi olan kişiler ise bu onaylı cesaret karşısında utançtan iki büklüm oldular. Andrey Dmitriyeviç Saharov'un Parlamento kürsüsüne doğru yürürken, Sovyet televizyonlarına bakarsanız, orada siz bir kahramanı değil, demokratik krize tutulan kalabalığın içinde iki büklüm giden yapayalnız bir adamı görürsünüz.

Saharov, 70'li yıllarda totaliter rejime karşı çıkarken ne kadar yalnız idiyse, 89 senesinde yeni türedi demokratlar arasında da o kadar yalnızdı.

KOMÜNİST PARTİSİ MERKEZ KOMİTESİNİN İLTİFATI

1989'un Şubatında, Özbekistan Yüksek Sovyetinin epeyce vekili Sovyetler Birliği Yüksek Sovyetine seçildi ve Özbek hükümeti boşalan yerler için seçim ilan etti. Adet olduğu üzere yapılacak seçimin, tam olarak mahallî iktidarın gözetimi altında gerçekleşeceği açıktı.

Moskova, bu seçimlerin yeniden yapılanma ruhunda, demokratik ruhta gerçekleşmesini sağlayamazdı çünkü o kendi iç meseleleriyle gark olmuş durumdaydı.

Özbekistan hükümeti her zamanki gibi seçilmesi gereken vekillerin listesini oluşturdu. Bu listeye bendenizin ismi de alınmıştı. Benim henüz bu "sürpriz"den haberim yoktu.

Bir gün sabahleyin Yazarlar Birliğinin Komünist Parti sekreteri İbrahim Rahim, beni yüzünde manidar bir tebessümle karşıladı.

- Şimdi Adil Yakubov gelecek, beraberce Merkezkomaya gideceğiz, dedi gülümseyerek.

- Bir problem yok ya! Hayırdır? – dedim ben.

- İyi haber, iyi haber – dedi daha da gizemli bir şekilde İbrahim Rahim.

Bir az sonra Adil Yakubov geldi ve onun arabasıyla uçümüz Merkezkomaya doğru yola koyulduk. Yolda Adil Yakubov da manidar gülümsüyordu.

Merkezkoma girerek 6. kata çıktık. Bizi, Özbekistan Komünist Partisi 1. sekreteri Refik Nişanov'un Rus yardımcısı karşıladı ve hiç bekletmeden odaya buyur etti.

Odada –baş köşede Refik Nişanov, onun masasına dikey konulan masanın sol tarafında Merkezkomun 2. sekreteri Vladimir Anişçev, 3. sekreteri Mutal Halmuhammedov oturuyordu. Bizi karşılariken her üçü de yerlerinden kalkarak selamlaştılar.

Biz, üç yazar “dikey” masanın sağ tarafına oturduk. Nişanov da manidar gülümsüyordu. Ona öykünerek Anişçev de gülümser gibi oluyor ama bu hareketin zorakî çıktığından asabîleşmekte olduğu belli oluyordu. Lakin Halmuhammedov üçüncü sekreter olarak gülümseme sanatını iyi öğrenmişti.

Nişanov, koltuğuna yaslanırken – Nasılsınız? İyi misiniz? – dedi ve cevap beklemeden Rusça konuşmaya başladı: – Muhammed Salih, nasıl seçimlerden dolayı yorulmadınız mı? Nişanov, bizim SSCB Yüksek Sovyetine seçim maceramızı yakından takip etmişti. İkinci sekreter Anişçev ve Taşkent şehir sekreteri Satinler'in seçimde bana engel olmak için çok gayret sarf ettiğini kendisi pek âlâ biliyordu.

Ben – Teşekkür ederim, – dedim ve ekledim – benim yorulmama sebep olacak her hangi bir şey olmadı...

- Evet, biliyorum, siz değil, sizin adamlarınız yoruldular. – dedi Nişanov. – Biz, taraftarlarınızın çokluğundan dolayı memnunuz. Sizin Sovyet Yüksek Meclisine seçilmeniz mümkündü. Ama sizin propagandistleriniz, -... Nişanov, benim için koşuşturan arkadaşların çalışmalarını tenkit etti. Onların seçim taktiğinin hatalı olduğunu söyledi.

Ben güldüm.

- Ama biz sizi, Cumhuriyet Yüksek Meclisi vekili olarak görmeyi arzu ederdik. – dedi Nişanov ve Adil Yakubov'a dönerek: – Evet Adil Yakuboviç, işte Kirov bölgesinde boş bir yer var, lütfen, Muhammed Salih için gerekli bütün belgeleri hazırlayarak kampanyayı başlatın, az bir vakit kaldı...

Adil Yakubov, Yazarlar adına “Merkezkoma'a ve şahsen Refik Nişanoviç'e” teşekkür etti. Yazarlar Birliğine gösterilen “baba şefkati” için minnettar olduklarını ifade etti. Yazarlar Birliği sekreterine Cumhuriyet millet vekili olmanın övünç kaynağı olduğunu ve buna benzer yine bir şeyler söyledi. Sonra bana baktı.

Ben de Adil Yakubov'u taklit ederek teşekkür ifade eden bir şeyler söyledim. Ama bu sözler pek içten çıkmadı. Bunu herkes sezdi. Asıl içimdekileri söyleyemedim. Lakin birkaç saniye sonra içimdekiler de dile geldi:

- Benim vekil olmak gibi bir niyetim yok. Şayet olsaydı bile adaylığımın Komünist Partisi tarafından değil, bizzat halk tarafından gösterilmesini daha münasip görürdüm. – Bu sözlerimden sonra odaya sessizlik çöktü. Bu sessizliği Adil Yakubov bozacak oldu ancak Refik Nişanov ondan önce davranarak konuştu:

- Azizim, vekillik sokakta kalmış değil.

- Ben de sokakta kalmış değilim. – diye cevap verdim.

Cevabım otomatik olarak hiç düşünmeden verilmişti. Bununla Refik Nişanov'u rencide etmek niyetinde değildim. Bu müşkülpesentlik veya kendini beğenmişlik değildi. Sovyetler Birliği Yüksek Meclisi vekili seçimi sırasındaki hükümetin yaptığı adaletsizliklere karşı gösterilen bir tepkiydi. Kendimi gerçekten de “sokakta kalmışlar”dan saymıyordum ve komünist kadronun böyle oyunlarını kendime hakaret addediyordum.

Benim cevabımdan sonra Refik Nişanoviç kıpkırmızı oldu. Adil Yakubov da biraz mahcup

oldu. Halmuhammed de. Anışçev,yalnızca onun yüz ifadesi değişmemişti.

- Refik Nişanoviç – diyerek Adil Yakubov konuşmaya başladı: – Biz bu meseleyi muhakeme edeceğiz, sanıyorum ki her Şey yerli yerince olacak...

- Peki Adil Yakuboviç, – dedi Nişanov ve yerinden kalktı.

Herkes ayağa kalktı.

Nişanov, masanın etrafından dolaşarak yanımıza geldi. Yüzüne diplomatça bir gülümseme yayılmıştı. Beni dirseğimden tutarak Adil Yakubov'a döndü ve dostane ahenkle:

- Adil bey, lütfen kendisini sakinleştirin ve derhal belgeleri hazırların – dedi.

- Elbette, elbette, – dedi Adil Yakubov.

Refik Nişanov'un odasından hepimiz mütebessim ayrıldık.

Yolda Adil bey benim hata ettiğimi söyledi. Milletvekilliğini kabul etmem gerektiğini, aksi halde Yazarlar Birliği'ne baskının başlama ihtimalinden bahsetti. İbrahim Rahim de uzun yıllardan beri komünist olmasından dolayı faydalı nasihatlerde bulundu. Ama ben, vekilliği kabul edemeyeceğimi söyleyerek özür diledim.

İLK BATILI SİYASETÇİ

Eskiden Sovyetler Birliğine gelen Batılı siyasetçiler Moskova'da kabul edilerek, Moskova'dan geriye yollanırdı. Orta Asya ve Kafkas ülkelerine gelse bile turist olarak gelir ve yanlarında mutlaka Moskovalı mihmandarları olurdu. Batılılar, taşralı ülke yöneticileri ile hiçbir Şekilde siyasî görüşmelerde bulunmazlardı. Taşralı yöneticiler, tıpkı otel müdürleri gibi misafirleri karşılayarak, onlara ziyafet vermek ve güzelce uğurlamak vazifesini görürlerdi o kadar.

Gorbaçev'in Sovyet "cumhuriyetleri"ni dünyaya bağımsız devletler olarak gösterme taktiği Şerefine yabancı ülke siyasetçileri doğrudan doğruya bu cumhuriyetlere gelmeye başladı.

Buralarda yalnızca hükümet değil aksine sivil toplum teşkilatlarıyla da buluşmaya başladılar.

Bu tür misafirlerin Özbekistan'a gelenlerinden birisi de Amerikalı senatör Bill Bradly idi.

Seksen dokuzun baharıydı. Senatör, Özbekistan Merkezkomunda kabul edildikten sonra aydınlarla da buluşarak sohbetleşmeyi istedi. Bunun için hükümet tarafından "buluşma adayları" listesi düzenlenmiş imiş, bunu kabul etmeyerek, hükümet taraftarları ve farklı

düşünen kişilerin "sayıları"nın dengelendiği kendi listesini vermiş. Bu listeye Özbekistan İlimler Akademisi Başkanı Salahiddinov, başkan yardımcısı Erkin Yusupov, SSCB milletvekili Ra'na Ubeydullayeva ve Yazarlar Birliğinden bendeniz yazılmış imiş.

Güya Akademi Başkanı Salahiddinov ve vekil Ra'na Ubeydullayeva hükümet tarafını, biz

Erkin Yusupov ile farklı düşünenleri temsil ediyorduk. Daha önce hatırlatıldığı gibi, Erkin

Yusupov 1986'larda bir ara "kara liste"ye alınmiş daha sonra da aklanmiştı. Ancak onun

"Sovetskaya Kultura" gazetesinde basılan tenkit izleri bulunan makalesi, toplum hafızasında yer almış ve Yusupov o zamandan beri "muhalafet" hırkasını sırtından çıkaramamıştı.

Akademi Başkanı saf kan komünist bir bilim adamıydı. Onun meslektaşı Ra'na

Ubeydullayeva ise yanılmıyorsam kimyager olup, bendenizin demografi hakkında yazmış

olduğum makalelere "ilmî yönden darbe vurarak" hükümetin dikkat nazarını celbetmiş ve

SSCB milletvekili olmuştu. Senatör ile randevumuzda tesadüfen onunla yan yana oturduk ve

ben bu alımlı hanımda hiçbir rekabet görmedim. Onun bana karşı yazdıklarından dolayı

duyduğum kızgınlığımı hatırlayarak mahcubiyet duydum.

Senatör Bill Bradly uzun bir delikanlıydı. Eskiden basketbol oynamış. Amerika böyle

hürriyetler dünyası daha doğrusu hürler dünyası. Basketbol oyunculuğundan yorulduğunda

senatörlük yapman mümkün. Aktörlükten sıkılınca başkanlık yap. Hiç kimse sana "git

basketbolunu oyna, siyasete karışıp da ne yapacaksın?” demez. Yahut “şuna bak daha dün ikinci sınıf bir filmde oynuyordu, bugün siyasetçi olmuş” diye homurdanmaz. Çünkü insanlarda aşâğılık kompleksi yok, varsa bile bizim sosyalist ülkelerde olduğu gibi normalin üstünde değil. Bizim ülkede herkes birbirini kıskanır, herkes birbirinin, bir diğerinden daha beter olmasını arzu eder. Vahşî ateizm, insanlar maymundan gelmiştir, bu sebeple insanlardan aşâğılık hareketler beklemek mümkün olduğu inancını insanların beyinlerine iyice yerleştirmişti. Bu teorinin hayatîliği psikanaliz aşıkları ve freudizm taraftarlarınınca sık sık “ispatlandı” durdu. 80’li yıllara gelindiğinde Sovyetler Birliği, Ronald Regan’ın söylediği gibi bir “kötülük saltanatı”na dönüşmüştü. Belki de Regan’ın bu ifadeye siyasî mana yüklemiş olması mümkündür ama biz bunu daha ziyade sosyal-psikolojik metafor olarak kabul etmiştik. Belki senatör kendi başkanının bu metaforunun tesiriyle bizi şaşkınlığa düşüren bir soru sordu:

- Siz Tanrıya inanıyor musunuz? – dedi birden.

Soru sohbetin tabîî akımını birden kesiverdi. Tercüman soruya hiçbir ilave yapmadan aynen çevirdi. Yüzümüzdeki tereddüt ifadesini görerek tercümesini sanki biraz daha diplomatça tekrarladı:

- Eğer ayıp saymazsanız, senatör bu suale ayrı ayrı cevap vermenizi rica ediyor...

Ama biz çoktan “ayıp saymıştık”. Ben, bu Amerikalının bu Amerikanca sorusundan dolayı ne diyeceğimi bilemedim. Tıpkı okul talebeleri gibi “ayrı ayrı” cevap verecekmişiz. Amerikalıysan kendine, hür isen kendine, düşüncesi aklımdan geçti. Bu fikir diğer arkadaşların da aklında geçmiş olmalı. Çünkü biz hepimiz Sovyet yurttaşlarıydık. Nefsimiz de birbirine benzer, Sovyet insanının nefsiydi. Lakin biz aynı zamanda Özbek idik. Özbeklerde “misafir babandan da uludur” şeklide “reaksiyon” bir atasözü vardı ve buna uyararak misafirin sorularına tek tek cevap vermeye başlamıştık.

Önce Akademi başkanı vakurla: – Ben matematikçiyim. Tanrıya inanmak ilimle bağdaşmaz. Ra’na Ubeydullayeva da ilim adamı olduğu için Akademi Başkanından farklı cevap vermedi. Erkin Yusupov “farklı cevap” vermeye çabaladı ama cevabı biraz komik oldu.

- Benim büyükannem namaz kılardı –dedi başkan yardımcısı. Ve buna benzer birkaç cümle daha söyledi.

Benim cevabım da hazırdı. Bu bizi sorgulayan haddini bilmez misafire “Tanrıya iman şahsî bir meseledir, bu konuda açıklama yapmak doğru değil” demek niyetindeydim. Ama Allah’a inanmadığını söylerken Akademi Başkanının yüzündeki vakur ifade, Ubeydullayeva’nın masumluğu ve Erkin Yusupov’un kızarıp bozarması beni çileden çıkarmıştı. Kendi soydaşlarıma karşı boğazımda bir nefret duygusu yükselmeye başlamıştı. Ve hazırladığım cevabımı değiştirerek:

- İnanılması mümkün olan yalnızca Allah var, – dedim. Senatör, duymayı istediği cevabı almıştı. Ama bunun, benim yanımda oturan soydaşlarıma verilen cevap olduğunu saf senatör bilemezdi.

Sohbet bittikten sonra Erkin Yusupov beni kendi arabasına davet etti. “Yolumuz aynı, sizi geçerken Birliğe bırakırım” dedi. Bindim.

- Aslında siz doğru söylediniz, -dedi yolda Erkin Yusupov, – ben de Allaha inanıyorum, demek niyetindeydim ama arkamızda dizilerek oturan dört KGB ajanından çekindim...

Yusupov saf adamdı. Kendi zayıflığını kabul ediyordu. Ona karşı derin saygı duydum. Sonra o:

- Sizler şairsiniz, her şeyi söylemeniz mümkün, – diye ekledi.

Bu aslında halk arasındaki “şairler dervıştır, ağzına geleni söyler” şeklindeki cahilane görüşlü fikri esas alan değerlendirmeydi. Böyle bir alim kimsenin avamca felsefesinden dolayı üzüldüm.

KURULTAY

Mayıs ayının sonunda “Birlik” hareketinin ilk kurultayını yapacak olduk. Hareketin tüzük ve yönetmeliklerini tasdik etme ve yürütme kurullarını seçme, kurultay gündemindeydi. Epeyce nüfuzlu alim uzmanları yeni kurulmakta olan teşkilata davet etmiştik. Niyetimiz güçlü bir entelektüel çekirdek kurmak, geniş platformlu, değişik sosyal grupları birleştiren bir halk hareketi oluşturmaktı. Böyle bir teşkilat kurmak için vakit de imkân da insan da mevcuttu. Kurultayı Yazarlar Birliği salonunda yapacak olduk. Merkezkomun birinci sekreteri Refik Nişanov kurultaya karşı çıkmadı. Elbette Nişanov yeniden yapılanma taraftarı değildi ancak bu politikanın düşmanı da değildi. Zaman ona uymazsa kendisi zamana uyan diplomat biriydi. Zaman “Perestroyka” zamanı olup, “Birlik” gibi teşkilatlar her cumhuriyette tek tük ortaya çıkmaya başlamıştı.

Refik Nişanov, bizim gördüğümüz yöneticiler içinde en liberaliydi. Bunu 86-89’lu yıllarda fark etmemiştik. O yıllarda onu acımasızca tenkit ederdik. Hatta onu, bazı arkadaşlarımız bir Gürcü filminde Beriya’yı canlandıran Barlam adlı bir sadiste benzetilmiştir. Bu, elbette haksızlıktı. Biz, yeniden yapılanma şarabından sarhoşlar gerçek sadisti henüz görmemiştik. Henüz müstakil Özbekistan’a birkaç yıl daha vardı.

Şimdilik sokakta bağıra çağıra yürüyorduk. Bağırıp çağırmaya izin verilmişti. Bağırıp çağırıyorduk. Dilimizi devlet dili yapacağız diye pankartlar taşıyorduk. “Birlik” kurultayını yapmamıza karşı çıkılmamıştı, kurultayı yapıyorduk. Biz muhalefettik. Yeniden yapılanma, sırtı sıvazlanan, sürgün edilmeyen, zindanlara atılmayan, işkenceye tabi tutulmayan, ölüm kapları giydirilmeyen, bedeninde sigara söndürülmeyen ve hiçbir iz bırakmadan kaybolmayan, pırıl pırıl medenî bir muhalefet. Kahraman olmak kolaydı. Ve biz hepimiz kahramandık.

29 Mayıs’ta gerçekleşen Kurultay böyle yüksek moralle yaşandı. Harekete başkanlık etmem teklif edildi, reddettim. Birlikteki vazifem, geçerli basamak için hareketteki makamdan daha mühimdi. Hareketteki makam, Birliğin manevra meydanını darlaştırır ve devlet dairelerine baskıda bulunma kabiliyetini zayıflattırır.

Ben başkanlığa yine Abdurahim Polatov’u tavsiye ettim, adaylığı oybirliğiyle kabul edildi. Hareketin Merkez Karar Kurulu üyeleri ve saireler onaylandı. Kurultay bayram sevinciyle sona erdi.

ÇİLEK KAVGASI

3 Haziran 1989 günü öğleden sonra merkezkomdan haber geldi. İdeoloji sekreteri Halmuhammed çabucak gelmemi istemiş. Telefon ettim, sekreter odasında değilmiş. Sekreteri “kendileri buradalar, sizi bekliyorlar, gelseniz iyi olurdu!” dedi. Hemen gittim. Halmuhammedov endişeliydi. “Sizin adamlarınız Mergilanda kavga çıkarmışlar. Birkaç evi ateşe vermişler. Ölenler var.” –dedi. Ben “Bizim adamlarımız da kim?” diye sordum. Halmuhammedov “Teşkilat kurmuşsunuz ya, işte onlardan” diye cevap verdi.

Ben “Bizim adamlar”ın başkalarının evlerini ateşe verecek derece cahil olmadıklarını söyledim. “Belki öyledir, ama Ahıska Türkleri ile Özbekler arasında anlaşmazlık çıkmış, bu kavgayı durdurmamız gerek, sizin yardımınız lazım.” – dedi ideoloji sekreteri. Ben yardıma

hazır olduğumu bildirdim. Sekreter “Hazır olduğunuzda sizi evinizden alacaklar.” dedi ve biz ayrıldık. Merkezkomun arabası akşam saat 10'larda geldi. Havaalanına gittik. VIP salonuna geldik. Burada benim dışımda 6-7 kişi daha vardı. Hiç birisini tanıımıyordum. Hepsi Rus'tu. Hep birlikte uçağa çıktık. Uçak, plastik kalkanlı giyinmiş ve “kalaşnikof”larla silahlanmış askerlerle doluydu. Bizimle beraber uçağa binen kişilerle ön sıralara oturduk. Uçak havaya yükseldiğinde tanıştık. KGB'den imişler. Yol boyunca gülüşüp şakalaştılar. Hiç kimsede üzüntü yoktu...

Fergane'ye saat 11.30 sularında indik. Olaylardan sonra yazılan bir makalemde o geceyi şöyle anlatmıştım: “Saat gece on ikide Fergane havaalanından Mergılan'a doğru yola koyulduk. Bu küçük kasabaya girerken, ilk önce yol kenarlarında alev alev yanan evler görüldü. Sonra oraya buraya koşuşturmakta olan polisler görüldü. Biz tâ şehir komitesine (Komünist Partisi Şehir Komitesine) ulaşıncaya kadar bu manzara devam etti. Şehir komitesinde bir az durarak kavganın merkezi Taşlak'a geçtik. Oraya vardığımızda anarşi doruğa çıkmıştı. Kadınlar ve çocukları feryatları, yanmakta olan evlerin alevleri, silah sesleri ve güvenlik görevlilerin yüzündeki şaşkınlık ve endişe vaziyetin son derece ağır olduğunu göstermekteydi...”

Askerler Mergılan ve Taşlak sokaklarını doldurmuştu. Fergane vadisindeki iç işlerine bağlı birliklerin esasî güçleri buraya toplanmıştı. Lakin olaylar Namangan'a, Kokan'a yayılmaya başlayınca merkezî ve mahallî idareler bu alışılmamış olaylar karşısında aciz kalarak bir varlık gösteremediler. Askerler silahlarını kaldırarak bekliyorlardı ama düşmanın “pozisyonunu” göremiyorlardı. Küçük küçük belirsiz gruplar yıldırım hızıyla ortaya çıkıyor, evleri ateşe veriyor, insanları öldürüyor ve dar sokaklarda kayboluyorlardı. Bu partizan taktiği idi.

İktidar hiçbir şeye hakim değildi.

Merkezkomdan bölüm başkanı Şehabiddin Ziyamov, öğretmen Sadık Sefayef, Mergılan şehir yöneticilerinden Memedaliyeva (ismini hatırlamıyorum) ne yapacağını bilemiyorlardı. Olayların üçüncü günü Moskova'dan Refik Nişanov geldi. Yanında Taşkent'ten İç İşleri Bakanı Rahimov, Komünist Partisinin Fergane şubesinin birinci sekreteri Yoldaşev ve KGB yöneticilerinden birkaç kişi vardı.

Nişanov, SSCB Yüksek Sovyeti oturumunu bırakarak gelmişti. Fergane olaylarının başladığı gün oturum kürsüsünden “o kadar önemli hadise değil, Kasansay pazarında çilek yüzünden kavga çıkmış” diyerek beyanatta bulunmuş ve başına belayı almıştı.

Nişanov, 30 dakikalık toplantı yaptı. Vaziyet değerlendirildi, görev taksimatı yapıldı. Mergılan tren istasyonunun önündeki meydana yaklaşık 2 bin kişi toplanmış, bunların talepleri varmış, hükümetten bir bakanla istiyorlarmış, bu sebeple siz gitseniz diye benden ricada bulundular. Ben hükümet adına konuşamam, dedim. Yanınızda iç işleri bakanı olacak, somut bir durum olursa kendisi cevap verir, siz kalabalığı yatıştırmaya yardım edin, dediler. “Peki” dedim.

İçişleri bakanı, Özbekistan Komsomol yöneticisi Aziz (soyadını hatırlamıyorum) ve ben arabaya binerek istasyona doğru yola çıktık. İstasyona varıncaya kadar üç askerî kordondan geçmemiz icap etti. Şehir idaresi ve Taşkent'ten gelen yüksek seviyeli misafirler kızgın kalabalıktan böyle korunmuşlardı. Kalabalık hakikaten de çok kızgındı. Tıpkı güreşe hazırlanan pehlivanlar gibi bellerine kadar soyunan genç delikanlılar ellerine sopa, balta ve daha başka şeyler almışlardı. İçlerinden biri (korbaşılıydı galiba) bizi karşıladı ve

beklenmedik bir saygıyla topluluğa dedi:

- İşte, Muhammed Salih ağabeyimiz gelmişler, şimdi sizlere konuşacaklar, – dedi. Kalabalık, sopa veya oraklarını koltukaltlarına alarak alkışlamaya girişmez mi?! Bu benim için hayra alamet değildi. Benimle beraber gelen general ve komsomol yöneticisinin “bu kalabalık Salih’in adamlarıymış” diye düşündükleri kesindi. Bu alkışlar, sanki bir gün önce Halmuhammedov’un söylediği “sizin adamlarınız” suçlamayı tasdik ediyordu.

Ben dişimi sıkarak gülümsemeye çalıştım. Ve birkaç cümleyle kalabalığa hitap ettim. Elime verilen mikrofon bozukmuş, ama insanlar ne dediğimi anladılar. “Talepleriniz yazılı halde verin, bunun için üç temsilci seçin.” – dedim. Öyle de yaptılar.

Yarım saat sonra bu talepleri kalabalığa okuyarak tasdik ettirdikten sonra kalabalık:

- General konuşsun, general! – diye bağırılmaya başladılar. General, – yani içişleri bakanı-konuşacak halde değildi. Zavallı Rusça eğitim gören kadrolarımızdandı. Karakter olarak az konuşan, mütevazı biriydi. Özbekçe’yi konuşamıyordu. General fısıldayarak “Lütfen onlara siz bir şeyler söyleyin.” – dedi.

Bunun üzerine kalabalığa dönerek: – Şimdi sizin taleplerinizi inceleyerek geri geleceğiz, general daha sonra konuşacak. – dedim.

- Şimdi konuşsun! Niye kaçıyor? – diye birisi bağırıyordu.

Bu fitneye bir davetti.

Kalabalık üzerimize yürüdü.

Bu insanlar ne yapmakta olduklarını bilmiyorlardı. Yıllar boyunca baskı altında tutulan insiyakların yuları biraz gevşetmişlerdi. Bu sıkıntılara isyan vardı. Bunun ne ve kime karşı olduğunu da hakkıyla idrak edemiyorlardı. Ahıska Türkleri sebeplerden yalnızca biriydi. Bu da muhtemelen KGB tarafından tezgahlanan “sebepe” idi.

Aslında, bu uzun yıllar boyunca hak ve hukukları çiğnene insanların kör intikamıydı. Kan dökme, evleri ateşe verme isteği onların şuurlarında olgunlaşan zehirli meyveydi.

Mergılan tren istasyonu meydanında bizi saran kalabalık, bu zehirli meyvenin kokusundan sarhoş olan kimselerdi. Bu durumun ne millet ne demokrasi ve ne de bağımsızlıkla ilgisi vardı.

General bu başıboş kalabalığa iyi bir av olarak görüldü galiba ki bizim arabaya doğru ilerlememize yol vermediler. Ben az önce konuştuğumuz “korbaşı” yüksek seslendim.

“Korbaşı” hemen ortaya çıktı. Kendisine “işte şu hükümet adamlarına bir şey olacak olursa bundan sen sorumlusun!” – dedim. İsimsiz kalabalık içinde bu genç delikanlı somut kişiydi. Sorumluluk müşahhaslık ister. Biz bunu bulmayı başarmıştık. Aksi halde belki de kalabalık içinden sıyrılarak 30 metre ötede duran arabaya ulaşamazdık.

Hükümet “karargâh”ına vardığımızda, herkes rahat bir soluk aldı. Olaylar kah alevlenerek kah azalarak bir hafta devam etti. Kokan’da ve Namangan’da bir çok kimse tutuklandı. Halka ateş açıldı, birkaç kişi öldü. Kavganın son merhalesinde Ahıska Türklerinin çoğunluğu Fergane’den çoktan tahliye edilmişlerdi. Bu, biz Özbek aydınları için bilhassa Türk topluluklarının birbiriyle yakınlaşması mecburiyetini yaymaya çalışan aydınlar için utanç verici bir haldi. Bizim yüksek söylemlerimiz halka ulaşamamıştı ve bu kalabalığı bizi değil, iyi tezgahlanan istihbarat görevlileri ve zengin mafyanın yönlendirmekte oldukları malum olmuştu. Öte yandan Fergane olayları, bir mahallî idarenin, -Taşkent istisna- halkın toplu ayaklanması karşısında fevkalade çaresiz olduğunu ortaya çıkardı. Bilhassa bu organların başında bulunan büyüklü küçüklü yöneticiler ve hükümet üyeleri kendilerinin bütün

kabiliyetsizliklerini belli etti. Hükümetten hiç kimse, başkandan tâ merkezkomun birinci sekreterine kadar hiç birisi halkın içine çıkarak iki kelime bir araya getirerek konuşamazdı. Hatip olmadıkları için değil, halkla irtibat kuramadıkları, samimiyet oluşturmamadıkları içindi. Bunların hepsi seralarda yetişen bitkiler gibi, odalarda yetişen bürokrattılar. Bunlar tam anlamıyla bürokrattılar ve asla siyasetçi olamamışlardı.

Siyasetle meşgul olmak hakkı Moskova'ya verilmişti. Siyaset hakkında konuşan, siyaseti oluşturan ve siyaseti yürütenler de Moskovalıydı. "Kardeş cumhuriyetler"ın yöneticileri yalnızca yürütme makamındaki bürokratlardı.

Orta Asya'da Behbudî'den (Usman Hoca ve Feyzulla Hoca'nın soyundan) sonra siyasetçi yetişmemişti. Daha doğrusu yetiştirilmemişti. "Yetişmeye" çalışanların başları kesilmişti. Ve bu vaziyet Özbekistan SSCB'nin ilk devlet başkanı Yoldaş Ahunbabayev'den başlayıp tâ Özbekistan KP birinci sekreteri İslam Kerimov'a kadar gelip geçen bütün Özbek yöneticileri, hiçbir zaman siyasetle uğraşmamışlardı. Yalnızca Moskova'dan gelen buyrukları yerine getirmişlerdi. İslam Kerimov, bu durumu iktidara geldiği ilk günlerde açıkça kabul ederek "Ben iktisatçıyım, siyasetçi değilim." – demişti. Bir zaman sonra ise bu formülü değiştirerek "önce iktisat sonra siyaset" der olmuştu. Yine birkaç yıl sonra siyaseti epey öğrendi galiba ki ağzından "siyaset fahişeliktir" gibi hikmetler dökülmeye başladı. Bugün yüzde yüz siyasetçi olduğuna hiç şüphe yok. Çünkü etrafına bağırarak "Siyaseti bize güvenerek emanet etmediniz mi?! Öyleyse artık karışmayın! Kendi işinize bakın! Siyaseti biz yapalım!" diyor.

YENİ SEKRETER

Fergane olayları, Refik Nişanov'un başkanlıktan ayrılmasıyla bitti. Halk arasında yayılan dedikodulara göre, Fergane olayları Nişanov'un Moskova'ya alınmasının asıl sebebiydi. Bence asıl sebep daha başkaydı. Seksen dokuzun baharına gelindiğinde, Gorbaçev'in etrafındaki muhaliflerin sessiz çemberi oldukça daralmıştı. O da kendisine yabancı selefler aramaya başlamıştı. Nişanov, selef olarak SSCB Yüksek Sovyeti Başkanı yardımcılığına atanmıştı. Bu vazifede Gorbaçev'e sadakatle hizmet etti.

Nişanov'un yerine hiç kimseyi tanımayan bir kimse tayin edildi. Bu adam Komünist Partisinin Kaşkaderya vilayeti birinci sekreteri İslam Kerimov'tu. Eskiden Devlet Planlama Komitesinde çalışmış, aslen Semerkantlı, yetimhanede büyümüş, uzmanlık alanı ekonomi vs. vs. Yeni başkanın kısa hayat hikâyesi işte böyleydi.

Yazarlar Birliğine komşum, yazar Yevgeniy Berezikov geldi. Kerimov'u tanıyor musun? – diye sordu. "Tanımıyorum" dedim. Berezikov, "Nisbeten genç, iyi şeyler beklenebilir."- dedi. Onun sözlerine inanasım geldi. Çoğunluk gibi ben de Nişanov'u Özbekistan'da Yeniden Yapılanmaya mani oluyor diye düşünüyordum. Onun yerine gelen "nispeten genç" başkandan şüphe değil, ümit etmek bizim için daha kolaydı.

Yeni başkan iş başına gelir gelmez, ilk olarak Yazarlar Birliği ile irtibat kurmaya karar verdiği malum oldu. Bu taktiği anlamak mümkündü. Özbekistan'da yenilenme hareketinin merkezi de Yazarlar Birliğiydi. "Birlik" hareketi teşkilatı bu Yazarlar Birliği üyeleri temelinde kurulmuş ve şimdilik bağımsız hareket kabiliyetine sahip değildi.

Haziran ayının sonlarıydı sanıyorum, beni Merkezkom'a çağırılmakta olduklarını söylediler. Yeni başkan tanışmak istiyormuş.

Başkanın huzuruna girerken, birkaç ay önce bu odada Refik Nişanov ile yaptığımız sohbeti hatırladım. Dünya gerçekten de geçiciydi. Yeni başkan İslam Kerimov ilk bakışta samimî biri gibi görünüyordu. Konuşmalarındaki ahenk, eski başkanlardaki soğuk, heykelimsi heybetten

farklı bir insanîlik taşıyordu sanki.

- Sizin yazdığınız makaleleri biliyorum – dedi gözlerini parlatarak – artık şimdi beraber çalışacağız.

Kerimov, yatılı okulda Rusça eğitim görmüş ve Rus örf ve adetlerinin hakim olduğu bir muhitte yetişmiş biriydi. Bu hayat tarzı onun Özbekçesinde de kendisini gösteriyordu. Rusça düşünerek Özbekçe konuşuyordu. Telaffuzu aksanlıydı. Ruslar gibi “q” sesinin “k” diye telaffuz ediyordu. Telaffuzunu Özbekistan Başkanı olarak seçildikten sonra dahi düzeltmedi. Bir defasında Yüksek Meclis toplantısında “Merkeze qäräm olduk” demek istedi ancak bunu “Merekeze kăräm olduk” deyince epey gülme konusu olmuştu. Kerimov ile ilk görüşmemiz, bende olumlu izlenim bıraktı. Bunu Yazarlar Birliğindeki sekreterlere ve “Birlik” hareketindeki dostlarıma söyledim. Özbekçeyi devlet dili makamına koyma meselesinin hükümet seviyesinde ele alınması imkânı doğmuştu. Yeni başkana Yazarlar Birliği sekreteri olarak bir mektup yazarak, devlet dili konusunun aktüel bir mesele olduğunu anlattım. Başka bir bahaneyle görüştüğümüzde, Kerimov dil konusunda çalışmakta olan Komisyon çalışma neticesini Yüksek Meclise derhal teslim etsin, ben orada devlet dili hedefini destekleyeceğim, dedi. Ama öyle olmadı. Kerimov, devlet dili meselesini ele alarak Moskova’ya karşı duracak derecede milletperver değildi.

Kerimov, “Birlik” hareket teşkilatının faaliyetine de beklenemedik derecede özgürlükçü yaklaştı. Gerekirse resmen tescil ederiz, dedi. Biz sevinçten havalara uçtuk. Hareketin tüzüğünü verdik. Derhal “Yaş Leninçi” gazetesinde yayınladılar. Hareketin programını da gazeteye vermek için metin üstünde çalışmaya başladık. “Birlik”teki gençler Hareketin bayrağı, arması hakkında tartışıyorlardı. Ben bunları tartışmamalarını rica ettim. Önemli olan hareket programının halk arasında geniş çapta yayılmasıydı, eğer hükümet bayrak ve arma gibi sembollere karşı çıkarsa bundan şimdilik vazgeçmemizin mümkün olduğunu izah ettim. Bu fikrimizi çoğunluk destekledi ama birkaç kişi bunu hükümete yakınlaşma, tutarsızlık diye değerlendirdi. O halde bildiğiniz gibi yapın dedim.

Ben, “Birlik” hareketinde heyet üyesiydim ama teşkilatın kurultayından sonra hareketin faaliyetlerine umumen katılmaz olmuşum. Ben hâlâ yazarların siyasî bir teşkilat kurarak halka teslim etmesi ve sonra geri edebiyata dönmesi gerektiği düşüncesindeydim. Kalem erbapı dostlarım da aynı fikirdeydiler. Ancak daha önce de söylediğim gibi biz kalem erbapları siyaset batağına çoktan battığımızı ve buradan kurtulmak için epece vakit gerekeceğini o zamanlar bilmiyorduk.

KAÇMA ARZUSU

“Birlik” programının basında yayınlanması ihtimali çeşitli güçleri, türlü istikametlerde harekete geçirdi. Çünkü böyle bir belgenin cumhuriyette yayınlanması Komünist Parti gibi yegane, hâkim güç karşısına bir alternatif, isterse zayıf olsun ama bir karşı güç çıkması demektir. Daha da önemlisi programın gazetede yayınlanması, bu yeni gücün cumhuriyet kamuoyu tarafından kabul edildiğini göstermiş olurdu. Bundan müthiş rahatsız olan KGB kendi casuslarını işbaşına yollayarak “Birlik” içinde fitnenin ilk tohumlarını saçmaya başladı. Programı bastırmak için metindeki cüzi şeylerden vazgeçmeyi teklif eden kesim derhal hükümetle “barışmak”la suçlandılar. O sıralarda öyle bir ortam vardı ki birini göstererek “bu adam hükümetle barıştı” denildiğinde tamam o kim olursa olsun hemen millî davanın düşmanı varsayıldı. Yanılmıyorsam Ağustos ayının ortasıydı. Program münakaşası sürüyordu. Saklamıyorum, bu gevezeliklerden dolayı sinirleniyordum. “Birlik”teki

arkadaşlardan beni bu çekişmelere karıştırmamalarını ve kendilerinin bir karara varmalarını rica ettim. Ama neticede karıştırdılar. “Birlik” idare heyetindeki yazarlardan Ahmet A’zam ve Zahir A’lem gelerek teşkilat başkanını geçici olarak değiştirmek gerek, program basılıp da hareket ayağa kalktıktan sonra yine kendi görevini devam ettirir, aksi halde program da basılmaz, teşkilatın da dağılıp gitme tehlikesi var, bir çok bilim adamı Polatov yüzünden hareketi terk ediyor, muvakkaten “Birlik”e Erkin Vahidov’un başkanlık yapması düşüncesini söylediler.

Onların fikri bana mantıklı göründü. Polatovun, işlerin zarar görmemesi için başkanlıktan bir müddet vazgeçeceğiinden hiç şüphem yoktu. Polatov’la konuştum. Eğer siz böyle karar verdiyseniz tamam, dedi. Hiçbir itirazda bulunmadı. Ben işin kolaylıkla hallolmasına sevindim. Ama Polatov’un benim odamdan ayrılmasından yarım saat kadar bir zaman geçmişti ki, hanım şairlerimizden Gülçehre Nurullayeva odama geldi. Samimî ve duygusal biri olan Gülçehre Nurullayeva, beni hükümetle anlaşıp Polatov’u “Birlik”ten uzaklaştırmaya çalışmakla suçladı. Bu beni hayrete düşürdü. Gülçehre Nurullayeva benim değil bu hükümetle, Yeniden Yapılanma döneminden önceki ağır zamanlarda bile yönetimlerle “anlaşmadığımı” biliyordu.

Sonra şair Cemal Kemal geldi. O, beni tutarsızlıkla suçladı. Cemal Kemal’in bu olaydan iki yıl sonra rejim meddahına döneceğini o zamanlar tasavvur etmemiştim.

Daha sonra şair Şükrülla teşrif ettiler. O da duygusal, gözlerinde yaşla, Kerimov gibi kimselerle birlik olmanın iyi olmadığını söyledi. O zaman bu şairin birkaç yıl sonra Kerimov’un elinden “Kahraman” madalyasını alacağı ihtimalini düşünmemiştim.

Ben, bu dostlarıma eğer ben de ihanet ettiysem o halde “Birlik” denilen teşkilat çoktan iflas etmiş diye üzüldüm.

Polatov’un kim olduğunu ilk defa görüyordum. Bu adam samimî biri değildi. İki yüzlüydü. En kötüsü, bu adam yalancıydı. Ben eve istirap içinde döndüm.

Istirap henüz ölmeyen kibirden geliyordu. Ölmek şöyle dursun, son yılların coşkusuyla daha güçlenen kibirden.

Biz, seksen beşin ocağında yıkılan camiler ve hakir görülen ana dilimizin korunması için kapı kapı dolaşarak, imza dilendiğimiz sıralarda beni ihanetle suçlayan bu adamlar nerelerdeydi, diyordu kibrim.

Ayrıca nefsim, bugün beni suçlayan bu arkadaşlar imza atmamak için, korkakça türlü bahaneler icat etmemişler miydi, diyordu.

Ben, elbette iftiraya uğramıştım. Ama siyasete giren kimsenin iftiraya daima hazır olması gerektiğini o zamanlar bilmiyordum. Kendi kendime “Sen kendi vatanını seviyorsun nasıl olur da insanlar bunu görmez?” diyordum.

Nasıl olur da senin yıllar boyunca aziz bildiğin hürriyet gayesi bir gün içinde kendi dini ve Tanrısını değiştiren komünist şirretlerin utanmaz safsatasına dönüşebilir? Birkaç yıl önce, ancak en yakın dostlarına söyleyebildiğin kıymetli fikirlerini bu komünist soyu bugün açıkça, gürül gürül herkese söylüyorsa senin ondan ne farkın var? Senin hürriyetperverliğın, vatanperverliğın o komünistinkinden ne yönüyle ayırt edilebilir? Bu elemli sualler belki de kıskançlık sonucuydu. Evet, bu bir kıskançlıktı. Ülkü kıskançlığıydı, kutsiyet kıskançlığıydı. Bir adam, kalp gücü, fikir nurunu harç ederek, hayatının tehlikeye atıp, bir şeyin arkasından koşsa ve nihayet ona ulaşsa; diğer bir kimse başka bir şeyi, hiçbir emek vermeden, üstüne üstelik ona hiç ihtiyacı olmadığı halde, ele geçirse, işte ortaya çıkan, birinci adamda görülen

kıskançlık.

Benim için bu, iyi bir hal değildi. Bu durumda kendimi çok huzursuz hissedirdim. Bu durumda kendime olan inancım zayıflar, ruhî güçsüzlük duyardım. Ama bu hatanın o kıskançlık ve kibirden kaynaklanmakta olduğunu o zamanlar müşahade edemiyordum. Bunu daha sonraları anlamaya başladım. Bu keşif, töhmet, iğva, dedikodu ve iftira dört taraftan üstüme yağmaya başladığı sürgün yıllarımda ortaya çıktı. Bu keşif tıpkı lazer ışığı gibi uzun yıllar kanayarak, kapanmayan ıstırap yarasını bir anda yakarak bitirdi. Ve kalbe huzur indi, tevekkül indi.

Ama seksen dokuzun yazında bu huzur, bu tevekkül rüyama dahi girmezdi. Ben işin kolay tarafını düşünmeye başlamıştım. İşin kolay tarafı bu iğrenç siyasetten çabucak uzaklaşarak şiir aleminin sakin köşesine çekilmektir. Kabaca söyleyecek olursak bu bir kaçma arzusuydu. Bu arzu benim için yeni değildi. Seksen birde şöyle arzulamışım:

Kadın, erkek müziğe tutsak,
Hepsi birden etmekte zikir,
Beni ise gözetler gizlice
“Kaçmak gerek” diyen fikir.

Rasathaneye benzer eyvan,
Çıkıyorum, yıldızlar parlak.
Başımda dolaşüyor hâlâ
“Kaçmak gerek” diyen fikir.

Uyku ilacı ile dolu kâseyi
Boşaltıyorum, sönüyor tefekkür,
Yanımda salınıyor nazenin
Başımda yine aynı fikir!

Ne yapayım, aklımdan bir fikir geçti,
Parlayıverdi aniden bir fikir -
Benim imkânım kadar küçük,
Kaçmanın kendisi kadar heybetli.!

1981 (“Alıs tebessüm sayesi” 1986).

Ama şiirdeki arzu, durgunluk havasından sıkılarak hürriyet diyarına seyahat etme arzusuydu. Bugünkü arzu ise, hürriyet gelince, onu savunmak için mücadele başlarken, ortaya çıkan güçlüklerden kaçma arzusuydu. Bu hakikati benim nefsim kabul etmeyi istemiyordu. Edebiyat, uzun yıllar devamında herkes gibi benim için de hermetik bir kale vazifesini görmüştü. Edebiyat, Sovyet rejimindeki en “sınırlı mes’ul şirket” ti. Ve bu şirketin başkanı da işçisi de bizzat bendim. Siyaset bu rahat sistemi parça parça ederek, beni yeni hayata başlamaya mecbur ediyordu. Seksen dokuzun yazında bu rahat sistem hemen hemen tamamen parçalanmış olsa bile benim onu tamir etmem mümkün diye hayal aleminde yaşıyordum. Bu sebeple “Birlik”te çıkan kavga beni bir taraftan üzerken, bir taraftan da rahatlık özleyen nefsin tam isteği idi. Nefsim sen elinden geleni yaptın ötesini başkaları yapsın diyordu. Teşkilat kurulmuştu, halk geliyordu, sen git kendi şiirini yazmaya bak. Yine o akıllı nefsim, sabahtan akşama kadar çenenen yorarak, komünistlerle aynı seviyede olma, edebiyat için çalış, öldükten sonra insanların okuyacağı beş altı şiir yaz diyordu.

Ben, "Birlik"ten ayrılmaya karar verdim ve bunu arkadaşlarıma söyledim. Onlar bunu olumlu karşılamadı.

Teşkilatın özü sayılan yazarlar, Polatov'un provakatif hareketinden dolayı müthiş kızgındılar. Onun teşkilattan uzaklaştırılması gerektiği düşüncesi, her geçen gün daha sabit hale geliyordu. Polatov'un "Birlik"i milliyetçiler ele geçiriyor şeklindeki yeni iftirası, bu düşüncüyü daha da pekiştirdi. O sıralar "bunlar milliyetçiye, milliyetçilerin düşmanı Kerimov ile nasıl anlaşabildiler" sorusu hiç kimsenin aklına gelmedi. Eylül ayında "Birlik"in Merkez Genel Kurulu toplantısı yapıldı. Ben toplantının başında katılarak, Polatov'u teşkilattan uzaklaştırmak gerekiyorsa, bu beş dakikalık iş, bunu büyük bir olaya dönüştürmeyin, şeklinde konuştum. Biri çıkarak Polatov'un niye zararlı olduğunu ispata yönelik metni okudu. Metin o kadar seviyesizce yazılmıştı ki bunu dinleyen toplantı katılımcılarının gözünde Polatov fesat kaynağı olmayıp, tam tersine adaletsizliğe uğrayan zavallı olarak göründü.

"Birlik" hareketinin Semerkant şubesi başkanı Alibay Yolyahşiyev kendisinin "Birlik" hakkında benim bildiğim hakikatler" adlı kitabında o günü şöyle anlatıyor: "Merkez Genel Kurulu toplantısını isteyen arkadaşlar toplantıya, A. Polatov hakkında bir mektup hazırlamışlar. İlk önce bu mektup toplantıya katılanlara okundu. Mektubu Taşkent Politeknik Enstitüsü doçenti Kerimov (ismi şu anda aklımda yok) okudu. Ama mektup, onu yazanlara zarar verdi. A. Polatov'un gerçekten menfi özellikleri dikkatten kaçtı."

Bundan kuvvet alan Polatov, bir Rus işçisini kürsüye çıkararak, onun dilinden "Birlik"i milliyetçiler ele geçiriyorlar diye tam bir komünist tavrıyla ikazını yaptı. Bu son derece vaktinde yapılmış bir müdahaleydi. Gürültü patırdı başladı, olaylar kontrolden çıktı. Zaman, yeniden yapılanma zamanıydı. İnsanlarda kavga iştiyakının doruğa çıktığı zamanlardı. Tartışma, münazara yapılacak, yumruklaşacak zamandı. Düşman ortada görünmüyorsa, düşmanı yaratacak zamandı o zamanlar.

Ben toplantıyı erken terk ettim. Bana göre, şiir aleminin sakin köşesine dönmenin tam zamanıydı. Gürültü patırdıdan faydalanarak bu asabî insanların safından sıyrılıp çıkma imkânı ortaya çıktı. Ama bundan faydalanmak öyle kolay değildi.

Bu asabî topluluk benden gerçekten şüphelenmeye başladı. Yolyahşiyev, kendi kitabında bu şüpheyi şöyle tasvir ediyor:

"Salih ve taraftarları A. Polatov hakkında önceleri doğru karara varmış ve bir siyasî oyun yoluyla A. Polatov'u "Birlik"ten uzaklaştırmayı düşünmüş olmaları mümkündür. Ama bu iş, A. Polatov'a "şöhret" sağladı. A. Polatov'un şahsî noksanlıkları uzun süre maske altında kalmasına sebep oldu."

Polatovun "uzaklaştırma"sına o zamanlar karşı olan Yolyahşiyev yıllar sonra şu hülasaya gelmişti:

"Kurultaydan sonra da harekette başlayan bölünme hastalığı yavaşlamadı. Hükümet ise bundan ustalıkla faydalandı. O sıralardaki düşünce ve kanaatlere binaen biz, Semerkantlılar daha ziyade M. Salih taraftarlarını karaladık. Aynı zamanda yine biz A. Polatov ve onun Taşkent grubunu iyi anlayamadan, daha ziyade onların sözlerine bakarak iş gördük. Biz, Sovyet insanları "üç yüzlü" (sözde, işte, gönülde) olduğumuzu ve bu yüzlerin hangisiyle nerede görüneceğimizi "Birlik" şafağında iyi ayırt edemiyorduk... son tarih, bilhassa muhaceret devri gayet iyi ispatladı ki A. Polatov ve onun etrafını çevreleyen bir grup siyasetçi millî şuur ve millî değerlerden uzak, yalnızca şahsî menfaati için çalkantılardan faydalanarak maddî vaziyetini düzeltmeyi amaçlayan aşağılık kişilermiş. Onlar "Birlik"i siyasî

bir teşkilat olarak olgunlaştırmak için değil, aksine bu teşkilatın içinde daima ihtilaflara yol açacak durumlar ortaya çıkararak, bu ortamda kendisini “Birlik” koruyucusu – savunucu olarak göstermekte usta olduğunu geç anladık. Ama bundan on yıl önce A. Polatov ve avanesi, kendi şahsî çıkarları için Hareket içinde kasten kavgalar yaratarak, kendilerini haksızlığa uğramış olarak göstermeyi başarabilmişlerdi.”

SEYAHATİN HİKMETİ

Seksen dokuzun Kasım ayında SSCB Yazarlar Birliği'nin yollamasıyla Finlandiya'ya gittim. Ekte Rus şairlerinden Bella Ahmadullina, Aleksey Parşçikov ve yine başka bir hanım şair ile bir tenkitçi vardı. Bu seyahat benim için Sovyet edipleriyle birlikte yaptığım son seyahat oldu.

Sıcak Taşkent'ten sonra soğuk Helsinki sınırlarımı yumuşattı. Fin şairi eski dostum Yukka Mallinen bize eşlik etti ve kendi halkının medeniyetini bizlere tanıttı.

Yolculuk esnasında Bella Ahmadullina'yı daha yakından tanıdım. Bu hanım, daha 60'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nde şöhretin zirvesine çıkmış ve seksen dokuzunda da dünyaya aynı zirveden bakmaktaydı. Tertemiz bir şairdi. İlk bakışta bu hanımın sadeliği oyunmuş gibi görünüyordu ama vakit geçtikçe onun samimiyeti her türlü şüpheyi eritiyordu. Hayat arkadaşı Boris, kendisinden şikayet ediyordu ama onu incitecek en ufak bir harekete derhal karşılık veriyor, bu mütevazı hanımı koruyordu. Bu samimî vefakarlık beni çok duygulandırmıştı. Aleksey Parşçikov, yeni Rus şiirinin temsilcisiydi. O sıralarda şöhret kazanan İvan Jdanov ve Aleksandr Yeremenko ile aynı grupta sayılıyordu. Bunlar komünist edebî şahıslardan uzak durdukları gibi, güya onlara muhalif olarak kabul edilen Yevtuşenko gibi liberal şair ve yazarlardan da uzak duruyorlardı. Onlar kendilerini “temiz şiir” yaratacağız diye düşünüyorlardı. Kendileri hakkındaki tasavvurlardan ilham alıyorlardı. Onların hepsi samimî ve istidatlıydı. Finlandiya şehirlerinde gezerek şiir sohbetleri yaparken, kendi şiirlerimden epeyce uzaklaştığımı hissettim. Onları okurken önceden olduğu gibi zevk almıyordum. Bu sebeple buluşmalarımızda kısa konuşmaya, daha ziyade dostlarımın söylediklerini dinlemeye karar verdim.

Bir köye gittiğimizi hatırlıyorum. Orada manastır misafirhanesinde gecelemiştik. Biz Aleksey Parşçikov ile gezi programı bitmeden Moskova'ya döndük. Moskova'da şiirden eser dahi yoktu. Herkes siyaset hakkında konuşuyordu. Hatta şairler bile. Bunu korku içinde derk ettim ki benim geri dönüp gitmeyi arzu etmekte olduğum o sakin köşe, artık bu Sovyet dünyasında yoktu. Avrupalıların ifade ettiği “fiil dışı kule” ilham perisinin yuvası, şiirin meskeni yeniden yapılanma kudümün çıkardığı gürültü dalgalarından antika bir mimarî eser gibi devrilmişti. Altı üstü birkaç yıl önce gizemli görünen şairlerde, artık hiçbir gizem kalmamıştı. Önceleri şairlerin cebinde bir kuruş olmadığı halde SDL (Edebiyatçıların Merkezi Evi) barlarda otururken, etrafı şaman mistizmi ile çevrilmiş olurdu. Şimdi ise oturan şairin değil cebinde para, etrafındaki mistik örtü de kaybolmuştu. Bu tuhaf olay, muazzam Moskova şehrinin de görünüşünde de aynen tekrarlandı. Moskova da görkemini kaybetmişti. Elbisesi çalınan kraliçe gibi acınacak haldeydi.

Elbette bu tuhaflığın yeniden yapılanmayla alakası yoktu, aksine yeniden yapılanma bu tuhaf hadisenin mahsulüydü. Bu tuhaflık insanlar, ülkeler, cemiyetler ve bunlarda yaşanan tarihe hakim olan mutlak bir gücün aciz kullarına gösterdiği sihriydi. Eğer bu güç gerekli görürse, bütün dünya, bütün kainat tıpkı yukarıda bahsettiğimiz SDL'de oturan şair gibi bir saniyede gizemsiz kalıverirdi.

Moskova'dan Taşkent'e uçarken, bende Finlandiya gezisinden önceki optimizm yoktu. Taşkent de cazibesini kaybetmişti. Ancak ben siyasetle meşgul olduğumdan bunu sezmemiş, görmemişim. Başımı kaldırıp da etrafa bakmaya vakit bulamamışım. Şimdi biliyorum ki Taşkent de tıpkı Moskova gibiydi, hatta ondan daha da kötüydü.

Allahu teala bize hürriyetin bir ucunu göstermişti. Biz bundan adam gibi faydalanamadık. Kimimiz bu hürriyetten sarhoş olup sokağa döküldük, kimimiz onun gölgesinde tahta oturduk, kimimiz de onu reddederek eski zamanları özledik.

Ve Yaratana, herkese layık olduğu mevkii verdi: Hürriyet sarhoşlarını asî yaptı, ondan faydalanarak tahta çıkanları zalim eyledi, onu reddedenleri eski makamına yani köleliğe yolladı.

Bu üç mahlukun hiç birisinde bir diğerine acıma yoktu. Asîler var gücüyle zalimleri, zalimler var gücüyle asîleri, köleler bütün nefretleriyle her ikisini lanetlemeye başlamışlardı. Özbekistan'daki rejim, yeniden yapılanma devrinde yağın lanet taşları üstüne inşa edilmiştir. Bu zulüm inşaatı, bizim kalplerimize acıma hakim olduğu gün yıkılacaktır. Tek şart budur, bunun başka yolu yoktur. Başka yolu olsa bile o yol yanlıştır. Çünkü, bir zulmü başka zulümle takas etmekle hiçbir şey değişmez. Gayenin, zulümden vazgeçmek olması gerektir. Zulüm yerine merhametin yer alması lazımdır. Doğru yol işte budur.

KAÇIŞ

Taşkent'e gelerek "Birlik" Kurultayının yapıldığı ve burada teşkilatın yeni idare heyeti seçildiğini haber aldım. Beni, teşkilat çalışmalarına yeniden iştirak etmeye çağırdılar. Ben reddettim. Reddederek doğru yaptığımı bugün anlıyorum.

Seksen dokuzun sonu ve doksanlı yılların başına gelindiğinde Sovyetler Birliği'ndeki siyasî vaziyet yeni bir dönemece girmişti. Biz elbette bunu o zamanlar idrak edememiştik. Bir kişi, bir grup veya bir halk muayyen noktada beklenmedik bir hareket ettiğinde bu ilk bakışta mantıksız ve istem dışı olarak görünse de daha sonraları bunun şaşılacak derecede mantıklı ve pragmatik olduğu anlaşılır. Seksen sekizde Sovyet cumhuriyetlerinde "Narodniy front", "Halk Cephesi", "Halk Hareketi" adları altında kurulan bütün millî teşkilatlar 90 başlarında kendi bünyelerini değiştirmeye mecbur kaldılar. Ortaya çıkan yeni siyasî durumda, bu ortamda dünyaya gelen ölü teşkilatlar kendi liyakatsızlığını göstermeye başlamıştı. Mobil, intizamlı, kesin amaca yöneltilen, katî hiyerarşili teşkilat zamanın ihtiyacı olmuştu. Bunun için de Baltık ülkelerinde, Rusya'da, Kafkasya'da "Narodniy frontlar" (=Halk cephesleri) parçalanarak, siyasî partilere dönüşmeye başlamıştı. Bu, normal bir siyasî akımdı. Lakin bizim gibi uzun yıllar boyunca müstemleke olan ve şimdi ellerine bir parça hürriyet mazlum halklardan "normal siyasî akım"ı hemencecik anlamasını istemek mümkün değildi. "Birlik" hareketi yetmiş yıl süren müstemlekeden sonra, halkın bizzat kurduğu ilk siyasî teşkilattı. Coşan halk için, bu teşkilatı benimsememek bizzat halkı benimsememek, hakir görmek demektir. Bu teşkilatın safına katılmak şeref, ayrılmak ise ihanet olarak kabul edilir olmuştu. Böyle olduğunu 89'un sonunda ben bilmiyordum. Ben hâlâ dahi ferdi hürriyetin peşindeydim. Hâlâ dahi istediğim yere giderim, istemediğim yere gitmem ve gitmeye beni hiç bir şey mecbur edemez, diye düşünüyordum.

Henüz umumun hürriyetini iyi bilmiyordum. Bu hürriyet kendisine özgü, despotik bir hürriyetti. Ben bunu "Birlik"ten ayrıldığımı duyduğumda hissettim.

Finlandiya'dan döndükten sonra "Birlik"ten ayrıldığımı bildirdim. Arkadaşlarıma elimden geleni yaptığımı ve ötesine gücümün yetmeyeceğini anlattım. Teşkilat bensiz de yürür, belki

de daha hızla gelişmeye başlar, dedim. Onlar, hiçbir itirazda bulunmadılar. Ama Yazarlar Birliğine gelmeyi sürdüren halk “Birlik”ten gitmemi olumlu karşılamadı. İtirazlar her geçen gün arttı. Ben buna itibar etmedim. Finlandiya gezisinden önce aklımda programladığım şiir alemine kaçış fikri beni sürekli çekim alanında tutuyordu.

“Fildişi kule” yıkıldıysa bile ben kendim yeni bir kule kurarım, diye düşünüyordum. Düşündüğüm gibi olmadı. Kuleleri kurma zamanı henüz gelmemişti. Kuleleri yıkma devri devam ediyordu.

Benim “Birlik”ten ayrılmam umumun nefsine dokundu. Umum, beni artık kendilerinin bir parçası olarak kabul ediyorlardı. Umum iştaha geldiğinde benim de cezbeyle tutulmam gerekiyordu. Umum bağırdığı zaman, benim sessiz durmamam lazımdı. Umum kahkaha atıyorsa benim somurtmam asla mümkün değildi. Umum kalkınca kalkmam, oturunca oturmam, öl deyince ölmem, yaşa deyince yaşamam gerekti.

Ben böyle bir rejimde yaşayamazdım. Benim soluklanma ritmim, umumun ritmiyle uyuşmuyordu. İnsanların baskısı, iyi niyetle yapılıyor olsa da beni “Birlik”ten daha da uzaklaştırdı.

1990’ı, “Birlik” olmadan karşıladım. Karşımda yaşanmamış bir dönemeç, yazılmamış bir sayfa duruyordu. Bu dönemeci nasıl yaşayacağım, bu sayfayı nasıl yazacağım benim bileceğim işti, başka hiç kimsenin işi değildi. O sıralarda ben böyle düşünüyordum.

1990

YENİ TEŞKİLAT

Yeni yılda arzu ettiğim gibi “şiir diyarı”nda gizlenemedim. Arzu etmediğim gibi yine siyaset eşiğinden ayrılmıyordu.

Yazarlar Birliğine gelmekte olan halkın sayı hiç azalmıyordu. Kamuoyu hâlâ çok faaldi. Bir ilmî enstitü çalışanları ile gerçekleşen buluşmada siyasî bağımsızlıktan söz etmiştim. Konu benim beklediğim ölçüde teveccüh görmedi. Ama iki üç gün geçmeden, bu fikir kendi dairesini genişlettiği malum oldu. Bilim adamlarının bir ikisi geldi, birlikte bu fikri muhakeme etmeye çalıştık. Siyasî bağımsızlık ülküsü, yazarlar arasında daima tartışılan bir ülküydü, ama halkın önüne çıkararak konuşulmamıştı. “Birlik” kurulurken de bu ülküyü hareket programında yer vermeyi düşünmemiştik. Çünkü yer vermenin hiç imkânı yoktu, daha doğrusu henüz vakti gelmemişti.

Ocak 1990’da birkaç kişiyle Yazarlar Birliğinde otururken, artık bunun vaktinin geldiğini birbirimize söyledik. Bağımsızlık ülküsünün siyasî platforma konularak, halkın önüne çıkarılmasının vakti gelmişti.

Belki de bu ülkü, Sovyet sömürgesinde nispeten daha az yaşayan Baltık cumhuriyetleri için radikal bir ülkü değildi ama 135 yıllık Rus istibdadı altında ezilen Özbekler için, bağımsızlık ülküsü 1980’lerin sonunda henüz radikal sayılırdı.

Bu ülküyle ortaya çıkan bir siyasî parti kurma kararına vardık. Bu karara varanlar yine üç dört kişiydi. Tıpkı “Birlik”in kurulduğu zamandaki gibi üç dört hayalperest yeni bir maceranın eşiğinde pervasızca bulunuyorduk. Beni yeni bir heyecan sarmıştı. Hayatım boyunca tasvir ettiğim mübalağa, Avrupa tabiriyle “abartma”nın şimdi pratik bir belgeye dönüşme arifesindeydi.

Top topu dört yıl önce yani seksen altı yılında bu ülkü yalnızca bir teşbihti o kadar:

Dilcinin Dediği

“Erk” kelimesi

Atası değil mi acaba “erkek” kelimesinin?
Öyle olması mümkün
Ancak geçmiş zamanlarda.

“Erk” kelimesinde belki de
Hiç bir mana yoktur.
“Erk” kelimesi sadece
Ölmekte olan bir askerin boğazından çıkan
“Hırıl”tıdır, belki?
Böyle de olabilir,
Ancak Afgan taraflarında.

Bizim için ise
Üşengeç kimsenin uydurduğu kelime gibi gelir bu
O kadar kısa:
Erk.
1986 (“Arzu Fuqarası”, 1990).

Biz üşengeç Özbekler, sonunda bu kelimeyi açıkça telaffuz etmeye cüret edebilmiştik. Yeni teşkilatı “Erk” diye adlandıracak olduk. Bu isim, yalnız şiirlerde zikredilen bir ülkü olmayıp, aksine 20. asır başlarında Rusya ve Türkistan aydınlarının kurdukları siyasî teşkilatın da ismiydi. Tıpkı “Birlik” gibi “Erk” de malum manada aydın hareketini devam ettirmeye olan dönüşün neticesiydi.

Ancak bazı dostlarımız “Erk”in aniden siyasî parti olarak ortaya çıkmasına itiraz ettiler. “Hareket” olsun, daha sonra “parti” diye adlandırırız gibi görüşler ortaya atıldı. Buna sebep olarak komünist partisinin kendisine rakip çıkmasına tahammül edemeyeceği izahı yapıldı. Bu fikir mantıklı göründü ve Nisan ayına kadar “Erk” halka hareket diye tanıtıldı. “Erk”in kurulması dönemi çok sancılı geçti. “Birlik”teki arkadaşlar bunu birden kabul edemedi. Polatov ve onun bir iki yakını beni, “Birlik”i parçalamakla suçlayarak propaganda mekanizmasını çoktan işe salmıştı.

En sadık olan, beni uzun yıllardan beri tanıyan dostlarımız dahi şüphe tuzağına düşmüşlerdi. Onlar benden şüphelenmekteydiler. Bu da beni müthiş kızdıırıyordu. Tıpkı benden şüphe etmek mümkün değilmiş gibi sinirleniyordum. Saflık işte bu denliydi.

“Erk”in kurulma dönemi yalnızca bizi değil, zavallı hükümeti da heyecanlandırmıştı. Hükümet, Allah yardım edip de bizi destekleyecek bir teşkilat kurulsaydı diye ellerini ovuşturarak kollarını sıvamışlardı. “Erk”in kurulması aşamasında hatta daha sonrasında bile tâ Nisan ayına kadar, teşkilatın kuruluş Kurultayına kadar hükümet bu ümidinden vazgeçmemişti. Hükümette bu ümidin doğmasına ise “Erk” programının projesinde bu teşkilatın yapıcı muhalefet olacağıının belirtilmesiydi.

Bu ümitte 1990 Şubatında gerçekleşen Yüksek Meclis seçimlerinde ben aday olarak gösterildiğimde hükümet karşı çıkmadı. Tam tersine Komünist Partisi’nin Taşkent şehri bölümünün sekreteri Edhem Fazılbekov, bana “adaylığınızı Talebeler uydu kentinden değil, Profesörler uydu kentinden koyun, gürültü patırtı daha az olur, biz de karşı değiliz” diye vaatte bulundu. Ve gerçekten de karşı olmadılar. Bu Komünist Partisinin, bana gösterdiği ilk ve son toleranstı.

SAKİN SEÇİM

Bu seçim. İslam Kerimov rejimindeki ilk ve son, nispeten demokratik seçim olmuştu. Ama biz o zamanlar “bu seçim demokrasinin başlangıcı, henüz eksiklikleri çok, bir dahaki seçimlerde demokrasi daha da gelişmiş olacak” diye planlıyorduk.

Edhem Fazılbekov’un tavsiye ettiği gibi adaylığım, Profesörler uydu kentinden gösterildi. Bu bölgeden, benim dışımda iki kişi daha adaylığını koyduğu veya koyacak olduğu ortaya çıktı. Bunlardan birisi, Özbekistan’ın sabık komünist başkanı Muhiddinov, diğeri Taşkent Üniversitesi öğretim elemanlarından Muhtar Şapsanov’du. Ben, Harezmi’ye annemi ve babamı ziyarete gitmiştim. Taşkent’ten telefon ettiler. Arayan Muhiddinov’muş. Kendisi bizim bölgeden adaylığını çektiğini söyledi. Bunu ülkenin geleceği için, sizin için yapıyorum dedi. Muhiddinov çok tecrübeli bir diplomat, siyasetçiydi. Kendisine iltifatı ve sıcak sözlerinden dolayı teşekkürlerimi bildirdim.

Taşkent’e döndükten sonra Muhtar Şapsanov’un da adaylıktan çekildiğini duydum.

Seçim bölgesindeki seçmenlerin % 89’unu yerli halk, % 11’ini Rusça konuşanlar oluşturuyordu. Bu oran seçim neticelerinde de aynen görüldü. % 89 “Evet”, % 10 “Hayır” oyu aldım. Anişçev ve Satin’in bana karşı yürüttükleri alehte propaganda, Rus ahalisi içinde hâlâ hakimdi.

Yüksek Meclis’in 1990’daki yapısı, Özbekistan için yepyeni bir vakıydu. Seçilen vekillerin tam % 5’i, komünist olmayan insanlardan oluşuyordu. Bu akıl almaz bir ilerlemeydi. Geçmişte komünist olmayan hiç kimse vekil olmak bir yana bu konuda istek bile duyamazdı.

Elbette hükümet her bir bölgede şehir yöneticileri ve kendilerine yakın olan kimseleri göstermeye çalıştı ama bütün gayretlerine rağmen kendilerine karşı aday gösterilmesine dahi karşı çıkamadı.

Karşı çıkırsa bile bu çıkış her yerde başarıya ulaşamadı. Yüksek Meclis’in ilk toplantısı Martın başında yapıldı. Ben buna katılamadım. Martın başında Moskova’daki ABD elçisi Metlok’un çağrısıyla birlikte 4 kişilik bir heyetle Amerika’ya bir aylık geziye çıktım.

AMERİKA

Gezi programı bir ay olarak ayarlanmıştı. Buna binaen Amerika etnografisi ve oradaki değişik milletlerin hayat tarzıyla tanışma planlanmıştı. Belki de böylesi bir program ölçüsünde Orta Asya’dan çağrılan ilk kişiydim. Daha doğrusu böyle bir programa katılmasına izin verilen ilk kişi. Çünkü Sovyetler Birliği, kendi vatandaşlarını milletlerin durumlarıyla ilgilenmeyi, bunu inceleyecek kadar hür yetiştirmemişti. Bu tür incelemeler, yazılı olmayan kanunlarla yasaklanmıştı. Ancak yeniden yapılanma sayesinde, diğerleri gibi bu yasak da ihlal edilmeye başlamıştı. Benim, 80’li yıllarda demografi ve dil konusunda yazdığım makaleler Batı Sovyetologlarınca biliniyordu. ABD gezi listesine bu sebeple alınmış olmalıyım. Yol arkadaşlarım arasında, Moskova’daki SBKP Enstitüsünden bir bilim adamı, SSCB Milletvekili Gürcü bir bilgin ve yine bir etnograf ile bilim adamı bir hanım bulunuyordu.

Program, Amerika’nın başkenti Washington’u tanımayla başlamıştı. Bizim delegasyonumuz, Amerika İnförmasiyon Merkezi tarafından davet edildiği için resmî sayılıyordu, dolayısıyla basın da bu konuda bilgilendirilmişti.

Bu bahaneyle, “Amerika’nın Sesi” radyosunun Özbek servisinin başkanı Abdullah Çağatay, bizim kaldığımız otele geldi. Kendisi, Amerika’da rastladığım ilk Özbek muhacirdi. Çok sevindim.

Washington’da fazla kalmadık. Ülkenin en kuzey bölgesi olan Seattle’a uçtuk. Seattle, Mart

ayında oldukça soğuktu. Taşraya çıkarak bir iki Kızılderili liderler ve onların yaşayışları ve örf-adetleriyle tanıştık. Elbette Kızılderililerin hayat tarzları diğer Amerikalılardan farklı değildi. Tek fark, onların yaşadığı yer pek şehir sayılmazdı. Buldukları yerde göller ve ormanlar vardı. Hatta bir yerde, yer altı zenginliğinin de bulunduğu, bunun Kızılderililere ait olduğu ve buna Federal Hükümetin el atamayacağı söz konusu oldu. Ancak soyu neredeyse tükenmek üzere olan bu asil halkı artık böyle bir zenginlikle kandırmak zordu. Çünkü Kızılderililer bu zenginliği yerin altından çıkaramazlardı, çıkarsalar bile kullanamazlardı. Bunun için onların parası da işçi gücü de yoktu.

Amerika, Kızılderililere bazı haklar vererek geçmişte onlara karşı gerçekleştirilen soykırım için özür diliyordu güya. Orada burada kendisinin Kızılderili olduğunu belirterek etnik kimliğini vurgulamaya çalışan topluluklar, Kızılderili olmayı dekoratif bir biçimde sunuyorlardı. Onların, Kızılderililikleri yalnızca buğday renkli vücutlarında ve siyah saçlarında kalmıştı. Zihinlerinde ise çoktan hakimiyetini kaybetmişti. Seattle'da kaldığımız otele bir Türk kız geldi. Araştırma Görevlisi Türkolog imiş, Özbekçeyi öğreniyormuş. İsmi Dilek Elçin olup, romantik Türkçü bir kızdı. Özbekistan'daki siyasî, sosyal ve kültürel hayattan oldukça haberdardı. Kendisine benim orada bulunduğumu Almanya'da yaşayan Özbek muhacir tarihçi âlim Baymirza Hayit söylemiş. Dilek Hanım bana Seattle'ı gezdirdi. Aynı gün Baymirza Hayit'in bizzat kendisi telefon etti. Sizi, çalışmalarınız ve son yıllardaki yazılarınızdan dolayı yakından tanıyorum, dedi. Geçenlerde kalp ameliyatı oldum, eğer bir haftaya kadar kendimi iyi hissedersen, Amerika'ya sizi görmeye geleceğim, konuşacak çok şeyimiz var, dedi.

Yeniden yapılanmanın son merhalesinde, yabancı ülkelerde yaşamakta olan Özbek muhacirlerinde de "Türkistan'ın Kurtuluşu" ümidi doğmuştu. Onlar, kendi imkânları dairesinde Özbekistan'dan gelen haberleri değerlendirir ve yurtlarının geleceğiyle ilgilenirlerdi. Baymirza Hayit, Özbek muhacirleri içinde en aktif faaliyet gösteren kişilerden biriydi. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlara esir düşen ve "Türkistan Lejyonu"nda Rus ordusuna karşı savaşan bu Özbek aydını Türkistanlı siyaset adamı Mustafa Çokay'ın saftaşı Veli Kayumhan ile beraber faaliyetine başlamıştı. Baymirza Hayit savaştan sonra Almanya'da kalarak burada evlenmişti. Ellili ve altmışlı yıllarda bir dizi cemiyetler kurarak, Türkistan meselesini dünya kamuoyuna anlatmaya çalışan fedakar biriydi.

Seattle'dan sonra yanılmıyorsam, Şikago bölgesindeki İspanyol ahalisinin ileri gelenleriyle buluştuk. Orada tesadüfen eski dostum İndianalı türkolog âlim Devin Davis'le karşılaştım. Beraber kahve içtik. 80'li yılları yad ettik. Aradan topu topu altı yıl geçmişti ama bu kısa dönem sonsuzluk gibi geliyordu. Bu kısa zamanda Sovyetler Birliğinde büyük olaylar vuku bulmuştu.

Sonra Lousiana, ardından St. Antonio ve yine birkaç eyaleti gezi programı çerçevesinde gezdik. New York programı başladığında, ev sahibi Amerikalılardan kalan bir hafta için bana izin vermelerini rica ettim. "Olmaz" demediler ve ben New York'ta yaşayan Özbekler'in yanına gittim.

Orada "Türkistan" cemiyetinin başkanı Nimet Begiş beni karşıladı. Birkaç Özbek evinde misafir oldum. Hepsi gönülden karşıladılar. Özbekistan hakkında bir çok soru sordular. Uzun sohbetlerde bulunduk. Türkiye'den Ahad Andican adında bir genç geldi. Kendisini tanıımıyordum. Türkiye'de de "Türkistan" cemiyeti bulunmaktaymış. Bu cemiyetin başkanımıymış. Kendisi cerrah olup siyasetle de uğraşıyormuş.

İki gün sonra Almanya'dan Baymirza Hayit da geldi. Yaşı altmışı geçmesine rağmen dinçti.

Ancak kalp ameliyatından sonra dokuz saat uçakla yolculuk kolay değildi. Ayakları şişmişti. Ben bu kadar zahmete gerek yoktu, dedim. Ancak bu asker adam bana gülererek “Ne diyorsunuz, sizleri bir daha ne zaman görürüz?”- dedi.

Baymirza bey ile beş gün boyunca koyu sohbetle bulunduk. Millî meselelere yaklaşımızlarımız hemen hemen aynıydı. Onun kitaplarını okumamıştım, ancak kendisine karşı Sovyet matbuatında yayınlanan aleyhteki makaleleri okumuştum. New York'ta asrın başında “Basmacılar Hareketi” adlı meşhur millî azadlık hareketi lideri Şirmuhammedbek (Körşimet)'in çocuklarıyla da tanıştım.

Daha sonra Baymirza Hayit, Ahad Andican ve ben Washington'a gittik. Bize New York'taki “Türkistan” cemiyetinin eski başkanı Abdullah Hoca eşlik etti. Abdullah, Türkistan davası ile yetişen gençlerdendi. Samimi biriydi. New York'tayken onun evinde kalmıştım.

Washington'da, Sovyet propagandasının diğer bir olumsuz kahramanı Rozi Nazar ile görüşüm. Kendisi seksen iki senesinde “Literaturnaya Gazeta”de çıkan bir makalede Papa'ya karşı yapılan suiskastın mimarlarından biri olarak belirtilmişti.

Rozi Nazar da Baymirza Hayit gibi “Türkistan Lejyonu” mensuplarından idi. Alman bir hanımla evlenmiş ve sonra ABD'ye gelerek Pentagon'un araştırma bölümünde diplomatik görevlerde bulunmuştu. Çok tecbrübeli ve çok bilgili biriydi.

Amerika'daki Özbek diasporası, bizim düşündüğümüz kadar büyük değilmiş. Küçük bir topluluk halinde Washington çevrelerine, New York dolaylarına yerleşmişlerdi. Özbek zihniyetindeki büyük şehirlerden hoşlanmama özelliği, buradaki muhacirlerin hayatlarında da belli derecede aksetmişti. Çoğunluğu metropollerin etrafında yaşıyorlardı. Her Özbek, evinin önünde veya arkasında küçük bir bahçe olmasını ister, Amerikalı Özbekler de bu standarta uygun yaşamaya çalışıyor gibiydi. Evlerdeki sofralar, bu sofraların donatılma üslubu ve yerdeki minderler, babaları veya dedeleri türlü sebeplerle ana yurtlarından ayrılan bu insanların içgüdüsel olarak etnik benliğini muhafaza ettiklerine delalet ediyordu.

Ancak ne yazık ki bize bulaşan öfkedarlık hastalığı burada da kendisini gösteriyordu. Diğer etnik gruplar gibi teşkilatlanma, toplumda kendi mevkiini bulmaya çalışma gayreti kuvvetli değildi. Ama bunu söyleme hakkım yoktu, ben onların misafiriydim.

Ne olursa olsun, onların yanından memnuniyetle ayrıldım. Hepsi iyi niyetli, anavatanlarını özleyen, onun için iyilik dileyen insanlardı. Benim “Birlik”ten ayrıldığımı işitmişlerdi. Yeni kurulan “Erk”in, Özbekistan'ın bağımsızlığı için mücadele vereceğini söyledim. Çok memnun oldular. Ayrılırken “Erk” için bilgisayar, faks ve fotokopi makinası hediye ettiler. Bu aletler, hareketimizin propagandasında çok faydalı oldu.

YENİ TAŞKENT

Bir aydır Taşkent'te değildim. Uçaktan inerken, şehirde bir değişiklik havası hissettim. Bazı bölgelerde Ahıska Türklerine karşı provakasyonlar tezgahlanarak, vaziyet iyiden iyiye ağırlaşmış olsa da genel olarak moraller iyiydi. Herkes, yeni Yüksek Meclisi'nin ilk oturumu hakkında konuşuyordu. Ağızlarını doldura doldura, “Moskova'da Sobçak çıktıysa bizde de Murad Corayev var, cesur kızımız Tayibe Tölegenova var” diyorlardı. Ben çok sevindim. “Bütün endişelerime rağmen işimiz yolunda gitmiş ha!” dedim içimden. Eğer Yüksek Meclis'te hükümeti açıkça tenkit edecek milletvekilleri çıktıysa demek ki bu seçimler boşa gitmemişti. Gönlüm, demek ki ülkenin kurtuluşu yakın diye ümit etmeye başladı.

Yazarlar Birliğine geldim. Orada da hareketli bir ortam vardı. “Erk”in ilk gazetesini getirdiler. Daktiloda yazılarak A-4 hacmindeki kâğıda basılan varak halinde birşeydi. Ama “Erk”in

bağımsızlık hakkındaki ilk müjdelere, bu iptidai gazetede basılmıştı. İnsanlar, ilk defa kendi yurtlarının bağımsızlığını ilke edinen bir teşkilatı kurmak için toplanıyorlardı. Romantik bir duygu hakimdi. Bunu tarif etmek için 1990 Nisan ayı başlarında, Yazarlar Birliğinin küçük toplantı salonunda tartışan şair ve yazarlar gözündeki ateşi görmek gerekiyordu.

11 Nisan 1990'da "Erk" hareketinin kurucu komitesi, bu hareketi "Erk Demokratik Partisi" olarak adlandırmaya karar verdi. Kurucu komite, Erk Demokratik Partisinin birinci kurultayını 30 Nisan'da yapmayı kararlaştırdı.

Kurucu komitenin toplantısına, komite üyelerinin haricinde kimseler de katılmıştı. İştirakçilerin çokluğundan salonda yer kalmadı. Bir çok kimse ayakta kaldı. Yüksek moral, geleceğe inanç insanların yüzünü aydınlatıyordu. Bu toplantıda aşağıdaki konuşmayı yaptım:

"Bu seher vaktinin değil akşamın şafağıdır. Biz Doğuya değil, Batıya doğru yönelmişiz.

Zaten, komünizm güneşi de bir zamanlar – gayri tabii bir şekilde- Batıdan yükselmişti. Ancak o batarken kendisinin tabii yolunu seçti.

İtalya, Almanya, Romanya, Polonya, Yugoslavya, Çekoslovakya ve diğer Avrupa ülkelerindeki köklü siyasî değişiklikler batmakta olan komünizm güneşinin şafaklarıdır.

Komünizmin dâhîsi Karl Marks, "İnsan kendi geçmişiyle gülümseyerek vedalaşır" demişti.

Eğer komünistler bu akşam şafaklarına bakarak gülümsemeye güç bulabilirlerse hakikati kabul etmiş olurlar.

Hakikat bir yere kadar kabul ediliyor da. Mesela, İtalyan komünistleri kendi partilerinin adını değiştirdiler. Bulgaristan da aynı yoldan gitti. Romanya komünizden tamamen vazgeçti.

Çekoslovakya ve Doğu Almanya komünistleri sersemlemiş haldeler vs. vs. Komünizmin aktif savunucusu ülkeler o kadar fazla değil. Batıda Arnavutluk; Doğuda Çin ve Kuzey Kore; Latin Amerika'da Küba. Lakin onların arkasında bir büyük devlet – Sovyetler Birliği var. Bugün Küba lideri Fidel Castro, Sovyetler Birliğindeki yeni siyaseti tenkit etse de, Çin "biz başka yoldan ilerliyoruz" dese de, Arnavutluk, Moskova tarafından gelen sedaları duymamak için kulağını kapıyor olsa da onların tamamı Sovyetlere dayanmaktadır. Onlar, komünizm ülküsünü hayata ilk defa tatbik eden ülkedeki siyasî yapı, türlü kültürlere mensup türlü halkların hayatına benzersiz şekilde orijinal bağlandığını ve bu düğümün çözümünün Avrupa'daki gibi kolay olmayacağını iyi biliyorlar.

Onlar yine, Sovyetler Birliğinde siyaset sahnesine çıkmakta olan güçler yani halk hareketleri ve türlü partiler kurulana kadar, SBKP vakit kazanması ve kendi kendisini gerçekten de yeniden yapılandırmayı başaracağına inanıyorlar. Gerçekten de inanmalarının belli sebepleri var. İlk olarak, yeni siyasî teşkilatların kurulması cihetinden SBKP'ye nazaran epeyce cılız ve mücadele tecrübeleri neredeyse hiç yok. Ne kadar bürokrat olurlarsa olsunlar, SBKP'nin yıllar boyunca şekillendirdiği çalışma üslubu var ve bu üsluba herhangi bir yeni parti sahip değil.

Bu sebeple de yeni kullanılmaya başlanan siyasî programlar, esas olarak cemiyeti demokratlaştırmaya yönelik ve cemiyetteki siyasî hakimiyetle ilgisi ancak yine malum hakim zümre, yani SBKP üyeleri vasıtasıyla kendisini göstermektedir. Baltık ülkeleri ile diğer bölgelerdeki siyasî hareketlerin liderleri ekseriye komünistlerden olması bunun misalidir. Peki bu komünist denen acaba kim?

Onlar ayrı bir ırk değil. Onlar, bizimle yan yana yaşamakta olan yakınlarımız, babalarımız, ağabeylerimiz, ablalarımız, erkek ve kız kardeşlerimizdir. Lakin onlar, evden çıktığı andan başlayarak, devlet hademesi, devletin aydını, devletin çiftçisine dönüşürler. Yine biraz öteye giderek bu, devlet diye adlandırılan muazzam makinanın küçük, ama zarurî parçaları

oluverirler. Onlar, işe girişikten sonra imtiyazlı sosyal tabaka, yani hakim sınıf olurlar. Hakimiyet makamı ancak siyasî destekle değil, aksine iktisadî kuvvetle sağlanmıştır. Bu makam, devlet daireleri, kamu kuruluşlarından ailevî münasebetlere kadar müessir olmaya muktedirdir.

Günümüzün komünistleri kimdir?

Komünistlerin ekseriyeti maddî hayata düşkün, nispeten iradeli, iktidar aşığı ve bu aşktan hiç utanmayan, yaşamı Darwin'ce bir mücadele diye algılayan zeki kimselerdir. Onlar, ülküye inanmazlar. Dolayısıyla onları, koruması altına alan komünizm ülküsüne de şüpheyle bakarlar. Tek cümleyle, komünistler gerçekten de materyalistlerdir. Onlar her şeyi elleriyle somut olarak incelemedikçe inanmazlar. Elbette işte bu anlamda onlar, gerçek birer marksisttirler.

Zaten onlar, sosyal hayatı dikkatle takip ederler ve ortama uyum kabiliyetleri son derece gelişmiştir. Bugün Komünist Parti'ye üyelik kartlarını atan komünistlere "niye bu işi Brejnev zamanında yapmadın?" diye kinaye ediyorlar. Bence, bu yersiz bir istihza. Herhalde, birkaç bin komünistin parti kartını atmaları, bütün bir Komünist Partisinin kendi adına vazgeçmesi yanında hiçbir şey değildir. "Havayı değiştiremezsen, sen havaya uyum sağla". Bu gerçeği komünistler ezbere bilirler.

Sovyetler Birliği kurultayının ilk merhalesinde, muhalefet tarafından sokulan radikal teklifler bugün komünistlerin programında yer aldı. Onlar, halk hareketleri ve yeni kurulan siyasî teşkilatların yarın nasıl bir istekle ortaya çıkacaklarını önceden anlamaya çalışmaktalar ve bunu bir deyimle ifade edersek, onlar "kaşınacak yerini iki yıl önceden kaşıyarak" çabalamaktalar.

Kısacası, komünistler bugün de sosyal ve siyasî hayatta en aktif güçlerden birine dönüşmektedirler.

Doğru, çoğu yerlerde komünistler seçimleri kaybettiler ama kaybetseler bile genellikle kendi saftaşlarına yani komünistlere kaybettiler. Onlar, iktidardaki bazı pozisyonları terk etmek zorunda kalıyorlar, ancak buraları terk ederken kendi koltuğunu çünkü saftaşlarına bugünkü muhaliflere, yani yine aynı komünistlere bırakarak gidiyorlar. Yeniden yapılanma siyaseti komünistlerin teşebbüsüydü, ama buna aktif olarak karşı çıkanlar da yine komünistlerdir. Yalnız yolu açanlar değil, başlayanı bitirmeye çalışanlar da ciddî güçlerdir. Sovyetler Birliği anayasasından VI. maddenin kaldırılması da, çok partili sisteme gösterilen rıza da komünistlerin kendi güçlerine olan güvenden kaynaklanmaktadır.

Bu güç, Sovyetler Birliğinde SBKP'nin hakimiyet müddetini biraz daha uzatmada belirleyici rolü oynayacağı şüphesizdir. Ama buna darbe vuracak ilk ve en tehlikeli faktör – iktisadî depremdir. Bunu engelleyebilmek için uygulanmakta olan serbest pazar siyasetini, hayata barış yoluyla uygulamayı sağlamak şarttır. Bu engelleme çalışmalarının devamı olarak kendi harcamalarını karşılamaya bile gücü kalmayan, çökmüş kolhoz ve sovhozları adım adım özelleştirmek lazım vs.

SBKP'nin önünde bulunan ikinci engel, malum milliyetler meselesidir. Yeniden yapılanma siyasetini başlatanlar, iktisadî meseleler halledilirse, milliyetler arasındaki çekişmelerin nisbeten azalacağını doğru tahmin ediyorlar, ancak ekonomiyi düzlüğe çıkarmak için SBKP cumhuriyetlere millî haklar vermek mecburiyetinde kalacaktır. Çünkü herhangi bir cumhuriyet, kendi toprağı, kendi tabii zenginliği ve haklarına yani millî haklarına sahip olmadan iktisaden müstakil olamaz. Ve demek ki, serbest pazar politikası, iktisadî

bağımsızlık ihtiyacını doğurur. Bu durum SBKP stratejisinde gösterilmemiştir. SBKP, ülkede kendi iktidar süresini uzatmayı isterken – ki buna hiç şüphe yok- günün siyasetini fedarasyon değil, konfederasyon devlet kurmaya yönlendirmelidir. Kabul etmek gerek, komünizm güneşi batıyor. Batan güneşi partiler ellerinde tutamazlar. Zaten, komünistlerin çalışmaları da komünizm ülküsünü korumak için değil, iktidarlarını korumaya yöneliktir. Özet şu: komünizm ülküsü ilah ise, komünist partisi komünistler için bir dindi. İlah gitti, geride din kaldı. İnanç bitti, “ibadetleri” sürüyor. Ancak bu “ibadet”, komünistlerin “yatsı ibadetidir”. Tabii bu, diğer partilerin faaliyetleri için meydan boşaldı anlamına gelmez. Yeni partiler, kendi amaçlarının hayatî olduğunu uygulamada ispat edebilecek mi, halkı yanına çekebilecek mi, asıl mesele işte buradadır. Bunun için de zaman lazım. Bu zamanın kimin faydasına işleyeceğini yine o zaman gösterecektir”. Bu nutukdan sonra yine birkaç kişi söz aldı. Hepsini bu yeni teşkilatı kurmaya kat’i kararlıydılar. Ama bu işin kolay olmayacağını bilenler de vardı. İlk olarak aramızdan hiç kimse siyasî parti “kurmamıştı”. Yegane parti vardı, o da SBKP idi. O da Lenin tarafından kurulmuştu. İkinci olarak, muhalif düşünen kesimin geneli “Birlik” hareketine katılmıştı, onları yeni teşkilata çekmek zordu. Hem ayrıca “Birlik” içindeki fitneci grup “Erk” hükümete satılmış diye iftira dolu propagandayı çoktan başlatmıştı. Kısacası, “Erk”in kupkuru çölde kurulması gerekiyordu. Bizim ne tecrübemiz, ne paramız, ne de “işçi gücümüz” vardı. Bizim ülküden başka hiçbir şeyimiz yoktu. Bağımsızlık ülküsünden başka. Bu ülkünün halk tarafından benimsenerek, desteklenip desteklenmeyeceğini de bilmiyorduk. Biz, sanki sezgisel zeka ile yola çıkmıştık. Yolumuzun doğru olduğuna iman ediyorduk. Kat’i kararlıydık. Bu sıfatlar, bize kimsenin bulunmadığı çölde bağımsızlık bayrağını kaldırma cesaretini verdi.

Her saniyede yüz defa dirilen,
Yüz defa sorgulanan avuç gibi diyar,
Sen misin hâlâ o göğe atılan,
Sen misin karanlıkta ışık arayan?

Bolluk içindeki bu hayata şükretmeyen kul,
Ekmek değil, Hürriyet’i arzu eden sen misin?
Herkesi kötü tanınarak burada
Yine herkesi düşünen sen misin?

Sen misin tutmaya çalışan Adalet kamçısını,
Sen misin müstehak cezaya engel olan?
Sen misin nişan alan gözyaşı damlasını,
Sen misin hani o mütekebbir avcı?

Sen misin hâlâ boyun eğmeyen boyun,
Çatlamış dudakların kırmızı nefreti sen misin?
Köleler çölünde çıkarıp isyan,
Hiçbir şey görmemiş gibi dilsiz dehrî sen misin?

Nöbetçi uykuda diye ümitlen bakan,
Kaçmayı planlayan sen misin yaya,

Ayaklarındaki ağır zinciri şakırdatmaya
Cüret eden sen misin sessiz dünyada?

Evet sen misin?

1985 (“Alıs Tebessüm Sayesi”, 1986)

Bu şiir yazıldıktan sonra beş yıl geçmişti ve artık çöl “köleler çölü” değildi. Ayaklarımızdaki zincirlerimiz şakırdıyordu ama biz artık bundan korkmuyorduk. Nöbetçi çoktan uyanmıştı, ama artık hiçbir şey yapamazdı. Herkese kötü tanınsak da, herkesi düşünmeye azmetmiştik. Doksan ikinin Nisan on birinde toplanan “Erk”çilerdeki bu coşku, o gün aramızdaki komünistleri parti kartlarını atmaya mecbur etti. Hattâ ihtiyatlı olan şair Erkin Vahidov dahi bu toplantıdan ilham alarak “Parti kartımı atmış olayım “ diye bi şiir yazmıştı... ama parti kartını atmamıştı. Her ihtimale karşı, kartını bir buçuk sene, tâ Yanayev cuntasına kadar saklamıştı. Aslında, Erkin Vahidov’un, diğer komünist aydınlardan istisna bir durumu yoktu. Aksine, onu Özbek komünist-yazarlarının tipik temsilcisi demek mümkündü. Ancak şairliği, mesleğinin özgünlüğü onu diğer komünistlere nispeten daha liberal gösteriyordu. Yeniden yapılanma başladığında, bu tipteki insanların hepsi halk hareketine katıldılar ve hareketin mühim parçası oldular. Bizim komünistlerle ilişkilerimiz, onların bu millî harekete katkıları için gösterilen iltifattan başka bir şey değildi.

Komünist yöneticilerle münasebetlerde de onların millî meseleye ne kadar faydalı olduğu bizim için esas ölçü oldu. Tabii onların hemen hepsi bu meseleye yürürlükteki siyasî konjüktür dairesinde yanaşır, vaziyet onların faydasına ise milliyetçi, zararına ise derhal düşman kesilirler. Lakin Allah’ın bize verdiği sermayesi buydu. Bu sermaye ile üretimi yola koymak lazımdı. Komünist yönetimi dosta çeviremezsek, en azından daha fazla düşmana dönüştürmemek gerekiyordu. Ondan gelmesi muhtemel zararı minimuma indirerek, dikkati halkın kısa sürede uyanmasını sağlayacak işlere yöneltmekti. Bu taktik 90 senesinde bizi çok düşündürdü. “Erk” teşkilatının, kendi ülküsüyle mevcut rejimin köküne balta vurmakta olduğunu gören yöneticiler, buna dişlerini gıcırdatarak da olsa tahammül ettiler. Elbette, bunda Sovyetler Birliğinde devam etmekte olan hürriyet ruhunun önemli tesiri vardı ama Özbekistan, Rusya değildi, aynı şekilde Taşkent de Moskova değildi. Biz, siyasetimizi bu realite üzerine kurmaya çalıştık. Bu da semeresini verdi. “Erk” kısa zaman içinde ciddî kayıplara uğramadan ayakta kaldı, halk arasında tanındı. Çöl, insanların yaşadığı mekana dönüşmeye başlamıştı.

“ERK”İN İLK KURULTAYI

30 Nisan 1990’da, “Bilim Cemiyeti”nin konferans salonunda “Erk” Partisinin ilk kurultayı yapıldı. Kurultayda 200 civarında delege ile yerli ve merkezî basın mensupları katıldı. Taşkent televizyonu, hatta Moskova’nın meşhur “Vremya” proramından muhabirler gelerek bizi şaşırttılar. Toplantımıza gösterilen bu teveccühün sebeplerini Kurultaydan sonra öğrendik.

“Erk” Partisinin programının tezlerini ve açış konuşmasını ben okudum. Diğer konuşmacılar da konuşmalarını yaptılar. Teşkilatın yönetim organları seçildi. Parti başkanlığına aday gösterildim. Birkaç karşı oy çıktı. Çoğunluk evet oyu verdi ve Erk Partisi’nini başkanı seçildim.

“Erk”, 20’li yıllardaki Ceditçiler hareketinden sonra ortaya çıkan ilk millî partiydi. Yeniden yapılanma devrinde ortaya çıkan “gayri resmî” teşkilatların içinde “beynelmillelcilik”,

“sosyalizmin insanî yüzü” gibi retorikten vazgeçerek, amacını açıkça ortaya koyan ilk teşkilattı. Bu fark, özellikle kurultaydan sonra daha net görüldü.

Kurultayın ertesi günü, Özbek basını da Moskova’daki basın da kurultay hakkında hiçbir haber vermediler. Televizyon muhabirlerinin resim ve kayıtları, gazetecilerin yazdığı haberlerin hiç birisi yayınlanmadı. Olayın duyurulmasının bizzat İslam Kerimov tarafından yasaklandığı malum oldu. Ben, Merkezkom bölüm müdürü Şahabiddin Ziyamov’a telefon ederek, niye böyle yapıldığını sordum. Kendisi, bundan mesul olmadığını, bu meselenin daha üst makamda görüşüldüğünü ima etti. Yine birkaç gün sonra “Erk” gazetesini (daha doğrusu varağının) son sayısında basılan “antisovyet” fikirlerden dolayı Taşkent şehir savcısı bana çağrı pusulası gönderdi. Milletvekilliği dokunulmazlığı vardı güya, ama yine de savcı çağırıyordu. Demek ki bu, dokunulmazlığa dokunmaya muktedir bir kişi tarafından gönderilmişti. Ben Erk’çilerle fikir alış verişinde bulunarak, gitmeye karar verdim. Savcı “bağışlayın, sizi çağırma mecbur olduk, çıkardığınız varaklar hükümetin hoşuna gitmiyor” diye açık açık söyledi. Ben, yeniden yapılanma devrinde millî meselelerin yalnızca bizde değil, daha bir çok cumhuriyette açıkça ortaya konulmaya başladığını anlattım. Hoşnutsuzluğunu ise Kerimov’un kendisi söylesin, beni Yüksek Meclis’te istediği zaman görmesi mümkün, dedim.

Ama Kerimov “görmeye” o kadar istekli değildi. Meseleyi hukuk organları vasıtasıyla açıkça olmasa da, hissedilir baskıyla halletmeyi düşünüyordu. Milletvekilini, savcının çağırması açıkça hakaretti. Kerimov böyle yapmakla “Milletvekili oldun ama “gayri resmi”liğin devam ediyor.” – demek istiyordu. “Erk” kurultayı, onun zihnini tamamen felç etmişti. “Erk”in yapıcı muhalefet tezi, hiçbir şekilde “hükümet taraftarı” anlamını vermeyeceği Kurultayda okunan metin ve bunu kısaca teyit eden belgelerden görünüyordu. Yine aynı sebeple Kurultay hakkında basında küçük bir haber dahi çıkmadı. Basın temsilcilerinin sesi kesildi.

“Erk” ile birlikte Özbekistan Komünist Partisi’ne karşı ilk siyasî rakip ortaya çıkmıştı. Komünist Partisinin başında ise İslam Kerimov bulunuyordu. Onun rakibe de, rekabete de hiç tahammülü yoktu. Ama onun bu özelliği 1990 senesinde açıkça görünmüyordu. Ben bu adamı iyi tanımıyordum, büyük çoğunluk gibi ben de kendisinden hayırlı teşebbüsler bekliyordum.

O zamanki siyasî rejime karşı benim yaklaşımımın kesin delilleri olan iki Amerikalının 1990’da yayınlanan kitabından birkaç cümle vereceğim: “Muhammed Salih, Özbekistan Komünist Partisi’nin Birinci Sekreteri İslam Kerimov hakkında şöyle dedi: “Kendisi oldukça demokratik görüşlerini açıkladı. Biz ümitliyiz. Bekleyeceğiz. Bizim ancak ümit etmemiz mümkündür, ümitten başka hiç bir şey yoktur.” (Nadia Diuk & Andrian Karatnysky, “The Hidden Nation”, New York, William Morrow and company, Inc. 1990, page 174).

ALMANYA

1990’a gelindiğinde, Çin seddinden sonraki en uzun duvar olan Berlin duvarı yıkıldı. Berlin duvarının yıkılması, dünya jeopolikasının yakın gelecekte keskin değişikliklere gebe olduğunun habercisiydi. İki Almanya’nın birleşmesi Batı için bir prensip, bir hedef haline gelmişti. İkinci Dünya Savaşından sonra, Avrupa halkları arasında Almanlara karşı ortaya çıkan kin ve nefret, Soğuk Savaş devrinde Ruslara doğru yönelmeye başlamıştı. ABD başkanı Ronald Reagan’ın 80’lerin başında Sovyetler Birliğini “Kötülük Saltanatı” diye radikal bir üslupla karalamış, bununla Batının da görüşünü ifade etmişti.

Lakin Yeniden Yapılanma başlayıp da Berlin Duvarı yıkıldığında, bu Batı ve Doğu arasındaki

ilişkilerin daha da saydamlaşacağıının müjdesiydi. Sovyet insanları için Batı ülkelerine gidip gelmek, oradaki insanlarla münasabet kurmak nispeten kolaylaşmıştı.

Mayıs ayının başında bana Frankfurt'dan bir davetiye geldi. Davet, Avrupa Türk-İslam Birliği (ATİB) teşkilatındanmış. Kurultay hazırlıyorlarmış. Bu sebeple beni misafir olarak davet etmişler. Bu teşkilatı daha önce hiç duymamıştım, sonra öğrendim ki millî-dinî bir cemiyetmiş. Toplantıya gitmeye karar verdim. Her ihtimale karşı, Taşkent'e haber vermeden, doğruca Moskova'ya gittim, oradan vize alarak Frankfurt'a uçtum.

Beni, orada evsahibi teşkilatın başkanı Serdar Çelebi karşıladı. Türkçe okumayı biliyor, ama iyi konuşamıyordum. Lakin birkaç saatten sonra yavaş yavaş konuşmaya başladım.

Serdar Çelebi, 1984'de Papaya karşı düzenlenen suikasta katıldığı iddiasıyla dört yıl boyunca Roma hapisanesinde yatmış. 1982'de "Literaturnaya Gazeta"de Papaya karşı yapılan suikast zanlıları arasında Çelebi'nin de adını okuduğumu hatırladım.

Serdar Çelebi'nin başkanı olduğu ATİB'in, Almanya içindeki faaliyeti esasen dinî ve millî değerlerin korunmasına ve tanıtılmasına yönelikti.

Ben, ATİB kurultayından iki gün önce gelmiştim. Ertesi günü otele Enver Altaylı geldi. O da Frankfurt'ta yaşıyormuş. Şehri dolaşmaya çıktık. Küçük bir ekmek fabrikası varmış, orayı gezdirdi. Özbekistan'a gidip geldiğini söyledi. Devlet Matbaa Komitesi başkanı Ubeydullah Abdurezzakov'u tanıyormuş. Kurultay için küçük bir konuşma hazırladım. Yarı Oğuz yarı Özbek şivesinde bir konuşma.

Kurultay, Frankfurt'un spor salonlarından birisinde oldu. Birkaç bin kişi vardı. Tataristan'dan, Afganistan'dan, Bulgaristan'dan ve daha başka ülkelerden misafirler davet edilmiş meğer. Bu toplantıya Köln'den Baymirza Hayit, Suudî Arabistan'dan Zuhridin Türkistanî, Münih'ten Timur Kocaoğlu da gelmişlerdi. Görüşük, kucaklaştık.

Timur Kocaoğlu'nu "Azadlık" radyosu görevlisi olarak tanıyor ve saygı duyuyordum, ama kendisiyle hiç görüşmemiştim. Onun 1920'de kurulan Buhara Cumhuriyeti'nin başkanı Osman Hoca'nın oğlu olduğunu da orada öğrendim. Yine aynı şekilde Türkiye'nin tanınmış Türkçü-milliyetçilerinden Sadi Somuncuoğlu ve Ayvaz Gökdemir beylerle de bu kurultayda tanıştık.

Konuşmam anlaşılır olmuştu galiba. Kurultay iştirakçileri alkışladılar. Belki de misafir olduğum için iltifat etmişlerdi. Beni kendi konuşmamdan ziyade, ömrümde hiç görmediğim insanların konuşmaları daha çok ilgilendiriyordu. Daha doğrusu, onların konuşmalarındaki ilhamın yüksekliği, beni hayrete düşürmüştü. Gerçi aktörlük ve samimîlik kabiliyeti birbirine zıt anlamlar olsalar da, Türklerin kürsüdeki hitap üslubunu aynen bu birbirine zıt sözlerle anlatmak mümkündü. En yaşlı Türk dahi, kürsüye çıktığında derhal ateşli konuşmacıya dönüşür, gözlerinde ateş, ellerinde yıldırım çakmaya başlardı.

Kurultay bittikten sonra Timur Kocaoğlu ile Münih'e gittik. Ertesi gün uzun yıllar boyunca "demir perde" arkasından bir yöne doğru hürriyet gayelerini savuran meşhur radyo istasyonuna gittik. Burası "Azadlık"(Liberty) radyosuydu. Onu, benim mahrem radyom desem yeridir. Çünkü 70'li ve 80'li yıllarda gizlice dinlediğimiz radyo işte bu "Azadlık" radyosuydu. Özbek ve Rus kanallarında Özbekistan hakkında bilgi verdim, gazetecilerle sohbetleştim. Bu "CIA ajanları" normal insanlarmış. Orada, 1987'de demografi konusunda yazdığım makalelerde kaynak olarak kitaplarından yararlandığım Enn Shihi adlı gazeteci-araştırmacıyla da görüştüm.

Rusların, Özbekistan'daki doğumu azaltma kampanyasına karşı yazdığım bir makalede

“burjuazi alimi” Enn Shihi hanımın bir kitabından okuduğum “Rusların ayrımcılığı” hakkındaki fikrini kullanarak, başımı belaya sokmuştum. Ama bu fikir “burjuaya” ait olduğu için başışlamışlardı.

Almanya’da bir hafta kadar kaldım ve bir şey dikkatimi çekti: Bu ülkenin şehirleri, bizim Sovyetler Birliğindeki şehirlere nazaran şaşılacak derecede sakindi. Bu sükunet şehir ahalisinin yüzlerinde de aksediyordu. Daha sonra bu özelliğin yalnızca Almanya değil, Batının bütün şehirleri ve buralarda yaşayan insanlara has olduğunu gördüm. Bizimse, şehirlerimiz gibi görünüşümüzde de bir huzursuzluk, bir telaş, bir rahatsızlık vardı. Sovyet insanlarına – hangi millete mensup olsa olsun – Batı ülkelerinden birisinde rastlarsanız, onu büyük kalabalık içinden derhal tanırırsınız. Huzursuz yüzü onu daima ortaya çıkarırdı. Bu huzursuzluk totaliter devletin kendi vatandaşlarının yüzüne vurduğu damgaydı.

OŞ OLAYLARI

Fergane’deki Ahıska Türklerine karşı saldırıların üzerinden tamı tamına bir yıl geçtikten sonra, Haziran 1990 başında Kırgızistan sınırları içinde bulunan Özbek şehri Oş’da mezkur kavganın Kırgız varyantı aynen tekrarlandı. Bu fitnenin, KGB tarafından Fergane olaylarının birinci yıldönümü hatırasına hediye olarak hazırlandığına hiç şüphem yok. Elbette yine mezkur mahallî mafya ve mahallî cellatlar yardımıyla hazırlanmıştı.

Kırgız katilleri Özbek katillerinden de daha acımasız çıktı... Oş ve Özgen şehirlerinde genç ihtiyar, kadın kız demeden saldırıldı, öldürüldü, ateşe verildi. Bu hususta “Birlik” hareketi üyesi, sinema yapımcısı Abdulaziz Mahmudov’un kaydettiği görüntüler insanı dehşete düşürecek niteliktedir.

Teşkilatımız, Oş ve Özgen’deki katliamı durdurmak isteğiyle bir grup üyeyi Kırgızistan’a bir diğerini Moskova’ya gönderdi. Taşkent’te Oş ve Özgenden kaçarak gelen muhacirlere barınak, giyecek vs. yardımı teminine iştirak etti. Fergane şubesi üyeleri, Andican ve Oş hududunda toplanan binlerce kızgın Özbek’in, Oş’a girmelerini önlemeye yardım ettiler. Kavganın üçüncü günü Taşkent’e özel uçakla Cengiz Aytmatov geldi. Bizimle görüş alışverişinde bulunmak istiyormuş. Havaalanında vip salonunda görüştük. Başbakan Mirsaidov ve yazar Adil Yakubov da vardı. Sohbet pek olumlu olmadı. Cengiz Aytmatov, Kırgızların yapmakta oldukları işlerden dolayı çok utanıyor gibiydi. Yazarlar Birliği başkanı Adil Yakubov ile birlikte Kırgız televizyonuna çıkarak her iki halka sükunet çağrısı yapacak oldular. Bundan daha iyi bir çare bulanamadı.

Oş ve Özgen olayları Özbekler ile Kırgızlar arasındaki kardeşliğe büyük darbe vurdu. KGB, SSCB’nin dağılmasını engellemek için tezgahladığı bu olaylarla amacına ulaşamamış olsa bile bizim halklarımıza müstakil devlet kurma devrinde gerekli olan dostluğun zayıflamasında bu fitnenin büyük rolü vardır. Bugün, Kırgızistan’da Özbek bölgelerinde Kırgız yöneticilerini atama (veya seçme) çabaları, Kırgız bölgelerinde Özbekleri işe almama eğilimleri Sovyet dönemi fitnenin devamıdır.

BAĞIMSIZLIK DEKLÂRASYONU

Mayıs ve Haziran aylarında, yeni kurulan Erk Partisinin taşra şubelerini kurmakla meşgul olduk. Teşkilatın sosyal temelindeki özü, tıpkı “Birlik”te olduğu gibi, aydınlardı. Şehirlerde edebiyat, sanat ve bilim adamları, köylerde ise öğretmenler teşkilatı harekete getiren güçtü. Mayıs ayının sonunda, “Erk” üyeliğine kabul edilenlerin sayısı yanılmıyorsam 5 bini aşmıştı. Gayri resmî teşkilatlar içinde üyelere parti kartı vermeyi, onların ev ve iş adres vesaireye dair bilgileri kaydetmeyi ilk olarak “Erk” uyguladı. Bu, teşkilatın belli bir sistem içinde hareketini

sağlıyor ve her kararı için sorumluluğunu artırıyordu. İncancımıza göre lider topluluğun arkasından değil, topluluğun liderin arkasından yürümesi lazımdı. “Erk”, muhalefet olarak topluma liderlik yapma iddiasıyla ortaya çıktığına göre, cemiyetin içgüdüleriyle iş yapamazdı. Parti programında kabul edilen hedefi kat’iyen kendisine katılan insanların zihnine tatbik etmesi lazımdı. Muhalefet, halkın şikayeti ve dertlerini değil, halkın cesaret ve siyasî iradesi olması lazım. Bunlar “Erk” teşkilatının hayat yönelimleriydi. Biz bunları söylerken, halkın bu söylenenleri hazmedip veya edemeyeceğini düşünmüyorduk. Halkın demokrasiye hazır olup olmadığı da bizi ilgilendirmiyordu. Sosyolojik araştırma yapmaya ne fırsat, ne de imkân vardı. Biz, yukarıda da belirtildiği gibi sezgisel şekilde yeni yeni ayağa kalkıp yüreyerek, ilerliyorduk. “Birlik”teki total (topyekün) hürriyetten sonra “Erk”in uyguladığı nispi intizam, onun sosyal tabanını genişletmeye yaradı. “Erk”in kurulduğu sırada “bu da sıradaki gayri resmî” diye burun kıvıran devlet idareleri yavaş yavaş partiye karşı yumuşamaya başladı. Bazı bürokratlar el altından bu gayri resmî teşkilatın üyeliğine geçtiler. Yüksek Meclis’te de “Erk” taraftarları ortaya çıktı.

Bu faktörleri hesaba alan teşkilat, Özbekistan’ın “Bağımsızlık Deklârasyonunu” hazırlayarak, Yüksek Meclis’in 20 Temmuzdaki olağan oturumuna sunmayı ve bunu oturum gündemine almak için faaliyete girişmeye karar verdi.

Deklârasyonu, “Erk” sekreteri Atanazar Arif hazırladı. Metnin ilk karalamasında bizim, Batı devletlerinin tarihlerinde okuduğumuz “bağımsızlık deklârasyon”larının izleri görünüyordu. Biz biraz değişiklikler yaparak “millî” zemine uydurduk. Ama “Özbekistan” kelimesi dışındaki bütün kelime ve ifadelerde yine milletler arası siyasette kabul edilen terminoloji dairesinden çıkamadığımızı hatırlıyorum. Metin kısa tezlerden kurularak bir sayfaya yerleştirilmişti. Deklârasyonu, Yüksek Meclis’e götürürken, ben metnin kabul edileceğine doğrusu pek inanmıyordum. Ömrü boyunca halk ve hürriyet kelimelerini mukaddesleştiren kimse, “halk dalgadır, halk denizdir, halk güçtür” diye etrafındakileri inandırmaya çalışan insan, bu kelimelere ben kendim inanmıyordum. “Halkın karnı doyunca tamam, ona bağımsızlık şart değil” şeklindeki komünist düşünce benim incancıma belirli ölçüde zehirlemişti. Belgeyi “Açıklık (Glastnost) Komitesi” başkanı Erkin Vahidov’a verdim ve daha sonra bu işle ilgilenmedim. Oturuma üç gün kalmıştı, üç gün içinde Yüksek Meclis’deki bütün Komiteler bu belgeyle gayri resmi de olsa tanışmışlardı. Oturum gündemini bir gün önce belirlemekte olan Heyet “Deklârasyonu” gündeme almadı. Ama milletvekilleri kendi aralarında bu belgeyi destekleyenlerin listesini oluşturmaya başlamışlardı. Yanılmıyorsam 170’e yakın milletvekili “Deklârasyon”u oturum gündemine almaya çağırarak, Yüksek Meclis heyetine önerge verildi. Oturum, 20 Temmuz günü normal gündemle başladı. Deklârasyon metni çoğaltılarak bütün milletvekillere dağıtılmıştı. Bu işlerin yapılmasında Açıklık Komitesi vekilleri ve diğer atılımcıların hizmeti oldu.

170 milletvekilinin Deklârasyonunu gündeme alma teklifi kabul edildi.

Bu büyük bir vakia idi. Deklârasyon, tek bir oy almasa bile oylanması büyük bir vakia idi. O zamanlar, havanın olumlu olduğu zamanlardı, Yüksek Meclis’te görüşülen meseleler televizyonda makaslanarak da olsa halka gösterilirdi. Bu ülkü propagandası için gayet önemliydi. Deklârasyonu, Yüksek Meclis’e takdim ederken beklenen maksimum fayda da buydu. Biz daha fazlasını ümit etmiyorduk, ama beklediğimizden fazlası ortaya çıktı.

20 Temmuz 1990 günü Taşkent’te, Özbekistan Yüksek Meclisi oturumunda Özbekistan’ın Bağımsızlık Deklârasyonu oy birliğiyle kabul edildi. O sıralarda elektronik hesaplama yoktu.

El kaldırma usulüyle oy verilirdi. Bu sebepten hatta Ruslar dahi Özbekistan'ın bağımsızlığı için oy vermek zorunda kaldı. Yanlarında oturan Özbeklerden çekindikleri yahut kendileri oy vermese bile deklârasyonun geçeceğini bildikleri için oy verdiler. Meclis başkanı Ibrahimov, Deklârasyonun kabul edildiğini ilan ettiğinde vekiller yerlerinden kalkarak uzun süre kendi kendilerini alkışladılar. Özbekistan Komünist Partisinin birinci sekreteri İslam Kerimov, Deklârasyonu kabul etmemek için çabaladı ancak milletvekillerinin kararlılığını görünce açıkça karşı çıkmaya cesaret edemedi. Deklârasyonun görüşülmesi sırasında Kerimov'un yardımcısı Şükrulla Mirsaidov'u kürsüye çıkararak, onun vasıtasıyla Deklârasyonu tenkit etti. Mirsaidov, Deklârasyon metnini havada sallayarak "bu bir parça kâğıt" diye salona hitap ettiğinde milletvekilleri sert tepki gösterdi. Vaziyetin tahmin edilenden daha ağır olduğunu anlayan hükümet, Deklârasyonu oya sunmaya mecbur oldu ve lakin Deklârasyonun kabulünü hükümet de bekleliyordu.

Bunun üzerine Deklârasyonun bazı cüz'i kısımlarının düzeltilmesi gerektiği bahanesiyle Düzeltme Komisyonu kuruldu. Düzeltildikten sonraki en son kabul edilen şeklin Meclis'e okunması üzerinde anlaşma sağlandı. Düzeltme Komisyonu üyeleri "düzeltme" için kulis arkasına geçtiler. Oturum başka meseleleri görüşmeye devam etti. Vakit geçiyordu ama "Düzeltme" heyeti bir türlü çıkmıyordu. Ben biraz endişelendim. Hükümetin belgeyi kendince düzelterek Meclis'e okumadan ertesi günü ilan etmesi mümkündür. Bütün bunları düşünürken kulis arkasına çağırıldım. Gittim. Küçük salonda Şükrulla Mirsaidov ile Yefimov (Özbekistan Komünist Partisi'nin ikinci sekreteri) oturuyorlardı. Önlerinde Deklârasyon metni. Biraz daha ötede iki üç milletvekili konuşuyorlardı. Meğer Erkin Vahidov ile Nurali Kabil imişler. Şükrulla Mirsaidov, Deklârasyon metni hakkındaki fikrimi sordu. Meclise sunulan şeklin bizim için yeterli olduğunu söyledim. O halde bunu beraber düzeltelim diyerek metni bana uzattı. Yeni ilave edilen kelime ve ifadeler belgenin muhtevasını çok fazla değiştirmemişti ama bir cümle ilave edilmişti ki muhalefet bunu asla kabul edemezdi. Metin sonunda "Özbekistan yabancı ülkelerle ilişkilerini Yeni İttifak Anlaşmasına göre yürülmüşe koyacaktır." diye yazılmıştı.

O sırada Sovyet hükümeti, imparatorluğun dağılması tehlikesini sezerek cumhuriyetlere bazı haklar verme taktiğini işleme koymuş ve "Soyuzniy Dogovor" düşüncesini ortaya atmıştı. Bu pratikte eski birlik statüsünü koruyacak bir Şartname olacaktı.

Ben hem bir milletvekili olarak hem de muhalefet temsilcisi olarak son cümlelerin belgede yer almasına karıştım, dedim. Deklârasyon Yüksek Meclis tarafından kabul edildi, onu değiştirmeye hakkınız yok, dedim. Noktası, virgülü olabilir ama muhtevayı değiştirmeye hiç kimsenin, Kerimov'un dahi hakkı yok, dedim.

Tam o sırada sanki dinliyormuş gibi birden Kerimov ortaya çıktı. Gülerek yanımıza geldi.

- Yine kavga mı ediyorsunuz?- dedi gülümseyerek.

- Metin bu şekilde değiştirilecekse, şimdi salona girerek halkın vekillerinin onayladığı belgeyi değiştiriyorlar diye duyurmaya mecbur olacağım, dedim.

- Peki bu cümleyi kaldırılırsa memnun olacağmısınız ?- dedi Kerimov.

- Yalnız ben değil, bütün halk memnun olacak- dedim.

- Bunu halledin, -dedi Kerimov Mirsaidov'a ve Meclis salonuna gitti.

Kerimov gittikten sonra Mirsaidov, yüzünde soru ifadesiyle Yefimov'a baktı. Yefimov eğer "Soyuzniy Dogovor" belgede yer almazsa, büyük kavgalar olur, dedi. Mirsaidov iki ateşin arasında kalmıştı. Bu adam tabiaten yumuşak ama gerektiğinde kabadayılık da yapma huyu

vardı. Ama Deklârazyondaki Yefimov'un "icadı" olan son cümlenin çıkarılması için kabadayılık tek başına yetmeyeceği görünüyordu.

Metin üstünde tartışırken, Yefimov sesini yükselterek konuşmaya başladı. Ben de ona kabaca "bu işe iyisi mi karışmayın" edim. "Peki tamam", diyerek Yefimov somurtarak yerinden kalktı.

Mirsaidov onun tarafındaydı. Yefimov, gittikten sonra "neyi istiyorsanız çıkarın" diyerek metni bana uzattı. Metindeki son cümlenin üstünü çizerek kendisine geri verdim. Daktiloya vereceğiz dedi ve bir delikanlıyı çağırarak metni ona verdi. O sırada salonun köşesinde bulunan telefonda Yefimov'un, Moskova'ya telefon etmekte olduğunu gördük. O yüksek sesle belki de kasten bizim duymamız için merkeze şikayet ediyordu. Moskova'daki şeflerini uyandırmaya çalışarak "Vı ne predstavlyayete, çto zdes' tvoritsya!" (Burada neler oluyor, tasavvur bile edemezsiniz!) diyordu.

"Şef"ler uyanmıştı uyanmasına, ama geç uyanmıştı. Özbekistan'da kabul edilen "Bağımsızlık Deklârazyonu" Moskova için yeni bir şey değildi. Baharda böyle bir "Deklârazyon"u Litva cumhuriyeti de ilan etmişti. Mesele, Mirsaidov'un da söylediği gibi kabul edilen "bir parça kâğıt"ta değildi, aksine belki bu "kâğıt"ı kabul eden milletvekilleri, halkın iradesinin mahsulü olan bu belgeyi ne kadar savunabileceğindedi.

1991 Martında Sovyetler Birliği'ni muhafaza edebilmek için yapılan referandumdan Özbekistan başkanı İslam Kerimov'un bu "halkın iradesi"ni bir paralık görmediği malum olmuştu. Halkın seçtiği milletvekilleri de kendilerinin kabul ettiği Bağımsızlık Deklârazyonunu savunamamışlardı.

Sovyetler Birliği yıkılarak, Özbekistan bağımsız olmaya mecbur kaldıktan sonra, İslam Kerimov'un yalakaları "hatta o 20 Haziran Deklârazyonu da, Kerimov istemeseydi kabul edilmezdi," diyorlardı. Halbuki Deklârazyonu Kerimov kabul etmedi. Deklârazyon oylanırken, kendisi Meclis salonuna girmedi, dışarıda dolaştı. Daha sonra, Deklârazyon oybirliğiyle kabul edildikten sonra sersemleyen Kerimov, bunu Özbekistan basını, radyo ve televizyonundan duyurulmasını tembihledi. Sonra Mirsaidov ile birlikte Fergane vadisine gitti.

Deklârazyonun kabul edildiği 20 Temmuz günü saat sekizde ben evde oturarak Özbekistan Televizyonundan bu mühim olay hakkında haber bekledim. Moskova, kısaca haber verdi ama Taşkent vermedi.

Mirsaidov'a telefon ettim. Onun, Kerimov ile birlikte Fergane'ye gittiğini, oradan da Kırgızistan'a geçeceklerini söylediler. Taşkent Komünist Partisi bölümü sekreteri Edhem Fazilbekov'u arabasındaki telefon sayesinde buldum. (Fazilbekov, o zamanlar hükümete en yakın adamlardanı).

Yüksek Meclis'te kabul edilen belge hakkında haberin verilmemesine kendisinin de şaşırdığını söyledi. Ben kendisine "lütfen Kerimov'a iletin, eğer Deklârazyon yarın basında ilan edilmezse, biz Taşkent'in merkezinde binlerce kişinin iştirak edeceği miting tertip edeceğiz" dedim. Fazilbekov, bu sözlerimi Kerimov'a iletteceğini söyledi.

Saat on civarında telefon çaldı. Mirsaidov imiş. "Lütfen, acele etmeyin, bu ebleh Yefimov'un işi olmalı, hepsini halledeceğiz" dedi ve "işte İslam bey bizzat kendisi konuşacak", diyerek ahizeyi Kerimov'a verdi. Kerimov, "biz yarın akşam dönüyoruz, meseleyi etraflıca konuşuruz", dedi. Konuşacak hiç bir şey yok, bütün dünya gördü, Yüksek Meclis Özbekistan'ın Bağımsızlık Deklârazyonunu kabul etti, bu hususta Moskova bile haber verdi, bizimkiler ise sessiz, dedim. Yarın sabah haber verilmediği takdirde sokağa çıkacağız, diye tehdidimi

tekrarladım. Kerimov, yarın öğleden sonra televizyonda haber verileceği konusunda söz verdi. Niye “Öğleden sonra” olduğunu anlamadım. Belki de Kerimov, Moskova’ya giden haberin reaksiyonunu bekleyerek, buna göre tavır almayı düşünüyor olması mümkündür. Her neyse, 21 Temmuz günü öğleden sonra Yüksek Meclis’in kabul ettiği Özbekistan’ın Bağımsızlığı Deklârasyonu görüşmesi ve oylanması sırasında çekilen film televizyondan gösterilmeye başladı.

Lakin basında iki gün gecikmeye çıkan Deklârasyonun adı “Dekleratsiya o nezavisimosti Uzbekistana” (=Özbekistan’ın bağımsızlığı deklârasyonu) yerine “Deklaratsiya o suverenitete Uzbekistana” (=Özbekistan’ın egemenliği deklârasyonu) şeklinde haince değiştirilmişti. Zaten, SSCB anayasasında bütün Sovyet cumhuriyetleri böyle de “egemen” sayılıyorlardı. Lakin Özbek halkı, kendi seçtiği vekilleri vasıtasıyla 20 Temmuz 1990 günü Özbekistan’ın Bağımsızlık Deklârasyonunu kabul etmişti. Deklârasyonun muhtevası değiştirilerek onu “bir parça kâğıt” a dönüştürenler tarih önünde affedilmez suç işlemişlerdir.

YENİ ANASAYA HAYALİ

Kendilerinin hazırladıkları Müstakillik Deklârasyonunun Yüksek Meclis’te kabul edilmesi “Erk”çileri ne kadar sevindirdiyse, onun bozulmuş halde ilanı da o kadar endişelendirdi. Hükümet, toplumun baskısından korkarak bu siyasî belgeyi duyurmuşsa da belgenin halk arasındaki propagandasını katiyen yasakladı. Yüksek Meclis’in 20 Temmuz oturumundan sonra her hangi bir resmî toplantıda bu belgeden bahsedilmedi.

Bizim, Bağımsızlık Deklârasyonu esasında yeni anayasanın hazırlanması ve kabulü hakkındaki teklifimizi Kerimov hükümeti cevapsız bıraktı. Buna rağmen, “Erk” partisi Özbekistan’ın yeni anayasası tasarısı üzerinde çalışmaya devam etti.

Kerimov, 20 Temmuz günü Yüksek Meclis salonundan kaçtığı sırada, onun ikinci sekreteri Yefimov, Moskova’ya şikayet telefonunda bulunuyordu. Bu manzara “marksist-leninst öğreti”nin Özbekistan’dan defolması için yalnızca Yefimovlar değil, Kerimovların da onun etrafındaki bütün komünist yalakaların da def olması gerektiğini gösteriyordu. Ama biz bu manzaranın anlamını yıllar sonra anladık. Biz, komünistlerin değişmesi mümkün diye ümit ediyorduk. İşte, Moskova’da değişiyor ya diye düşünüyorduk. Ama düşündüğümüz gibi olmadı. Bizimkiler, Moskova’dakilere benzemiyorlarmış, çamurları kaliteli yerden alınmış, hiç değişmedi, aksine daha da komünist oldular. Komünistlikleri Stalin’i bile geçti.

Deklârasyon macerasından sonra bazı “Erk”çiler hükümete baskı vasıtası olan gösteri ve yürüyüşleri yeniden canlandırma zaruretinden bahsetmeye başladılar. Büyük halk katılımıyla yapılacak toplantıların baskısıyla Yüksek Meclis’te bizim istediğimiz kanunların kabulünün sağlanması fikrini ileri sürdüler. Ama göstericiler, bir defa dayak yedikten sonra ikinci toplantıya ilkinin yarısı dahi gelmiyordu. Bunu “Birlik” devrinde yaşamıştık. İnsanlar mitinge bayram veya şenliğe gelir gibi gelmeyi istiyorlardı. İnsanlar mitinge gelerek dayak yemeyi, hakaret işitmeyi istemiyorlardı. Bunu istememek onların vatandaşlık hakkıydı. Ama onların gönüllerindeki gibi mitingleri yapmak ancak Avrupa’da mümkündür. Burası ise Özbekistan’dı. Burada gösterici dayak ve hakarete hazır olarak gelmeliydi. Hatta bu gösterici kadın bile olsa, hatta çocuk bile olsa. Dünyanın hiçbir yerinde gösteriler Taşkent’te yaşandığı gibi olaysız ve medenîce yapılmamıştır, ama hiçbir yerde bu medenî göstericiler Taşkent’teki gibi vahşice dövülmemişlerdir.

Bu vaziyet “Erk”çileri şu neticeye getirmişti: Şayet göstericilerin sayısı iktidarın sotasından sonra daha da artarsa, gösteriler düzenlemeye devam etmek gerekir. Tersine, bu sayı

azalırsa gösterileri durdurmak lazım. Çünkü insanlar o sırada yalnızca gösteri değil, millî hareketin diğer isteklerinden de ürker olurlar. Mesele – iktidar dövse de öldürse de-meydanda durabilecek, vurdukça azalacak değil, aksine çoğalacak dinamik bir topluluk meselesiydi.

Bu düşünceler esasında miting ve gösterilerin geçici olarak yapılmaması kararı alındı. Yüksek Meclis'in Ekim ayındaki oturumunda görüşülecek bazı kanun tasarılarının alternatiflerini hazırlama ve en önemlisi, anayasa tasarısını çabucak bitirerek herhangi bir basın organına vermek yönünde parti kararı kabul edildi.

DİNÎ GRUPLAR

Doksanlara gelindiğinde Sovyet döneminde gayet dar bir alanda faaliyet gösteren dinî gruplar da canlandılar. Onlar tabiaten komünist düzenin eşeddî düşmanıydılar ve başka sosyal gruplardan farklı olarak, Sovyet hakimiyetinin insanî yönde ıslah olacağına inanmıyorlardı. Bu gruptaki dindarlar Sovyet okullarında 8. sınıfa (orta sona) kadar okumuş ama dinî ilmi sistemli alan kimselerdi. Onlar 60'lı yıllardan ta 80'lerin sonuna kadar küçük çocuklara gizlice Kur'an-ı Kerim öğreterek, İslam dinini Özbekistan'da yaşatmaya muvaffak olmuşlardı. Ama hiçbir zaman siyasete karışmamış, hiçbir bir siyasî gruba iltifat etmemişlerdi. 89-90'larda milliyetçi hareketler onları da cür'etlendirdi ve ayrı ayrı faaliyet gösteren küçük gruplar bir hocanın etrafında toplanmaya başladılar ve derhal somut faaliyete geçtiler. 1989 başında Taşkent'teki medrese muallimi olan Muhammedsadık Muhammedyusuf'un etrafında toplanan grup, o sırada Orta Asya Dinî İdaresi başkanı müftü Babahan'ı "devirerek" yerine Muhammedyusuf'u geçirdiler. Bu dinî hareketin ilk zaferiydi. Dindarlar miting, gösteri yoluyla kendilerinin sevmediği o "demokratik" üslupla da "adaletin kazanmasına" sebep olmanın mümkün olduğunu gördüler. Bu diğer gruplara da ilham oldu. Onların teşkilatlanma süreci iki kat hızlandırdı. 90'ların sonunda Özbekistan'da programını açıklamaya hazır üç grup mevcuttu. Bunlar, toplumda sivil teşebbüsün önemini fark etmeye başlamışlardı. Demokrasi dayanakları olan enstitü, vakıf, cemiyet, çevre ve partiler legal zeminde devlet siyasetine tesir etmenin mümkün olduğu düşüncesine vardılar. Bu gayet önemli bir sosyal vaika idi. Ama iktidar bunu anlamadı. Daha siyasî hareketler meselesini çözmeyi başaramadan, dinî cephenin ortaya çıkması hükümeti gerçekten de korkuttu. İktidarın iki cephede savaşmaya ne gücü ne de imkânı vardı. Bu yüzden bunları cepheye dönüşmeden önce, bir bir yok etme plânını uygulamaya başladı.

Aslında, 1990 yılında dinî hareketleri ülkenin sosyal hayatında sağlam bir şekilde entegre yapma imkânı ortaya çıkmıştı. Ama hükümet, kendi dar görüşlü siyaseti ile onların bütün haklarını elleriden aldı ve onları radikalizm batağına sevketti. 2000 yılına gelindiğinde Özbekistan'da ve Orta Asya'da görülen istikrarsızlığın baş sebebinin Özbekistan'daki rejimin yürüttüğü on yıllık siyaset olduğunu bir çok kimse bilmiyor.

Daha sonra 93-94'lerde ortaya çıkan "vahabî"ler terimi, aslında 90'da Özbekistan KGB'si tarafından halk içinde yayılan düşünceydi. 90-91'lerde "vahabî"ler ülkesi diye iddia edilen Suudî Arabistan'dan, kendisini dindar olarak kabul eden ama dinle alâkası olmayan paralı menfaatperestler Özbekistan'a gelerek bizim hocalarımıza akıl öğretmeye çalıştıkları bilinen gerçek. Özbekler, dindar millet, filan Mekke'den gelmiş, deyince onun eteğini öpme adeti vardır. Lakin bin üç yüz yıl şeriat ve sünnete bağlı olarak yaşayan halkın bir yılda "vahabî" olması mümkün müdür? Buna inanan kimse ya ahmak veya münafıktır. Hükümete elbette ahmak demek zordur. Ama onu ikinci sıfatla nitelendirirsek ona hakaret olmaz. Özbekistan

hükümeti “vahabî” kelimesini o denli yaygınlaştırdı ki bugün bu uydurma kelime bütün komünist diktatörlerin ağzından düşmüyor. Hatta demokrat sayılan Yeltsin, onun mirasçısı Putin dahi “vahabî” ile yatıp “vahabî” ile kalkmaya başladılar. Bu kelime Batı dünyasında moda olan “terörist”, “fundamentalist” düşünceleriyle rekabetleşecek hale geldi. Özbekistan Başkanının kendi memleketinde, Rusya yöneticilerinin Çeçenistan’da yaptıkları saldırılar, vahşilikler “vahabî” kelimesiyle aklandı.

“Vahabî” böylesine ilginç keşif oldu. Bunu, 1990’da Özbekistan’ın “şanlı” KGB’si buldu. Özbekistan’daki dinî grupların ekseri kısmı, 1992 yılından itibaren yeniden “yer altı” faaliyetine geçti. Küçük bir kısmı siyasîleşti. Hizb-ut Tahrir adlı teşkilat legal zeminden uzaklaşarak bazı Arap ülkelerinde moda olan “halifeliğin yeniden ihdası” ülküsünü yaymaya başladı. Bazıları ellerine silah alarak cihada hazırlanmaktalar. Bunların kimilerinde kızgınlık, kendisinden başkasına “kâfir” deme temayülü vardır. Saldırganlığın bu türü, Özbekistan hükümetinin kendi halkına yaptığı ateist saldırının aynadaki aksidir.

Ben, 80’li ve 90’lı yıllarda Özbekistan’daki mevcut dinî grupların yöneticilerini yakından tanıdım. Onlar ilişkilerimiz daima açık ve samimî olmuştur. Belirli düşünce sahipleri olarak birbirimizden öğrenecek çok şeyimiz vardı. Hiç kimse birbirini cahillikle suçlamaz, kendi bildiğini medenî bir şekilde açıklar, tartışırken, hiç kimse haddini aşmazdı. Bu sohbetlerimize çok defa katılan dostlarımızdan Alavuddin Mansur’u saygıyla anıyorum. Belki, Orta Asya dinî liderleri içinde komünist bürokrasiye, makam ve saray oyunlarına en az karışan, daha doğrusu hiç karışmayan biriydi. İlmî derin, lisanı temiz ve fikri donmamış çağdaş bir hocaydı. Dinî gruplar, böyle zihniyetteki insanların etrafında toplansalar buna korkmak değil sevinmek gerekir. Doğru yolda, birleşen güçten topluma ancak fayda gelebilir.

90’ların sonunda siyasîleşen dinî gruplardan kimileri “İslam devleti” ve “halifelik”i esas kurtarıcı güç olduğunu söylemeye başladı. Bu, dünya için orijinal bir ülkü olmasa da, bizim gibi düşüncelerini serbestçe söylemeyi henüz öğrenmekte olan toplum için orijinaldi. Diğer taraftan “İslam devleti” ve “halifelik” hakkında konuşmakta olanlar ne İslam’ı, ne de devleti biliyorlardı. Bunlar, Orta Asya ve Afrika kıt’alarında kendilerini “İslam cumhuriyeti” olarak adlandırılan ülkeler hakkında üstünkörü ve mahdut tasavvurlara dayanak düşünüyorlardı. Zamanı gelmişken bu hususta birkaç şey söylemek istiyorum. İlk olarak “İslamî devlet” terimi yanlış bir terim. Çünkü devlet Müslüman veya Hristiyan olamaz. Devlet bir vasıta, idare vasıtası. Devlet bir mekanizma, insanların faydalanacağı bir düzen, daha da kaba ifadeyle, bir inşaat. İnşaat hiçbir zaman İslamî olamaz.

Ancak bu inşaatı yapanlar, yönetenler, bu inşaatte yaşayan insanların Müslüman olmaları mümkündür. Devlet yöneticilerinin Müslüman olmaları mümkündür. Tıpkı bu şekilde Kur’an-ı Kerim’i “bu bizim anayasamız” demek de Kur’an-ı Kerim’i aşığılamak, onu insanların yarattığı bir mahluka denk tutmaktır. Kur’an-ı Kerim, mana itibarıyla değil bir devlet, bir cemiyet hatta yeryüzündeki bütün devletler, belki bütün kainat meselelerini kapsayan emsali olmayan, ilahî bir kitaptır. Aynı zamanda Kur’an-ı Kerim, Allah’ın birliğini tanıyan insanlar için indirilmiştir. Bu kitap Müslümanların yani Allah’a teslim olanların kitabıdır. İnsanın kurduğu devlette ise, Allah’a inananlar gibi inanmayanlar da yaşarlar. Onları Müslüman yapma veya yapmama Allah’ın ihtiyarındadır. Müslüman bir yönetici, Müslüman bir hükümet, Müslüman bir halk içinde gayrimüslim olan insanların da yaşamaları mümkündür. Merhametli Allah katında onların da hak ve hukukları vardı. Bu hak ve hukukları, Müslümanların yönettiği devletin çiğnemeye hakkı yoktur. Müslümanların hukukuyla birlikte gayrimüslimlerin

haklarının da devlet tarafından korunması şarttır. Kur'an'da Müslümanlara farz kılınan şeyleri gayrimüslimlerden istemek mümkün değildir. Demek ki devlet yalnızca Müslüman değil, gayrimüslimleri de kapsayan bir anayasa ortaya koymalıdır. O halde devlet anayasasını Kur'an'a denk tutmak değil manevî aynı zamanda hukukî yönden de yanlış olur.

Ancak devlet kendi kanunlarını Kur'an-ı Kerim'de gösterilen mükemmel insan olma ölçülerine dayandırarak hazırlaması mümkündür. Ama bu kanunlar asla şeriat olmadığı gibi, bu kanunların toplamı da asla Kur'an-ı Kerim olamaz.

Halifelik hakkında da birkaç kelime: Bu ülküyü yaymaya çalışanlar da Hulefâ-yi raşidîn'den sonra (dört halife) peygamberimizin buyurdukları gibi Müslümanları halifeler değil, melikler (padişahlar) yöneteceğinden habersiz gibiler. Sonra kendisini "halife" ilan edenler hangi padişah güçlüyse onun adına hutbe okuduğunu da bilmiyorlar... Halifelik kurmadan önce, biz kendi köyümüzdeki üç dört tane hocanını başını bir araya getirmeyi, daha sonra geniş ölçüde, ilçedeki Müslümanların birliğini sağlama en sonra da gücümüz ve ömrümüz yeterse şehir ve hatta Özbekistan'daki müminlerin birliğini düşünürsek hem kendimize hem de başkalarına iyilik yapmış olur ve böylece belki bununla Allah tealanın rızasını kazanmış oluruz.

BERLİN DUVARI VE TÜRK BİRLİĞİ ÜLKÜSÜ

Batıya açılmayı isteyen, onun nimetlerinden faydalanarak – ama onun ideal tuzağına düşmeden- komünizme doğru koşmayı plânlayan Sovyet devleti, 90 senesine gelindiğinde artık koşamayacağını anladı. Berlin Duvarının yıkılması Sovyetlerin arzu ettiği "açılma"dan daha da ileriye gitti. Gorbaçev'in "şantiye şef"leri Berlin Duvarından küçücük bir delik açarak Avrasya'nın "hasta adamı" SSCB'ye birkaç nefes temiz hava (hürriyet) aldımak niyetindeydi. Duvar tamamen yıkılarak devrildi. Temiz hava o kadar güçlü bir tazyikle akmaya başladı ki, hastanın zayıflaşan ciğerleri bunu kaldıramadı.

Dünyanın yeni jeopolitiği bu yıkılan duvarın çizgisinden başladı. Duvar yıkıldıktan sonra yalnızca iki Berlin birleşmedi, belki de iki Avrupa, yani Doğu ve Batı birleşti. Bu, elbette ehemmiyetinin birden kavranması güç olan büyük tarihî sıçramaların biriydi. Özbekistan'da bu olay, halk içinde o kadar yankı bulmasa da aydınlar dünyanın artık değiştiğini ve değişimi durdurmanın zor olacağını hissetmişlerdi. Bu sebeple 20 Haziranda kabul edilen Bağımsızlık Deklârasyonu hükümet tarafından boykot edilse de, ülkü taraftarları moral bozukluğuna düşmediler, aksine tuhaf bir inatla değil sadece Özbekistan, belki bütün Türkistan'ı "azat etme"yi hayal etmeye başladılar. Hatta "Türkistan" adıyla bir halk hareketi de kuruldu.

"Türkistan" adında küçük bir gazete de çıkarmaya başladılar. Onlar da, söylenebilir ki Orta Asya'nın bölünen halkları arasında kurulan "duvar"ları yıkmak için kollarını sıvamışlardı. Bu çok yüce bir maksattı, ama bu maksada ulaşmak için mücadelede komponentleri –lider, para, teşkilatçılık- yetişmediği için hareket gelişmedi. Böyle bir hareket Özbekistan'da ayağa kalksa bile bu hareketin diğer Türk cumhuriyetlerinde başarı kazanması kolay olmazdı. Çünkü bu cumhuriyetlerindeki mahallîci zihniyet Özbekistan'dakinden daha güçlüydü. Genel Türk menfaatleri, birlik ülküsü Özbek aydınları arasında tartışıldığı gibi, diğer ülkelerin aydınları arasında tartışılmamıştı. Zaten Kazak, Kırgız, Tacik, Türkmenler de Özbeklerden gelmesi mümkün olan "ağabeylik" iddiasından daima korkarlardı.

1990 yılında Taşkent'e bir misafir geldi, kendisi eski Türkçülerdendi, bizim konuşmalarımız bir anda samimileşti, çünkü aynı gayeleri paylaşıyorduk. Misafir Türkiye'de neşredilen "Tercüman" gazetesinde çalışan Taha Akyol'du. "Tercüman", biz Sovyet Türkleri için büyük

anlam taşıyordu, İsmail Gaspiralı'yı andırıyor ve güzel arzuları körüklüyordu. Ancak "Türkistan Birliği" gayesi gündemde değildi, sebep mintaka münevverleri...

"Türkistan Birliği" ülküsünün 1990'da gelişmemesinin yine önemli bir sebep de bölge aydınlarının henüz diğer zorba Birlikten yani Sovyetler Birliği'nden kurtulma yollarını düşünüyor olmalarıydı. Enerjisini Rus egemenliğine karşı kurulan milliyetçi hareketlere harcıyorlardı.

"Türk Birliği" ülküsü, Sovyetler yıkılarak Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra siyasî literatürde kayboldu. Çünkü, bu fikrin savunucuları siyasetten uzaklaştırıldı. Kimileri hapsedildi, kimileri sürgün edildi. Onların yerine "Türkistan Ortak Evimiz" kabilinden sahte bir slogan bulundu. Özbekistan başkanı İslam Kerimov, bu sloganla bir taraftan Özbek aydınlarının övgüsünü, diğer taraftan da kardeş ülkelere gaye veren lider ünvanını almayı arzulamıştı. Ama ne o, ne de bunu elde etti. Çünkü uygulamada, bu kardeş ülkeleri aşığılama, kendisine muhtaç etme çabası, korkutma vs.ler çirkin ve itici hareketlerdi. "Türkistan Birliği" ülküsü, Özbekistan'da demokratik rejim yerleştirildiği; fikir hürriyeti ve insan hakları sağlandığı takdirde yeniden canlanması mümkündür.

ÜMMETÇİLİK

89-90'larda Özbekistan'da ümmetçi gruplar da ortaya çıktı. Bunlar komünistler de, demokratlar da milliyetçi demokratlar da hepsi aynı şey, ülkeyi ümmetçi fikir yönetmesi gerektiği düşüncesini ileri sürmeye başladılar. Bu yeni bir ülkü değildi. Rus istilasına kadar Türkistan mintakasında bulunan üç devlet yani Kokan Hanlığı, Buhara Emirliği ve Hive Hanlığı ümmetçilik fikriyle idare edilegelmiş ve bu sosyal durum 20. asrın başında dahi değişmemişti. Milliyetçilik Batı'da ortaya çıktıktan sonra modern ülkü oldu. Ancak bu Asya topraklarına henüz girmemişti.

Lenin önderliğinde devlet devriminden sonra Türkistan halklarında müstemlemeden kurtulma ümidi doğdu . 1919 yılında Türkistan'a yüksek mertebeli bir misafir teşrif buyurdu. Kendisi Moskova'da Vladimir Lenin ile görüşerek, onun tavsiyesiyle Türkistan'a gelmişti. Türkistan'da Ekim İhtilali'nin amaçlarını esas yapmada yerli halka yardım etmek için gelmişti. Herhalde, Taşkent'te Rus idaresine gelen haber bu içerikteydi. Ama misafirin maksadının başka olduğu çok geçmeden anlaşıldı. O, Türkistan'da Türk halklarının birleşerek, Rus boyunduruğundan kurtulmasını isteyen bir hayalperestti. İsmi Enver Paşa olup, kendisi Türk (Anadolu Türkleri kastediliyor-ç.n.) Sultanının damadı, Türk ordusunun sabık Başkumandanı, Ruslarla olan Sarıkamış muharebesinde onun taktik hatası binlerce Türk askerinin soğuktan ölmesine sebep olmuştu. Daha sonra, Türkiye'yi terk edip, hep hayalinde gördüğü Türkistan yoluna düşmüştü.

Enver Paşa önce Taşkent'e, sonra Buhara'ya gider. Orada kendisini "Genç Buharalılar" diye adlandırılan siyasî grupla yakınlık kurar. Buhara'nın müstakbel baş veziri Osman Hoca ile tanışır. Beraber millî kurtuluş hareketi plânını yaparlar. Enver Paşa'ya Türkistan'da Ruslara karşı dağınık savaşılan silahlı grupları tek bayrak altında toplayarak, kumandanlık yapması görevi verilir.

Enver Paşa, Türkiye'de asrın başında ortaya çıkan "Genç Türkler" hareketinin lideri pantürkist İsmail Gaspiralı'nın düşüncelerini Türkistan'da uygulama tecrübesine girişen ilk siyasetçi oldu. Ama Türkistan halkı, -bir avuç aydın istisna- Gaspiralı'nın amaçlarını kabule hazır değildi. Enver Paşa, dağınık grupları birleştirirken, "ümme faktörü" nün ehemmiyetini hissetti ve bayrağını ümmet bayrağına çevirdi.

Bu taktik Türk generalinin atılımlarında bir müddet muvaffak etmişse de Türkistan'daki grupları birleştirmek için yalnızca ümmetçilik ülküsünün yeterli olmayacağını gördü. "Basmacı" denilen bu gruplar savaşın en sorumluluk isteyen bir zamanında "sen Özbeksin, sen Kıpçaksın, sen Lakaysın, sen Kırgızsin" diyerek işin temelinde darbe vuruyor ve muharebe neticesini boşa gitmesine sebep oluyordu. Bu realite Türk generalini çok üzdüğü şüphesizdir. Enver Paşa da, milliyetçi "basmacılar" da Türkistan'ın bağımsızlığı için şehit oldular. Allah'ın rahmeti onların üzerlerine olsun. Türkistan kabilelerinin birliği meselesi de "Basmacılar hareketi"nden sonra tarihin karanlıklarına gömüldü.

Fakat 70 sene sonra Sovyetler'de başlayan Yeniden Yapılanma yıllarında bu amaç yine ortaya çıktı. Bu sefer Türkistan birliği amacının iki libası vardı. Birisi Türkçülük, diğeri ümmetçilik. Her ikisi de "birleşmede" kendisini başkalarına nazaran daha etkili olduğunu iddia ediyordu. Elbette, 90'lı yıllarda Türkçülük ve ümmetçilik taraftarları ciddî bir programla kamuoyunun karşısına çıkacak kadar örgütlenmiş değildiler. Türkistan birliği ülküsünden vazgeçmeyen idealistler, ülkünün halk arasında esas olması için yıllar gerektiğini gördüler. Yine Yeniden Yapılanma devri, Türkçülük ve ümmetçilik sentezini ifade eden yeni bir ülkü zarureti ortaya attı. Böyle bir sentez sun'i, volontarist usullerle, siyaset laboratuvarında yaratılan bir şey olmayıp sosyal ve siyasî şuurdaki sıçramalar neticesinde ortaya çıkacak bir şeydi.

1991 yılı

REFERANDUM

1990'da birkaç cumhuriyetin bağımsızlığını ilan etmesi Sovyet hakimiyetini gerçekten sersemletti. 91 Ocağında Bakü'de göstericilerin tanklarla ezilmesi, Baltık ülkelerinde Sovyet ordusunun ahaliye saldırması, Gorbaçev rejiminin ülkeyi parçalanmaktan kurtarabilmek için yaptığı faydasız çabalardandı. Bu çabaların semeresizliğini gören Moskova vaziyeti hukukî yoldan halletmeye girişti. 19 Mart referandumu bu maksatla yapıldı. Referandumda halkın "Sovyetler Birliği'nin korunması taraftarıyız" şeklindeki tek soruya "evet" veya "hayır" diye cevap vermesi gerekiyordu.

Özbekistan yöneticileri 90'da kabul edilen "Özbekistan Bağımsızlık Deklârasyonu"nu unutarak kendi halkını Moskova'nın yeni tuzağına düşürmek için hazırlıklara çoktan başlamıştı. O zamanlar, "Bu demokratlar bağımsızlık diyerek bizi uçuruma sürüklüyorlar, biz Sovyetler olmadan nasıl yaşarız?" şeklindeki konuşmalar bugün kendilerine "Bağımsızlık Kahramanı" madalyası takılan yurtbaşlarının ağızından dökülmüştü.

Referandum biz, bağımsızlık yanlıları için hayra alamet değildi. Referandumda "evet" oyunu verenler çoğunluğu teşkil ederek Özbekistan yine Sovyetler Birliği içerisinde eski yerini alırsa, Moskova'nın kendi siyasetini daha da katılaştırarak, Yeniden Yapılanma prensiplerinden vazgeçmesi mümkündü. Her halükârda biz böyle düşünüyorduk. Ve referandum neticelerini etkilemek için "Erk" teşkilatı gücü nispetinde harekete geçtik. Bu yönde beraber çalışmak için "Birlik" hareketi idarecileriyle de görüştüm. Bu, 89'dan sonra "Birlik"e yaptığım ilk ziyaretti. Hareket yöneticilerine ülkenin geleceğinin halledilmekte olduğu şu sıralarda aradaki kızgınlıkları bir kenara koyarak beraberce çalışmamız gerektiğini anlattım. Onlar bunu olumlu karşıladılar. İki teşkilat adına halka çağrı hazırladık. Ama birkaç gün sonra – her zaman olduğu gibi- yine fitne çıktı. Bunu çıkaranların kim olduğunu bilmiyordum. Bilmeyi de istemiyordum. "Erk" heyetini çağırarak yeni bir çağrı hazırladık, çoğaltarak şehirlere dağıtmaya başladık. Az bir zaman kalmıştı. Bizim imkânlarımız çok sınırlanmıştı.

Propaganda, duyuru işleri son derece iptidaî usullerle yürütüldü ve referandumdan bizim endişelendiğimiz netice çıktı. Özbek halkı İslam Kerimov'un önderliğinde Özbekistan'ın Sovyetler Birliği'nde kalması istikametinde oy verdi. Bu bizim için beklenen, ağır darbeydi... Referandumdan sonra Gorbaçev muhalifleri epeyce canlandı. Referandum onların dilini uzattı. Sovyet halkı, Baltık cumhuriyetleri hariç, Birliğe yine bir defa daha "sadakatlerini" bildirmişti. Ama daha önce de itiraf edildiği gibi Sovyetler Birliğinin üzerinde parçalanma ruhu gezmesini sürdürmekteydi. Bu ruh hiçbir siyasî iradeye, hiçbir halka (hatta en büyük halka bile) boyun eğmezdi. Sovyetler Birliğinin ömrü tarihen bitmişti ve bu ruh onun canını almaya gelmişti. Sovyetler Birliğini artık hiç kimse, kudretli Sovyet ordusu, ondan daha da kuvvetli olan KGB dahi kurtaramazdı.

CUNTA

19 Ağustos 1991 günü Sovyet imparatorluğu fanatikleri bu devleti korumak için son defa çırpındı. Kudretli Sovyet ordusu ve KGB'si birleşerek, askerî darbe ilan ettiler. Ama darbeciler devleti ele geçirdiklerinde ansızın elleri titremeye başladı. Sovyet İmparatorluğunun canını almaya gelen mezkur ruh darbecilerin ellerini titretiyordu. Moskova sokaklarına çıkan tanklar da, felç olmuş böcekler gibi buyruldukları yere gidemediler. Bu felçli böceklerin üzerine çıkarak cuntaya karşı konuşanlar daha sonra Rus halkının millî kahramanına dönüştü. Ben, 19 Ağustos günü erkenden Yazarlar Birliğine geldiğimde fevkâlade hareketliliği görünce biraz şaşırımdım. Yeni haberi ilk karşılaştığım kütüphaneci Lale abladan duydum:

- Moskova'da "darbe" olmuş, – dedi.

Yeniden yapılanma devrinde hareket alanları iyice kısalan komünist-yazarlardan biri yanımdan geçip giderken yüksek sesle " işte şimdi tertip yerleştirilecek!" dedi.

Çabucak "Erk" partisi yürütme komitesini çağırdık. Komite üyelerinin hepsi Cuntayı kabul etmediğimizi bildirme taraftarı oldu. Kaybedecek şeyimiz yoktu. Heyet üyelerinden biri "KGB çoktan bizi takibe aldı." –dedi. İyisi mi "Yatakalmaktansa savaşakalmalıyız" – dediler.

Öğleye doğru Cuntaya karşı manifesto metni hazır oldu. Hemen o zaman "Hürriyet" ve "Hür Avrupa" radyolarına okundu. Aynı sırada, "Erk" gazetesinin hazırlanmakta olan sayısının ilk sayfasını değiştirerek partinin Cuntaya karşı beyanı ve halka çağırısı koyarak çabucak bastık. 19 Ağustos günü akşamı "Erk"çiler Yazarlar Birliğinde adetteki toplantısını yapmadı. Herkes evine gitti. Huzursuz bir bekleyiş başladı. Moskova'daki demokratları tutuklamaya başlarsa, bizde de aynı hareketin tekrarlanması kesindi. Bunu hiç kimse birbirine söylemiyordu ama herkes içten içe buna hazırlık görüyordu.

Bu vahime değildi. Vaziyetin ağırlığı apaçık ortadaydı. Moskova'da sınırları nazik kimi meşhur demokratların 19 Ağustos sınavına dayanamayarak Amerika'ya kaçtığını birkaç gün sonra işittik. Bizim "Birlik" in bazı önde gelenlerinin de 19 Ağustos günü Kırgızistan'a "acele yolculuğa" çıktıkları daha sonra malum oldu.

Aynı günün akşamı "Erk" komite üyelerinden Buharalı Taşpolat Yoldaşev bana telefon etti. Cuntanın geleceğinin olup olmadığını sordu. Telefonda olayın değerlendirmesini yaptık. Yoldaşev'e göre, Cuntanın geleceği yoktu. Yoldaşev, Sovyet sistemini içeriden tanıyordu. Birkaç yıl diplomatik vazifelerle yabancı ülkelerde çalışmış tecrübeli memurdu. Onun kehaneti doğru çıktı. Cunta üç gün sürmedi.

Ama bu üç gün Özbekistan'ın başında oturan yöneticilerin ne kadar prensipsiz kişiler olduğunu ortaya çıkarmaya yetti. Cunta, darbe ilan ettiği gün Dehli seyahatinden dönmekte olan Özbekistan Komünist Partisi birinci sekreteri Kerimov uçağın kokpitinden Cunta başkanı

Yanayev'e tebrik telgrafı yolladı. Özbekistan'da Kerimov'un yerine vekil kalan başbakan Mirsaidov, Cunta buyruklarını Özbek gazetelerinde can u gönülden hemen yayınladı. Üstelik yayınlamakla kalmayarak bu buyrukları uygulamaya koydu. Bu buyrukları cumhuriyet savcısına, şehir ve ilçe savcılarına göndererek bu yönde hareket etmelerini daha doğrusu emir gelir gelmez baskı mekanizmasını çalıştırmaya hazır olmaları buyruldu.

"Erk" partisinin önceden plânladığı kurultayı 21 Ağustos günü yapılacaktı. Taşkent İcra komitesi bu kurultayın GKÇP (Cunta) buyruklarına binaen mümkün olmadığını bize resmen bildirdiğini hatırlıyorum.

20 Ağustos günü Cuntaya karşı bildirimizin basıldığı "Erk" gazetesinden birkaç nüshasını alarak Yüksek Meclis'e gittim. Birkaç vekile dağıttım. Sonra Yüksek Meclis Başkanı İbrahimovun kabulhanesine girdim. Orada şaşkınlık hakimdi. İbrahimov odasında değildi. Bu odanın baş köşesinde asılı duran Gorbaçev portresi de tıpkı İbrahimov'un kendisi gibi kaybolmuştu. "Erk"ın bir nüshasını İbrahimov'a verin diyerek sekreterine uzattım. Aslında yalnızca İbrahimov değil, Özbekistan'ın bütün idarecileri kendi odalarındaki Gorbaçev portrelerini 19 Ağustos günü çoktan indirip atmışlardı. Bu halkın "liderleri" Brejnev zamanındaki kölelik boyunduruğunu tekrar takınmak için boyunlarını eğmiş halde bekliyorlardı. O günün akşamı yani 20 Ağustosta İslam Kerimov, Komünist Parti üyeleriyle Yüksek Meclis Başkanlık Divanı üyelerini çağırarak toplantı yaptı. Bu toplantıda Özbekistan'da "GKÇP kurmaya gerek yok, çünkü biz böyle de olağanüstü durumda yaşıyoruz, bizde intizam çok güçlü" şeklinde bir karara vardılar. Bu Sovyetler Birliği'nde Cuntaya karşı en "orijinal" yaklaşım sayıldı. Bu açıkça, münafıkane bir yaklaşımdı. Cunta buyruklarını Kırgızistan kendi gazetelerinde yayınlamadı. Kırgızistan başkanı Akayev, Cuntaya karşı olduğunu resmen açıkladı. Biz, onun cesaretinden ötürü gurur duyduk. Çünkü o bizim Türkistanlı liderlerimizdendi. Özbekistan yöneticilerinin de tarihin dönüm noktalarında böyle metanetli olmasını istedik. Biz muhalefet olarak Kerimov'u çok sert eleştirsek de, o bizim ülkemizin başkanıydı. Onun dünya çapında itibar kaybetmesini bir vatansız olarak hiç istemezdik.

19 Ağustos, maalesef bizim idarecilere itibar getirmede. Cuntanın mağlubiyeti ise onları kendi yönelimlerini bir defa daha 180 derece değiştirmeye mecbur kıldı. Bu daha da acınacak bir manzaraydı.

BİR AVUÇ HALK

Özbekistan'da 19 Ağustos sınavından yüzünün akıyla çıkan yegane siyasî teşkilat "Erk" partisi oldu ve biz bununla gururlanıyorduk. Bağımsızlık ülküsünü bu "bir avuç" Erkçiler şiar edinerek yola çıkmış ve yine onu savunma zamanı geldiğinde meydana yine o "bir avuç" erkçiler kalmıştı. Eğer Cuntanın ömrünün üç gün olduğu önceden bilinseydi, ona herkes karşı çıkardı ancak bu belli değildi. Cuntaya karşı çıkmaya cüret eden insanlar da azınlıktaydı. Bu insanlar yalnızca Taşkent'te değil hatta ki imparatorluk başşehri Moskova'da da, Sovyetler Birliği'nin diğer şehirlerinde de azınlıktaydı. Ne olacak acaba diyerek bekleyen milyonlara nispeten azınlıktılar. Belki de Cunta gelince karnımız doyar diye ümit eden maddiyatçılara nispeten azınlıktılar. Hürriyet düşmanlarına nazaran, totaliter devlet sevdalıları, casuslar, şovenler ve hatta şaklabanlara nazaran da cuntaya karşı çıkanlar azınlıktılar. Yine bir benzetme yapacak olursak, karşı çıkanlar ancak "bir avuç" idiler. Lakin bütün dünya gazeteleri Moskova'daki darbeye halk karşı çıktı, diye yazdı. Biz de böyle yazdık. Cuntanın yenildiğini gören mütevazı çoğunluk da mezkur azınlık hakkında "halk", diye konuşmaya

başladı. Halk karşı çıktı. Halk galebe çaldı. Halk cesaret gösterdi.

Yani bir avuç azınlık, birden halk oluverdi.

Bir avuç halk

Bu üç kelimeden ibaret ifade benim hürriyet hakkında yazdığım son şiirimdi.

HASSAS MEVZU – BAĞIMSIZLIK

Biz “Erk” kurultayını çabucak yapmaya karar verdik. Şaşkın’a dönen iktidarı sertçe dürtmek gerekiyordu. Özbekistan’ın Sovyetler Birliği’nden ayrılması için bundan daha uygun fırsatın tekrar hiçbir zaman gelmeyeceğinin herkes farkındaydı. Ama “Birlik” hareketinin malum yöneticileri “eğer Sovyetler Birliği’den ayrılırsak, Kerimov merkezin cezasından kurtulur, Moskova Kerimov’u görevden alsın, belki daha sonra bağımsız oluruz”, türünden sözler söylemeye başladılar.

Doğru, Sovyetler Birliğinden çıkmak, İslam Kerimov’u cuntayı desteklediği için uğrayacağı kesin olan cezadan kurtaracaktı. Biz önemli değil, varsın kurtarsın dedik. Varsın Kerimov kurtulsun, yeter ki Özbekistan bağımsız olsun, dedik. Çünkü bağımsızlık sadece Kerimov’u değil bütün Özbekistan’ı, bütün halkı İmparatorluğun cezasından kurtaracaktı. Eğer istikbalde Kerimov veya başkası bize on yıl zulmedecek olsa ve biz onun ölümünü dileyerek on yıl bekleyecek olsak da, halkımızın müstemlekeden kurtulması zalimin hakkettiği cezadan kurtulmasına bağlı ise, biz hiç tereddütsüz zalimin kurtulması için oy verirdik.

“Erk” partisi iktidarla bir defa daha anlaşma yaptısya, bunun ancak bağımsızlık yolunda yapılmış anlaşma olması mümkündü. İktidarın adaletsizliği, hileleri ve hatta zulmüne göz yummuş olması mümkündü. Çünkü o sırada halkın müstemlekeden kurtulması meselesi bizim için herşeyden hatta demokrasiden, hatta bizim için her zaman muteber olan kişi hürriyetinden dahi önce geliyordu. Bu bir gerçektir. Bundan hiçbir Erkçi bugün yüz çevirmek niyetinde değil.

Bizdeki bu hassasiyeti yalnızca o zamanlar değil, bugün bile anlamayanlar var. Bize yakınlık duyan, bizi seven dostlarımızın arasında dahi bu ince durumu farklı yorumlayanlar var. Moskova Penklübü lutfedip, 50 yaşım münasebetiyle dostları bir araya getirerek bir toplantı tertiplemişti. Sağ olsunlar, bu toplantının video kasetini bana gönderdiler. Bu toplantıda çok hürmet ettiğim Helsinki İnsan Hakları Federasyonu Başkanı Ludmila Alkesejava, 90’lı yılların Özbekistan’ını hatırlarken “Birlik’in “önce demokrasi sonra bağımsızlık, “Erk” ise önce bağımsızlık sonra demokrasi fikrini ileri sürdüğü”nden bahsediyordu. “Şu anda Muhammed Salih kendi hatasını anlayarak, büyük pişmanlık duyuyor olmalıdır. Bağımsızlık uğruna sürgün oldu. Dostları, akrabaları tutuklandı, gerçekten de, inkılabı idealistler yapar, meyvesini ise eblehler yemiş” diye bana hemdertliğini bildiriyordu. Tabii, bu dostluk için çok müteşekkirim. Ludmila Vladimirovna, içten biri, konuşurken laf olsun diye değil, gerçekten de üzülerek konuşuyordu. Ancak ben, onun sandığı gibi 90’lı yıllarda bağımsızlık yanlısı olduğum için asla pişman olmadığımı bilmiyordu. Bunun sebebini sadece halkı uzun zamanlar müstemleke altında kalan kimse anlayabilir. Halkı uzun süre sömürgeci olan kimsenin anlaması zordur. Bu yüzden Ludmida Vladimirovna’yı ben anlarım.

Ludmila Vladimirovna gibi Özbek aydınları içinde de (“Birlik”i söyledim) Rusya’dan ayrılmanın faydadan çok zarar getireceği düşüncesinde olanlar az değildi. Biraz demokrasi gelsin, birkaç yıl bekleyelim, bağımsızlık kaçmaz, diyen dostlara çok rastladık.

“Birlik”teki bazı akıllılar bizi uzağı görememekle itham ederek bağımsız olursak Kerimov kendi saltanatını kurar, diye korkutuyorlardı. Bendeniz müstakbel saltanat hakkında Yüksek

Meclis oturumlarının birisinde “Biz iki zulmün altında yaşıyoruz, birisi Moskova, diğeri mahallî iktidarın zulmü. Fakat bağımsızlık yolunda önce büyüğü, yani Moskova’dan bağımsız olalım, sonra kendi mahallî zulme karşı mücadeleyi sürdürürüz”- dediğimde İslam Kerimov, Yüksek Meclis Başkanlık Divanında gülerek oturmaktaydı.

Biz, bağımsızlığı elde ettikten sonra dünya güllük gülistanlık olacak diye onu istemiyorduk. Bağımsızlığı tek bir parti, tek bir nesil, tek bir devir için düstur edinmemiştik. Onu bütün halk, bütün devirler, sonsuzluk için istediğimizden düstur edinmiştik. Mevzuun bizim için olan hassasiyetini daha nasıl anlatmak mümkün acaba?

20’li yıllar Türkistan’ında “Basmacılar hareketi” diye adlandırılan millî hareketten sonra Özbekistan’ın bağımsızlığı ülküsünü ilk savunan ve demokratik usullerle dünyaya kabul ettiren yegane siyasî hareket “Erk” hareketiydi. Buna ülkemizin son yirmi yıllık yazılmayan tarihi şahittir.

“ERK” PARTİSİNİN KURULTAYI

Kurultaya izin çabuk çıktı. Cuntanın mağlubiyetinden sonra mahçup olan iktidar “istediği yeri verin” diye emretmiş ve Taşkent şehir icra komitesi bize cumhuriyet radyosu yanında kurulan görkemli “Ticaret merkezi”nin modern donatılmış salonunu verdi.

Kurultay 25 Ağustos günü saat sabah 10’da başladı. Salon tıka basa doluydu. İnsanların keyfi yerindeydi. Bayram havası vardı. Kurultayda ilk konuşmayı ben yaptım:

“Saygıdeğer dostlar! Tarihte öyle devirler var ki, onun bir saati yıllara, yılı asırlara denktir. Bu gerçek bu güne kadar bizim için bir kitabî ifadeydi. Ama bugün bu gerçek bizim gözümüzün önünde işte. Biz de bu büyük vakıanın şahidiyiz . 19 Ağustosta sadır olan Darbe ve buna karşı merdane yapılan halk direnişi bu gerçeği gözler önüne serdi. Yeniden yapılanma olarak adlandırılan altı aylık tarihî sürecin 19 Ağustosa kadar olan kısmı bir devre ise bundan sonra geçen altı gün muhakkak ki başka bir devredir. Bu devrim o kadar çabuk gerçekleştirildi ki, bunu hâlâ aklımız almıyor. Çünkü o tehlikeli üç gün içinde bizim geçtiğimiz demokrasi yolunun mesafesi yeniden yapılanmanın sürdüğü altı yıllık mesafeden daha fazladır. Ve bu iki devrimin prensip olarak farkı şudur: ilk devrim yukarıdan, yönetim tarafından başlatıldı ise, bu ikinci devrimi gerçekleştiren halkın bizzat kendisi oldu.

Yine aynen bu şekilde altı yıl içinde mitinglere katılan halkla 19 Ağustosta sokağa çıkan halk arasında muhakkak ki fark vardır. Bu halk o güne kadar mevcut sistemi tenkit edegelmesine mukabil şimdi bu düzeni tamamen değiştirmeyi talep etmeye başladı. Önce polis joplarına karşı dururken bu sefer tanklara karşı, tek kelimeyle ifade edilirse ölümle yüzyüze geldi. Toplumdaki bu dinamizm Sovyetler Birliği olarak adlandırılan memleketi keskin bir dönemece getirdi.

Ancak şunu unutmamak lazım, 19 Ağustosta ölümle karşı karşıya bulunan bu halkı, mezkur Yeniden Yapılanma hazırladı. Bugün demokrasinin galibiyetinden dolayı başımız dönerek “yeniden yapılanma ve Gorbaçev’i Yeltsin kurtardı, Sovyetler Birliğini Rusya kurtardı.” – diyoruz. Gerçekte kurtaran şey mezkur “çıkılmaz sokağa girmiş olan Yeniden Yapılanma” idi. Bu anlamda, Gorbaçev kendi kendisini kurtardı, bu anlamda o kendi kendisinin kurtarıcısı oldu. Bu anlamda yeniden yapılanma asla çıkılmaz sokağa girmiş değil, tam tersine, o bugün kendisinin büyük galibiyetini kutluyor. Yeniden yapılanma asla bugünkü kadar yüceltilmemişti. Muhalifler “halk aç ve çıplak, suç işleme artıyor, iktisadî buhran derinleşmekte, senin demokrasinin ne faydası var?”, diye sormaktalar. Doğru, halk aç. Ama bunun demokrasiyle ne alâkası var? Doğru, suç işleme artıyor. Ancak demokrasinin ne suçu

var? Doğru, iktisadî buhran derinleşmekte, bunu demokrasi mi derinleştiriyor? Tam aksine, bu facialar demokrasinin hâlâ yerleşmemesinden hâlâ kuru bir kelime olarak kalmakta olmasından, siyasî,sosyal ve iktisadî hayatımıza iyice sinmemesinden değil midir? Tuhaf olan şu ki, ihtilal'e teşebbüs eden askerî ve partisel cunta da, yine o halkın açlığını, iktisadî buhranı öne sürerek meydana çıktı. O bir hafta içinde vaziyeti kökünden değiştirmeye söz verdi. Bunun delili olarak Moskova'daki dükkânlarda uzun süredir beklenen gıdalar meydana çıktı. Eğer cunta on beş gün daha yaşasaydı, bu gıdalar diğer şehirlerin dükkânlarında da görülecekti. Buna hiç şüphe yok. Ama halk aldanmadı. Halk ekmeğe değil hürriyeti seçti. Çünkü bu halk hatta ekmeğin dahi hürriyetin yerini almaya muktedir olmadığını anlamış bir halktı. Ben halk deyince, Rus halkını kastediyorum. Bu gerçeği kabul etmek gerek. Zaten cuntanın önünü kesen esas güç, Moskovalılar ve Rusya hükümeti oldu. Cunta kendi amaçlarını ilan ettikten sonra bazı cumhuriyetlerde tereddüt açıkça görülmüştü. Değil cumhuriyetler hatta yabancı devletlerin hemen hepsi ilk saatlerde verdikleri beyanatlarında cuntaya karşı herhangi bir şey söyleyemedi. Ancak halkın ayaklandığını görünce buna dayanan Rusya hükümetinin cesaretini görerek tereddüte düşenlerin kararı kesinleşmeye başladı. Ancak bundan sonra onlar Rus halkını desteklemeye başladılar. Bundan alınacak ders şudur halkı ancak kendi kendisinin kurtarması mümkündür. Eğer halk uyanmazsa yabancı halk da onun iktisadî yardımını da ona çare olamazmış. Bir ders daha var. Bu da manevî derstir. Cunta devrinde tereddüte düşen cumhuriyetler de kazanılan zaferden faydalanacaklar. Allah'a şükür. Ama bizim şunu da unutmamamız gerekiyor. Hiçbir zaman hiçbir halk başka bir halkın mücadelesi karşılığında azat olmamıştır. Eğer olduysa bile bu azatlığın onun için kıymeti olmayacağı malumdur. Çünkü bu hediye edilen hürriyeti savunacak halkın olması lazımdır. Aksi halde, böyle bir hürriyet ne kadar çabuk elde edildiyse o kadar çabuk kaybedileceği kesindir. Hiç kimse tankın önüne yatarak anayasayı korumaz, çünkü halk anayasanın ne olduğunu bilmiyor. Hiç kimse "demokrasi için" diyerek kurşunlara göğsünü germez. Çünkü halk ekmeği hürriyetten daha üstün görmektedir. Hiç kimse başkanı desteklemek için sokağa çıkmaz. Çünkü bu halkı sokağa çıkmaya alıştırmamışlardır. Kısacası, hediye edilen hürriyeti ancak onu hediye eden halk korumaya muktedirdir. Allah korusun, bu halk "Ben seni koruyacağım", diye gelmesin yine. Bu acı bir hakikat ve biz ona dik bakabilmeliyiz. Bu sebeple, "Erk" partisinin birinci vazifesi kendi halkımızı uyandırmaktır. Bu olmadan bağımsızlığımız bugünkü gibi kâğıt üzerinde kalmaya devam eder.

Halkların üstünde üç gün muallak (asılı) duran tehlike Özbekistan'a nasıl etkiledi?

Biz kendimizi nasıl hissettik, nasıl tavır aldık?

Belki ... Evet, "belki"ler çok. Şahsen ben bu tehlikeli günlerde gördüğüm bir manzarayı asla unutamıyorum. Yirmi Ağustos günü hükümetimizin yaptığı toplantıda Şayhov ve Orazayev adlı milletvekilleri çıkararak cuntanın başkanı hakkında "Yoldaş Yanayev de söylediler. Özbekistan'a ordu göndermeye hacet yokmuş." – dediklerinde, yer yarılrsa da yere girseydim. Çünkü bu vaziyette "ordu gönderilmemesi" bizim için bir şeref değildi. Çünkü bu ordu kanunu savunmak için değil, bilakis kanunu çiğnemek için gönderiliyordu. Bu ordu demokrasiyi kurmak için değil, onu yok etmeye geliyordu. Demek istediğim, şüphesiz aydınlardan oluşan ve yine şüphesiz kendilerini insansever olarak kabul eden bu adamların feraseti bu kadar ise, tarlada ömrü boyunca çapa yapan çiftçiden, halkımızın yaklaşın % 80'nini oluşturan topluluğa güvenmeye hakkımız var mıydı?

“Erk”in tuttuğu pozisyona gelecek olursak, bu hepinizin malumudur. Demokratik bir parti olarak, “Erk” darbenin daha ilk gününde bu meş’um ihtilale karşı tavrını anında bildirmiştir. Partinin cuntaya karşı beyanati ve Yeltsin’e destek telgrafı hemen o gün bütün dünyaya yayıldı. Mahallî basında duyurma imkânı olmadığından, bu belgeler yabancı ülke radyolarından, bilhassa “LIBERTY” ve “RADIO FREE EUROPE” kanallarından duyuruldu. Bu tarihî vakıadan üç özet çıkarılabilir:

1. Mevcut sistem ne kadar demokrasiye geçiş için çabalarsa çabalasın, toplumu onlarca yıl geriye götürmeye muktedir tehlikeli bir mekanizmayı da kendi içerisinde saklamaya mahkumdur. a Gorbachev, devlet darbesine kadar üç ayrı geminin başını çekiyordu. Bunlar SBKP Başkanı, Devlet Başkanı ve Başkomutanlık görevleridir. Bu üç gücü ele geçirmek için cuntanın tek bir kişiyi, yani Gorbachev’i Moskovadan uzaklaştırması yeterli oldu. Birkaç saat içinde büyük bir ülke ciddi tehlikenin altında kaldı. Yani, bu siyasi sistemde güçler ayrılığına gidilmedikçe, hukuk devletine geçilmedikçe, darbe tehlikesi sürecektir.

2. Her türlü “egemen devlet” diye adlandırılan subjenin kendisini koruyacak ordusunun olması şarttır. Aksi halde, bu “egemenlik” sahtedir. Bunu Rusya hükümeti cuntanın ortaya çıktığı günlerde iyice anladı. Bunu Özbekistan hükümetinin de nihayet idrak etmesi lazımdır.

3. Biz tam olarak bağımsız, yani yalnız iktisaden değil, siyaseten de bağımsız olmadıkça, hiçbir “Yenilenen Federasyon” bizim için kurtuluş olamayacaktır. Çünkü bu sistemin bir kişinin iradesine bağlı olan sistem olarak kalacağı kesindir. Yarın yeni bir Yanayev’in gelmeyeceğine hiç kimse kefil olamaz. Yegane kefalet – halkımızın tam Bağımsızlığıdır. Bu hakikati son iki gün içinde Sovyetler Birliği’nde yaşanan vakıalar ispatlamaktadır. İhtilalden sonra ülkedeki siyasî vaziyet daha da şiddetli değişmeye başladı. SBKP siyasî parti olarak parçalandı. Bağımsızlığa geçiş devrinin yaşandığı iki Baltık cumhuriyeti olan Estonya ve Litvanya dün tam bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Dün Ukrayna parlamentosu da bu cumhuriyetin tam bağımsızlığını ilan etti. Malum olduğu üzere kurulmakta olan “Yeni Sovyetler Birliği şartnamesi” esasen üç Slav cumhuriyeti olan Rusya, Ukrayna, Belorusyla ile Orta Asya cumhuriyetlerinden Kazakistan ile kurulması plânlanıyordu. Bu cumhuriyetler içinde en nüfuzlusu olan Ukrayna bu birlikten ayrılırken, “şartname” önceki muhtevasını artık koruyamaz.

Bu olay bu güne kadar “Şartname”nin merkezî elamanlarından biri olan Rusya’nın da pozisyonunu değiştireceğini kesindir.

Burada iki tahminde bulunmak mümkündür: İlki, Rusya eğer “Şartname” taraftarı ise daha önce istediği imtiyazları daha da genişletmeye çalışacaktır ve bunu elde edecektir de. Bu durumda bugünkü merkez kendi merkezietini tamamen kaybedecek ve Rusya merkeze dönüşecektir. Bu yeni durum bağımsızlığa yönelen Orta Asya cumhuriyetlerinin halihazıra kadar sürdürdükleri siyasetlerinde köklü değişiklikler yapmasını gerektirecektir. Bunlar kendi cumhuriyetlerinin de tam bağımsızlığını ilan etmeye veya yeni kurulan, merkezleşmiş bir devletin bölümleri olarak kalmaya mecbur olacaklar. İkinci tahmin ise şudur: Rusya’nın da Birlikten ayrılarak kendi tam bağımsızlığını ilan etmesi mümkündür... Kısacası, biz hiç beklemeden, hemen Özbekistan Yüksek Meclisi’nin olağanüstü oturumu için çağrı yapılmasını talep ediyoruz. Burada bugünkü siyasî durumun açıkça tahlil edilmesi şart. Özbekistan’ın tam bağımsızlığının başka yolu yoktur. Bugünkü tarihî imkânı elden kaçırmamız gerek.”

İKTİDARIN BAĞIMSIZLIĞI

Yüksek Meclis, "Erk" partisinin kurultaydan beş gün sonra 30 Ağustosta olağanüstü oturumuna çağırarak Özbekistan'ın bağımsızlığını ikinci defa ilan etti. Hükümet bir yıl önce ilk defa ülke bağımsızlığını ilan edip, sonra kendisi boykot etmişken, bu kez ilan ettiği bağımsızlığı Moskova'nın boykot etmesinden korkuyordu.

Evet, 30 Ağustos 1991 de ilan edilen bağımsızlık iktidarın bağımsızlığıydı. Hem gerçek, hem de mecazi anlamda. Hükümet Moskova'dan bağımsız oluyordu. Halk bir yıl önce 20 Haziran 1990'da kendi bağımsızlığını ilan etmişti. 30 Ağustosta hükümet bağımsızlığını ilan ettiğinde milletvekillerinden kimse hiçbir şey demedi. Alkış bir yanda dursun ses dahi çıkarmadı. Bu durumda zavallı Kerimov salona yönelerek, "niye alkışlamıyorsunuz?" diye haykırdı. Bir iki alkış sesi duyuldu. Ama çoğunluk inatla sessizliğini sürdürdü. Böyle bir sessizlik bağımsızlığını ilan eden dünyanın hiçbir parlamentosunda yaşanmamış olmalıdır.

Milletvekilleri Kerimovların bağımsızlığından korkuyorlardı. Önceleri herhangi bir adaletsizlik olduğunda "ağabey Rusya"ya müracaat edilirdi. Halkın zavallı vekilleri şimdi kime müracaat edeceğiz, diye kara kara düşünüyorlardı. Onlar adaletsizliği yok etmek için "ağabeye" muhtaç olmanın daha da korkunç olduğunun farkında değillerdi. Çünkü muhtaç olmaya alışmışlardı. Adaletsizliği yok etmek için mücadele imkânını ise akıllarına bile getirmiyorlardı. Mücadele onlar için yabancı bir kelimeydi. Onlar oturdukları yerlerinden kalkarak başkana bu sözünüz adaletsiz oldu diye asla söylememişlerdi. Buna cesaret edenleri "deli" derlerdi. Bu halkın 500 vekilinin % 90'ı komünist bürokrasinin kanadı altından çıkan canlılardı. Onlar, çocukluklarında otomatik olarak oktyabryat, ergenliklerinde piyoner, yetişkinliklerinde komsomol olan ve hemen komünist olmak için sıraya giren problemsiz insancıklardı. Onlar kendilerinin sahip oldukları hiçbir makama siyasî mücadele sonucu gelmemişlerdi. Onlar kendilerinin üstünde bulunanların ayağının altına omuzlarını koyarak yavaş yavaş yukarıya yükselirlerdi. Bu sebeple onların hiç biri siyasetçi değildi. Onların siyaset hakkında herhangi bir müstakil fikri yoktu, siyasî vaziyette karar almayı bilmezlerdi, hemen şaşkınlığa düşerlerdi. Bu manada "gayri resmî" diye adlandırılan muhalefet teşkilatlarının orta seviyedeki bir üyesi bu güzel giyinmiş zevattan daha çok siyasetçiydi. Çünkü o kendi inandığı şey için mücadele edebilir, adaletsizliğe karşı durabilirdi.

30 Ağustos 1991'de bu milletvekilleri Kerimov'un zulmünden korkarak bağımsızlıktan dahi vazgeçmek üzereydiler. Onların bağımsızlık ilan edildiğindeki sükutu bu itaatin ifadesiydi. Onlarda 1990'da şevk yoktu. 1990'da onlar Kerimov'un diktatör olacağını düşünmemişlerdi. Bu yüzden Haziran Deklârasyonu alkışlarla kabul edilmişti.

Tabi, bağımsızlığı alkışlamayan halk vekilleri ona yüzde yüz olumlu oy kullandılar.

Bağımsızlık günü olarak 1 Ekim belirlendi. Doğrusu, bu bayram benim de gönlümü açmadı. Genel hava müteessir etti belki de. Veyahut bağımsızlık için ayrılan sevinç erzağını doksan senesinde gereğinden fazla mı harcamıştım bilmiyorum. Her halükârda, bu hadisenin önemli olduğunu hissettiğim halde, sevinç duygusu gerektiği kadar coşkulu değildi.

"ERK" RESMÎ PARTİ

5 Ekim günü "Erk" Partisi Adalet Bakanı tarafından resmî parti olarak tasdiklendi. Yine birkaç günden sonra "Birlik" hareketi de resmen listeye geçirildi. Bu elbette muhalefetin ülkede teşkilatlanması için büyük imkân sağlıyordu. "Erk"çiler yollara düştüler. Bütün cumhuriyet ölçüsünde teşkilatın bölümleri kuruldu. Daha önce kurulanlar sağlamaştırıldı. Halk, teşkilatımıza misli görülmemiş teveccüh gösterdi. Ekim 1991'e girdiğimizde üyelerimizin

sayısı 50 bin civarındaydı.

Ben başkan İslam Kerimov ile birkaç defa görüşerek muhalefetin yeni kurulmakta olan devlet için ne denli önemli olduğunu anlatmaya çalıştım. Aynı fikirleri Yüksek Meclis oturumlarında da devamlı dile getirdim. Kerimov'a türlü şekilde sürekli bir şeyi tekrarladım: Bizim teşkilatımız için devletin bağımsızlığı herşeyin üstünde olmuştur. Bugünkü basamakta da durum aynı. Rusya kendisini toparlamadan acele etmemiz gerekiyor. Devleti gerçekten de bağımsız kılacak iktisadî ve siyasî tedbirlerin alınması gerektir. Bu işler yapılırsa, biz muhalefet olarak sizin hükümetinizi desteklemeye hazırız. Bize ne makam, ne de şöhret lazım. Biz Allah'ın bağışladığı hürriyetimizi koruyabilirsek, bu bize yeterlidir. Ancak, siz de bize luffedin de, muhalefetin tenkidini düşmanlık saymayın. Muhalefet hükümeti tenkit etmek için var olan bir mekanizmadır, bütün dünyada bu böyledir...

Ben konuşurken, bir insan öbürüne ortak menfaatler hakkında konuştuğu gibi, oyun oynamadan, samimî konuşuyordum. Ancak söylediklerimi samimî dinleyen başkan, ben Yüksek Meclis kürsüsüne çıkıp da hükümeti tenkit ettiğim an, derhal tavır değiştirdi. Biz bunu aramızda konuşmuştuk niye kürsüye çıkıp tekrar konuşuyor, diye cinleri tepesine çıkardı. "Meselesi varsa bana gizlice söylesin, ben hallederim." – diyerek darılırdı. Ama ben bu meselelerin "gizlice" hallolmasını istemiyordum. Bu meseleler başkanın keyfî buyruklarıyla değil, kanun esasında çözülmesini istiyordum. Ülkedeki vaziyetin tek bir kişinin keyfine göre ikide bir değişmesi, ülkeyi kanunsuzluğa sürükler, diye düşünüyordum.

Elbette benim isteklerim erken olgunlaşan isteklerdi. Bendeki iyimserlik komünistleri değerlendirmede yanılmıştı, ama bunu değiştirmek benim elimde değildi. Ben istemeye ve isteklerimi imkânı olan yerde dile getirmeye mahkumdum. Çekişe çekişe "Erk" Partisinin ayda bir defa televizyonda 30 dakikalık program yapması için Kerimov'dan izin aldım. Ama bu program Eylül ve Ekim aylarında yayınladı ve sonra yasaklandı. Başkan, kendi alicenaplığına dayanamadı. "Erk"çiler bu iki ayın altmış dakikasında nâhoş meseleleri o kadar çok seslendirdiler ki bu 60 dakika hükümete 60 gün gibi geldi ve program yasaklandı.

Yeni fikirlerimizi açıkladığımız esas kürsü "Erk" gazetesi oldu. Bu da az sayılmazdı. Gazete resmen tescil edildikten sonra tirajı birden yükseldi. Bir defasında 100 bine çıktı. Basımevi müdürlerinin "Erk"ten ayrıca birkaç bin basarak, kendileri sattıklarını ve "ticaret" yaptıklarını öğrendik. Biz buna ses çıkarmadık. "Erk"ın halka ulaşması bizim için yeter, dedik. Çünkü alternatif basın, ahali için o yıl kuponla verilen yağ ve şeker gibi mühimdi.

1991 yılında merkezî "Erk" gazetesiyle birlikte yine dört tane şehir gazetesini çıkarmaya başladık. Bu gazeteler kendi bölgelerinde çabuk itibar kazandı. İnsanlar artık komünist basına değil, bizim gazetelere derdini anlatmaya başladı. Bu kısa -bir yıl dahi- devam etmeyen basın hürriyeti hükümetin hesaba almadığı ahalinin plüralizime (çoğulculuğa) yeterince hazır olduğunu gösterdi.

DEMOKRATİK İHTİLAL

Yüksek Meclisin olağan oturumunun Ekim ayında yapılması gerekiyordu. Ben bir iş sebebiyle Moskova'ya gitmiştim. Oturumdan bir gün önce Taşkent'e döndüm. Aynı günün akşamı bir milletvekili arkadaşşımdan telefon geldi.

- Yarın savaşa hazır mısınız? –diye soruyordu.

- Elbette hazırım – diye cevap verdim.

Arkadaşın sorusunda bir olağandışılık görmedim. Ben her oturumda hükümeti tenkit ederdim. Tenkit edilecek şeyler o kadar çoktu ki birinin "savaşa hazır mısınız?" diye sormasının

zarureti yoktu. Ertesi gün Yüksek Meclis salonuna girdiğimde arkadaşlar bir şeyleri her zamankinden daha heyecanlı, daha gizli muhakeme ediyorlardı. Oturum başladı. İlk olarak Alican Koçkarov adlı milletvekiline söz verildi. O ansızın başkanı tenkit etmeye başladı. Kararnamelerden birini yanlış çıkarmakla suçladı. Koçkarov'un bu çıkışı beni sevindirdi. Nihayet parlamentonin dili çıktı, diye sevindim.

Koçkarov'dan sonra sözü Taşkent'in Kuybişev ilçesi icra komitesi başkanı Şuhrat Nusretov aldı. Bu genç, hiçbir zaman oturumlarda konuşmazdı. İlk defa söz verdiklerini görünce duyuracak bir şeyleri olmalı, diye düşündüm. Ancak o hepimizi hayrete düşürdü (daha sonra herkesi de hayrete düşürmediği malum oldu). Kürsüye gelerek, Rusça konuşarak, mealen şunları söyledi:

- Başkan Kerimov Anayasaya aykırı iş yapıyor. Buna filan filan olayları misal göstermek mümkündür. Anayasa Mahkemesi başkanı Orozayev nereye bakıyor? Biz onu, Özbek olmamasına rağmen, başkanlığa seçmiştik ...

Nusretov 5 dakika boyunca Başkan Kerimov'u öyle tenkit etti ki, onun bu cür'eti bende biraz şüphe uyandırdı. Ondan sonra çıkan başka bir milletvekili daha da şiddetle Kerimov'a saldırdı. Bu adam da kaçacağı yeri önceden hazırlamadan, böyle bir "cesaret"e kalkışmaya muktedir kimse değildi. Bunlar geçen toplantılarda ben kürsüden Kerimovu tenkit ettiğimde, ayaklarıyla yere vurarak "Yeter artık!", diye bağırın, Kerimov'a dalkavukluk yapan adamlardı. Onların böyle 180 derece değişmelerinde mutlaka bir maksat vardı. Ama daha bunun ne olduğunu çözmeden, kürsüye beni davet ettiler. Söz almak için adımlı listeye yazdırmıştım, ama sıranın bu kadar çabuk geleceğini beklemiyordum. Her neyse konuşma metnim hazırıldı. Kürsüye çıktım. Yapacağım konuşma, Kaşkaderya ve Surhanderya bölgelerinde muhalefet temsilcilerine uygulanan baskılar hakkında olup, hükümetin bu hadiseleri kasten bilmezlikten geldiğini ve Kerimov'un buyruğu olmaksızın böyle bir baskının yapılamayacağı hakkında hazırlanmıştı.

Sözüme başlamadan önce, milletvekillerini tenkit etmeyi öğrenmeye başladıkları için kutladım. Ama "Onların samimiyetine inanmıyorum."- dedim. "Daha düne kadar Kerimov'u tenkit edenlere "Yeter artık!" diye yere vurduklarında ne kadar gayri samimî iseler, bugün kendileri başkanı tenkit ettiklerinde de o kadar gayri samimîdirler."- dedim. Ve sonra kendi metnimi okumaya başladım. Konuşmam bitti. Gidip yerime oturdum. Alkış da yok yergi de. Salondan çit çıkmıyordu.

Daha sonra birkaç milletvekili Mirsaidov konuşsun, diye bağırmaya başladı. Şükrulla Mirsaidov o sırada Başbakanı . O güne kadar Başkan Kerimov ile gayet yakındılar, şimdi araları bozulmuştu. Kerimov onu Başbakanlıktan alarak, Başkan yardımcılığına getirmek için düğmeye basmıştı. Buna isyan eden Mirsaidov, milletvekillerinden bir kısmını Kerimov'a karşı hazırlayarak, kendisi Kerimov'un koltuğuna oturmayı plânlamıştı. Yüksek Meclis Başkanı Mirzaâlim İbrahimov da bu işin içindeydi. Bu yüzden, oturumda söz alanlar belli bir sırayla kürsüye çıkıp, Kerimovu tenkit etmeye başlamışlardı.

Benim bu işten hiç haberim yoktu. Oturumdan bir gün önce bana "savaşa hazır mısınız?" diye sorduklarında, bu soru bir parola olduğunu tabî ki bilmiyordum. Ben kürsüye çıkıp Kerimovu tenkit ettim, ama benden önce çıkan milletvekillerini de samimî olmamakla itham etmiştim. Bu ihtilal niyetindekilere karşı beklenmedik bir darbe olmuştu. Onlar benden yardım beklemişlerdi, bunu fark etmemiştim. "Mirsaidov konuşsun!" diye bağırın milletvekillerinin görünüşünden durumun epeyce ciddî olduğunu anladım. Başkanlık Divanında oturan İslam

Kerimov'un yüzünün sarardığı apaçık görünüyordu. Kerimov'u başkan olarak seçen Yüksek Meclisti. Onu bu görevden almak da yürürlükteki kanuna göre Yüksek Meclis vekillerinin elindeydi. Eğer "Mirsaidov" taraftarları kendi işlerini biraz daha sağlam yapsaydılar, onların seçmek istedikleri lider daha cesaretli davransaydı, muhtemelen kazanırlardı. Çünkü, Yüksek Meclis vekillerinin ekserî kısmı Kerimov'dan hoşlanmazdı. Ama Mirsaidov, vekillerin isteği üzerine kürsüye çıkarak, onların bütün heveslerini kırdı:

- Lütfen, beni rahat bırakın. Bana hiçbir makam-mevki lazım değil. Diz çökerek yaşamaktan, dik olarak ölmek daha iyidir ... vs. gibi şeyleri söyledi.

Plâna göre Mirsaidov program konuşmasını yaptıktan sonra, bakanlardan Ubeydullah Abdurezzakov, Alihan Atacanov gibi yine dört bakan ve üst seviyeli bürokratlar Kerimov'un makamına liyâkatsızlığını ispat etmesi ve Yüksek Meclisi onu vazifesinden alması gerekiyordu. Bu iyi düşünölmüş bir plândı. Ama Mirsaidov, oyununu sonuna kadar oynayamadı. O belki, böyle tevazu ile kenara çekilerek bekleyeyim, milletvekilleri beni zorlayarak koltuğa oturturlar diye düşünmüştü. Ama koltuk talep eden liderin kendisi bu iş için çabalamazsa, onun arkasındakiler ne diye çabalsın? Mirsaidov, kürsüden uzaklaştıktan sonra hiç kimse söz istemedi. Salonun heyecanı inmişti. Bunu sezen Kerimov kendisine gelerek karşı hücumu geçti....

Yüksek Meclisin Ekim 1991 oturumu İslam Kerimov'u demokratik yollarla iktidardan uzaklaştırmanın son imkânıydı. Bundan sonra, Amerikalı araştırmacı Prof. Marta Olcott'un da söylediği gibi, " Kerimov ve Niyazov gibilerin ancak saray darbesi sonucunda iktidardan uzaklaşmaları mümkündür".

BAŞKANLIK SEÇİMİ

Özbekistan bağımsız olduktan sonra, kendi bağımsız Devlet Başkanını seçmesi gerekiyordu. Ekim isyanından sonra tedbirleri arttıran Kerimov seçimden önce Yüksek Meclis'teki muhalifleri bertaraf edemese de etmeyi denedi. Ekimde kürsüye çıkarak kendisine saldıranlardan birini danışman olarak yanına aldı. Diğerini daha yüksek makama getirdi ve benzeri yollarla "Mirsaidovcu" grubu susturdu.

Kasımda Yüksek Meclisin Olağanüstü oturumu yapılarak Aralık ayında Başkanlık seçiminin yapılması kararlaştırıldı. Bizim grubumuz seçimi 1992'ye ertelemek istedi ama olmadı. Ben, Yüksek Meclis'te "Erk" partisinin seçime gireceği kararını açıkladım. Bu açıklama hükümete soğuk su serpmiş gibi tesir etti. Hemen o gün eve adam gönderdiler. Şimdilik partiyi güçlendirmek gerektiği, bu zor dönemde iktidara gelmenin güç kaybına yol açacağı kesin olduğu hakkında "faydalı nasihatler" verildi. Bu adamın söyledikleri aslında doğrudu. Ama bu doğru sözlerden amaçlanan "Erk" teşkilatını Kerimov'un karşısına çıkmamasıydı. Ben o adama teşekkürlerimi bildirdim. Teşkilatın seçime katılma kararı aldığını, teşkilatla bir görüşeyim, belki kararını değiştirirler dedim. Adam sevinerek çıktı gitti.

Ertesi günü hükümet konağından, halk arasındaki deyimle, Saraydan, mesleği edebiyatçı olan bir danışman telefon ederek:

- Doğru karar almışsınız. – dedi.

- Ne kararı, seçime katılmamızı mı? – diye sordum.

- Hayır, seçimden geri çekilme kararı. – dedi danışman. – Göreceksiniz, bunun büyük faydası olacak!

- Adayı listeye sokalım, geri çekme hakkında konuşmak için daha erken. – dedim danışmana.

- Sizi anlıyorum. – dedi sevinçle zavallı.

Ama o beni anlamamıştı. O, benim “adaylığı geri çekmek hakkında konuşmak daha erken” dediğimi geri çekecek diye düşünmüştü. Eğer bu cümle tesadüfen ağızından çıkmasaydı, belki de benim adaylığım asla listeye alınmayacaktı. Elbette, “Erk” partisi meşru bir siyasî teşkilattı. Bu seçime katılması için taraftar imzası gerekmiyordu. Parti toplantısında seçime aday gösterilmesi yeterliydi. Seçim komisyonu bu adayı kaydını yapmaya, kanunen mecburdu. Ama Özbekistan’da kanun Devlet Başkanın cebinde olduğu için, onun istediği şey kanunî, istemediği gayri kanunî olarak görülürdü. Demek ki, ”Erk”in seçimlere katılmasını Başkana bağlı olan kanunla değil, kendi irademize bağlı çalışmayla sağlamamız gerekiyordu. Ve biz bunu sağladık. Artık Kerimov tâ seçim gününe kadar “Erk” partisi adayını yarın geri çekecek diye varsın beklesin dursun, dedik.

Tabii, “Erk”çilerin en hayalperesti bile seçimde galip çıkacağımız düşüncesinden uzaktı. Propaganda için teşkilatın parası yoktu. Devlet her aday için ayrılan parayı bir bahane bularak, “Erk”e vermemesi mümkündü. Aynen dediğimiz gibi de oldu. Sonra, oy sandıklarını denetlenmesinde “Erk”çilere izin verilmemesi mümkündü. Yine aynen dediğimiz gibi oldu. Seçim neticelerini sahteletmelerini mümkündü. Bu da – aynen! -dediğimiz gibi oldu. Fakat biz seçime katılmaya kararlıydık. Bütün aleyhimize olan şeyler içinde tek faydalı durum vardı. Seçimde halkla yüzyüze görüşürken, onun dertlerini dinleyip, bu konuda “çareler programı” hazırlamak, aynı anda, parti amaçlarını halka duyurarak, partinin sosyal tabanını genişletmek mümkündü.

Seçim kampanyası başlamasına rağmen, ben on gün boyunca Taşkent’ten ayrılamadım. Seçim komisyonu, seçimde benim vekilim olan kişileri resmi tasdikten geçirmeyerek, ilk baskılara başlamıştı ve 10 günümü bu engellerle “mücadeleye” harcadım. Nihayet, gördüm ki bunları yenmek zor, vekillerden vaz geçerek, Semerkant’a gittim. Kerimov’un memleketinden başladım “geziye”.

Şehir tiyatrosu salonunda seçmenlerle buluştum. İnsanların moralleri iyiydi. Konuşmam iyi tesir etti. Sorular ve cevaplar samimî ortamda geçti. Toplantıyı yöneten Semerkant valisi sakin davrandı. Kerimov’dan korkup toplantının ruhunu etkilemeye çalışmadı. Bu durum aklımda kaldı, çünkü seçmenlerle daha sonra yapılan bütün toplantılarda eyalet ve şehirlerin yöneticileri tıpkı iğne üstünde oturuyormuş gibi oturdular. İnsanların benim söylediklerimi alkışladıklarında, bu zavallılar, türlü mimiklerle, Başkana olan sadakatlerini göstermeye mecbur kalmışlardı. Bu buluşmaların hiç birisi, kısa haberler hariç, ne radyo ne de televizyonda verildi. Zaten, buluşmalar da şehir merkezlerinde ve yarım yamalak yapıldı. Biraz kıyıda, köşede yapılanları ise iktidar tarafından zorla dağıtıldı. Veya toplantı salonlarının tabanı boyanarak, “salon tamirde”, diye seçmenler içeriye bırakılmadı. Veya elektrikleri kestiler, salonları suya verdiler. Yahut da seçmenlere Muhammed Salih filan yerde toplantıda, diye dört ayrı adres verdiler. Bu adreslere giden insanlar, başkan adayı gelmeyince, söve söve dağıldılar. Böylece seçim bir maskaraya dönüşmüştü.

Seçim kampanyasının ortalarında Başkanlık Sarayından Şehabiddin Ziyamov geldi. Onunla sohbetleştik. Niyeti sonradan malum oldu. Adaylığımı geri çekmem için beni dolmuşa getirmek niyetinde, ama açıkça teklif etmekten çekiniyordu. 12 Aralıkta Devlet Başkanının başkanlığında 10 kişilik devlet erkanının Türkiye’ye gidiyor, üst seviyede kabuller olacak. İslam ağabey (Kerimov) sizin de bu heyette 11. kişi olarak yer almanızı istiyor. Uçakta seçim meselesinde kendi aranızda anlaşırınsınız, dedi. Ben “bir düşünüyem”, dedim. Ama Başkanlık

Sarayı o kadar aceleliydi ki, pasaportuma Moskova'dan vize koydurarak (henüz Taşkent'te Türkiyenin sefareti yoktu), eve bırakmışlar bile.

11 Aralık günü Ziyamov telefon edip, "Yarın yolcusunuz, unutmayın", diyerek güldü. Ben "Yarın gitmiyorum çünkü işim çokmuş", dedim. "Ne işiniz varsa, Aksakal'a (Kerimov) söylersiniz, lütfen, bizi utandırmayın", dedi Ziyamov rica ederek. Ben kesinlikle gitmeyeceğimi söyledim ve onu "utandıрмаğa" mecbur oldum. Başka çarem yoktu. Bundan böyle Başkanlık Sarayını ümitlendirmeye devam etmem mümkün değildi. Açıkça mücadele, eşit olmayan, ama meşru mücadelenin zamanı gelmişti. Artık, Başkan benim adaylığımı hiçbir bahaneyle listeden çıkartamazdı. Çünkü kendisi televizyona çıkarak, alternatif adayın mevcudiyetini kabul etmiş, karşı adayı "benim rakibim" demek yerine, "benim düşmanım", diyerek herkesi hayrete düşürmüştü. Artık, "Erk" partisinin hiçbir imkân ve hazırlığı olmadan, devletin bütün maddî imkânları ve teşkilatlarına hakim olan Komünist Partisine karşı meydan okuduğunu bütün dünya duymuştu. Bu işi durdurmak mümkün değildi. Kırk günlük seçim kampanyasında bana bir defa televizyona çıkma imkânını verdiler. On beş dakika konuştum. Bu on beş dakikanın üç dakikasını Başkan'a hakaret edilmiş, diye makasladılar. Ancak benim keyfim yerindeydi. Komünist partisinin içi boş, iradesiz bir mahluk olduğunu görmüştüm. Azıcık imkân, azıcık hazırlık ve azıcık gayretle bu mahlukun nallarını göge dikmesini sağlamanın mümkün olduğunu görmüştüm. Seçimden aldığım ilk ders bu oldu. İkinci ders, biz, kendi gücümüzün neden ibaret olduğunu öğrenmiştik. Bizim gücümüz doğrulukta, temizlikte ve taşıdığımız amaçların samimiyetindeydi. Bizim gücümüz geleneksel siyaseti redderek, halkın dertlerini samimî paylaşmamızdaydı. Tek cümleyle söyleyecek olursak bizim gücümüz komünistlere benzememizdaydı.

Seçimde % 12.7 oy aldım. Buna ne sevindim, ne de üzüldüm. Neticelerin değiştirildiğinin isbatı olarak, gençler birkaç torba sahte seçim evrakını halka göstermek istediler, durdurduk. Çünkü, seçimden sonraki merhale teşkilat için çok önemliydi. Seçim halkta bize karşı fevkalade güçlü bir ilgi uyandırmıştı. Bu büyük dalgayı kaçırmamamız şarttı. Bu büyük dalganın üzerinde denize doğru açılmamız gerekiyordu. Ufak şeylerle uğraşarak, zaman kaybetmek, iktidarın ekstra gazabını çekip, yine onu yenmekle meşgul olmak bizim için lüks olacaktı, o kadar. Hesaplı hareket etmek zorundaydık. Bu düşüncelerle seçim sonuçlarının sahteleştirilmesi hususunda fazla ses çıkarmadık. Seçimden sonra seçimi gözeten Amerikalı Senatör De Consini başkanlığındaki heyet parti merkez binasına gelerek bizimle fikir alış verişinde bulundu... Onların konuşmalarından neokomünist Özbekistan için böyle bir "seçim" bile fena sayılmaz kabilinden yaklaşım seziliyordu.

1991 seçimlerine Batı ülkeleri bizim beklediğimiz gibi, " adil seçim " talebinde bulunmadılar. Artık bağımsızlığa kavuşan ülke, hemen demokrasi istemeyelim, birkaç yıl sonra yavaş yavaş demokratlaşır, ümidiyle böyle yapıldı bence. Ama birkaç yıl geçip, durumun daha da beter olması, iktidarını sağlamlaştıran komünist liderin eski meyilleri canlanarak,ülke halkının stalinist baskıya duçar olacağını çoğunluk kestirememişti.

Seçim diye adlandırılan bu hengameden benim aklımda kalan tek parlak manzara – bu Fergane vadisindeki Vekilim, – şair ve mugannî Dedehan Hasan'ın bir köyde, bir evin duvarına sırtını dayayarak durduğu halidir. Bu evin önünde, köyde, Aralık ayında, biz, ince giyinmiş, yoksul, biçare seçmenlerimizle buluşuyorduk. Dedehan Hasan, duvara dayanarak donuk dururken, kendisine söz verdiklerinde, hemen canlanarak, az önce yüzünü kaplayan çatıklık kaybolur, gözleri ışılarak, sesi çınlayarak, kime oy verilmesi gerektiğini anlatmaya

başlardı. Ama sözünü bitirir bitirmez, yüzüne yine çatıklık yayılır, tıpkı az önceki ateşli konuşmayı o yapmamış gibi, bakışını uzağa değil, kendi iç dünyasına dikerek, duvara dayanarak donar kalırdı.

Bu irrasyonel manzara 1991'deki seçim kampanyasından insanın gönlünü aydınlatan yegane hatıra olarak kaldı.

16 OCAK

Saat tahminen akşam 8'di. Şair Aman Metcan'ın evinde arkadaşlarla misafirlikteydik. Sofra serilmiş, çaylar konulmuştu. Telefon çaldı ve beni çağırdıklarını söylediler.

- Essalamualeyküm – dedi telefonda Rusça telaffuzlu tanıdık bir ses. – İslam Abduganiyevici sizinle konuşmak istiyorlar, telefonu bağlamam mümkün mü?

- Bağlayın – dedim.

- Nasılsınız? İyi misiniz? – dedi Başkan ve kısa bir hal hatır sormadan sonra:

- Şu adamlarınıza söyleyin, gürültü patırtı çıkarmasınlar. Başkanlarına da kendilerine de zarar verecekler sonra. – dedi öfkeli bir sesle Başkan.

- Hangi adamlar, ben anlamadım?- dedim.

- Duymadınız mı? Talebeler uydu kentinde, talebeler sizin adınıza plaket yazarak gösteri yapıyorlar. Polise saldırdılar. Daha sert tedbirler almak gerekti, eğer olayı yine sürdürseler, sonu kötü olacak şimdiden söyleyeyim ...

Ben bu olanları ilk defa duyuyordum. Talebelerle çalışan bölüm de bana gösteriler hakkında hiç bir şey dememişti. Ama Başkanın sesindeki tehdit ahengi benim hoşuma gitmedi, cevabım da sertçe oldu:

- Af edersiniz, ama bütün sokağa çıkanlardan ben mes'ul olamam, biz gösteri yapacak olursak, icra komitesine dilekçe verirdik. – dedim.

- Lütfen, bunu sulh yoluyla halledelim. Bize yardım edin. Kan dökülmesin, – dedi Kerimov. – Şimdilik onları izole ettik, ama yarın olayların tekrar alevlenmesi tehlikesi var...

Başkanın "kan dökülmesin" demesi olayın epeyce ciddî olduğunun haberi idi. O sırada kanın çoktan dökülmüş ve bunun üstünü örtmek için Başkan bana ve daha başka kimselere telefon etmekte olduğunu elbette bilmiyordum. Bizimkilere telefon ederek vaziyeti öğrendim. Kavga yemekhanede çıkmış. Ekmek fiyatlarının artmasına tepkini gösteren bir grup sokakta toplanınca, polis onları dağıtmak istemiş, ama kalabalık gitgide artmış. Akşama doğru talebelerin gösterisi siyasî renge bürünmüş, sloganlar iktidarın öfkesini taşırmış ve polis talebelere ateş açmış, neticede iki talebe şehit olmuş, onlarca kişi de yaralanmış, ama talebelerin isyanı devam etmişti.

Sabah erkenden "Erk" partisinin sekreteri Abdulhey Abdumavlanov'u yanıma alarak, Talebeler kentine gittik. Saat on civarıydı. Talebeler kentinin içinde geçen ana cadde insanla doluydu. Yol kenarındaki yığınağın üzerine çıkan iki üç kişiden biri de "Birlik" çi Abdumennap Polatov olup, talebelere bir şeyler söylüyordu. Beni de bu "yığınak-kürsü"ye teklif ettiler. "Kürsü"den kalabalığa akşam şehit olanlar için başsağlığı diledim. Şikâyetlerini dinledim. Talebeler tutuklanan bir grup arkadaşlarının serbest bırakılmasını talep ettiler. Biz Polis binasına gittik. Orada Taşkent valisi Edhem Fazılbekov ve Cumhuriyet Savcısı Mustafayev vardı. Talebelerin isteklerini söyledim. Onlar kabul ettiler. Ancak kalabalığı sakinleştirmek lazım, dediler. Ben, siz burada gizlenmeye devam ederseniz sakinleşmezler, talebelerin meselelerini kendi ağızlarından dinleyin ve buna bir çare bulun, dedim. Fazılbekov, "Biz gitmeye gideriz, ancak talebeler agresif, dün iki kişi öldürüldü, kavganın yeniden

başlamasından korkuyoruz.”- dedi. Ben talebelerin yanına gittim ve onlara iktidar temsilcilerini getireceğim, ancak siz saldırmayacaksınız, dedim. Kalabalık “Tamam “ dedi. Fazılbekov, Cumhuriyet Savcısı Mustafayev, Abdumennap Polatov sırayla konuşmaya başladılar. Biz, konuşmacılar, hâlâ o “yığınak-kürsü”de emanet bir şekilde durup, ağaç dallarını tutarak konuşuyorduk. Manzar çok komikti. Oldukça kilolu Savcı “kürsü”ye güçlükle nefes nefese çıkmıştı, ağzından çıkan her kelime kürsüden yuvarlanma tehlikesine sebep oluyor ve bu sebeple sesi alçaktan çıkıyordu. Aşağıda bekleyen gençler ise “Daha yüksek sesle konuşun” diye bağıryorlardı. Fazılbekov da Savcı da şapkalarını enslerine doğru sürmüş, terleyen alınlarından buhar çıkarıyordu.

Göstericiler yerde oturarak dinliyorlardı. Oturan kimsenin ayaktakinden daha sakin olacağını düşünüyorduk ve yeniden yapılanma yıllarında yapılan toplantıların çoğunluğunda bu metodu uyguladık.

Konuşma iyi gidiyordu, iktidar temsilcilerin vaatleri kalabalığı epeyce sakinleştirdi. Bu durum kalabalık içindeki kışkırtıcıların (provakatorların) işine gelmedi. Ben açıkça gördüm, başına çok pahalı bir samur kalpak giymiş 40 yaşlarındaki biri, bize doğru tıpkı şakalaşmışçasına, gülümseyerek, küçük bir taş atıverdi. Birkaç saniye sonra aynı büyüklükte ikinci bir taş başka noktadan atıldı, daha sonra üçüncüsü, dördüncüsü ve gittikçe bu taşlar büyümeye başladı.

- Bizim gençleri öldürmeye şu Mustafayev buyruk verdi! – diye haykırdı bir vahşî ses.

Kalabalık ayağa kalktı. Taşlar yağmur gibi yağmaya başladı. Yanımda duran konuşmacılar yığınak kürsüden kendilerini pat pat yere atarak kaçmaya başladılar. Kalabalık taş atmaya kesip, bize doğru yürümeye başladı. Benim sağ ayağıma taş değdi ve birden gazablandım, öfkem tepeme çıktı.

- Yeter artık, hayvanlar! – diye bağırdım.

Bu sövünç tıpkı kamçı gibi tesir etti ve kalabalık durdu. Ama 50-60 kişinin kaçmakta olan konuşmacıları kovaldıklarını gördüm.

Kalabalığı yeniden yerlerine oturttuk. Talebelere “sizler kavga etmeyeceğiz, diye söz vermişsiniz, ama sözünüzde durmadınız” dedim.

”Doğru, doğru, içimizde fitneciler vardı”, diye bağırdı gençler.

Kalabalık tuhaf bir mahluk. İçinde fitneci-kışkırtıcı olduğunu biliyor, onun kötü niyetli olduğunu da biliyor ama yine de bu sevgili kalabalık bu fitneci oyununa kanarak, bozmaya, kırmaya, yaralamaya, hatta öldürmeye kadar gitmesi mümkündür. Tabi, talebelere ikisini öldüren iktidarın, kendi cezasını çekmesi gerekiyordu. Ancak cezayı hak eden savcı ve vali değil, onlara buyruk eden devletti, devlet ise tek bir adamdan ibaretti. Bu adam 1991'deki Başkanlık seçiminden sonra kendi halkıyla görüşmeyi kesmişti. Ve artık hiçbir zaman görüşmeyecekti.

Ertesi günü “Komsomol'skaya pravda” gazetesi 17 Ocak hakkında “Birlik” çilerin malumatlarına dayanarak yazılan bir makale yayınlandı. Makalede “talebeler bugüne kadar başlarının üzerinde tuttıkları önderleri Muhammad Salih'i taşa tuttular”- diye haber veriliyordu. Bu “Birlik” hareketindeki muhaliflerimizin ilk uydurma haberlerinden biriydi. Daha sonra bu küçük grup “muhalifeti” daha da şedit öfkeyle yürüteceğini, rejim bir kenarda kalıp, bütün faaliyetini “Erk” ve bendenize karşı sahte haber yaymaya yönlendireceğini kimse tasavvur etmemişti.

TEFTİŞ GRUBU

16-17 Ocak olaylarının sebeplerini ve iki talebenin öldürülmesindeki suçluları tesbit etmek için Yüksek Meclis'te teftiş komisyonu oluşturduk. Birkaç gün bu işle meşgul oldum ve gördüm ki, talebelere ateş emrini kimin verdiğini bu teftiş komisyonu söyleyemezdi. Çünkü buyruk veren kişi Özbekistan Başkanı İslam Kerimov'du. Ben, teftiş komisyonu başkanına hakikati halka söylemeniz gerek, aksi takdirde sizlerin katil iktidar ile ağız birliği ettiğinizi dünyaya açıklayacağız, dedim.

Bu tehtide cevaben, birkaç gün sonra Başkan Kerimov hükümet adına "16 Ocak olaylarında "Erk" ve "Birlik" in hiçbir rolü yoktur." – diye beyanatta bulundu. Bu, beni rahat bırakırsanız, sizlere de suç isnat etmeyeceğim, demektir. Ama "Erk" gazetesi talebeler kentindeki cinayetin esas müsebbibinin devletin en üst makamında oturan kimse olduğunu yazdı. Sansürcü Erkin Kâmilov ile büyük kavga oldu. Gazete numarası gecikmeye başladı ve makele sansürcünün istediği gibi basıldı. Basın temsilcilerini çağırarak ben, teftiş komisyonunu göz boyamak için kurulduğunu açıkladım ve komisyondan çekildiğimi bildirdim. Bu iktidar ile açık cebheleşmeye atılan ilk adımdı.

Şubat ayında iktidar bizim teşkilata karşı topyekün saldırıya geçti. Bölge gazetelerimizin bir kaçı kapatıldı. Parti üyelerine açıkça baskı uygulanarak, onlar türlü bahanelerle işten veya okuldan atıldılar. Sadece altı yedi ay (Ağustos 1991 – Ocak 1992) zarfında fikirlerini açık söylemeğe başlayan halk, şimdi Sovyet devrinden de beter bir devrin eşliğinde duruyordu.

1992 YILI

BİRLEŞME

Genel kanaat, yeni doğmakta olan şeytanatın muhtemel saldırısını tasavvur etti galiba ki hemen birleşme sinyalini verdi.

Özbekistan'da Yeniden Yapılanma devrinde kurulan istisnasız bütün gayri resmî teşkilat başkanları "Erk" partisi binasında toplanarak, birleşme kararına geldiler.

Mart ayında "Erk", "Birlik", "Türkistan", "Tomaris", "Demokratik İslahatlar Hareketi" ve "Genç Alimler Birliği" birleşerek, "Özbekistan Demokratik Formu" nun kurulduğunu ilan ettiler.

Forumu sadece teşkilatlar değil, şahısların da üye olmaları mümkündü. Yüksek Meclis'ten de 15'e yakın milletvekili Forumu girdi. Sabık başbakan Şükrülla Mirsaidov da bunların arasındaydı. "Erk" partisi Forumu paralel olarak 20'den fazla iktisatçı bilim adamını toplayıp, onlara Özbekistan'ın iktisadî coğrafyasını yapma ve ülkeyi buhrandan çıkarma plânını hazırlama görevini verdi. Alimler, bu vazifeyi can u gönülden kabul ederek, hevesle işe başladılar. Bu insanlar ülkenin eğitim ve ilminde en yüksek mevki sahipleri idiler. Bu insanlar bizim bir kelimeyle, bir araya gelerek, vatana yalnız güzel sözlerle değil, fiilen hizmet etmeye hazırlanan fedakâr kimselerdi. Bugün onları büyük minnettarlıkla anıyorum. Onlara bizim teşkilatımız ne makam, ne para ve ne de şöhret verebilirdi. Tersine, bu insanlar bizim teşkilatımıza geçimlerini, makamlarını tehlikeye atarak, iktidarın gazabına uğrama ihtimalini göze alarak gelmişlerdi. Bazı karamsar muhalifler "aydınlardan ümit yok" diye yakınmaya başladıklarında, ben onlara daima o 1992'de kurulan iktisatçılar forumunu hatırlatırım. İktisatçılar "Erk" partisinin toplantı salonunda ancak üç defa toplanabildi, ama bu kadarı bile hükümeti iktisat mevzuunda düşünmeğe ve hatta bizim teşebbüsü aynen tekrarlamaya mecbur etti. Hükümet, başbakanlıkta iktisatçıları toplayarak, "Erk" partisinin hedefini benimsemekle kalmadı, aynı zamanda bu topluluğu adlandırmada da "Erk"i taklit etti. "Erk" alternatif hükümet kuruyormuş şeklindeki dedikodular ilk defa o günlerde çıkarıldı. Hükümet

bize karşı kurulan iktisatçılar topluluğunu televizyona sık sık çıkardı durdu. Nihayet, her ihtimale karşı Forum üyelerinin güvenliğini düşünerek toplantıları geçici olarak durdurduk. Hükümet de kendi grubunu ikide bir sergilemeyi kesti. Daha sonra duyduğumuza göre, bu grup hiçbir ciddi şey üstünde çalışmamış, hiçbir program dahi hazırlamamış. En tuhafı da “Erk” iktisatçıları kendi toplantılarını durdurduktan sonra hükümetin grubu da dağıtılmıştı. Bu ilginç olayın sırlarını bugün bile anlamıyorum. Maksat bizim grubun faaliyetini durdurmak ise, bunu her zamanki gibi baskı ve takip yoluyla yapabiliirdi. Zaten böyle durduruldu da. “Alternatif Forum” kurmaya ne gerek vardı?

ABD DEVLET SEKRETERİNİN TEŞRİFİ

Mart ayının başlarında ABD Devlet Sekreteri James Baker Özbekistan’a geldi. Başkan Kerimov ile görüştüktan sonra “Erk” ve “Birlik” yöneticileri ile buluştu. Buluşma Dorman’daki hükümet sarayında gerçekleşti. Baker buluşmada tekrar geçen başkanlık seçimi hakkındaki fikirlerimizi bir daha sordu. Seçimin adaletli olmadığı tarafımızdan açıklandı. “Birlik”çiler kendi adaylarının seçimde gösterilmediğini belirtilerek, şikâyetle bulundular. Seçimde aday göstermek için kendilerinin topladıkları birkaç bin imzayı Devlet Sekreterine ulaştırma sözü verdiler. Baker’in Özbekistan’a gelişi ve muhalefet ile buluşması dünyanın tek süper gücü haline gelen devletin Orta Asya’ya büyük önem verdiği ve buradaki rejimlerden demokrasi ve insan hakları temellerinde bir yapı talep edeceğinin işaretiydi. Her halde, biz öyle düşünüyorduk.

1992’de bağımsız hükümlerlik duygusundan sarhoş olan Özbek Başkanı kendi ülkesinin iktisadî cihetten ayağa kalkıp, bağımsızlığını sağlamlaştırmasında Batı ve ABD’nin tesir gücünü tahmin edemezdi. O dünyayı tıpkı minyatür resimlerdeki gibi perspektifsiz görmekteydi. Tıpkı hemşehrîsi şair Hamid Alimcan gibi “Özbekistan bana ait, istersem kapısını kaparım, istersem açarım, bana ne Amerika?” diyordu.

Baker’in ziyareti 16 Ocaktan sonra muhalefete karşı artırılan baskıları biraz azalttı. ABD Devlet Sekreteri, Kerimov’u muhalefetle çalışmaya açıkça davet etti. Genel olarak, ABD Cumhuriyetçiler iktidarı Orta Asya’da ortaya yeni çıkan diktatörlere karşı epeyce “cumhuriyetçi” yaklaştı.

1995’te ben Washington’da James Baker’i ziyaret ederek, sohbette buluşmuştum. Kendisi gülerek “Hiçbir şey değmedi mi?,” diye sordu. “Hayır, daha da beter oldu.” – dedim.

DEMOKRATİK GÜÇLER FORUMU

Mart ayının sonunda kurulan “Özbekistan Demokratik Güçler Forumu”nun ilk toplantısını yaptık. Muhalefetteki teşkilatlar 89’dan beri ilk defa bir şemsiye altında toplanıyorlardı. Toplantıda ülkedeki siyasî vaziyet hakkında şöyle konuştum:

“Bugünkü buluşmamızı Demokratik güçlerin toplantısı diye adlandırdık. Bu ad elbette sebepsiz değildir. Bu adı rahatlıkla Muhalefetteki Güçler toplantısı olarak adlandırmak da mümkündür. Çünkü bugün ülkemizde her hangi demokratik grubun ancak muhalefette olması mümkündür.

Biz, Özbekistan’ın Birleşmiş Milletler Teşkilatı’na üye olup, Helsinki Sözleşmesi ve diğer milletlerarası anlaşmalara imza atmasından dolayı çok sevindik. Ama kabul etmek gerekiyor ki, bu tarihî olaylardan sonra demokrasiye karşı baskıların artacağını demokratlar kalben biliyorlardı.

Bu saldırılardan şikâyet edenler “bu nasıl siyaset, eşeğim köprüden geçti, işim de bitti, siyaseti mi?”, diye haykırmaktalar. Onlar “Birleşmiş Milletler Teşkilatı Özbekistan’ı demokratik

devlet olduğu için değil, bir an önce demokratik olsun, diye kendi safına aldı” diyorlar. Bu normal bir mantıktır. Bu mantık o kadar normaldir ki, bunun yalnızca normal bir cemiyette kabul edilmesi ve anlaşılması mümkündür. Bizim cemiyetimiz normal mi?

Ben, bu hususta konuşmak istiyorum ve konuşmamı “Yeniden Yapılanma” denilen o köhne düşünceden başlatmak istiyorum.

Yeniden Yapılanma devrinde siyaset terminolojimiz yeni kavramlarla zenginleşti. Bunların en yaygınları “demokrasi” ve “açıklık”tan başka “totaliter rejim”, “komünist rejim” veya “diktatörlük idaresi” vs.dir. Ayrıca şunu da belirtmek lazım ki bu kavramlar bugün Rusya ve Baltık ülkeleri için eskimiştir. Bu kavramlar daha ziyade bizde kullanılır. Kendisini radikal olarak kabul eden kimseler ülkedeki siyasi sistemi “totaliter”, iktidarı – ”neokomünist”, Başkanı ise “mutlak hakim” olarak niteliyorlar. İlk bakışta, bu kavramlar yerinde kullanılıyor gibi gelir. Çünkü ülkede demokratik prensipler yerleşmiş değil. Çünkü serbest piyasa ekonomisi ve özel mülkiyete yaklaşım hâlâ eskisi gibi. Çünkü idare yöntemleri de, devlet mekanizması ve bu mekanizmayı hareket ettiren adamlar da eskidirler. Ve nihayet, Başkan gerçekten de bütün hakimiyeti kendi elinde toplamaya meyil göstermektedir. Radikaller, totaliter rejim denilen bu değil midir demektedirler.

Ama durum derinlemesine tahlil edilirse, mevcut sistemin de, yeni komünist bürokratların da, devlet başkanının da öncekilerinden farklı olduğu görülür. Mesela, “Totaliter rejim” kavramını ele alalım. Totaliter rejim, evvela, müstahkem hakimiyet demektir. Böyle bir hakimiyet bugün sabık Sovyetler Birliği’nin hiç bir cumhuriyetinde, dolayısıyla, bizim ülkemizde de yoktur. Bu anlamda herhangi bir cumhuriyet diğerinden ileri gitmiş değil, ve bunlar herhangi bir konuda eşit iseler onlar aynen bu HAKİMİYETSİZLİKte eşittirler. Mart ayında Moskova sokaklarında kızıl bayraklarını kılıç gibi sallayarak, Sovyetleri yeniden kurmaya çağırın komünistler kaybedilen o müstahkem, totaliter hakimiyeti talep ediyorlardı.

Sonra bu totaliter devlet strüktürleri yegane ideoloji dairesinde yegane siyasî amaca doğru yönlendirilmişti. Bugün bizde yegane ideoloji yok.

Totaliter rejimin hedefi bizim hayatımızda o kadar büyük yer kaplamıştı ki, o yıkıldıktan sonra ortaya çıkan boşluğu doldurmak için ancak “demokrasi” ve “serbest pazar ekonomisi” yeterli olmayacaktır. Bu boşluğu hatta dinî veya millî ülküler de dolduramıyor. Dolayısıyla, siyasî amacımız da sis perdesi ardına çekilmiş durumda. Bugün demokratik devlet kuracağız diye, ortaya atılan biz, daha dün komünizmi kuracağız, diye ufuklara bakan hayalperestlere benziyoruz. Çünkü böyle bir devleti kurmak için hiç bir garantimiz yok.

Son olarak, totaliter rejim idaresi toplumun devlet korkusuna dayanır. Ama bugün bizde bu korku da yok. Rüşvetin açıktan açığa azması, irtikap ve suç işleme oranının gittikçe yükselmesi, devlet mekanizmasındaki aşikâr sabotaj, hiç kimsenin hiçbir şeyden korkmadığını göstermektedir. Yukarıda sayılan faktörlerden görünmektedir ki, mevcut sistemi totaliter, diye adlandırmak mümkün değildir.

Yani bu sistemin tepesinde bulunan Başkanı da “mutlak hakim” demek doğru olmaz. Çünkü, onun tekeli altında toplanan güçlerin hiç birisi (yasama, yürütme ve yargıyı) kendi fonksiyonunu yerine getirmiyor. Eğer getirselerde yukarı sayılan gayri hukukî durumlar, rüşvet, irtikap ve suçlar biraz dizginlenmiş olurdu.

Başkan demokratik prensipleri çiğniyorsa, buna da şaşdırmamak gerekir. Çünkü bu prensiplere Başkan gibi Yüksek Meclis de, mahkemeler, savcılar ve sıradan vatandaş dahi uymamaktadır. Yani kanunsuzluk ve hakimiyetsizlik önünde Başkandan başlayarak sıradan

vatandaşa kadar herkes eşittir. Mart ayında Moskova sokaklarına dökülen komünistler işte bu hakimiyetsizliğe karşı totaliter rejimi savunmuşlardı. Bizim cumhuriyetimizde de o yılları özleyenler var ve bu özlemi cuntanın iktidarı ele geçirdikleri günlerde bir çoğu aşıkâr etti. Eğer durum değişmesse, bu grupların taraftarları git gide çoğalacak çünkü bizim insanlarımızı genelde totaliter veya demokratik iktidarın yokluğundan değil, bir hakimiyet boşluğundan şikâyetçiler. Onlar komünist ideolijiden bezmişlerdi, ama ne olursa olsun hiçbir ülkü olmadan yaşamaya da razı değiller. Onlar kendi vatandaşına iktisadî ve siyasî garanti vermeye muktedir bir rejim istiyorlar. Ama böyle bir rejim sabık Sovyet cumhuriyetlerinin hiç birisinde yoktur.

O halde hangi rejim var? İşin ilginç tarafı şu ki, hiçbir rejim yok. O yüzden, zavallı siyasetçilerimiz yabancı gazetecilerin “hangi rejim olacak?” sorusuna cevap bulamıyorlar. O yüzden biz “Çin modeli”nden “Amerika modeli”ne, “Amerika modeli”nden “Kore modeli”ne, bir türlü konamadan, sıçrayıp duruyoruz.

Evet, biz bugün öylesine tarihî bir merhalede durduk ki, bunu “rejimsizlik rejimi” diye adlandırmak mümkündür ve bu Yeniden Yapılanmanın yarattığı en son kavram olacak, galiba..

Böyle bir vaziyette muhalefetin de rolü değişecektir. Muhalefet bugün malum bir rejime değil, mevcut rejimsizliğe karşı direnen güçtür. Ve o rejimi islah etmek için değil, yeni rejim kurmak için mücadeleye hazırlanmaktadır. Bizim talep ettiğimiz Anayasa bu mücadelenin ilk ve önemli basamağı olacaktır. Günümüz siyasî vaziyeti hakkında “Erk” partisi örneğinde kısaca bilgi vermek istiyorum.

Seçimler geçtikten sonra “Erk”e yapılan baskı ikiye katlandı. Merkezî Gazetemiz de kapanma eşiğindedir. Sansür gözetimi gün geçtikçe sertleşmektedir. Gazetenin 11. sayısı zamanında çıkmadı. Buna sebep olarak teknik bahaneler gösteriliyor, aslında bu muhalefetin yayınına karşı hükümetin yaklaşımıdır. Yani hükümet ülkede muhalefetin varlığını hiç kabullenemiyor. Gazetenin muhalefet yayını olduğunu ve bu yayında iktidarı tenkit edilmesinin tabii hal sayılmasını asla anlayamıyorlar. Sansür, iktidarı tenkidi doğrudan Başkana yapılan hakaret olarak kabul etmektedir. Parti, kendi görüşlerini kendi yayınında dahi bildiremiyorsa çok partillilik sahte bir şiyardır.

Şehirlerde parti şubelerine uygulanan baskılar da gittikçe artmaktadır. Örnek olarak Kaşkaderya’da, değil yalnızca “Erk” üyelerine, hatta bu partiye sempati duyanlar dahi takibe uğrayarak işten çıkarılmaktadır. Bu yılın başında oradaki “Erk” şubesinin başkanı hiçbir sebep gösterilmeksizin tutuklandı. Geçenlerde aynı bölgenin U. Yusupov ilçesine parti toplantısı için gitmiştim. Bölgeyi polis ablukasına alarak, giriş-çıkışı yasakladılar, toplantıya gelmekte olanları geri çevirdiler.

Meydana gelen ağır vaziyet hakkında “Erk” partisi birkaç defa Başkana müracaatta bulundu. Ama cevap alabilmiş değil. Aynı şekilde partiye karşı yapılan kanunsuz uygulamalar hakkında gazetemiz materyaller yayınladı, ama şimdiye kadar hukuku savunan herhangi bir organ bize fikir bildirmiş değil.

Halbuki, kendi itibarını düşünen her türlü iktidar muhalefet ile irtibat halinde olmaya çalışır, onun fikriyle ilgilenir, onun tenkitlerinde haklı ya da haksız olduğunu tahlil eder.

Böyle tahlil bölümü Yüksek Meclis’te de Başkanlık makamında da bulunması gerekir. Fakat son iki yıl boyunca ne Başkan, ne de Yüksek Meclis muhalefet ile resmen görüşmüş değil.

Bu devlet kurumlarının faaliyetini ancak bize uygulanan baskılardan sezmekteyiz.

Ben daha önce “Erk” gazetesinin kapatılması tehlikesi var, dedim. Bu bir mübalağa değildir. Yakınlarda Devlet Basın Komitesi (Özbekistan sansür kurulu) başkanı Rustem Şagulamov’dan bir mektup aldık. Mektupta yazıldığına göre “Erk” gazetesi kanuna aykırı olarak askerî birimlerin adreslerini gösteriyormuş. Bunun dışında, gazete etnik çatışmalar çıkartmaya çabılıyor ve eğer bu durum yine devam ederse, “Erk” gazetesine karşı kanunî önlemler alıncağı. Doğru, sabık Sovyet kanunlarına göre, askerîyeye ait bilgilerin yayınlanması mümkün değildir. Ama bugün Sovyet’in kendisi de, kanunları da artık yok. R. Şagulamov, gazeteye hangi kanuna dayanarak, önlem alacaktı? Ayrıca, R. Şagulamov’un savunduğu askerî objelerin Amerikalı uzmanlar bugün uzaydan resmini çekiyorlar, bilgileri bütün dünyaya açıklıyorlar.

R. Şagulamov “etnik çatışmalar” diye, “Erk” gazetesinde Hocalı’daki Azerbaycan ahalisinin katliamına dair Hurşid Devran’ın makalesini kastediyor, galiba. Bu makalenin fazla hissî olduğunu Hurşid Devran’ın kendisi de televizyonda kabul etti. Bu bir kişinin yaklaşımıdır. R. Şagulamov bunu anlıyor, ama anlamamış gibi davranıyor. Gazete neyse, ama bizim aldığımız haberlere göre bütün teşkilatlarımıza aynı ölçüde saldırı hazırlanmaktadır. Yakınlarda Talabeler uydu kentinde yaşanan Ocak olaylarını soruşturan tahkik grubunun toplantısı oldu. Buraya katılan araştırmacıların söylediğine göre, bu gruba 16 Ocak olaylarında “Erk” ve “Birlik”in elini olduğunu ispatlayan belge hazırlaması buyrulmuştur. Sizlerin de bildiğiniz gibi bu kanlı olaylardan dört gün sonra bizzat Başkanın kendisi “Erk” ve “Birlik”in mezkur olaylarla alâkası olmadığını bütün ülkeye ilan etmişti. İşte, soruşturma başlayalı iki ayı geçti, ama suçlular bulunmadı. Bulunmayınca da yine aynı “Erk” ve “Birlik” versiyonuna dönmeye karar verdiler galiba.

Kısacası, durum dayanılmaz hale geldi. Eğer vaziyet değişmezse, biz en son çare olarak kitlesel mitingler yoluna girmeye mecbur kalacağız. Ancak henüz geç değildir. Biz saygıdeğer hükümeti yine bir daha akıl ve idrâke çağırıyoruz. Halkı “dost” ve “düşman” olarak gruplara ayırmamaya davet ediyoruz.

Biz kimilerinin dediği gibi “kara güçler” değiliz. Biz onların söyledikleri gibi ülke bağımsızlığının düşmanı da değiliz. Tam tersine, bugün bağımsızlığı bahane eden kimseler iki yıl önce bağımsızlığa karşı mücadele veriyorlardı, demokratlar ise bağımsızlık talep ederek, meydanlara çıkmışlardı. El insaf. Biz insafa çağırıyoruz. Kaba güçten vazgeçin, çünkü bu ancak kaba gücü doğurur, bunu unutmayın. Öyle ki, Özbekistan da Gürcistan gibi ateş meydanına dönüşmesin. Biz, kendisini demokrat olarak tanımlayan kimseler, her zaman sosyal istikrar taraftarıydık, bugün de taraftarıyız. Ancak bu istikrar hukuksuzluk ve zorbalık üzerine kurulmasın.

Biz kesinlikle asayiş taraftarıyız, ama bu asayiş zindan asayişine dönüşmesin.

Bütün istediğimiz budur. Bütün arzumuz da budur.”

Benden sonra bir iki milletvekili konuştu. Forumun işlerini paylaştık. Taslak tüzük kabul edildi. Forum ülke sathında müspet yankı buldu. Fergane Vadisinde “Erk” ve “Birlik”çiler toplanarak, Forum’un şehir bölümünü açtılar. İnsanlar yeni atılım ilhamıyla yaşamaya başlamışlardı.

Forumda yapılan konuşmalar bizim “Erk” gazetesinde basıldı. Sansürden geçtiğine şaşırdım. “Geçmesinin sebebi”ni daha sonra şair milletvekili Kerim Bahri’nin hikâyesinden öğrendim. Kerim Bahri, Başkan Kerimov’un kabulüne bir iş sebebiyle girmiş, Başkan o sırada oturmuş “Erk” gazetesini okuyormuş. Ve “Erk”te basılan Forum toplantısındaki konuşmayı göstererek,

”Kerimcan, bu adamın yazdıklarını hiç anlamıyorum, işte bu konuşmasında bizi övüyor mu yoksa yeriyor mu?”, diye sormuş.

Başkanın ne cevap aldığını bilmiyorum, ama sansürcünün makaleyi basmaya nasıl razı olduğunu biliyorum: sansürcü da makaleyi anlamamıştır. Bir şeyi Başkan anlamamışsa, onu Başkanın sansürcüsünün de anlamaması “farz”dır.

HÜKÜMET SARAYINDAN ÇAĞRI

Demokratik Güçler Forumu’nun ilk toplantısında iştirak edenlerin sayısı belki elliyi aşmıyordu. Ama bu toplantı iktidarı korkuttu. Çünkü bu grup “Erk” ve “Birlik”in ortak hareket etmesini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Yüksek Meclis’teki muhalif grubun önde gelenlerini de aynı istikamete yöneltmişti. Zaten Forum’un ilk toplantısından sonra, Forumu desteklediğini bildirenler diğer sosyal grupların içinde de süratle çoğalmaya başlamıştı. “Erk” partisinin merkezi Mayıs başında tıpkı 1991’deki seçim zamanı gibi hatta belki ondan da daha kalabalıktı.

Forumun ikinci toplantı tarihi 10 Mayıs olarak belirlenmişti. Nisan ayının sonunda Saraydan telefon geldi. Telefonda başkanın Rus yardımcısı “Bugün akşam bir yere sözlünüz var mıydı?” diye soruyordu. “Yok” dedim. Yardımcı, İslam Abduganiyevič sizi saat altı buçukta çaya davet ediyor, bekliyoruz dedi.

Akşam belirlenen saatte gittim. Altıncı katta insanlar azdı. Kabulhanede bir hanım göründü ve başkan sürekli yanından ayırmadığı yardımcısı Zelimhan oradaydı. Kerimov, odaya buyur etmedi, doğru yemekhaneye yürüdü. Keyfi yerindeydi.

- Zelimhan’nın pilavından bir yiyelim, – dedi gülerek.

Yemekhanede büyük bir masaya sofraya hazırlanmıştı, ama çevresinde ikimizden başka kimse yoktu. Başkan, “Sizinle önemli bir konuyu görüşeceğiz.” – dedi. Sonra “Dostunuz Aman Metcan’ı da çağırırım mı?”- diye sordu. “Çağırın, önemli bir konuysa şahit olur.” – dedim ve güldüm. Aman Metcan geldi. Kendisi sarayın kültür bölümünde çalışıyordu.

Başkan, Zelimhan’ın gitmesi için izin verdi. Bize Amancan yeter, siz serbestsiniz, dedi.

Ziyafet dört saat sürdü. Ben, Özbekistan hakkında düşündüklerimi, iktidara karşı tenkitçi görüşlerimi açıkça, saklamadan ortaya döktüm. Kerimov en acı sözleri bile sabırla dinledi. Başkan sözlünün sonunda “O halde sizler de yükü bir tarafından kaldırın. Dışarıdan tenkit etmek kolay. Siz de hükümete girin. Bu teklifi bildirmek için sizi çağırılmıştım. Şimdi masamda iki kararname bulunuyor. Hangisini seçerseniz onu imzalayacağım. İstedığınız Bakanlığı alın. Bunun haricinde partinizden yine 7-8 kişiyi hükümete sokmamız mümkün. Siz kendiniz, bağımsızlık olsa yeter, kendi aramızda anlaşarak ülkeye hizmet ederiz, demiştiniz. İşte size hizmet zamanı geldi. Sizden tek ricamız, şu Forum’u ikinci toplantısını yapmayın.” – dedi. Maksat anlaşılmıştı. Forumu dağıtmak karşılığında “Erk” partisine hükümetten bir parça yer teklif ediliyordu.

Ben başkana teşekkürlerimi bildirdim. Ama Forumu asla dağıtmayacağımı, ve zaten bunu yapmak da benim elimden gelmeyeceğini söyledim.

- Aksine, siz Forum toplantısına gelerek muhalefetin önünde konuşun. Onun isteklerini dinleyin. Ülke çıkarları için beraber çalışalım, deyin. Biz yapıcı muhalefet olalım, siz yapıcı hükümet olun. Muhalefet ile resmî diyalogda bulunun.

- Benim şahsen sizinle diyalog kurmam mümkün. Televizyona çıkalım, dialog qilalım, tamam, ama Forum olmaz. – dedi Kerimov.

- Eğer siz muhalefetin huzuruna çıkıp ülke meselelerini anlatırsanız, bu her şeyden önce

sizin itibarınızı arttırır. Batı devletleri sizi demokrat lider olarak tanımaya başlarlar. Uzun vadeli yatırımlar bunun üzerine gerçekleşir. Yardımlar bunun üzerine gelir. En önemlisi ülkemizde muhalefet-hükümet kavgası faydalı bir birlikteliğe dönüşür. Asayiş sağlanır. – dedim.

Ben bu sözleri kesinlikle dostane ve samimî olarak söylüyordum. Kerimov'un bize uyguladığı baskı ve takipleri unutmuştum. İçimde zerre kadar kin yoktu. Genel vaziyeti düzeltme imkânı doğmuştu. Bu imkânı kaybetmemek için çırpınıyordum.

Başkanın akli ise başka yerdeydi.

- Buradan iki kararnamenin birini imzalamadan ayrılmayacağız öyle değil mi, Amancan, dostunuza siz söyleyin! – dedi o kabadayı ahenkle .

- Öyle, öyle. – dedi Aman Metcan.

- Forumun toplantısı çağırıldı. Bunu durdurmak hakkında konuşmak dahi mümkün değildir. Beni bağışlayın. – dedim.

- Peki öyleyse Forumu ne yapacağınızı kendiniz bilirsiniz, ancak benim teklifimi burada halledelim – dedi başkan.

- Partinin birbiriyle birlikte koalisyon kurması, hükümete ortak olmayı Batı devletlerinde normaldir ama bizde demokratik sistem olmadığı için bütün her şey tek bir kimsenin iradesine bağlı olur, bu da kadro siyasetinde istikrarsızlık yaratır. Bir bahane bularak sizi hükümetten kovmayacağını kimse garanti edemez. – dedim ve ekledim: – Siz impulsif birisiniz, İslam Bey, halet-i ruhiyeniz sürekli değişir durur...

Kerimov aylak jargonla:

- Nasıl, siz beni ... ne mi sanıyorsunuz yani?- dedi

- Asla öyle sanmıyorum, – dedim.

- O halde, lütfen benim sözüme inanın – dedi sohbettaşım.

Zelimhan'ın yemeği güzeldi, ama sohbet biraz heyecanlı olduğu için yemek yenilmedi. O sıralar sigara içerdim. Sohbet kızıştığında sigara içmeden duramazdım. İki sohbettaşım ise içmezdi. Sabırla duman yutup durdular. Başkanın teklifini kabul etmeme hususunda kat'î kararlıydım. Ama aynı zamanda bir adamın teklifini reddederek yüzüne çarpmamak da gerekiyordu. Başkan bu teklifini eliçiklik olarak düşünüyordu. Onun gururunu incitmeyecek orta bir yol arıyordum.

Saat on buçuk civarında kalktık. Başkan, masanın etrafını dolanarak yanıma geldi.

- Peki dostlar ne yapacağız o halde? Az önce söylediğim hâlâ geçerli, şimdi buradan benim odama geçeceğiz. Kararnamelerden birine imza atıp, tasdik edeceğiz, aksi takdirde sizi bırakmam – diye güldü koluma girerek.

Başkan biraz çakırkeyf olsa da, kararında kat'iydi.

- Benim bir fikrim var. – dedim kendisine, – Bize hükümeti değil, Yüksek Meclis'i verin. Ben başkanlığa adaylığımı koyarım, siz karşı çıkmasanız yeter. Biz kazanırız. Kazanınca da üç ay başkanlık yapar, sonra ayrılırım. Bu üç ay içinde bizim istediğimiz anayasayı kabul ederiz. Göreceksiniz, bu Anayasayı siz de beğeneceksiniz. Yeni Anayasa kabul edildikten sonra, işte size erkek sözü, Meclis başkanlığından istifa edeceğim ve tekrar muhalefete döneceğim.

Bize sağlam hükümet ve sağlam parlamento ne kadar şart ise sağlam muhalefet de o kadar şarttır. Bu yüzden, sizin hükümete girme teklifinizi özür dileyerek kabul edemeyeceğim. Ama Yüksek Meclis'te geçici olarak umumun menfaati için çalışmam mümkündür. Fakat bunun Forum'un toplanıp toplanmamasıyla alâkası olmaması gerektir. –dedim.

Başkan yere baktı. Teklifimin makul gelmediği görünüyordu.

- İşte size söz veriyorum yılbaşından önce seçim yapacağız. Siz Yüksek Meclis Başkanı olacaksınız. –dedi başkan. – Ama benim teklifimi iyice bir düşünün...

- Yeni yıla kadar Allah kerim! – dedim.

Başkana yemek için teşekkür ettikten sonra ayrıldık. Yolda Aman Metcan'dan tenkit dinlemek zorunda kaldım.

Başkanla buluşmamdan birkaç gün sonra hükümet gazetesinde "Cuntadan çıkan kahraman" manşetli makale yayınlandı. Makalede Başkanın eski yardımcısı Şükrulla Mirsaidov eleştiriliyordu. Makalede "bu adamın Demokratik Güçler Forumda ne yapıyor, kendisi bir zamanlar Cuntayı desteklemişti", denilmekteydi. Ayrıca "Forum'a Cunta bayrağı (Mirsaidov) ne için birden lazım oldu?" diye yazılmıştı. Bununla yakınlarda kurulan Forum'u madden destekleyen kişinin eski Başkan yardımcısı olabileceğini ima ederek, sadece Forum değil, "Erk" partisine de çamur atılıyordu..

Makale, Forumun ikinci toplantısına gelecek kimselere bir ikâzdi. İktidar, bu toplantıya gelenleri tamamı Şükrulla Mirsaidov gibi basında rezil edilecektir dikkâtlı olun diyordu. Ama insanlar dikkâat etmedi. Forumun ikinci toplantısına öncekine nazaran üç kat fazla insan geldi.

Gelenler "Erk"ın salonuna sığmadı. Toplantıyı binanın arkasındaki bahçede yaptık. 1999'da bu satırları yazarken, yedi buçuk yıl önceki toplantıda çekilen resimlere baktım. Forum heyetinde Yüksek Meclis milletvekili şair Erkin Vahidov ve hanım şairlerimizden Gülçehre Nurullah oturmuştu. Yanlarında da neşeli Ahmed A'zam...

Herkes kendisini bir yenilenme eşiğinde duruyormuş gibi hissediyordu. Ama bu yenilenme eşiği değildi. İktidar, Forumun toplanmasına kanunen hiçbir mani bulamıyordu ancak baskı uygulamak için parti binasının yakınlarında askerî arabalarda kurşun geçirmez ceket giyinmiş Özel Polis birliğini sırayla dizmişti. Spor giyimli casuslar ise binanın bütün katlarına girip çıkarak insanın asabını bozuyordu. Ama Forum toplantısı gürültüsüz kavgasız bitti. Orada şu konuşmayı yapmıştım:

"Özbekistan'daki muhalefetin son üç yıl içindeki tarihine bakacak olursak, ecayip bir durgunluk görürüz. Üç yıl içinde Sovyet imparatorluğu yok oldu. Cumhuriyetler müstakil devlet olarak kabul edildi. Eski Sovyetler Birliği hudutlarında yepyeni jeopolitik durum ortaya çıktı. Cuntayı yaşadık. İlk defa Devlet Başkanını seçtik. Ama muhalefetin talepleri değişmedi. Biz üç yıl önce siyasî ve iktisadî ıslahatlar talebini dile getirmiştik. Bugün de aynı taleplerle yola çıkıyoruz. Biz talep etmekten yorulmadık. İktidar "kendi yolu"nda gitmekten yorulmadı. Biz "sayın hükümet, şimdi tam zamanı ıslahata başlayın, böyle siyasî mutedillik ebedî değildir. Bu asayışte vaziyetten faydalanın.", diye hep çağrıda bulunduk, bizi kimse dinlemedi. Evet, biz her zaman siyasî istikrarı konuştuk, iktidara gelmek için değil. Milletimizi düşünerek kan dökülmesin diye konuştuk. Biz bu hususta o kadar çok konuştuk ki "istikrar" kelimesinin suyu çıktı ve bu kelimeyi söyleyen kişi de, onu dinleyen adam da gayri ihtiyarî esner oldu.

Durumun paradoksal tarafı şudur: siyasî istikrarı korumak için mitingler yasaklanarak, insanları dövüyorlar, siyasî partilere akıl almaz baskılar yapılarak, ağız açtırmıyorlar ve tabii bu istikrarın sağlanması değil, bozulmasını sağlar ancak. Bunu iktidar anlamıyor mu, diye soruyor insanlar. İstikrarın bozulması kime yarar? Bunun muhalefetin yararına olmadığı belli. Tersine, istikrar için kesintisiz mücadele veren güç muhalefettir. Böyle benzersiz hadiseyi

bugün ancak Özbekistan'da görmek mümkündür.

Ama artık hiç kimse sadece istikrarın bizi mevcut buhrandan çıkaracağına inanmıyor. Çünkü bu istikrar beklendiği gibi reformlar için değil, iktidarın ömürünü uzatmak için hizmet ediyor, o kadar. Çünkü bu asayiş halkın gün geçtikçe daha da yoksullaşmasına, insan haklarının daha da acımasızca çiğnenmesine hizmet ediyor.

Bu asayiş rüşvetin açıkça artmasına, suç işlemenin görülmemiş derecede genişlemesine perde oldu yalnızca.

Başkent dışındaki şehirlerde yaşayan insanların hayatını gören herkes dehşete düşer. Onlar yalnızca yoksul ve çıplak değil, onlar tüm insanî haklardan da mahrum edilmiş durumdadırlar. Yalnızca değersiz emekten değil, kendi hayatından bile bezmiştir. Ve korkunç olan şey, onların kaybedecek hiçbir şeyleri yoktur. Bizim istikrarımız işte o insanların sabır ve tâkatları üzerine kurulmuştu, artık bu sabır ve tâkat bitiyor.. Allah korusun, biz tıpkı bir devrim arifesinde gibiyiz.

Bu durumun küçücük bir kıvılcımı olarak bir misal vermek istiyorum. Geçenlerde, bir şehirden bir dostumuz geldi. Demokratik görüşteki aydın bir adam. Tabiatı uysal. Asla kimseye zararı dokunmamış biri. Şehirlerdeki vaziyet hakkında çok acı konuştu. Sözünün sonunda "Bu yöneticiler bizi asla anlamıyorlar, bunlar demokrasi sözüyle açıkça alay ediyorlar ve her türlü hür fikri boğarak bundan alenen zevkleniyorlar. Bunların zalimliklerine karşı sadece güçle cevap vermek mümkündür. Demokrasi hakkındaki safsatayı kesme zamanı geldi. Çünkü demokrasi bizde yok ve biz eğer böyle devam edersek, olmayacak da. Demokrasi için eziyet çekmek gerekecek. Bizi döverseler, bizim de karşılık vermemiz gerek. Bizi kurşunlarsalar, bizim de silahlanmamız şart." – dedi.

Ben, doğrusu şaşırımdım kaldım. Böyle "ifrat" fikir herkesten beklenebilirdi, ama bu arkadaşımın asla. Bu fikre, öylesine zararsız bir adam gelmiş ise öfkeli halk acaba ne düşünüyor? Böyle bir ruh haliyle yaşayan insanların toplumdaki oranı nedir? Yarın ne kadar olacak?

Biz bağımsızlığımızı sulh yoluyla elde ettiğimiz için memnun olmuştuk. Biz silah kullanmadan, kan dökmeden bayrağımızı diktiğimiz için kendimizi tarihteki en talihli millet olarak saymaya başlamıştık, çünkü hiçbir zaman hiçbir millet bağımsızlığına bizim kadar kolay kavuşmamıştı. Biz bu hürriyete bir mucizeye bakar gibi baktık. Ama tarihte mucizeler olmaz. Bunu mezkur şehirden gelen dertli dostumun acı ikrarından sezdim.

Biz, Rus imparatorluğunun köleliğinden azad olduk. Artık kendi içimizdeki kölelikten azad olmamız gerekiyor. Belki de bu kölelikten kurtulmak, başka bir halkın zulmünden kurtulmaktan daha ağır olacaktır.

Düşünün, biz, milliyetçi demokratlar bir yıl önce Sovyetler Birliği'nden ayrılmayı açıkça savunduk. Cunta'ya karşı kesin tavır aldık. Ama bir defa olsun, bizim sömürgecilere karşı silah kullanma fikri olmamıştı. Bir defa olsun zulme karşı güç kullanarak cevap vermenin şart olduğu düşüncesi aklımıza gelmemişti.. Bugün bu fikre gelen insanlar peydah oluyor. Sömürgeci değil, öz yurdumuzun yöneticilerine karşı böyle bir ruh hali ortaya çıkıyor. Bu tehlikeli bir belirti, endişe verici bir işarettir. İnsanları bu yola girmeye mecbur eden siyaset ise aksimillî ve fitneci siyasettir.

Bugün kuru vaatlerden yorulan kulaklara güç kullanmaya edilen davet, kurtuluş çağrısı olarak duyulmaktadır. Şeytan, "Başka yol yok, eline silah al!", diye fısıldamaktadır. Mantık şu: demokrasi hakkında ancak elinde silahı olmayan insanlar konuşabilir. Bu konuda misaller

çok. Generaller hiçbir zaman demokrasi hakkında konuşmazlar. Silahlı mafya da bu hususta laf söyleyemez. Karabağ'da da, Dubassarda, Yugoslavya'da demokrasi hususunda kimse bahsetmez. Çünkü herkesin elinde silah var. Demokrasi hakkında biz konuşuyoruz. Çünkü bizim başka çaremiz yok. İç çatışma gibi korkunç tehlike karşısında durarken, demokrasi hakkında konuşmak hem komik hem de fecidir.”

NAMANGAN OLAYLARI

Forum toplantısında yapılan konuşma biraz heyecanlı kaleme alınmış olmasına rağmen içinde hiçbir mübalağa yoktu. Seçimden sonra Fergane Vadisi'nde durum iyice ağırlaşmıştı. “Adalet” adlı bir teşkilatın üyelerine karşı başlanan baskıcı hareketler bütün Namangan'ı istikrarsızlığa sürüklemeye başladı.

“Adalet” 1990'da kurulan bir cemiyet olup, kendilerince halk arasında “bozulan düzeni sağlamaya” çalışan gençlerden müteşekkildi. Onlar düzeni şeriat kanunlarına göre kuracaklarını ilan ederek, işe giriştiklerinde Namangan şehir ve bölge yöneticileri onlara pek önem vermemişlerdi. Hatta hırsız ve şakilere karşı mücadelede “Adalet” mahallî yöneticilerle beraber çalışmaya başladı. Cemiyetin dinî karaktere sahip olması hükümetin kulağına varmışsa da, 1991'de Başkanlık seçimine kadar “Adalet”e dokunmadı. Seçimden sonra siyasî muhalefete olduğu gibi, “adaletçi”lere karşı da hücumla geçti. 1992 baharında birkaç gün içinde onlarca “adalet”çi tutuklandı. Kaçabilenleri, Tacikistan, Kırgızistan'a kaçı. Kaçamayanlar saklandı. Bir yıl kadar legal hareket eden bu küçük grup şimdi yer altında faaliyete geçti. Yer altında radikalleşti. Kuvvete kuvvetle cevap vermek lazım görüşündeki radikallerin klasik şeklini aldı. Ülke dışındaki adaletçiler bu fikri gaye haline getirdiler ve üç dört yıl geçer geçmez, Özbekistan yönetimine karşı silahlı muhalefet peyda oldu. Özbekistan'daki rejimin “İslam fundamentalizmi” diye bağırıp çağırmasına aldanan Batı bu “fundamentalist”leri rejimin kendisi yarattığını bilmiyordu.

MİLLÎ MECLİS

Haziran başlarında “Erk” ve “Birlik” üyesi olup Sulama Enstitüsü'nde öğretim görevlisi olarak çalışan Selâvet Umrzakov, benim yanıma geldi. Bir maksatla geldim dedi. “Birlik” dağılıp gidiyor, bunu durdurmak için yeni bir teşkilat kurduk adı Millî Kengeş veya Millî Meclis olacak. Kırım Tatarlarınıninki gibi. Maddî taraftan destekleyecek kimseyi de bulduk. Babır Şakirov adında biri. Amerika'da yaşıyormuş. Eski bir muhalif. Zenginmiş. İşadamı arkadaşları çokmuş. “Millî Kengeş” veya “Meclis” Cumhuriyet Yüksek Meclisi'ne kanun tasarıları sunacak alternatif teşkilat olacak. Dağılmakta olanları bir araya getirmekte faydalı olacak. Selâvet'in fikrinin güzel olduğunu söyledim. Ama bir araya gelmek gerekiyorsa işte Demokratik Forum etrafında birleşin, her adımda bir teşkilat kurmanın ne gereği var, dedim.

Selâvet, inatçı genç. Kendi “ülkü”süne kat'î inanıyordu. Sizin yanınıza başka kimselerle gelsem olur mu? –diye sordu. Ben de “tabii” dedim.

Haziran ayının ortalarında Selâvet, ardından “Birlik” üyelerinden Hazretkul Hudayberdi ve Âlim Kerimov birlikte benim odama girdi. Elllerinde Selâvet'in söylediği “Millî Meclis”in tüzüğü veya programı vardı. Bunu bir okusanız, şayet makul gelirse bu teşkilatın kurucusu olarak “Erk” partisi de imzalasın. – dediler.

Ben, “Erk” partisi yeni bir teşkilata üye olamaz, çünkü Demokratik Forum bütün teşkilatları birleştirdi, bu bizim için yeterli, dedim.

- O halde, şunu bir defa okuyarak, mümkünse hatalı gördüğünüz yerlerini bir düzeltseniz. – dedi Alim ağabey.

Ben elyazmayı aldım.

Ertesi günü "bazı yerlerini düzelterek" geri verdim ve eğer ciddî düzeltmek gerekirse, bizim sekreterimiz Atanazar Arif size yardım edebilir, dedim. Bu günlük sıkıcı buluşma, 1992 yılı sonunda muhalefete karşı başlatılan acımasız terröre bahane olan "suç işlemek amacıyla örgüt teşkil etme" olarak soruşturma defterine kaydedilecekti.

SENATÖR PRESLER

Haziran ayının sonunda "Birlik" başkanlarından Abdurahim Polatov ,kimliği belirsiz kişilerce dövüldü. Bunu "Birlik"ın diğer başkanı Şuhrat İsmetullayev haber verdi ve beraberce mağduru ziyaret ettik. Yalnızca onu değil, yanındaki Mirâlim adlı adamı da dövmüşler. Giderek "Geçmiş olsun!" dileğinde bulduk. Oradan çıkarak Şuhrat ile Sağlık Bakanına (soyadı galiba Kerimov idi) telefon ettik. Bakan yaralıların ameliyatı için en iyi cerrahı yollamaya söz verdi.

Senatör Presler bu olayın ertesi günü geldi. Amerikalı senatör "Hükümetin bu üsluba başvurmasının sebebini anlamıyorum."- dedi. Senatör, "Erk" yöneticilerine (4-5 kişi) Puşkin sokağındaki Yazarlar Birliğine yakın bir yerdeki sahibi Ermeni olan bir restoranda ziyafet verdi. Birisi senatöre şakayla "Orta Asya diktatörlerinin yeni olduğu için böyle kaba üslup kullanıyorlar, biraz tecrübe edinsinler, göreceksiniz, insanları dövmekle kalmayacak, tamamen yok edecek." – dedi. Aslında şakaya konu edilen devir çoktan gelmişti.

Ben bunu, yemekten sonra sokağa çıkıp Senatörle vedalaşırken, tekrar hissettim. Önceleri en fazla arkamızdan bir araba bizi takip ederdi. Şimdi ise tam dört araba, hem de tam gözümüzün önünde dizi dizi duruyordu, her birisinde en az 3 adam vardı. Bizim hangi yöne gideceğimizi bekliyordu. Dakotalı Senatör, böyle ilkel takiplere öylesine yabancıydı ki, casusları görmesine rağmen, aklına hiçbir şüpheli durum gelmedi. Gülüşerek ayrıldık.

ÖZELLEŞTİRME SERÜVENİ

Yüksek Meclis'in olağan oturumu 2 Temmuz'da yapılacaktı. 30 Haziran günü Yüksek Meclis başkanı Yoldaşev "bana bir uğrar mısınız?", diye telefon etti. Gittim. Odasında yalnız değildi. Devlet Sekreteri Recebov, KGB başkanı Aliyev, İçişleri Bakanı Almatov oturuyorlardı.

Samimî selamlaşmadan sonra oradan buradan konuştuk. Sonra asıl meseleye geçtiler.

- Yarın Yüksek Meclis oturumunda konuşmak istiyormuşsunuz, güzel.- dedi Yoldaşev. – Biz burada fikir alış verişinde bulduk. Şu anda vaziyet ağır, siz de görüyorsunuz.

Konuşacaklarınızı biz de öğrenek, yapılacak bir şeyler varsa yapalım. Birbirimize yardım edelim...

- Ben özelleştirmenin yanlış yürütülmekte olduğundan, yerli halkın bundan fayda görmeyeceğinden bahsedeceğim, – dedim.

- Bu mesele kürsüden konuşulmadan da halledilebilir, -dedi Yoldaşev.

- Gelin, ben şimdi Özbekistan'da özelleştirme üzerine çalışan grup başkanını odama çağırayım, o size etraflıca malumat versin, –dedi Recebov.

- Benim konuşmam bu kadar önemli mi? – diye sordum gülerek.

- Vaziyeti görüyorsunuz. – dedi yine Yoldaşev.

Bütün sohbet boyunca Almatov da Aliyev de "çıt" çıkarmadı. Onlar tehdit unsuru olarak kendi üzerlerine düşüni yerine getiriyorlardı.

- Beni halk Yüksek Meclis'e kendi derdini dile getirmem için seçerek gönderdi. Ben oturumda mutlaka konuşacağım. Konuşmadığım takdirde orada oturmayacağım, -dedim.

- Pek tamam, tamam. – dedi aceleyle Recebov, – Yarın bizim odada bir çay içelim. Ne

dersiniz, hem de özelleştirme konusunda bilgi veririz.

- Peki, geleceğim. – dedim ve ekledim: – Konuşacak başka bir şey yoksa bana müsaade... Hepsinin yüzünde yenilgi mahcubiyeti vardı. Çok ileri gittim galiba diye aklımdan geçirdim... Ertesi gün, Devlet sekreteri Recebov'un yanına gittim. Yeri, Sarayın beşinci katındaydı. Odası başkanın odasından geri kalmazdı. Özelleştirmeyi uygulayan kişiyi de çağırılmışlardı. Zavallı bir sürü şemaları, şekiller ve grafikleri duvara asarak özelleştirmeden yerli halkın o kadar zarara uğramayacağını ispatlamaya çabaladı. Belki de haklıydı. Ama ben orada otururken, bir milletvekilinin, milletin önüne çıkarak konuşmaması için bu kadar zahmete girmenin neden icap ettiğini düşünüyordum.

- Rahim ağabey, bu ilginizden dolayı size çok teşekkür ederim. – dedim. – Ama benim Yüksek Meclis'te konuşmam şart. Kerimov korkmasın. Ben onu tenkit etmek niyetinde değilim. Daha önemli meseleler var...

Rahim Recebov, aslen Buharalı, iyiniyetli, açıksözlü biriydi. Kendisi beni anlıyordu ama kendisine buyrulana da yerine getirmesi gerekiyordu.

- Aziz kardeşim, yarını kavgasız belasız geçirelim. Ayrıca miting de hazırlamışsınız. Başkan çok huzursuz vallahi, – dedi.

- Hiçbir kavga olmayacak. –dedim ben. – İşte göreceksiniz, ben konuşacağım ve hiçbir kavga çıkmayacak...

Ayrıldık.

Devlet sekreteri sessizce beni yolcu etti.

Böyle insanlara daima yürekten acırım. Normal şartlarda ülkesine faydası olacak çalışkan insanlar. Bir idarecinin kaprisinden dolayı bütün işini bırakarak, bir milletvekilini toplantıda konuşurmamak için birkaç gününü kurban eden bu adam hakikaten de acınmaya layıktı.

YALNIZ GÖSTERİCİ

Yüksek Meclis oturumu günü Taşkent'te gösteri yapılması bir ay önce muhakeme edilmiş ancak bir karara varılamamıştı. Baskılar artıp, iktidarın muhalefet ile temasta bulunmayacağı malum olduktan sonra protesto mitingi yapılması mecburî oldu. Ama miting düzenleyicileri hükümet organlarının sürekli baskısı altında oturum gününe kadar miting hazırlıklarını bitiremediler.

2 Haziran günü sabah evden çıktığımda, bizim yaşadığımız binanın etrafında KGB casuslarıyla kordon altına alınmıştı. Onlar beni Yüksek Meclis'e kadar takip ettiler. Ama esas temaşa Meclis salonunda oldu. Toplantı başlamadan 10-15 dakika önce gelen vekiller, her zamanki basık, ağırbaşlı komünistler telaşlıydı. Benim de elime bir kağıt tutuşturdular. Burada bir şema çizilmiş, salondaki koltuklar gösterilmiş ve herkesin koltuğu, ismi numaralandırılmıştı. Önceleri vekilleri seçildikleri "bölge" vekilleri ile birlikte otururlardı. Bizde fraksiyonlar olmadığından "bölge"lere göre yerleşmiştik.

Ben, Taşkent bölgesinde 5. sırada otuyordum. Şimdi ise bu elimdeki kâğıda göre ben 20. sıraya, onun da ortasına "göçürülmüştüm." Vekiller bu yeni düzenlemenin manasını anlamasalar da, ben anlamıştım. Benim gibilerin söz alarak kürsüye çıkmasını zorlaştırmak için düşünülmüş bir tedbirdi. Bunu elbette normal bir adamın aklı almazdı. Böylece hem fizikî, hem psikolojik engel icat etmişlerdi. Mesela, benim söz almak için uzun uzun bağırمام gerekecekti. Çünkü benim mikrofonumu kesecekleri kesindi. Böyle bir bağırma tabiatıyla etraftaki uykucu komünistlerin asabını bozacaktı. Söz alamayınca, sıranın ortasından koridora çıkmak için en azından 15 göbekli vekilciği sıkıştırarak, rahatsız etmem gerekecek.

Ve nihayet kürsüye çıkıp konuşmaya başladığımda, rahatlarını bozduğum kişiler beni protesto ederek, ayaklarını yere vursunlar, gürültü yaparak konuşmamı engellesinler. Fakat her şeye rağmen, söz almaya ve konuşmaya mecburdum. Hükümet son iki ayda o kadar haddini aşmıştı ki, Yeniden Yapılanma devrinde siyasetçi olarak şekillenen insanlardan hiç birisi buna oturup seyirci kalamazdı. Ben böyle “şekillenen”lerdendim.

Oturum başlayıp, Meclis başkanının nasihatleri bittikten sonra ben söz istedim. Benim masamdaki mikrofon henüz susturulmamıştı. Meclis Başkanı duydu ama duymazlandı. Ben sorumu tekrarladım. Başkan “acele etmeyin”, dedi ve yanında oturan İslam Kerimov ile fısıldaştı. Televizyon yanılmıyorsam toplantıyı naklen veriyordu. Bu sebeple alenî bir kavganın çıkmasından korkarak ilk başta yumuşak davrandılar. Ama onlar tartışmanın kesin olduğunu biliyorlardı. Oturumdan önce beni izole etme teşebbüsleri boşa gitmişti. Ama onlar bana söz vermemek için “and” içmişlerdi. Bu, milletvekillerinin yerlerini değiştirme hadisesinden anlaşılıyordu.

Ben de eğer söz vermezlerse, milletvekilliği beratını bu beyzadelerin önüne fırlatmaya karar verdim. Bu radikal bir karardı. Ama günden güne artmakta olan zulme karşı sert bir üslupla “dur” demek şarttı. Düşündüm ki, eğer şimdi söz vermezlerse bundan sonra hiçbir zaman vermezlerdi. Üç yıllık milletvekilliği süresinde söz isteğimi bir defa dahi reddetmeye cesaret edememişlerdi, artık o cesareti buldular. Eğer onlara boyun eğsem, ben de yanımda oturan sessiz komünistlerden birine dönüşürdüm, bu durumdan Allah esirgesin, – diye düşünüyordum. Böyle bir mahkumiyeti hiçbir siyasî maksat, hatta parti Başkanlığı mesuliyeti dahi bana kabul ettiremezdi.

Ben üçüncü defa mikrofonu eğildim, ama artık sesim o taraftan duyulmuyordu. Mikrofonu kesmişlerdi.

Yerimden kalktım ve Yüksek Meclis Başkanına yüksek sesle “Yoldaş Yoldaşev, ben sizden söz istiyorum, duymuyor musunuz?”, dedim.

- Yoldaş Madaminov yerinize oturun, oturun diyorum size!, – diye bağırdı Meclis Başkanı ve yerinden kalktı.

- Eğer sözü siz vermesseniz, onu ben kendim alırım, – dedim ve sıranın ortasından kalkarak koridora doğru yöneldim.

Yüksek Meclis başkanı:

- Madaminov! Oturun! Oturun diyorum. Size söz vereceğim! – diye bağırmasını sürdürdü.

Ben milletvekillerinin şaşkın bakışları altında ite kalka, nihayet koridora çıktım ve hızlı adımlarla kürsüye doğru yürüdüm.

- Yoldaş milletvekilleri, oturuma 20 dakika ara veriyoruz ! diye bağırdı. birden bire Meclis başkanı.

Araya daha 40 dakika olmasına rağmen Başkan İslam Kerimov bu duyuruya ilk uyanlardan oldu. Çabucak yerinden kalkarak, perde arkasına kaçmaya başladı.

Ben kürsüye çıktığımda, başkanlık divanında kimse kalmamıştı. O kadar çabuk kaybolmuşlardı. Mikrofonu tıklattım. Tabî, kapatılmıştı. Televizyon kameralarının objektifleri de utançtan başını yere eğen adamlar gibi yere bakıyordu.

Meclis başkanının heyecanlı çağrısına 20-30 kişi uyararak, yerinden kalkmış ve mecburî araya hazırlanıyorlardı. Kalanlar ne olduğuna akılları ermeyerek, şaşkın şaşkın oturuyorlardı.

- Değerli milletvekilleri, görüyorsunuz, Özbekistan’da diktatörlük tamamen egemen oldu. Öyle ki, milletvekilleri dahi konuşma hakkından mahrum edilmekte. Ben buna protesto olarak

milletvekilliğinden istifa ettiğimi ilan ediyorum...

Ve kürsüden daha buna benzer birkaç kelime söyledim. Sonra geriye dönerek, heyetin bomboş masasına, Özbekistan Başkanının oturduğu yere milletvekilliği kimliğini fırlattım. Sonra şaşkın sesler arasında salondan çıktım. Fuayede bizim "Erk" fraksiyonundan gençler gelerek bir şeyler dediler, ama şimdi hatırlamıyorum. Belki de bu tavrımdan geri dönmemi istemişlerdir, ama benim için geriye yol yoktu.

Fuayeden Yüksek Meclis bahçesine çıktım. Şükrulla Mirsaidov yakınlıştı. "Doğru yapmadınız. Biraz beklemek gerekirdi." –dedi. Güldüm. Cevap vermedim. Yanımda duran kimseyle vedalaşarak Meclis binasını terk ettim.

Şoförü "öğleden sonra gelersin" diyerek göndermişim. Toplantıdan "vakitsiz ayrılma" fikri sabahleyin yoktu. Parti merkezine yaya olarak gittim. Caddeler, sokaklar polisle doluydu. Bir çoğunu tanıyordum. Her adımda "selam" almam gerekti. Bu insanlar muhalefetin ilan edilen gösteriyi durdurmak için hazır bekliyorlardı. Ama gösteri yoktu. Tek gösterici bendim. Yalnız gösterici. Onu durdurmak için bu kadar güvenlik görevlisinin gereği yoktu.

TENKİT

Parti merkezindekiler benim Yüksek Meclis'ten istifa ettiğimi bilmiyorlardı. Vaziyet mecbur ederse, en son çareye başvurma ihtimali hakkında teşkilat yönetimindeki dostlara özel sohbetlerimizde söylemişim. Ama bunun 2 Haziranda yaşanacağını hiç kimse, hatta kendim bile tahmin etmemişim. Heyet üyelerinin bir kısmı istifayı olumlu karşılamadı. Danışmadan yapılan bir iş dediler. Kürsüyü kaybettik, dediler. Ben bu tenkidi o kadar hoş karşılamadım. "Eğer benim yerimde siz olsaydınız, siz de aynısını yapardınız. Milletvekili Yüksek Meclis'te dinleme ve alkışlama için değil, ülke meselelerini çözmeye gider. Eğer buna müsaade edilmezse, o kişinin orayı terk etmesi gerekir. Ben de terk ettim." – dedim.

İstifa bahanesiyle başka konulardaki tenkitler de yağmaya başladı. Mayıs ayında Özbekistan Başkanının teklif ettiği görevleri almak gerekirdi, hükümetin içinde yer alarak, ülke ihtiyaçlarını öğrenmek ve bunlara çare bulmak daha kolay olurdu, hükümetteyken partiye yapılan baskılar da azalır, üyelerimiz işlerinden atılmazdı, teşkilata maddi yardım çoğalır vb. gayet mantıklı mülahazalarla tenkit edildim. Tenkitçilere bizim posttotaliter rejimde yaşamakta olduğumuzu, burada ne kanun ne de prensip olduğunu söyledim. Bir kişinin mutlak hakimiyeti ile yönetilmekte olan bu toplumda liderler siyasetin fahişelik olduğuna inanırlar. Bu inançtaki yöneticilerin vaatlerine nasıl inanırdım, diye kendimi savundum

SUÇLAMA BELGELERİ VE CASUSLAR

Eylül ayında "Mevcut iktidara paralel iktidar yaratmaya çalıştı" diyerek bir grup "Erk" ve "Birlik"çiye suç isnat edildi. Bununla birlikte "Erk" gazetesindeki "malî kanunsuzlukları ortaya çıkaran" komisyon "Erk" gazetesini yazarları ve bütün çalışanlarına karşı suç duyurusunda bulundu. Aynı zamanda hükümet "Erk" partisinin binasının kirasını ödeyen bir şirkete (şirketin sahibi Buharalı Taşpolat Taciddinov adlı biriydi) baskı yaparak partiye Rus rublesi ile 1,5 milyon somluk hesap çıkardı. Bunu hemen ödeyin, aksi halde binadan kovulacaksınız, diye tehdit ettiler. Biz, bu meblağı bir hafta içinde dostlardan toplayarak vezneye ödedik, ama yine başımız beladan kurtulmadı. Şimdi de bu parayı veren kişileri teker teker karakola çağırarak, parayı nereden aldığı konusunda beyanname yazmaya mecbur ettiler. Ağustos ayında "Millî Meclis" kurma müteşebbisi olarak Babur Şakirov adlı kişi tutuklandı. Onun ifadelerine dayanarak, Ekim ayında "Erk" gazetesinin bilgisayar ve diğer yayın aletleri müsadere edildi. Meğer "Millî Meclis" programı bu bilgisayarda yazılmış.

Ekim-Kasım aylarında “Erk” partisinin üç bölge gazetesi yasaklandı. Merkezî “Erk” gazetesinin de takvimi bozuldu, ayda sadece üç sayısı çıkmaya başladı. Aralık ayında ise son sayısı çıktı.

Benimle partinin diğer yöneticileri 1992'nin Temmuz ayından tâ Aralık ayına kadar KGB'nin yakın takibi altında yaşadık. Ben dostlarıma da acil zaruret olmadıkça gitmez oldum. Çünkü birisine gidip geldikten sonra o adamın evine derhal KGB görevlileri tarafından baskın yapılarak, ev numarası ve ev sahibinin adı kara listeye alınır olmuştü.

Eylül ayında evimize “genç şairim” diyerek bir kız gelmeye başladı. İsmi Zebunisa veya Nadire (meşhur kadın şairlerimizini isimleri) idi. Bizim hanım hakkında bir makale yazarak yanılmıyorsam “Aile” adlı gazetede yayınladı. Bana bir çok şiirini getirdi. Hanımın “baskısı” ile “okuyarak fikrimi bildirdim.”. Haftada bir defa geliyordu. Ailemiz sonunda ona alışmıştı.

Ama Aralık ayında kız sarhoş bir halde gelmiş ve bizim hanıma kendisini KGB casusu olduğunu söylemiş. Onu KGB ile başkanlık sarayından bir şairin ayarladığını, onlara yarım sene boyunca sürekli Muhammed Salih hakkında bilgi verdiğini açıklayarak, ağlamış.

Sizlerse bana kucak açtınız, her zaman iyilik ettiniz, demiş.

Hanıma bu olayı bana söylediğini ona söyleme, gelip gitmeye devam etsin. Onu affettiğini söyle, gönlünü al, dedim. Kız bize gelmeyi sürdürdü.

Ama casusların hepsi de bu kız kadar tecrübesiz değildi. 80'li yılların sonlarında bizim güvenimizi kazanan bazı kişiler 1992-95 yıllarında çalışmalarımıza büyük zarar verdiler.

Onların KGB adamı olduklarını tespit etmek için üç yıl gerekti.

Ekim ayında muhalefet liderlerini tutuklamak için emir çıkmış, bir bahane uydurarak içeri almaya başlayacaklar, dedikodusu yayıldı. Bunu KGB'nin yaydığı şüphesiz. Bu, muhalefet saflarında bozgun çıkarmanın, faal kişileri pasif hale getirmenin eski usullerindedi. Bu psikolojik baskı derhal tesirini gösterdi. “Birlik” hareketinin bazı yöneticileri Özbekistan'ı terk etti.

Aralık ayında “Millî Meclis” işi sebebiyle B. Şakirov'dan sonra “Birlik” üyesi mühendis bilim adamı Hazretkul Hudayberdi tutuklandı. Ondan sonra 22 Aralıkta “Erk” partisi sekreteri Atanazar Arif tutuklanarak, İçişleri Bakanlığı zindanına atıldı.

Yine Aralıkta Taşkent şehir savcısı Coreyev çağırarak “Millî Meclis” işine binaen hakkımda soruşturma başlatıldığını bildirdi ve Taşkent'ten ayrılmamam konusunda benden güvence mektubu aldı. Artık ben ev hapsindeydim.

EV HAPSİNDE

Ben sokağa çıkabiliyordum, ama parti ofisinden başka hiç bir yere bir adım atmam mümkün değildi. Çünkü benimle görüşenlere de sahte suçlar isnat edilerek haklarında işlem yapmaya başlamışlardı. Teşkilattaki dostlarla danışarak on gün için ortadan kaybolmaya karar verdim. Hazırladığım bir yazım vardı. Onu tamamlarım diye düşündüm. Bir akşam dama çıkarak bizim oturduğumuz binanın diğer girişine indim. Onun arka kapısından çıkarak, gözetleyenleri atlattım. Beklemekte olan arabaya bindim ve Kazakistan'a geçtim. Küçük bir kasabaya vardım. Orada dostların hazırladığı eve yerleştim. Sakin, taşra kasabası, hayır, hatta köyüydü. Benim uzun zamandır arzu ettiğim temiz havası, temiz suyu olan bir köy. O sakin köyde, bir küçük evde ömrümde yazmadığım edebî türe el attım. Bu mizah türüydü. Aslında, son aylarda yaşadıklarımı bir sosyo-politik bir kitap haline getirmek arzusu vardı. Ama benim ciddiyetim kendime gülünç görünmeye başlamıştı. Bunu değiştirmedim. Ciddî

şeylerin komik olması belki en doğal halidir, diye düşündüm. Bu komik esere “Devlet Sırları” diye ciddi bir isim koydum.

DEVLET SIRLARI

1. Kaçak “Erk”çinin anlattıkları.

Çenemi avucuma dayamıştım, iğneler battı: sakalımı üç günden beri kesmemişim. Devrimcilerin ifadesiyle “gizli hayat” ilk defa benim yaşantıma girdi. Fakat o evden bu bu eve taşınma, “izimde” “kuyruk” yok mu acaba” diyerek, her görünen araba veya insana şüpheyile bakmak – benim gibi şımarık büyümüş Sovyet gencine yakışmadığını şimdi – bu kadar baskı ve takipten sonra dahi hissediyorum. Çünkü ben kendimi hiçbir zaman, hiçbir devrime hazırlamamıştım ve hatta devrimcilerin hayatına biraz da alaycı bakardım. Şu anda bile bağımsız Özbekistan’ın özel organlarından bir yolunu bularak kurtulup, yabancı bir muhitte şaşkın dururken, kendimi hiç devrimci hissetmiyorum. Vallahi, hayatın bütün kolay şartlarını seven, yeterince üşengeç benim gibi adamın hapiste yatarak, herhangi bir faydalı iş yapacağını aklım hiç kesmiyordu ve bu yüzden devrimci için şart olan “cezaevi merhalesi”ni şuurlu olarak reddettim.

Sorgu esnasında Taşkent şehir savcısının tehditleri altında benim kafamdan “eğer şimdi hapsedilerse sigara meselesi ne olacak?” diye basit bir fikir geçiyordu. “Erk” partisi değil, çoluk çocuk değil, sigara hakkında düşünmüşüm. Hayır, benim ancak hür olduğum takdirde “Erk”i, çoluğu çocuğu düşünmem mümkündür dedim ve bu fikrin oldukça yerinde olduğunu hissettim. Ve “gizli” yaşantıya geçtim. Fakat sakalımın miktarından fazla uzadığını saymazsak, bu yaşantı da öncekinden pek farklı değildi. Ayrıca, insanları çok fazla görmezsin. Sürekli insanlarla iç içe yaşayan kimseye bu ağır gelir elbette. İnsanları birdenbire görmemek, onların dedikodu ve fitne ve fesatlıklarından bir anda ayrılma – tıpkı uyuşturucu müptelası bir adamın birden uyuşturucu almaması gibi bir şey. Ama bunun iyi tarafı da var.

Gizli hayat insana yazma imkânı sağlar. Mesela, onun hatıralarını yazması mümkün. Hatıra yazmak için meşhur biri olmak şart değildir. Eğer kundura tamircisi veya aşçı başından geçenleri allayıp pullamadan yazarsa bu yazıları tıpkı roman okur gibi okumak mümkündür. Ben de nöbetçilerden saklanarak son yıllarda başımdan geçenleri yazmaya karar verdim. Çoğu kimse bana “şairlikten siyasete nasıl geçtiniz?” diye sorar. Gerçekten de siyaset denilince hep gülen, bütün yaşayışıyla siyasete yabancı olan kimsenin birdenbire “siyasetçi” oluvermesi oldukça tuhaf, değil mi?

Lakin aynen böyle bir soruyu bendeniz “siyasete geçmeden önce” de duymuştum. Ancak o zamanlar “şiir yazmaya nasıl başladınız?” – diye sorarlardı. Önce şiir yazmaya nasıl başladığımı anlatayım.

Şiir dünyasına kesinlikte tesadüfen girdim.

Onuncu sınıfı bitirip de enstitü sınavlarına hazırlanıyorduk. Sınıf arkadaşımın oturup Remz Babacan adlı şairin rübailerini okumakta olduğunu gördüm. O, rübâileri çok övdü. Kitabı karıştırarak böylesi metni benim de yazmamın mümkün olduğunu söyledim. Arkadaşım kızdı. Böbürlenme, dedi. Ben böbürlenmeye devam ederek, hemen orada birkaç “rübâi” yazdım ve ona “hediye” ettim. Arkadaşım saf delikanlıydı, şaşırıldı kaldı ve “sen şairsin” dedi. Ben arkadaşımdan daha saf olduğum için, onun sözüne hemen inandım ve “şair”liğime hiç şüphe etmeden, tam yirmi yıl, durmaksızın şiir yazdım. Düşünün, bu saflık sonucunda on kitap yayınladım, hepsi “rübâi”. Bu kitaplar yüzlerce insanın asabını bozdu ve en tuhafı yüzlerce

insan bana şaire bakar gibi bakmaya başladılar. Ben onların avamîliğine hayret ediyordum. Çünkü ben “şair ancak doğma olur” diye düşünüyordum. Doğma şair ilhamını Yaraticıdan alır, şiir yazarken sıtma tutmuş gibi titrer, ben ise sapasağlamım, diye düşünüyordum. Bugün yaşıım kırk dörde yaklaştı. Hâlâ bana herhangi bir ilham gelmedi. Buna rağmen uzun yıllar bana “şair” dediler ve hiç şüphem yok ki yine şiir yazmaya başlarsam, yine şair derler. Çünkü doğma şair artık çok nadir, yüz yılda bir tane doğar, şairsever insanlar ise yüz yıl sabredemezler ve şiir yazmaya kalkışan her cesaretli kişiye şair demeye hazır beklerler. “Cesaretli” dedim çünkü şiire el atan adam el atmayana nazaran elbette cesaretlidir. Eleştirmen saldırdığında ona cevap olarak bir tebessüm edebilmek için cesaret gerektir. Evet, etraftaki gürültü patırtıya dikkât etmeden yazmayı sürdürmek daha ziyade doğma olmayan şairlere has haslettir. Çünkü doğma şair fazlasıyla hassas, gönül şişesi şeffaf ve narin bir varlıktır. O daima insanlar için iyilik ister ve onlardan yalnızca iyilik bekler. Böyle bir ruhla yaşamak bizim zamanımızda çok zor. Böyle şeffaf hastalık belirtileri bende de bir zamanlar görülmüştü. Vaktinde atlattım. Ne şekilde dersiniz söyleyeyim: TAŞ YÜREKLİLİK ile. Taş yüreklilik da bir nimettir aslında. Allah teala doğma şaire bir çok erdem bağışlamış, ama taş yürekliliği layık görmemiştir. Diyelim ki doğma şairi tenkit etseler, o gerçekten incinir, gecelerini uykusuz geçirir. Tenkitçinin taş yürekliliğine şaşırır. Eğer kendisi de biraz taş yürekli olsaydı, her çeşit tenkide gülümseyerek cevap vermiş olurdu. Zaten, gülümseme, ıstıraba karşı yegane antibiyotiktir. Bu ilacın bir eşi daha yoktur. Bu ilaç gücünü ben, siyasette de tecrübe ettim.

Yukarıda bahsettiğim savcı “bu beyanatınla bağımsız Özbekistan’ın itibarını bütün dünya huzurunda düşüyorsunuz”, diye bağırdığında ben yalnızca gülümsedim. Bunun üzerine onun öfkesi iki kat arttı, “sen benimle alay ediyorsun” diye haykırdı. Ben, yeniden gülümsemeye mecbur oldum. İnanın, bu ikinci gülümseme asla antibiyotik değildi. Sadece, gözümün önüne büyük bir tabak doldu itibarın yerlere döküldüğü geldi. Ama bunu gazap atına binen bir zavallıya anlatmak zor olduğundan çaresiz gülümsemiştim.

Kudret,

Güç değil,

Kudret diyorum size.

Herkes çocuğunu şımartır,

Ben seni şımartıyorum, kudret...

Tâ en son belâ geldiğinde,

Bir mesut tebessüm,

Bir azat tebessüm resmini

Mosmor dudaklarıma çizebilsin kudret.

Bu şiir o benim anlatmaya çalıştığım katı yüreklilik hakkında yazılmıştı. Demek istiyorum ki, beni siyasete “sokan” şey bir zamanlar sağa sola bakmadan şiir yazmaya yardım eden katı yürekliliktir. Yani şiir dünyasına girmem tesadüf iken, siyasete girmem tesadüf değilmiş. Bunu ancak şimdi düşününce anlıyorum.

Benim bu hareketim de bir çoklarının hoşuna gitmedi, sinirlendirdi. Şiire el atmamdan dolayı öfkelenen kimseler artık “siyasete girip de ne yapacak, oturup şiirini yazsa olmaz mı?” diye sitem eder oldular. “Siyasete bulaşma” diyerek sabık dâhîlerimiz buyurmuşlar. Yani buna bulaşmak tehlikeli diyerek kendi halkını ikaz etmek istemişlerdi. Ne kadar tehlikeli olduğunu uygulamalı olarak, terör sergilerinde göstermişlerdi. Böyle bir sergiyi en üst seviyede

kuranlardan birisi Jozef Stalin'di.

Yakınlarda yayınevine gittiğimde, Stalin devrinde eza gören şair Şükrülla'ya rastladım. O iyi biri. Önceleri çok daha iyi biriydi. Şimdi de kötü biri değil. Ancak fazlasıyla merhametli, en ufak şeyler için bile gözleri dolan biri. Beni görünce bana acınmaya başladı.

– Bütün bu baskı ve takipleri Başkan yapmıyor. Onun adına işleri gören alçaklar çok. “Erk” partisi iktidara gelmeye çalışıyor, diyerek Başkana laf götürmüşler. Siyasete karışarak yanlış yaptın...

Ben, Şükrülla ağabeyi teskin ettim. Ama onun saflığını yüzüne vurmudum. Taş yüreklilik yapmadım. Kendisi şairdi, ancak “Erk” partisi değil, dünyadaki bütün siyasî partilerin iktidara gelmeye çalıştığını ve onların başka bir maksatlarının olmadığını anlamıyordu.

Lakin, Taşkent'te “Vatan terakkiyatı” adında bir parti kurulmuş. Bu parti siyasetle değil, iktisatla ilgileniyor ve kesinlikle iktidar için çabalamıyormuş. Bu romantiklerin partisi değilmiş, pragmatiklerin partisiymiş. Bu parti Başkanla el ele vererek bağımsızlık için mücadele edecekmiş. Parti başkanı Kerimov'un danışmanıymış ve tıpkı başkan gibi bağırtı çağırtıyı sevmezmiş. Sadece el ele vererek faaliyet gösterecekmiş. Elbette bu tür bir parti iktidara gelmeye çalışmaz. Kendisi iktidarın bir parçası olup da kendi kendisine mi çabalayacak?

Üstelik el ele vererek. Ama bu meseleyi Şükrülla Hoca'ya söyleyecek olursan, yine anlamayacağı kesin. Çünkü hoca, Stalin devrinde öyle çok eza çekmişti ve bu ezaların bizim de başımıza gelmesini istemiyordu. Ama buna benzer ezalar bizim başımıza çoktan yağmaya başladığını hatırlatırsan, dervişçesine hayerete düşerek “nasıl olur?” der.

Şükrülla'nın saflığına şaşmamak lazım. Edebiyatçılarımız arasında ondan daha da saf bir çok şair vardır. Onlar haftada bir defa ülke televizyonuna çıkarak “Saflik Akşamları” programları yapmaktalar. Kaşpirovskiy metodunu kullanarak, “gevşeyin, sâkinleşin, etraf güzel, etraf bahar, kara güçlere inanmayın, biz bağımsızız” diyerek zevkle fısıldaşmaktalar. Bu fısıldaşmanın altında sevimli halkımızı yine huzurlu bir uykuya daldırmaktalar. Onu şimdi kim uyandıracak? Kara güçler mi? Hayır!

Ne'met Eminov geçenlerde açıkça yazdı: “Hey, Kara horoz, vakitsiz ötme, vakitsiz ötersen başın kesilir”.

Son olaylar bu zeki yazarın işaret ettiği hakikate yakın olduğunu ispat ediyor. Böylesi yazarlar yalnız hükümet için değil, bizim için de değerlidir. Gerçi biz mükafat veremesek de, bir baba gibi bu zeki yazarların başlarını okşayamasak da, bizi uyardığı için bu yazara teşekkürler.

Çünkü bizi uyarmaması da mümkündü. Mesela, Cemal Kemal gibi. Kendisi, siyasete girerek ne işin vardı, muhalefet olduktan sonra, seni hapse tıkar, öldürür, yokeder bütün dünyada bu böyle, diyor. Bir iki adamı içeri tıkılınca, bir iki adam ölünce, bütün bunlara mı? Cemal Kemal yine: “Bağımsızlık yolunda kurban olmak tabiidir, evet, önce vatan, sonra can”, diyor. Kendisi içi de dışı da güzel biri. Mantığı da noksansız. “Önce vatan, sonra can.” – derken şair kendi canını değil, muhalefetin canını kastediyor, vatan derken de kendi “vatanını” anlıyor. Kendisi tarihi iyi bilir. Bütün dünyada muhalefeti içeri tıkarlar, öldürürler dediğinde misal olarak Pinoşet, Suharto veya bizim Mustafa Kemal Atatürk'ün uygulamalarını getirir. Ancak bir noktayı söylemiyor. Pinoşet'e de, Suharto ve Atatürk'e de muhalefeti yapanların komünistler olduğunu gizliyor. Çünkü Cemal Kemal de eski komünistlerden. Bugün Atatürk'e denk tuttuğu Özbekistan Başkanı da komünist. Yalnız onlar değil, Özbekistan hükümeti eski komünistlerden müşteşekkildir. Bunu açıkça söylemek devlet sırrını açıklamakla birdir.

Bu şaka değil, mücadele. Bu mücadelede hata yapanları halk -tıpkı ırmağın çeri çöpü kıyıya

attığı gibi- kenara atarak yoluna devam eder. Böyle kenara atılan birini gördüm. İktidar yanlısı değildi, muhalefet yanlısı da değildi, sıradan bir daktilocu kızdı. Bu kız çalıştığı dairede siyasî bir hata yapmış. "Müstakillik" kelimesindeki "i" harfi yerine "u" yazmış. Yani müdürün önüne bu kelime "Müstakillik" olarak değil "Mustakulluk" olarak gelmiş ve kızcağızı anında işten atmışlar. Cemal Kemal haklı, bu yolda kurbansız ilerlemek mümkün değildir.

Ancak dostlar, insan robot değil ki, elbette hata yapacak. Bilhassa, bu kelimeyi kolhozcu da, talebe ve hoca da, başkan ve danışmanları da her gün durmaksızın tekrarlasa dursa, insanın başının dönüp hata yapması mümkündür. Bu hususta benim arkadaşım Tursunali Palvan bilgece konuştu: "Sürekli müstakil Özbekistan, müstakil Özbekistan deyip durmak, hapisten yeni çıkan kimseye "hey hapisten çıkan dostum, çay iç, hey hapisten çıkan arkadaş gel otur" gibi sürekli hatırlatmalarına benziyor."

Kısacası, Allah akıl fikir versin. Ama vermezse işler kötü. Kendim deneyip gördüm. Hem de birkaç defa. Sayın Başkan ile birkaç defa görüşmüştüm ve her seferinde, buluşmamızdan önce Allah'a yalvarmıştım: "Ey, Allah'ım, bu defa biraz feraset ver. Azıcık şirin davranayım da, işimi bitirebileyim, içimdeki bütün söyleyeceklerimi saklamama yardım et, Allah'ım."- demiştim. Ama Başkanın huzuruna girdiğim an, dilimdeki değil, içimdekiler ve ben onları, eyvah, geriye yollayamazdım. Ne emeklerle bulduğum tatlı sözler dilimde buz gibi donakalırdı. Tabii, Başkan bu duruma memnun olmaz, yani doğru söz değil babanın, Başkanın bile hoşuna gitmez. Ferasetsizliğin sonucudur bu. Bu manada ben başkanın danışmanlarına imrenirim. Onlar, Allah'a yalvarır mı yalvarmaz mı bilmiyorum, ama hepsi ferasetli. Hiç biri içinden geçenleri söylemez. Çok çok "siyasete karışmamak en iyisi" derler. Bu tavsiyeyi onlar Başkana değil halka verirler. Halk da üzerlerine düşeni yaparak bunu çocuklarına anlatırlar. Ve çocuklarının hiç birisi siyasete karışmaz, karışanı derhal "kara güç" sayılır ve böylesi evlattan halk "yüz çevirir."

Bizim partinin Fergane şubesi sekreteri İnamcan Tursun'dan halk böyle" yüz çevirdi". Siyasete karıştığı için. Kendisi aslında bir yazar, ama siyasete karıştı neticede milletvekilliğinden kovuldu, geçenlerde de iki yıl hapis cezasına çarptırıldı.

"Erk" Merkez Komitesi sekreteri Prof. Atanazar Arif de şimdi içişleri bakanlığının bodrumundaki zindanda yatıyor. Siyasete karıştığı için. Ben de kaçak yerimde oturmuş hatıralarımı yazıyorum. Sebebi, ben de siyasete karıştım.

"Erk" partisinin bugün 54 bin üyesi var. Bunların hepsi siyasete karışmış vaziyettedir. Bu insanları toplasalar yeraltlarındaki zindanlara sığar mı acaba? Şayet bu endişe memurlarımızın huzurunu bozuyorsa buna şaşmamalı. Benim huzurumu ise kesinlikle başka şeyler bozuyor. Ben sizinle bunlar hakkında dertleşmek istiyorum.

Kapı çalınıyor, bağışlayın...

Böyle vakitsizce gelen kim acaba? Beni yine bulmuş olabilirler mi? Yerimi en fazla üç kişi biliyordu! Yoksa onların biri....

(Elyazısı burada kesiliyor.)

2. Eski polisin anlattıkları

Ben partinin ... şey bağışlayın, hükümetin polisiydim. Neyi emrederse gözümü kırpmadan yerine getiririm. Ben sorgu memuruydum. Ama mitingler sırasında epeyce kara işleri de yapmam gerekti. Elime jop alarak miting alanlarına da çıktım. Kimilerini dövmem icap etti, kimini kurşunlamam... ben çekinmedim. Çekinmeye hakkım yoktu. Kimi ahmaklar bunu anlamıyor. Çekinirsem, alacağım rütbeyi kaybedebilceğimi anlamıyorlar.

Kendim, tabiaten yumuşak biriyim hatta mülayimim. Kimseye zarar vermek istemem. Ama neticede benim de çocuklarım var. Ancak başkalarının çocukları sokağa çıkararak miting yaptıklarında müthiş öfkeleniyorum. Onların anne babası yok mu acaba diyorum. İster inanın ister inanmayın geçen Ocak ayında taleber uydu kentinde olaylar olduğunda gençlerin halini görünce hüngür hüngür ağladım. Amirimiz bunu görünce epey azarladı. Ancak göz yaşlarımı tutamadım. Elimde jop hem ağladım, hem de serserileri dövdüm. Gözüm yaşardığı için neresine vurduğumu göremedim, ama ikisini yere devirdiğimi biliyorum. Önceleri onlar “yeniden yapılanma”, diye bağıyordu, sonra “bağımsızlık” diye başımızı ağrıttılar. Şimdi ise “diktatörlük” diye bağıyorlar.

Başkanımıza da şaşıyorum. Bunlara Yeniden yapılanmayı verdi, bağımsızlık, dediler, onu da verdi, diktatörlüğünü de verirse ne olur sanki? İstediklerini vermedikçe bunlar susacak deiller, demokrat denileni inatçı halk..Onlardan birini evinden kovmuştuk. Dışarı soğuk, çocuklarımla nereye gideceğim diyordu, şerefsiz. Benim cinim tepeme çıktı. Divandaki yastığı ativermişim meğer attığım yastık olmayıp demokratın bebeğiymiş. Ben, elbette üzüldüm ama özür dilemeye gönlüm el vermedi, yanımızda bölge valisi muavini bulunuyordu. Benim halimi görürse, bu adam çok yumuşakmış diye kesin işten kovardi.

Yüreğimin yumuşaklığını saklayarak koridora çıktığımda gördüm ki, amirimiz orada bekliyor. “Demokrati çağır!” dedi bana. Gittim çağırdım. “Karnına vur!” dedi amir. Tereddütlendim, kahrolası gözüm yine yaşarmaya başladı. “Vur diyorum sana!” diye amir bağırdı. Gözüm yaşardığı için karnına değil de daha aşağısına vurmuşum. Demokrat feryadı bastı. Ben sırtımı dönerek gözlerimi sakladım. Demokrattan değil, amirden. Çünkü merhamet duygusu profesyonel polise zarar verir.

Amirimiz akıllı adam. “Şayet huzurlu uyumak istiyorsanız, önce demokratların dersini verin. Bu işte kim tembellik ederse işten kovulur. Siz halk polisisiniz. Bunun anlamı şudur: sizin halkı değil, halktan hükümeti korumanız gerekiyor.” – dedi. Onun konuşması karmaşık olduğu için bazen başım döner, kimi kimden koruyacağımı unuturum. Ancak elime jop verilip de birinin aklını başına getiriver derseler getiririm. Her halükârda birinin aklını başına getirmek, insanın kendisinin akıllı olmasından daha kolaymış.

Bilhassa, demokratlarla çalışmak kolaydır. Onları döversin, tekmellersin “gık” demezler. Hanımları da öyle. Başbakanlık binasına miting yapmak için gelmişlerdi, birinin memesinden tutarak öyle bir sarstım ki, insan evladı buna dayanamazdı. Ama o ağlamadı. Üstüne üstelik yüzüme bakarak “siz ananızı da böyle mi emmiştiniz?” dedi.

Ben, doğrusu çok utandım. Hakikaten de bu kadın anam yaşındaydı. Ama profesyonel polis “ananı getir” dediklerinde getirmeliydi. Görev bunu gerektiyordu. Amirimiz böyle söyledi. Demokratların canının berklğine çok defa şahit oldum. Onların önderlerinden birini getirerek odada gün boyu alıkoyduk. “Gık” demedi. Birisini bizzat ben sorguladım. Amirimiz “boş oturma, şunu sorgula” diyerek çıkıp gitti. Ben hangi konuda sorgulayacağımı bilmediğim için “iyi misiniz?” deyivermişim. Demokartın yüzü aydınlaşırvermez mi!! Ayrıca bir de “Sağ olun!” demezmi!. Ben hemen kendimi topladım. İyi ki amirimim görmedi. Çabuk suratımı asarak, sorgu tutanağını doldurdum.

Soru: Burada ne yapıyorsun?

Cevap: Sizinkiler getirmişti.

Soru: Niye getirdiler?

Cevap: Ben de size bunu sormak istiyordum.

Soru: Soruyu ben sorarım, anladın mı?

Cevap: Anladım.

Soru: Ne diye öyle dik dik bakıyorsun?

Cevap: Dik dik bakmıyorum.

Soru: Dik dik baktın ya. Niye yalan söylüyorsun?

Cevap: Yalan söylemiyorum.

Soru: Yalan şahitlik ettiğin için ceza alacaksın, anladın mı?

Cevap: Anladım.

Derhal sorgu tutanağının özetinde suçlunun yalan şahitlik ettiğini yazıp, bu işin mahkemeye gönderilmesini tavsiye ettim.

Bunu suçluya bildirdiğimde “insan haklarını çiğniyorsunuz!” diye bağırıverdi. Ayağımın altına baktım. Çiğnenen hiç bir şey yoktu. Bu o. çocuğu bana açıkça iftira atıyordu. Tekrar tutanağı elime aldım ve “emniyet görevlisine iftira da attı”, diye ilave ettim. Suçlu bir gün içinde mahkemeye çıkarılarak, iki yıla mahkum edildi.

Ben basit bir sorgu memuruydum. Anlattığım işten sonra beni şehir savcısı yaptılar. Böylece şimdi ben polis değil, savcıyım. Şehir büyük, iş çok.

Demokratların birçoğunun hakkından geldik. En büyüklerinin dördüne suç duyurusunda bulduk, dava açtık. Şu anda onlar zindanda yatıyorlar. Devleti yıkmak niyetindelemiş. Zamanında öğrendik. Şimdilik bunu kabul etmiyorlar, ama gelecek ayın on beşinde kabul edecekler. Savcı olarak atandıktan sonra merhametlilik hastalığından da kurtuldum.

Gözümün yaşarmalarını hatırlayınca kendi kendimden utanıyorum. Şimdi demokratların neresine vurulacağını ben başkalarına öğretiyorum. Kendim döverek elimi kirletmiyorum, emrimde çalışan çok, işi onlar yapıyor.

Geçenlerde başkan çağırdı. “Eğer devleti yıkmak isteyenlere suçlarını kabul ettirirsen, cumhuriyet savcılığına adaylığını düşüneneğiz,” dedi.

Of-f, yine telefon!.. Rahat yok, görüyorsunuz... Alo, dinliyorum, ... Nedir? Kaybolmuş? Niye kaybolsun ki?... Miting hazırlığındaydılar galiba mı diyorsunuz? Yoldaş albay, bizde “galiba” diye bir şey olmaz, kesin bilgi verin. Nereye kaybolduysa, gidip kendiniz bulun! Telefonunuzu bekliyorum...

3. Yazarlar Birliği sekreterinin anlattıkları.

“Önce vatan, sonra can”. Evet, bu bu hakikat için biz bazı canlardan vazgeçebiliriz. Devlet Başkanımız oturumda söyledi: “Binlerce insanın huzuru için 100-150 başıbozuğun başını düzeltmeye muktediriz.” – dedi. Bu durumu var gücümüzle destekledik. Ve “Birlik” ikinci başkanının başını yardıklarında biz Kerimov’a tebrik telgrafi yolladık.

Genelde, vatan, bizim için sıradan bir mefhum değildir. Onu sevmek, bizim mesleğimizdir. Sabahleyin saat dokuzda, Yazarlar Birliğine gelerek akşam saat beşe kadar vatani severiz. Vatanın nazik bir özelliği vardır. O konuşamaz, cevap veremez, size ters söyleyemez. Bu durumdan faydalanan bazı başıbozuklar “biz de vatan evlatlarıyız”, diyorlar. Eğer vatanın dili olsaydı, eli olsaydı başıbozukları çoktan başka bir yere yollamış olurdu. Başıbozukları ben iyi tanıyorum. Hatta ben bile bir zamanlar “Birlik” üyelerindendim. Sonra bir baktım ki hepsini başıbozuk. Önceleri ses çıkarmadım çünkü “Birlik”in halk arasında itibarı büyüktü. Hatta bu itibar sayesinde ben istemesem bile beni Yazarlar Birliğine sekreter seçtiler. Ama sekreter olduktan sonra aklım daha da netleşti ve başıbozukları terk ettim.

Ben hümanist biriyim, başıbozukları “kara güçler” diye nitelemelerine pek katılmıyorum.

Kavramda yanılmamalıyız. Bu hususta Birliğimiz hükümete, gazetelere HDP (Halk demokratik Partisi) ve “Vatan Terakkiyatı” Partisi’ne mektuplar yolladı. Ama onlar hâlâ o başıbozukları “kara güçler” diye yazıyorlar. Bu, itibarsızlığın neticesi. Ben, hükümete itibarsız demiyorum, aksine hükümetimiz halka büyük itibar verdiği için ufak şeyler için zamanı kalmıyor. Biz bunu iyi anlıyoruz, evet, “kara güçler” denilse de olur. Daha teferruatlı düşününce, zaten, aslı da böyle. Bu kişiler gerçekten de kara güçlerdir. Biz bunu niye daha önce düşünmemişiz?. Kavram konusunda mektubu derhal geri almak gerekiyor. Aksi halde, rakiplerimiz kara güçleri savunuyor, diye bizi Başkana kesin ihbar edecekler.

Rakiplerimiz sizlere malum, Edipler İttifakı yöneticileri. Bu şerefsizler Yazarlar Birliğini ikiye böldüler. Bizim birkaç üyemizi büyüleyerek “Edipler İttifakı”nı kurdular...

Aslında, Yazarlar Birliğinin bölünmesi bir yandan da iyi olmuş. Bölünmeden önce Yazarlar Birliği tıpkı kazan gibi kaynıyordu, huzur yoktu. Ülkede başıbozuk her ne varsa ... şey ... başışlayın, hangi kara güç varsa, hepsi bu Birliğe gelir ve hükümetimize rahat vermezdi. Toplantı, miting, grev vs. her bela burada hazırlanırdı. “Aral” dediler, “devlet dili” dediler, hülasa bütün ipini koparan burada toplandı.

İşte, Allah’a şükür, sessizlik tekrar kuruldu. Zaman zaman bir iki yazar ortaya çıkıp “toplantı yapalım” deyiverirdi, onların da ağzını kapattık. Toplantı yapıp da ne olacak? Toplantı daha sonra mitinge dönüşürse hesabını kim verecek? Yine sopa bizim başımıza inecek.

Kara güç yazarlarından biri, Yazarlar Birliği’ni yalabalıklıkla suçlayarak Moskova’da makale yayınladı. Biz, onlara cevaben, tam yirmi tane kara güç yazarının listesini Devlet sırrını saklama başkanı sayın R. Şagulamov’a verdik. Artık onların hiç birinin kitabı basılmayacak. Kısacası, vatani sevmek kolay iş değil. Bunu sabırlı olanlar için çıkarmışlar. Mesela, Edipler İttifakı yöneticileri halkı aldatarak, vatandan bahsediyorlar, ama iş sevmeye gelince, günde yalnızca dört beş saat severler ve akşam olmadan hemen sıvışırılar.

Bizim Yazarlar Birliğinde de böyle tembeller vardı. Biz onların kadrosunu azalttık. Geride kalanlara somut görevler verdik: herkesin istikrar hakkında her hafta ya şiir yahut hikâye, asayiş hakkında iki şiir veya üç makale yazması lazımdı.

Başkanımız hakkında şiir yazmak için norm belirleyemedik. Herkes istediği kadar yazsın. Bu kurulan tertipten dolayı, bizim üyelerimizin onu Halk şairi ünvanına layık görüldü. Devlet mükafatı alanları saymasak da olur. Yazarlar Birliğinin bu semereli faaliyetini kara güçler göremiyorlar. Neymiş, biz yalabalıklığımızla Özbekistan’da diktatörlüğün yerleştirilmesine yardım ediyormuşuz. “Karganın dittiği “şey”i yemişsin!” diye sövdüm onlara. Başkanımız bir şeyleri yerleştirirken, asla bizim yardımımıza muhtaç olmamıştır. Başkan halk seçmiştir, neyi yerleştirirse, ihtiyar kendisinde, halk razı. Bize bu hususta bir çok mektup geliyor. Onları toplayıp yayınlama niyetimiz var.

Kısacası, işler çok. İşte yine telefon çaldı. Yukarıdan arıyorlar, zaten bekliyordum... Alo, selamünaleyküm hocam... Nasıl? O kim?... Ne dediniz?... Hangi mektup? ... Kimi tutuklamışlar?... Benim bununla ilgim yok. Yazarlar Birliğimiz kızılây cemiyeti değil.

Tutuklandıysa demek ki suçlu. Ben ona siyasete karışma, diye söylemişim... Hayır! Hayır! Yazarlar Birliği hiçbir mektuba imza atamaz. Biz siyasete karışmayız... Evet öyle!

4. Tarafsız aydının anlaktıkları.

Tarafsızlık bu karışık dönemde en iyi yolmuş. Ben hiçbir partiye girmedim, ne HDP’ye ne de ERK’e. Gayet doğru yapmışım. HDP’ye girseydim halkın lanetine uğrar, “Erk”e girseydim hapse düşerdim. “Vatan Terakkiyatı”na girseydim, bu ötekenden de beter, nazeninler

partisine girmişsin, diye millet gülerdi. İnsanlar işte böyle, hakaret etmekten çekinmezler. Dün dört saat ekmek için kuyrukta bekledim. İşte orada gördüm görgüsüzlüğü. İki saat ses çıkarmadan beklediler, üçüncü saatten sonra asabîleşmeye başladılar, dördüncü saatte bir görgüsüz “gık” demişti, dükkân sahibi de kendisin zor tutuyormuş, bir küfürler yağdırdı ki, hiç sormayın. Bir anda herkes birbirine olmadık sözlerle hakaret etmeye başladılar. Sonra yumruklaşma başladı. Polis çağırdık, hiç gelmedi. Nihayet biri çıkarak “Hey arkadaşlar, ekmeğin bulunmamasının sebebi siz değilsiniz, bütün suç hükümette, niye birbirinize saldırıyorsunuz?” demişti. Kavga hemen kesildi. Herkes ayıktı, ortalığa sessizlik çöktü. O sırada gökten inmiş gibi polis görüldü. “Hükümete dil uzatan da kim?” diye sordu. Hiç kimse “çıt” çıkarmadı. Polis manidâr gülümsedi ve dil uzatanı buldu, sonra suçlunun kollarına kelepçe vurup götürdü. Eğer o sırada tarafsız davranmayarak, suçluyu savunsaydım, beni de götürmüş olurlardı. Medenî insan her zaman tarafsız olur. Büyük alim ve sanatçıların hepsi tarafsızdır.

Bugün zaman öyle ki, birisiyle dost olmak da tehlikeli. Seçtiğin dostun “Erk”çi veya “Birlik”çi çıkması işten bile değil. Sonra başın bela girer. Bu konuda da ben tarafsızım. Her türlü soruya “tarafsızım” diye cevap vermeyi adet edinmişim. Bu her itimale karşı ... yani bu sorunun altında ne yattığını kim bilebilir?

Tarafsızlık prensibimi herkes de anlayamıyor. Geçenlerde bir hanımla tanışarak onu öpüyordum, “beni seviyormusunuz?” diye soruverdi. Tabii, her zamanki gibi “tarafsızım” dedim. O beni terk etti. İşte kırk yaşına bastığım halde, hâlâ bekarım. Sebebi prensiblerime sadık olmam. Ben tarafsızlığın faydası hakkında hazırladığım doktora tezini yeni bitirdim. İçinde gayet ilginç olgular var. Sosyologların söylediklerine göre, Özbekistan aydınları içinde bir milyona yakın tarafsız varmış. Evet bir milyon! Küçük bir ülke nüfusu kadar. Onları rahatlıkla tarafsız devletler safına koşmak mümkündür...

Af edersiniz telefon çalıyor... Alo? Kimsiniz? Kimi? ... hayır hayır ben siyasetin dışında biriyim... Evet, ben tarafsızım, sağ olun...

5. Hac vazifesini eda eden valinin anlattıkları.

Padişah, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi demişler. Bizim öncelikle bu gölgeye itaat etmemiz gerekir. Onun siyasetinin doğru ve yanlış olduğunu, kara güçler gibi değerlendirmeye kalkmak, büyük günahdır. Böylesi nankörler bizim vilayetimizde de yok değil. Onlardan birisinin evine adamlarımı göndererek, evi kurşunlattım, ama kendisi evde değilmiş.

Kurşunlar yastığa isabet etmiş. Ama kendisini rahat bırakmadım, izinden kovdum, sürgün ettim. Kendisine yakın olan elli kişiyi daha işten çıkardım. Bu zaferimizi kutlayarak içtik. Sahi bu arada Mekke'ye gidip gördük ki, orada içki içmezlermiş. Biz epeyce zorluk çektik. Eve döndükten sonra doyasıya içtik. Bu asla hacılığıımızı bozmadı. Çünkü, peygamberimiz “içkinin kendisi değil, sarhoşluğu haramdır” demişler.

Amma dün akşam, Başkanın doğum gününde bayağı kafayı çekmişiz. Hacı olduğum için benden konuşma yapmamı istediler. Bütün bölge yöneticileri oturuyordu. Biraz çakırkeyf olmuşum galiba ki, elli beş yerine altmış beş yaş demişim. Ertesi gün epey azar işittim. Siyasi hata yaptığımı anladım.

Aslında, siyasete karışmamak en uygunuymuş. Bizim işimiz kolhoz olmalı. Halkın karnını doyurmak olmalı. Yeri gelmişken, şunu da söylemek gerek ki halkımız da oldukça obur bir halk. Mekke'ye gittiğimizde gördük, oradaki adamlar gayet az yemek yiyorlar. Ya bizde? Ayda bir defa mutlaka et yerler. Ekmeği her gün, çayı hiç söylemesek de olur. Mekke'den

gelince vilayette oburluğu yok etmek için genelge yayınladım. Halk memnun oldu. Çarşı-pazar ateş pahası olduğu bir sırada en azından yiyecek içeceğe para harcamayacak. Bu teşebbüsümüz yukarıdan da desteklendi. İktisadî meseleleri böyle halletmek lazım diye ayrıca belirtildi. Siyasî hatamı bu şekilde telâfi ettim. Başkanımız akıllı, bilge adam, beni bağışladılar.

Biz Mekke'ye gittiğimizde gördük, Suud padişahının elinden öpermişler. Bizde de bu adeti uygulamak lazım. Biz, şimdi vilayetimiz merkezinde padişahımızın heykelini dikeceğiz. Vatandaşlar gelerek onun elini öpsünler. Çünkü başkanımızın vilayete gelmeye vakitlerinin olmaması mümkün.

Fergane'de böyle bir heykel dikmişler. Ancak çok yüksek diyorlar. İnsanlar merdiven koyarak el öpüyorlarmış. Bu demokrasiyle bağdaşmaz. Heykeli biraz alçak yapmak lazım. Ancak bu takdirde genç ihtiyar, çoluk çocuk herkesin öpmesi mümkün olabilir.

Bunu kâfirler "insana tapınma" diye adlandırmaları mümkün. Biz insana değil, gölgeye tapınıyoruz!

6. "Vatan Terakkiyatı" Parti sekreterinin anlattıkları.

Başkandan başka kim siyasete karışır, o kara güçtür..

Moskova televizyonunu seyrede ede akli karışan kimse, kara güçtür. Neymiş, halkı uyandırmak gerekmiş. Hey o. Çocuğu, halkı uyandırıp da ne yapacaksın, bırak dinlensin, yorgunluk gidersin, yetmiş yıl boyunca pamuk topladı, şimdi beş-altı yıl uyusa ne olmuş? Hayır, kara güçler, insanı da kanunu da anlamaz, uyumakta olan çalışanı uyandırmak, toplum düzenini bozmak demek olduğunu anlamaz ve elbette buna uygun ceza alırlar. Bunları cezalandırırsan da hoşlarına gitmez. Derhal "Özbekistan'da insan hakları çiğneniyor" diyerek bütün dünyaya duyururlar ve neticede bizim devletimizi tanımayan laf anlamazlar, yağarcasına ülkemize gelmeye başlarlar. Onlar kara güçlere katılarak, külrengine dönüşürler ve dünyaya külrengi haberler duyurulmaya başlar. Neticede esasî zenginliğimiz olan istikrarın yüzüne tık tık külrengi lekeler damlar.

İktidar, kara güçleri uzun süre dikkâte almadan yaşadı. Hatta dostumuz M. M. Dost'un da dediği gibi Başkanın kendisi muhalefetin başını okşadı. Bu nankörler sürekli iyiliği bilmeden hadlerinden aştılar. Ve cezasını aldı, alıyor da.

Halkın nazarında itibarını kaybederek, onlar yabancı ülkedeki meslektaşlarına dayanmaktadırlar. "İçimden çıkan belaya, nereye gideyim devaya" dedikleri gibi, aslen Namanganlı Baymirza Hayit adlı bir adam var. Almanya'da yaşıyor. Hanımı Alman. Devlet dilimizi bilmiyor. Baymirza Hayit'i ben gördüm. Kapkara güç. Bıyığı da var. İşte bu adam geçen sene Namangan'a geldiğinde epeyce gürültü patırtıya sebep oldu. Kendisini karşılamak için halk yollara çıktı, bu siyasî geri kalmışlığımızın akıbeti. Bu kara güç, Namangan'a gelir gelmez, kendi fikirdaşlarını aramaya başladı. Zenginliğimiz olan istikrara sinsi darbe indirmek için harekete geçti. Biz, onun yolunu kestik. Ona, Başkanımızın Özbekistan'ı terk etmesi hakkındaki buyruğunu ben iletmişim. Buyruğu işitince kara güç daha da karardı. Şunu söylemek lazım ki kara güçler tuzağına bazen saf insanlar da düşebilmektedir. Bu saf kimselerin hepsi şimdi "Vatan Terakkiyatı" partisine girdiler.

Saflardan biri, "Başkanı tenkit edip ne yapacaksın, çingenenin eşeğini sulayıp da parasını almaya baksana!", deyince o saf ne der dersiniz: "Başkan çingene değil, o, Semerkantlı. Ayrıca, onun eşeğini ben sularsam, size yapacak iş kalmaz ki!" –dedi o edepsiz. Hülasa, böylelerini ancak hapis adam eder... Bu hususta ben Başkana açıkça söyledim.

Merhametsiz olmak gerekli dedim. O beni iyi anlar. Ben de onun psikolojisini öğrendim. Diyelim, birini bir makama getirmek gerekse, bunu doğrudan doğruya söylemek olmaz. Ben, genelde Başkan sekreterine “Yarın kara güçler miting düzenleme hazırlığındalar, Başkana teferruatlı bilgi vermem lazım” derim. Başkan hemen çağırır. Kabulhanesinde bütün gün oturan bakanları kabul etmez, ama beni hemen içeri alır. Haberleri işitince, öfkeden titrer, küfreder. Ben bu durumdan faydalanarak, yavaşça kendisine bu hususta yazılan kâğıtları veririm. O kâğıtlara bakmadan imza atar ve önüme atar. Böylece iş biter. Haberlerin doğru olup olmadığının ehemmiyeti yok. Kara güçler bir gün mutlaka miting yaparlar nasıl olsa. Biz yalnızca önünü alacağız o kadar. Umumen, ÖNÜNÜ ALMAK, “Vatan Terakkiyatı” partisinin esasî iş üslubudur.

Bizim kıymetimizi anlamayanlar da var. Onlar “Vatan Terakkiyatı” cep partisi, şeklinde laf yaymışlar. Biz, fısık ve fesattan yukarıda durduğumuz için bu laflara yalnızca güldük. Evet, biz cep partisiyiz, dedik. Bu kara güçler o kadar edepsiz ki, sanki kendileri ceplerini düşünmüyorlar, dersiniz hepsi zengin çocuğu. Bizim partimizi kurarken Başkanımız “cep, parti için aslî unsur, cepsiz parti olmaz”, demişlerdi. Bu yüzden de “Vatan Terakkiyatı” ancak iktisatla meşgul olur, siyasetle değil.

İktisadın hayatımızda ne kadar mühim faktör olduğunu köylere giderek anlamak mümkündür. Geçen yıl kahvehanede yapılan kurultayımızda (biz debdebeyi sevmeyiz, toplantılarımızı daima kahvehane veya restoranlarda yaparız) bir ihtiyara “Size iktisat mı gerek siyaset mi?”, diye sorduğumuzda ihtiyar önce ne öğrenmek istediğimizi anlayamadı. Sonra “Size ekmek mi gerek, yoksa safsata mı?” dedik. Hemen anladı. Hemen oracıkta kendisine partimiz adına dört tane sıcak ekmek hediye ettik ve bu ekmeklerin iktisat olduğunu anlattık.

Tanıtımın gücüne bakın ki, duyduğumuza göre o ihtiyar artık evinde de “hanım ekmek getir” deme yerine, “hanım sıcacık iktisadından getir” der olmuş.

Halkla böyle çalışmak lazım.

Bir gün yine halkla çalışıp duruyordum, köydeki demokrat çıkageldi. O da halkla çalışmaya çabaladı. Ben ona karşı propagandaya giriştim. Halka hitaben “Demokratlar sizi uçuruma götürür”, dedim. O çoban bakın ne dedi: “Uçuruma kendim giderim, bana yol göstermenin gereği yok”. Sonradan öğrendim ki, kendisi köyün kenarındaki uçurumda hayvan güdüyormuş.

Halkla çalışmak böylesine ince iş. O her şeyi dosdoğru anlar. Üstüne üstelik halk denilen şey gayet de inatçı olmuştur. “Bana yol göstericinin gereği yok, kendim giderim” diyip yoluna gider.

Bunun ÖNÜNÜ ALMAK lazım.

7. Özbekistan HDP partisi mes’ul sekreterinin anlattıkları.

Bize “eski komünistler” diyorlar. Bu bir iftira. Biz komünist maskesi altında yetmiş yıl boyunca Özbekistan’ın bağımsızlığı için mücadele verdik.

İşte nihayet bu mücadelelerin ürünü olarak, istiklalimizi elde ettik. Buna rağmen bugün de bizim kıymetimizi anlamayanlara rastlanıyor. Bu kara güçler şimdi de “Özbekistan’da diktatörlük kuruldu”, diye bağırırmaktalar. Allah’a şükür ki diktatörlük var. Bunun sayesinde Özbekistan’ın her yerinde istikrar hakim. Dört yanımız istikrar içinde. Doğru pazarlar pahalı, yiyecek içecek sıkıntısı var, ama bütün dükkânlarda istikrar var. O kadar bolluk ki, yabancı gezginler ülkelerine bizden eskisi gibi hatıra olarak Özbek takkesi değil istikrar götürüyorlar. Yabancı gazeteler Özbek istikrar hakkında durmadan yazar olmuşlardır. Böyle kaliteli ürün

bağımsız Özbekistan'da üretilmesi vatansızların göğsünü gururla doldurmaktadır. Başkanımızın bizzat kendisi "İstikrar – en büyük zenginliğimiz" dedi. Bu şiarı Mirza Uluğbek ilçe kaymakamı Salar ırmağı kıyısına asmış: "İstikrar – en büyük zenginliğimiz. İslam Kerimov" Lakin bu kaymakamda hiç feraset yokmuş. Yazmaya yazmış ama yazıyı iki kısma bölerek işi batırmış. Neticede yazı "En büyük zenginliğimiz İ. Kerimov" olarak okunuyor. Ben, Başkanımız bizim zenginliğimiz değil, demek istemiyorum. Tabii ki zenginliğimizdir. Ama bunu Başkanın kendisi söyleser yakışır, herhangi bir kaymakam değil. Başkanımız mert biri, kendisi söylemek isterse, ağzına geleni söyler.

Bir toplantıda Kerimov "Beni övmeyi bırakın, şu Niyazov'a diktiğiniz gibi benim de heykelimi işte şuraya dikmeyin sakın" dedi. Yanında oturan danışmanlarından biri gayri ihtiyarî "Nereye?" diyerek Başkana baktı. Başkan duymadı veya kasten cevap vermedi, çünkü danışmanlar ferasetliyse, heykeli nereye dikeceklerini kendileri bilmeleri gerekir, kararsızlığa düşmemeliler.

Başkanımız yalnızca iç politikada değil, dışarıda da ağzına geleni söyler. Bütün Özbekistan ahalisi buna televizyonda şahit olmuşlardı. Ben de seyrettim. İran İslam Cumhuriyetinin bir Bakanı ile yaptığı sohbette Başkanımız çekinmeden sordu: "Niye siz İranlılar hafif sanayi için yabancı yatırımcıları davet etmiyorsunuz?". Bu sorunun sorulma tarzından dolayı zavallı İranlı ne diyeceğini bilemedi. Konuk bakan, İran'da hafif sanayinin oldukça gelişmiş olduğunu, hatta hafif sanayi ürünlerini dışarıya satıyoruz, diyecek oldu, Başkanımızın ciddiyetini görünce, sustu. Bakan böyle ürünleri Özbekistan da dışarıya satıyor olmalı, diye düşündü galiba.

Yabancı siyaset adamlarında bir gariplik var. Sürekli gülümserler, iltifat ederler, her adımlarında "müsaadenizle", "lütfen", der dururlar. Başkanımız sohbeğe başladıkları zaman ne diyeceklerini bilemeden şaşırakalırlar. Çünkü gafil adamlar, Özbekistan'dan gelen delegasyon beni sersemletmek için gelmişler, diye düşünmezler. Aslında, diplomasi, rakibi sersemletmek demektir. Yoksul olmasına rağmen, kendisini zengin gibi göstermek işte bu diplomasi. Bir devletin sanayisi hakkında bilgi yoksa, bu "sanayi" tehdit edilse yeter, rakip anında ne yapacağını bilemeden sersemletir. Başkan olup, siyasete karışırken, yine bir şeyi akılda tutmak gerekir: personelle mümkün merteye selamlaşmamak lazım. Aksi halde, size kimse önem vermez olur. Başkan da senin benim gibi bir adammış yahu, diye düşünürler. İcap ederse, toplantılarda bir iki bakana yüksek sesle hakaret etmek lazım. Bunu yabancılar duyunca, daha da tesirli olur, gerçek Başkanmış diye hayran kalırlar. Bir şey daha var, bu da tavır. Kaftanını ters giymek lazım. Hatta dış ülkelerin giydirdikleri kaftanı dahi. Bu uluslar arası sahada itibarımızı arttıracaktır.

Elbette, siyasetin yine ikinci dereceden kuralları da vardır. Mesela, Türkiye'ye gidince Özbekistan ekonomisinde "Türk modeli seçildi", Çin'e gidince "Çin modeli", Singapur'da "Singapur modeli" demek de mümkün. Bu kesin bir yolun olmaması değil, aksine aynı anda üç devletin gönlünü almak sayılır.

Siyasete karışan Başkanlar bunu iyi bilirler. Bizim Başkanımız da işte böyle başkanlardan. Bazı kara güçler bunun takdir etmezler. Sizin Başkanınız, "Ben iktisatçı, siyasetçi değilim", diye bir röportajında söylemişti derler. Başkan, siyasetçi olmasaydı, nasıl Başkan olabilir, derler. Kara güçler bilmezler ki, halkın karnını siyaset değil, iktisat doyurur. (Bu hususta "Vatan Terakkiyatı" Partisi ilmî çalışmalar yapmaktadır). Kara güçler ayrıca şunu da bilsinler: Özbekistan'da yüz elli yıl boyunca hiç bir siyasetçi bulunmamış ve halk karnı tok, rahat

yaşamıştır. Safsatacı siyasetçilerin hepsi Moskova'da olmuştur. Onlar sürekli siyasetle ilgilendiklerinden işte durum ne oldu?! Sovyet İmparatorluğu parçalandı. Eğer Ruslar siyaset hakkında daha az konuşarak, iktisadi yoluna koysalardı imparatorluk parçalanmamış olurdu ve biz rahat hayat sürmeye devam ediyor olurduk. Allah'a şükür ki, bugün de hayatımız rahat. Çarşı pazarda sövüp sayan bazı sersem kara güçleri saymazsak, bütün halkımız hükümete övgüler yağdırmakta. Bütün gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon kanalları, haber ajansları rahat hayatımıza dair bilgiler vermekteler.

Bu mucizenin sırrı şudur: Başkanımız siyasetten daha ziyade iktisatla meşgul olmaktadır. Rus imparatorluğunun yol açtığı hatayı tekrarlamıyor. Siyaset heveslilerine konuşma hakkı vererek şımartmıyor. Aşırı inatçıları olursa hapse atıyor. Ve çok doğru yapıyor. Bu siyasetin doğruluğu hususunda yalnızca yazarlar ve alimler değil, hatta yüz yaşını geçmiş ihtiyarlar dahi sempozyumlar yapmaktalar. İnsan yüz yaşını aşınca akli daha da iyi çalışmış, geçenlerde yüz yaşındakiler sempozyumu "Başkana açık teşekkür mektubu" kabul ederek gazetelerde yayınladılar. Bu mektup Özbekistan'ın bilgeliğin de mekanı olduğu ispat ediyor.

8. Devlet sırrını saklama komitesi görevlisinin anlattıkları.

Sovyetler Birliğini parçalayanlar kimlerdi, biliyor musunuz? Yerli ve yabancı casuslar. Onlar demokrasi maskesini takınarak önce dışarıda, sonra ülke içerisinde yüzlerce gazete ve dergiler çıkarmaya başladılar. Bu yayınlarda devlet sırlarını ortaya döktüler. Mesela, SSCB'nin imparatorluk olduğunu, totaliter bir devlet olduğunu hiçbir Sovyet vatandaşı bilmezdi, casuslar bunu açıkladılar. İnkıraz işte buradan başladı. Bizde casuslar çok. Onlar da demokrasi maskesi takınmışlardı. Lakin biz bu maskeyi çabucak yüzlerinden yolup aldık ve HDP'ye verdik.

Şimdi casuslar yüzlerin halktan saklayamıyorlar. Nereye giderlerse gitsinler derhal malum olurlar tıpkı atın alnındaki kaşkası gibi.

Devlet sırrını saklama komitesi onlara karşı kurulmuştur. Biz devlet sırların onlardan koruyoruz.

Devlet sırrı nedir sorusuna şöyle cevap vermek mümkündür: Devlet sırrı, bizim hükümetimizdir. Herhangi bir gazete veya dergide hükümet ve onun Başkanı tenkit edilirse devlet sırrı açıklanmış kabul edilir. Buna yol açan yayınlar derhal yasaklanır. Misal olarak haftalık "Erk" dergisini göstermek mümkündür.

Bizim işimizde her zaman uyanık olmak icap eder. İşyerinde de sokakta da. Hatta evde bile. Geçen akşam divanda uzanarak televizyon seyrediyordum. Ekranda şüpheli bir şarkıcı görüldü. İlk bakışta söylediği şarkısı normaldi ama temelinde düzene karşı sözler varmış. Pamuk tarlalarını överken sonunda kırık bir sesle "ey, çiftçi dede, neden yüzünde kırıksıklıklar?" dedi. Bu bizim profesyonel dilimizde "düzenin yüzünde kırıksıklıklar" manasına gelir. Hemen telefon ettim....

Televizyon bizim denetimimizde değil, ama bizim tavsiyemizden onlar da faydalanırlar. Kendilerine siyasî program yayınlamamasını tavsiye etmiştik, kabul ettiler. Şimdi yayında sadece rakkase veya şarkıcılar var. Ancak az önce de söylediğim gibi şarkıcılara da dikkât etmek gerekir.

İşimizin ağır yönü, yabancı casuslarla mücadeledir. Yabancı casuslar Moskova basın ve yayın organları vasıtasıyla devlet sırlarını açıklamaktalar. Mesela, Özbekistan'da demokrasinin bulunmadığını onlar duyurdular. Ama komite ilk etapta yerli casusları yok etmeye çalışır. Sırlı olmaya o denli alışmışım ki eve gittiğimde karım dahi sırlı

gölümsüyormuş gibi gelir. “Gidip de “Erk” partisine üye olmadın değil mi?” diye sorarım. Buna şaşırmayın. Bu öylesine profesyonel bir sezgi. Eğer bu sezgi olmasaydı beni Komiteye almazdılar. Bu sezgiden dolayı biz yayınevlerindeki onlarca casusu fâş ettik, işten kovduk. Onların bir çoğunun “Erk” partisi üyesi olduğu malum oldu.

Lakin casuslar da oldukça tedbirli olup tecrübe de edindiler. Önceleri devlet sırlarını alenî bir şekilde kendi yazılarında açıklarlardı. Bugün gizli yola geçtiler. Onlar şimdi şiir yazmaya başladılar.

Son üç ay içinde yirmi casusun altmış yedi şiirinde devlet sırların açıkladıkları belirlendi. Bu işte bize Yazarlar Birliğindeki dostlar çok yardım ettiler.

Birisi “Muvaşşah” diye bir şiir yazmış. Her satrın baş harflerini birleştirerek okuduğunuzda adamın adı, soyadı çıkıyormuş. Kimin adı çıktı dersiniz? Söylemeye dilim varmıyor, düpedüz dehşet!... Boşverin söylemeyeyim kısacası bu en büyük devlet sırrı.

Tecrübeler gösteriyor ki makaleden de ziyade şiir tehlikeli şeymiş. Casusların hemen hepsi şiir yazmayı biliyor (yabancı yol göstericileri öğretmiş olmalı). Onlar yine Yazarlar Birliği üyeliğine de geçmişler. Bu tipler genellikle şehirlerde yaşarlar. Köylerde bir gün bile duramazlar. Çünkü köyde sır yoktur. Onlar şehre gelirler, devlet sırlarına yakın yaşamaları gerekmektedir de.

Onların bir grubunu Başkanlık Sarayı yanında görmüştüm. Saraya, bu sır objektine şüpheli şüpheli bakıyorlarmış, beni görünce hemen gittiler...

Devlet sırrını saklamada devlet dilimiz de önemli rol oynuyor. Mesela, Başkan Özbekçe konuştuğunda ve bunu Rusça veya İngilizce’ye çevirmek gerektiğinde tercüme metnini mutlaka incelemek lazımdır. Çünkü Devlet diliyle söylenen her şeyi tercüme ederlerse, Başkanın itibarına yani devletimizin itibarına zarar gelebilir. Devletimizin itibarını korumak – devlet sırrını saklamak demektir. Bunu bazı kıt akıllılar anlamıyor ve “niye Başkanımızın konuşması tercümede kısaltıldı?” diye kavga çıkarıyorlar. Geçenlerde böylelerinden birisi başımın etini yedi. Başkanın konuşmasının niye tercümede kısaltıldığını o gerizekalinin kulağına fısıldayarak açıkladım, zavallı öyle korktu ki, “ hoşça kal”, demeyi bile unutarak, hemen uzaklaştı.

Ayrıca şunu da söylemek gerekiyor, biz bağımsız bir ülke olmasaydık, devlet sırlarını saklamak oldukça zor olurdu. Yani bağımsızlık devlet sırlarını saklamanın mühim âmillerendendir. Devlet sırrı, hatta, bağımsızlık mücadelesinin de mühim âmidir, diyebiliriz. Devlet sırrı ancak olan şeyler değil, olmayan şeyler de olabilir. Mesela, bizim millî ordumuz yok, ama bu yokluğu yazmak – devlet sırrını açıklamak demektir. Yine aynı şekilde, dükkânda ekmeğin, tereyağı veya etin olmaması da devlet sırrına girer. Bunu yazmak iktisadî hainlik kabul edilir.

Olmayan şeylerin içinde en önemli sır – demokrasidir. Bunun yokluğunu yazmak en büyük siyasî suç sayılır. Bu sırrı açıklayanların bir kısmı şu anda hapiste yatmaktalar.

Kısacası bağımsız Özbekistanımız dünya devletleriyle yakınlaştıkça sırlarının listesi de uzamakta. Geçenlerde bu listeye bir madde daha eklendi: İnsan hakları. Bu, yakın gelecekte en aktüel devlet sırrı olarak kalacaktır.

9. Çiftçinin anlattıkları.

Başkanımız sağ olsun, bu sene ürün bereketli oldu. Pamuğu heba etmeden topladık.

Başkanımız sağ olsun, kendi ürettiği pamuğun % 15’i çiftçiye vereceğiz demişti. Ama biz bu pamuğu nerede satardık? Başkanımız sağ olsun, bu sıkıntımızı hafifletti, kendisi satıyor

bizim için şimdi. Başkanımız sağ olsun, kendiler çok keramet sahibi kişiymiş. Yazar Pirimkul Kadırov, televizyonda söyledi, Başkanımız Hindistan'a ayak basar basmaz, bulutlar dağılarak, birden güneş çıkıvermiş. Özbekistan tamam,, ama bu Hindistan' denen memlekette güneş çıkarmak kolay iş mi, bu mucize değil de ne?

Başkanımız sağ olsun, bize de güzel havalar geldi. Bahçeden aldığımız ürünle geçiniyoruz. İki tane ineğimiz var. Başkanımız sağ olsun, ikisi de buzağıladı. Süt-kaymak artık parasız. Başkanımız sağ olsun, köyde un yok. Pamuk ekip, buğday ekmemiştik. Başkanımız sağ olsun, epey zor oldu. Un getirmişlerdi kavga çıktı. Komşular birbiriyle yumruklaştı. Başkanımız sağ olsun, kavgacılar tutuklandı.

Başkanımız sağ olsun, köyde et yok. Konu komşu birbirinin etini yiyor. Başkanımız sağ olsun, bunu hiç kimse bilmiyor.

Başkanımız sağ olsun, köyde her çeşit hastalık arttı. Benim damadım, ciğerleri çürüyerek öldü. İki yavrusu yetim kaldı. Başkanımız sağ olsun, anası nafaka alıyor.

Başkanımızın yüzü daima aydınlık olsun, köyde ışık yok. Karanlık iner inmez, herkes kümesine girer, mum yakarak yemeğini pişirir. Başkanımız sağ olsun, hâlâ hiç kimse şikâyet etmiş değil.

Bu yakınlarda eşeğimi sattım. Başkanımız sağ olsun, çarşı-pazar epeyce pahalaşmış. Eşeği nakit iki bine aldılar. Bu parayla et alıp evime geldiğimde hanım kavga çıkardı. "Bütün bir eşek karşılığında dört kilo et mi aldın?" dedi. Başkanımız sağ olsun, ağladı ağladı, sonunda sesini kesti.

Başkanımız sağ olsun, hayat canımıza tak etti. Hatta bir ara kendimi asacak oldum.

Başkanımız sağ olsun, ip çürük çıktı da ölmedim. Küçük çocuklarımı düşünerek yaşamaya devam ettim.

Başkanımız sağ olsun, en küçük oğlum geçen sene okulunu bitirdi. Taşkent'te okuyacağım diye epey patırdadı. Bana yardımcı ol, köyden gitme diye yalvardım. Oğlan inatçı çıktı.

Köyden gitti. Başkanımız sağ olsun, rüşvet olmadan okula girmek mümkün değilmiş, yavrum geri bağırma döndü. O da benim gibi yaşıyacak şimdi.

Başkanımız sağ olsun.

TÜRK GAZETECİLERİ

"Tatil"den dönerken casusları atlatmak için eve sabaha yakın gelmeyi plânlamıştım.

Yanılmıyorsam, Nisanın biriydi. Saat sabaha karşı dörtlerde Puşkin-Salar mahallesine yaklaştığımızda bizim evin etrafının gündüz olduğu gibi kalabalık, dört beş arabanın kuşattığını ve casusların ağızlarında sigara, tıpkı düğündelermiş gibi sohbetleşerek gezindiklerini gördüm. Beni görünce, arı yuvası dağılmışçasına etrafa yayıldılar ve arabalardan biri hareket ederek, hızla şehir merkezine yöneldi.

Bu adamlar beni bir haftadır kaybetmişlerdi ve şimdi yeniden bulmanın bahtiyarlığını yaşıyorlardı. Ertesi gün, İçişleri Bakanlığından telefon ettiler. Bana şehirden ayrılmamam gerektiğini hatırlattılar ve eğer bu yasağa uymazsam içeriye almaya mecbur olacaklarını bildirdiler. Aslında, onlar benim şehirden ayrıldığımı biliyordu ama içeriye atmadılar çünkü o sıralarda Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Özbekistan'a gelmişti. Bu münasebetle benim eve bir grup Türk gazetecisi misafirliğe geldi. Yanılmıyorsam Kanal-6 televizyon ekibi ve birkaç gazete muhabiri teşrif etmişti. Onların arasında Türkiye'nin tanınmış gazetecisi Cengiz Çandar da vardı.

Türkleri arzuladığım gibi ağırlayamadım. Evimin etrafını çeviren casuslardan birinin

misafirlere karşı provokasyon düzenlemesinden korktum. Tabî, misafirleri casuslardan bahsederek korkutmanın anlamı yoktu. Yüzümdeki zorakî gülümsemeyle “Herşey iyi olacak”, dedim. Misafirler can u gönülden “kesinlikle, işte bağımsızlığa kavuştunuz, bundan sonrası iyi olacak” dediler. Ben iyimserdim. Türk kardeşlerim benden daha iyimserdi. Tek farkımız, onlar demokrasinin yavaş yavaş geleceğine inanıyorlardı, bense yavaş yavaş değil çabuk çabuk gelmesini istiyordum. Onlar misal olarak Türkiye’nin 1946’daki ilk çok partili seçimlerini gösterdiler. Bu seçimlerde hile yapılmıştı. Ama daha sonraki seçimde muhalefetteki Demokrat Parti galip çıkmış, Adnan Menderes başbakan olmuş, hem siyasî hem de sosyal sahalarda demokratik ıslahatları başlatmıştı, diyerek kardeşlerimiz bana teskin vermiş oldular.

Onlar, Türkiye şartlarından ve Türkiye tarihinden yola çıkarak konuşuyorlardı. Benimse, Özbekistan şartları ve Türkistan tarihinden yola çıkarak konuşmam gerekiyordu, ama konuşmuyordum çünkü kardeşlerim beni anlamayacaklardı. Çünkü Türkiye büyük bir imparatorluğun merkezi olan bir ülkeydi. Bu imparatorluğunu devamı olan Türkiye Cumhuriyeti temellerinde o büyük saltanat ananelerinin bulunmaması mümkün değildi. Yenilikçi Türklerin Osmanlı İmparatorluğunu reddetmesi, tıpkı öfkelenen bir çocuğun kendi babasına “sen babam değilsin” diye bağırması gibi gülünç geliyordu bana. Ve tabi ki, Türkiye, Kurtuluş Savaşından sonra Atatürk ve İnönü’nün otoriter idaresinden demokratik devlete geçme sürecini yaşadı. Ama bunu Türkistan veya bilhassa, Sovyet Özbekistanı tarihiyle karşılaştırmak imkansızdı. Çünkü, Türkistan, onun içindeki beş cumhuriyet Türkiye gibi 135 yıldır İmparatorluğun merkezi değil, aksine İmparatorluğun taşrası, kenar mahalleleri olarak kalmıştı. Türkistan, 135 yıl Rus istilasını altında yaşadı ve şimdi bu ülkenin bağımsızlıktan sonra ortaya çıkan komünist “satrap”larını Atatürk’e benzetmek, hatta İnönü’ye dahi benzetmek mümkün değildi. Netice itibarıyla, Atatürk’ün kendisi de Osmanlı İmparatorluğunun askeri, terbiyesi de ona göre idi. Ama Türkistan cumhuriyetlerinde bağımsızlıktan sonra ortaya çıkan acemî diktatörler tam manasıyla terbiyesizdiler. Bu yüzden de bizde “1946’dan sonraki seçimde demokrasinin galip gelmesi” şüpheliydi. Ama oturup da bunu Türkiye’den gelen misafirlere izah etmem anlamsızdı. Onlar ümitvâr ve neşeliydiler. Ben de onları taklide çalıştım, ne kadar becerebildim bilemiyorum.

1993 Yılı

EVRİM

1993’ün başına gelindiğinde, Özbekistan’da “bağımsızlık” demogijisi türedi. Daha dün bağımsızlığın ezeli düşmanı olan komünistler, şimdi kendilerini bağımsızlık mimarları olarak tanıtmaya başladılar. Hatta “Bağımsızlık madalyası” ihdas edip, göğüslerine takındılar. Yeniden yapılanma devrinde bağımsızlık istediği için Sovyet Devletinin düşmanı sayılan siyasî muhalefet şimdi rejim tarafından bağımsızlık düşmanı olarak tanıtılıyordu. Muhalefet halkın huzurun bozan, yıkıcı, hükümetin ifadesiyle, “kara güçtü” artık. Halkı buna inandırmak için muhalefetin somut suçlarını göstermek lazımdı. Bu suçlar çabucak biçilip dokundu. Bunun ilki “Millî Meclis” işi oldu. Bu uydurma iddianameyle “Erk” sekreteri Atanazar Arif bir yıl, “Erk” üyesi Selavet Umrzakov bir yıl, “Birlikçi”ler Hazretkul Hudayberdi ve Alim Kerimov birkaç ay hapis yattılar. Bu Kerimov rejiminin “denemesi” idi. Daha 20 yıllık hapis ve ölüm cezaları ilerideydi.

1992 Ağustosundan 1993 baharına kadar KGB tarafından devamlı gözetim altında yaşadım ve hemen hemen hiçbir faaliyette bulunamadım. Gazetelerimizin yayını durdurulmuştu.

Halkla görüşmeye fırsat verilmiyor, gittiğim yerlerde provokasyon tezgahlayıp, kavga çıkarıyorlardı.

1993 Martında Bahtiyar İsabekov'un "Erk Yolunda" adlı kitabı yayınlandı. Yurt dışında basılan bu kitabın birkaç yüz nüshası Taşkent'te dağıtıldı. Kitap, "Erk" partisinin kısa bir tercüme-i halini anlatıyordu. 1993 Nisan başında bu kitaptan ötürü beni tutukladılar. Önce parti ofisine "Sizi İçişleri Bakanı sohbete çağırıyor, beni gönderdiler" diyerek bir albay geldi. Onun arabasıyla gittik. Bakan Almatov karşıladı, saygılı davrandı, bazı adamların jurnali dolayısıyla hükümet benim hakkımda kötü fikre vardığını söyledi. Eğer vaktiniz varsa aşağıda şehir savcısı Corayev oturuyor, onun bazı sorularına cevap verip giderseniz iyi olur, dedi. Aşağı kata indim. Tahtin adlı bir polis odasında şehir savcısı Corayev beni saatlerce sorguladı. Orada yaklaşık on iki saat kaldım. Sorgulama sonunda savcı "Siz bağımsızlık düşmanısınız", dedi. Ben bu söze karşılık hiçbir şey söylemedim. Benim önümde bağımsızlığın bugünkü dostu, dünkü düşmanı bir adam oturuyordu. Bu 20. asrın evrimlerinden biriydi.

HAPİS

Corayev'in sorgulamasından sonra, gece saat birde beni başka bir odaya götürdüler. Orada boynumdaki kravatu, pantolonumdan kemer ve ayakkabımdaki bağcıkları aldılar. Saat ve cebimdekileri de alarak bir kenara koydular. Sonra içişleri bakanlığının bütün Sovyetler Birliğine şöhreti yayılan bodrumuna indik.

Bodrum katta, asansörden inilen yerin sol tarafında mahpuslardan dinlediğim "bardak"a sokarak arkamdan kilitlediler. "Bardak"ta eğilerek durdum. Çünkü tavanı o kadar alçak, eni ve boyu bir metre bile gelmeyen gerçek bir bardaktı. Oturmaya öğrendim. Oturacak yer öyle pisti ki.

Yarım saat geçmişti ki kapı açıldı. Dışarıya çıkardılar. Sonra elime yatak yorgan tutuşturdular. Uzun koridor boyunca yürümeye başladık. Hücrelerin kapıları iki kat demirden olup müthiş gıcirtıyla açılıyordu. Böyle bir gürültüyle bir hücreye sokarak arkamdan kapıyı kilitlediler.

Koltuğumun altında yatak yorgan, eşikte bir an durdum. Tam kapının üstünde elektrik lambası yanıyordu ve bütün odayı görmek mümkündü. İki katlı üç ranza vardı. Klozetin yanındakilerden birinin üstü boştu. Yatak yorganı oraya bıraktım. Hücre sâkinleri istirahatteymiş. Köşedeki "alt kat"taki biri başını kaldırdı ve yerinden kalkarak yaklaştı:

- E, siz Muhammet Salih değil misiniz? Burada ne işiniz var? – dedi samimî bir hayretle.

- Burada bulunmam mümkün değil mi? – dedim, gülerek.

- Hayır, öyle demek istemedim., sizi niye tutukladılar? – dedi saf mahpus.

- Bunu daha sonra konuşuruz, biraz yoruldu, af edersiniz, – diyerek "ikinci kat"a tırmanmaya başladım.

- Yok, ağabey, siz orada yatamazsınız, hey filan, burada sen yat, ağabeyimiz senin yatağında yatsın.- dedi beni karşılayan adam.

- Yok, ben burada yatarım – dedim.

Beş mahpus birden:

- Öyle olmaz.! – dediler.

Ve ben cemaatin gösterdiği baş köşedeki yatakta yattım.

Yattım, ancak uyuyamadım.

Hücredaş dostların sohbetleşesi geliyordu. Onların sorularını cevapladım. Birisi Kaşkaderyalı

pehlivanmış. Birisini öldürmekten dolayı tutuklanmış. Bir diğeri şakilik yaptığı için, öbürü birine suikast düzenlemekten, bir başkası para çalmaktan içeriye atılmışlar. Beşincisi bir Rus idi. Kendisinin Özbekistan'da yaşamasına mukabil Rusya vatandaşı olduğunu, dolarlarını haksız yere müsadere ettiklerini söyleyerek çok dert yandı.

Bodrum katta, dört gün kaldım. Her gün akşam Corayev bodrumdaki bir odada sorguladı. Her gün yüzüme bakarak “şimdi nasılsınız?” diyerek gülümserdi. Ben de “teşekkür, iyiyim” diyerek gülümserdim. Hakikaten de, iyiydim. Hücre arkadaşlarım bana yol yordam göstermişlerdi. “Sorgulanmaya giderken sakalı kesmek gerek, savcı sizi “boyun eğmiş” olarak düşünmemeli” gibisinden bilgece öğütlerde bulunarak, bir yerlerden traş malzemeleri bulup sakalımı kesmeye yardımcı olmuşlardı. “Buradan Taşkent hapishanesine gidelim, orada size cennet kurarız ağabey, siz hiç endişelenmeyin” diyerek o “şakiler” bana hükümetin reva görmediği saygıyı gösterdiler. Allah onlara yardım etsin.

Dördüncü gün, yabancı ülkelerdeki sivil toplum kuruluşlarının baskıları neticesinde olmalı beni bodrum kattan çıkardılar.

Bir polis albayı (ismi galiba Batır idi) arabasıyla eve kadar bıraktı. Onun yolda söyledikleri hiç aklımdan çıkmıyor. “Salih ağabey, bu kavgayı ne yapacaksınız, işte sizi tutukladılar, kimse “gık” diyebilirdi mi? Halkınız henüz böyle şeylere hazır değil.” – dedi. Onun sözleri bir hançer gibi saplandı. Eve geldim. Ailemi sevindirdim ama yüreğim sıkıntılıydı. İçimde helâk edici bir moral bozukluğu hissettim. Sanki birisinin “senin yolun doğru” demesini istiyordum. “Sen daima doğruyu söyledin, hiç kimseye ihanet etmedin, milletine daima iyilik diledin” demesini istiyordum. Aynı zamanda böyle bir isteğin utanç verici olduğunu da biliyordum. Çünkü ben insanlara moral vermek, ümit aşılacak için meydana çıkmıştım. Onlardan moral almak için değil.

Siyaset, taş yağmuru altındaki hayattır. Bu taşları gül ve çiçek olarak kabul etmek sana farz. “Beni anlamadınız, ben başka şeyi söylüyorum”, diyemezsin. Çünkü bu faydasızdır. Anlamamak, başkalarının vazifesi, anlatmak ise senin vazifen. “Filan kimse ihanet etti” demeye de hakkın yok çünkü hiç kimse senin seçtiğin ülkeye sadık olmak mecburiyetinde değil. Bu yola girdin mi, ıstıraba karşı isyan etmeyeceksin. Allah'a şükret. Zaten bütün ömrün boyunca bu hayatı arzu etmiştin, bu hayatın hayaliyle şiirler yazmıştın, işte şimdi karşında duruyor, kabul et. Ancak tereddüte düşme, şüphelenme, şikâyet etme, inleme... Bu yoldan dönüş yoktur. Ya gazi ya şehit. Allahu ekber...

MEVLANA RÛMÎ

Ertesi gün “geçmiş olsun”a dostlar geldi. Hep birlikte çayhaneye gittik. Çayhane pilavından yedik. Takipçiler eskisinden de yakın takibe koyulmuşlardı. Moralimiz düzelmedi. Ben dava arkadaşlarıma “eğer bugün tekrar içeri alırlarsa ve üç gün içinde salıvermezlerse bilin ki, siyasî açlık grevine başlamış olacağım. Kamuoyuna böyle duyuracaksınız.”-dedim.

Ama gün dokunmadılar.

O gün evimde yattım.

O gün akşam tuhaf bir düş gördüm. Kapkaranlık, iki katlı bir evin merdivenlerinde koşarak casuslarla çatıştıyordum. Bir kaçını öldürdüm, ama sayıca çok fazlaydılar, çember daralıyordu. İkinci kata çıkarak, pencereden bir çam ağacına atladım... ve uzun bir mesafe uçtum. Yere indiğimde bu karanlık evin gökyüzünde muallakta durduğunu anladım. Ama indiğim yer bir çiçek bahçesiydi. Çiçekler öylesine rengarenkti ki, insanın gözü kamaşıyordu. Yemyeşil çim üzerinde, bir eşeğe binmiş nur yüzlü bir ihtiyar duruyordu. Yüzündeki ciddî bir

ifade vardı. Ben gayri ihtiyari onun yanına giderek hürmetle eğildim (kimseye böyle eğilmemiştim). Ancak bu hareketim nefsimde hiç ağır gelmediğinden dolayı hayretteydim. İhtiyar sessiz bir lisanla hareketimi tasvip etti. Etrafıma baktım, çiçek bahçesi içinde başka bir eşek daha vardı. Bu eşek benimkiymiş. Onun gemini tutan genç, benim hizmetkârımmış. Genç (aynı ihtiyar gibi, telepatik bir dille) şikâyetinde bulundu:

-Siz bana, eşeginize nazaran daha kötü davrandınız.-dedi Genç

Eşek de aynı dille:

-Hizmetkâr doğru diyor- dedi.

Ben her ikisinden de özür diledim. Tuhaf, ilginç bir denge, bir huzur vücuduma hakimdi. Ömrümde hiçbir zaman bu kadar sakinlik duygusu yaşamamıştım. En şaşılacak olanı da ben kibirsizdim. Evet, mutlak bir kibirsizlik hakimdi varlığıma.

O gün akşam tekrar İçişleri bakanlığına çağırdılar. Yine saat birlerde Tahtin'in odasından başka odaya götürdüler. Eğer bodrum kata indirmek niyetindeyseniz evden başka giysiler getirsinler, telefon edeyim, dedim. Peki, bugün evinizde yatın, yarın tekrar konuşuruz, dediler.

Eve gece saat ikide geldim. Karıma eğer yarın hapsedilerse, Harezmi'ye gidin, ben çıkancaya dek oradan gelmeyin, dedim. Ona dün geceki düşümünü anlatmıştım, hayırlı düş diye yorumladı.

Ertesi gün polisler bir şey demedi.

O gün gece yarısı eve yazar Mehmed Ali Mahmud başkanlığında bir bölük dostum geldi...

Onlar "Sabahleyin seni tutuklayacaklar, buradan gitmen gerekiyor."- dediler. Benim uykum geliyordu, "yarın konuşalım", diyerek onları zorla gönderdim.

Ben, Özbekistan'dan ayrılmayı istemiyordum.

Bunu hanıma söyledim o da olumlu karşıladı. Beni tutuklarsa, ailece Harezmi'ye göçecektiler. Bunu kendi aramızda kararlaştırdık. Gönül rahatıyla uykuya daldım. Ama saat sabaha karşı dörtte yine uyandırdılar. Yine aynı "delegasyon". Mehmed Ali yana yana konuştu. Hapisteyken hiçbir şey yapamazsın, ancak dışarıda bir şeyler yapabilemen mümkün, dedi. Eğer hapsedilirsen, gençlerin de halet-i ruhiyeleri bozulur, teşkilat dağılır, dedi.

Onlarla sokağa çıktığımda saat sabah beşti. Nedense, evin çevresini gece gündüz kuşatan polisler görünmüyordu. Bu durumdan biraz şüphelendim. Aklımdan "Özbekistan'dan ayrılmamı hükümet mi tezgahlıyor acaba?" diye bir fikir geçti. Gelen dostların içinde birisi eskiden emniyette çalışmıştı. Bu durum şüphemi daha da arttırdı. Ama bunu kimseye söylemedim çünkü bu adam birkaç yıldan beri teşkilata mühim hizmetlerde bulunmuştu. Onu incitmeyi istemedim. Neyse, kesin bir karar olmadan, tereddüt ede ede Bakü'ye gittim. Orada Azerbaycan Başkanı Ebulfeyz Elçibey ile görüştük. Kendisi "Sizin durumunuzda dışarıda faaliyet yürütmek optimal yol."- dedi. Bu faaliyet için yardımını esirgemeyeceğini söyledi.

EBULFEYZ ELÇİBEY

O, Azerbaycan'ın Türkçü idealistlerindendi. Yetmişli yıllarda, Haydar Aliyev, Azerbaycan KGB başkanı olduğu sıralarda Elçibey ülkülerinden dolayı hapse atılmıştı.

Yeniden Yapılanma devrinde Azerbaycan Halk Cephesini kurdu. 1992 yazında halk ona hak ettiği teveccühü gösterdi ve onu Devlet Başkanı seçti. Elçibey'in insanî faziletleri kusursuzdu.

Helal ve halkı için her türlü fedakârlığa hazır biriydi. Halk onu iktidara getirmişti, ama çevresindekiler halktan değildi. Maddî menfaat için her türlü alçaklıktan çekinmeyen Sovyet tipindeki bürokrasi onu çevrelemişti. Bu bürokrasi zinciri, onun el ve ayaklarını sarmaladı ve

Başkanlık yaptığı bir yıl boyunca hiçbir sahada adım attırmadı. Elçibey'in karakterindeki liberalizm devlet çalışmalarında faydadan ziyade zarar getirdiği görüşü mevcut. Belki de bunda hakikat payı vardır. Ama bu hususta hakemlik yapmak yine o insanı seçen halkın hakkıdır.

15 Nisan günü İstanbul'a geldim. Hava meydanında Azerbaycan'ın İstanbul başkonsolosu, eski dostum, şair Abbas Abdulla karşıladı. Onun evinde bütün gece uyumadan dertleştik. İki gün sonra 17 Nisan günü Türkiye Başbakanı Turgut Özal kabul edecekti. Kabul saati yirmi otuz olarak belirlenmişti. Saat on dört otuzda İstanbul'dan Ankara'ya uçakla gittim. Beni Başbakanlık görevlileri karşıladı. Onların yüzlerindeki ifadeyi görünce "ne oldu, hayır mı?" – diye sordum. Maalesef hayır değil, üç saat önce Başkanımız Turgut Özal vefat etti, dediler.

TÜRKLERİ TANIMAK

Her bir halkın, onu diğerlerinden ayıran en azından bir yüz ifadesi vardır. Bu diğer ifadelere nazaran daha çok öne çıkar. Bir halk mensuplarının yüzünde akıl ifadesi üstünse, diğerinde zeka, bir başkasında katı yüreklilik üstündür vs. vs. Ben, Türk insanının yüzündeki en üstün ifadenin haya ifadesi olduğunu gördüm. O zaman zaman saflık ifadesiyle yarışır durur, ama çoğu hallerde kendi hakimiyetini korur. Yüzüne bakınca Anadolu insanını İstanbul'da, Köln'de, Paris'te, Amsterdam'da, New-York'ta ve dünyanın her köşesinde tanımak mümkündür. Şehirleşme bütün dünyada olduğu gibi Türklerin de etnik özelliklerini etkilediği şüphesizdir. Ama karakter olarak Türkler, Avrupa ve Asya halkları arasında kendi orijinalliğini daha ziyade muhafaza edebilen etnik gruptur. Elbette Türk derken sadece ırkî manada anlamamak, kültürel manada anlamak da gerekir. Türkler asırlar içinde Anadolu topraklarında başka kavimlerle karışarak yaşamış, yüzde yüz saf ırk olmaları mümkün değil. Bu, imparatorluk kurup, dünyanın yarısını idare eden bir etnosun kendi hükümranlığı için ödemesi şart olan bedeldir. Genelde, İmparatorluk şemsiyesi altında yaşayan etnik azınlıklar kendilerinin asimle edildiklerinden yakınılar, aslında, çoğunluk kabul edilen etnik grup da bu azınlıklara kendilerinin bir parçasını vererek, asimle oluyorlar ve bu da tabii bir cereyandır. Ancak modern dünyada bu hususu konuşmak pek adet değildir.

Ancak bin yıl süren coğrafî, ırkî, kültürel, iktisadî, sosyal ve siyasî evrimleşmeyi geçiren Anadolu Türkleri tavırları ve adetleriyle, hatta gülme ve ağlamalarıyla Özbeklere o kadar benziyor ki, ben insanları "birbirini tanısin diye kavim kavim yaratan" Allah u tealanın kanununun ne kadar sağlam olduğuna yine bir defa şahit oldum.

Türkiye'ye ilk defa 1992'de gelmişim. İstanbul'u ancak Rusların "Kaçış" adlı filminde görmüştüm. Ama İstanbul'un kalabalık sokaklarında ilk defa gezerken, bu şehrin yabancılığını hissetmedim. Güya buralarda uzun yıllardan beri yaşıyor gibiydim. İnsanlarda bir sıcaklık vardı. 1992 senesi rahmetli Turgut Özal ile "Türk Ocakları" cemiyetinin 85. yıldönümü münasebetiyle yapılan bir toplantıda tanışmışım. Kendisi "Özel olarak gelin, biraz konuşalım" demişti. Konuşmak nasip olmadı. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri seyahatinden yorgun ve sinirli bir halde dönen Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal 1992 yılının 14 Nisanında vefat etti.

Benim için uzun yıllar süren hicret de o gün başladı. Ankara'da bir tanışımızın kiraladığı bir evde oturarak, bir hafta önce Taşkent'te gördüğüm düşü hatırladım. Celaleddin Rûmî bu düşü meğer boşuna girmemiş.

1995 – 1999 yıllar